

АҚЛ БИЛАН ДАВЛАТ

ТОШКЕНТ “ЎҚИТУВЧИ” 1995

Нашрга тайёрловчи ва сўз боши муаллифи

САЙЁРА ХОЛМИРЗАЕВА

Махсус муҳаррир

БАҲОДИР САРИМСОҚОВ

4702000000-124

X _____ Ахб.х. — 95 © "Ўқитувчи" нашриёти, 1995
353 (04) - 95

ISBN 5-645-01639-4

АЖДОДЛАРДАН ҚОЛГАН ЎГИТЛАР

Инсон азал-азалдан ўз авлодларига маънавий мерос қолдириб келган. Бинобарин, унинг ҳаёт, одамлар, табиат ва коинот ҳақидаги кузатишлари, тажриба ҳамда хулосалари баъзи оддий ҳикматли ўғитлар шаклида, баъзан турли-туман образларнинг хатти-ҳаракатига асосланган ибратли ҳикоячалар шаклида оғиздан-оғизга ўтиб келади. Ўзбек халқ оғзаки ижодида кенг тарқалган жанрлардан бири — нақллар ана шулар жумласидандир.

Яқин-яқинларгача нақл ўзбек халқ оғзаки ижодининг мустақил жанри сифатида олиб қаралмас, унга хос хусусиятлар борасида сўз ҳам юритилмас эди. Мана шунинг натижасида халқ нақллари халқ эртаклари билан қориштириб юборилар эди. Ҳолбуки, эртакларга қараганда кичик, ихчам шаклга эга бўлиши, мазмунан ҳаётий уйдирмалар асосига қурилиши ва маълум бир тарбиявий вазифани ўташи билан нақллар оғзаки насрнинг бошқа жанрларидан алоҳида ажралиб туради.

Нақл атамаси — хабар бермоқ, айтиб бермоқ, ҳикоя қилмоқ каби тушунчаларни англатувчи арабча сўз бўлиб, у икки маънода қўлланилади: биринчидан, кенг маънода — оғзаки ижоднинг қисса, ҳикоят, ривоят, дoston каби жанрларини умумлаштирувчи атама сифатида ишлатилади. Шунинг учун кўпгина қадимий дoston ва қиссалар “андoқ нақл қилибдурларки” каби анъанавий кириш билан бешланади. Иккинчидан, тор маънода қўлланилади, бунда оғзаки насрнинг ибратомуз мазмунга эга бўлган мустақил бир тури (жанри) сифатида майдонга чиқади ва у рус фольклоридаги “притча”га тўғри келади.

Энди биз нақлнинг жанр хусусиятлари — ўзига хос томонлари ҳамда хиллари ҳақида қисқача тўхталиб ўтамиз.

Барча нақлларга хос бўлган, уларнинг моҳиятини белгилайдиган асосий хусусият бу мазмуннинг

тарбиявийлигидир. Эртақлар кишига эстетик завқ бериш орқали таъсир кўрсатувчи жанр сифатида исталган пайтда айтилаверса, нақллар айни панд-насиҳат, ўғит бериш эҳтиёжи туғилган вақтлардагина айтилади.

Демак, нақллар халқнинг ҳаётини тажрибасига суянган ҳолда унинг ақл-фаросати, зукколигини кўрсатади — шу асно ўзгаларга тарбия беради; ибратли воқеалардан “нақл этиши” орқали бизда намунали хулқ, маънавий поклик, меҳнатсеварлик каби хислатларни тарбиялайди ва демак, уларни тасдиқлашга хизмат қилади.

Шунга асосланиб айтиш мумкинки, нақл — жонли образлар фаолияти орқали кишига таъсир кўрсатувчи ҳаракатдаги тарбия воситаси.

Нақллар табиатан халқ мақолларига яқин туради. Бу яқинлик уларнинг ҳикмат ташишида, панд-насиҳат беришида ва кишини тарбиялашга хизмат қилишида кўринади. Нақл маълум бир сюжет орқали ифодаланган мақолдир ёки бошқача айтганда, мақол нақлдаги маълум бир мазмуннинг якуний хулосасидир. Шундай яқинликдан бўлса керак, жуда кўп халқ нақлларида мақол қиссадан ҳисса бўлиб келади ва ҳатто, нақлнинг номи ҳам мақолдан иборат бўлади. Масалан, “Ота — улуғ, отадан меҳмон — улуғ” нақлида меҳмондўстлик, меҳмонни қадрлаш каби халқнинг азалий удумлари тарғиб этилади. Халқимизга хос меҳмондўстлик хислатлари ибратли бир воқеа орқали кўрсатилган.

Биз юқорида нақлларнинг халқ мақолларига яқин туриши хусусида тўхталиб ўтдик. Бу яқинлик уларда мавзу кўламининг кенглигида ҳам кўринади. Бундай хусусият эса инсон ҳаёти ва фаолияти доираси билан боғланган. Чунки у дунёга келишидан бошлаб то оламдан кўз юмгунига қадар тарбияга, донишга муҳтож бўлиб яшайди. Худди шу эҳтиёжни оғзаки ижодда халқ мақоллари ҳамда нақллари қондиради.

Халқ нақллари мавзу кўламининг кенглиги яна шунда кўринадики, айрим нақллар бирор тематик гуруҳга шундайлигича мос келса, айримлари бир вақтнинг ўзида бир нечта тематик гуруҳга тўғри келаверади. Бу ҳол нақлларни тематик жиҳатдан тасниф этишда қийинчилик туғдиради. Масаланинг ана шу жиҳатларини ҳисобга олиб, биз мазкур тўпламга киритилган нақлларни шартли равишда қуйидагича тематик гуруҳларга бўлишни лозим топдик.

Меҳнатсеварликни тарғиб қилувчи нақллар. Бундай нақллар жуда ҳам кўп. Чунки ўзбеклар — меҳнаткаш кишиларни ардоқловчи, ишёқмас ва текинхўрлардан нафратланувчи халқ. Шунинг учун ҳам ҳаётимизда меҳнат кишига бахт, шон-шухрат, фаровонлик келтиришини кўрсатувчи ва аксинча, ишёқмаслик, дангасалик ва ношудлик каби хислатлар инсонни қандай кўргуликларга олиб келиши нақлларда ишонарли баён этилган. “Ҳар кимнинг меҳнати ўзига ширин”, “Дангасалар”, “Ношуд чол”, “Балиқ сотувчи Аҳмад”, “Хўжа Тамбал”, “Ақлсизга минг сўз оз” каби нақлларни алоҳида ажратиб, шартли равишда “Меҳнат боқар, ялқовлик ёқар” номи остида жамладик.

Инсондаги ақл-фаросат, донолик энг юксак фазилат саналади. Шунинг учун ҳам ота-боболаримиз ҳаминша ўз фарзандларини иш ўрганишга, тажрибали ва тадбиркор бўлишга, ҳар бир нарсада етти ўлчаб бир кесишни одат қилишга даъват этганлар. Тўпلامдан жой олган “Жаннат қурган подшо”, “Доно деҳқон”, “Икки донишманд”, “Ақл ва бойлик”, “Қари биланни пари билмас” каби нақллар “Доно — дурдан аъло” номли бўлимда берилган. Қадимдан билим олишга, ҳаётни теран идрок этишга интиқ халқимиз ўз нақлларида инсондаги фаҳм-фаросатни, билимдонликни, зийракликни жуда кўп образлар хатти-ҳаракати орқали улуғлаб, уларни ибрат қилиб кўрсатишга интилган.

“Ҳақ сўзга завол йўқ” деб аталган кейинги бўлимга эса “Виждонли йигит”, “Тўғрилик ҳақида”, “Подшо, вазир ва бойўғли”, “Яхши ният — ярим давлат” каби тўғрисўзлик, ҳалоллик ва инсофлиликни тарғиб этувчи нақллар киритилган. Уларда кишиларни ҳалол яшашга даъват этиш, меҳнаткаш халқнинг бахти ва саодати учун қайғуриш ғоялари илгари сурилган.

Меҳр — инсондаги энг ноёб фазилат. Шу жиҳатдан қаралса, ота-она ва фарзандлар, дўсту ёр, қариндош-уруғ, катта-ю кичик, таниш-нотанишлар ўртасидаги меҳр туфайли бу дунё тинч, олам чароғон. Шундай экан, халқ ўртасида меҳр-оқибатни улуғловчи, бемеҳрликни қораловчи нақллар анчагина. “Ота — улуғ, отадан меҳмон — улуғ”, “Мерос”, “Ҳар кимнинг боласи ўзига ширин”, “Отанга қилсанг, болангдан қайтади”, “Тешик данак”, “Қўшни келди — кўмак келди” сингари нақллар “Меҳри борнинг сеҳри бор” номли бўлимда берилган.

Аҳиллик, ҳамқору ҳамдўст бўлиб яшаш инсонга бахт, тўкин-сочинлик, осойишталик келтириши халқ нақлларида мароқ билан тарғиб қилинган. “Давлат — оғиз бирликда” деб аталувчи бўлимдаги “Ақл билан Давлат”, “Эплик билан сеплик”, “Олтин олма”, “Қайнона билан келин”, “Ақл билан Бахт” каби нақлларда ўзаро аҳиллик, ҳамжиҳатлик, тотувлик каби хислатлар улуғланган.

“Дўст кулфатда синалар” бўлимига дўстлик, иноқлик, қон-қардошлик энг олий фазилатлардан бири эканлиги, бундай фазилат эса ҳамма вақт ҳақиқий инсонларга ҳамроҳ эканлигини кўрсатувчи нақллар киритилган. Ҳа, дўстга садоқат, энг оғир кунларида унинг ёнида бўлиш, оғирини енгил қилишга кўмаклашиш... Бу ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Бежиз неча асрлардан буён халқ ўртасида “Дўст кулфатда синалар” дейилмайди. “Сабр таги — сариқ олтин”, “Дўстлик синовда чиниқар”, “Бароқжон”, “Бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар” каби нақлларда том маънодаги дўстона муносабат кўрсатилган ва чин дўстни қадрлай бўлиш, қадрига етиш кераклиги яна бир бор таъкидланган.

“Ёқма — пишарсан, қазма — тушарсан” бўлимида эса “киши ўз ниятидан топади” деган халқ ҳикматининг тўғрилигини, унинг абадийлигини тасдиқловчи нақллар берилган. Бу бўлим нисбатан катта бўлиб, ундан нақл жанрининг энг ажойиб намуналари ўрин олган. Ахир нақллар халқнинг асрлар бўйи тўпланган ҳаётий тажрибаси, билими, яхши-ёмон кунлардан чиқарган сабоғининг маҳсули-да. “Ҳар ким қилса, ўзига”, “Ҳасадгўйлик”, “Ҳасислик оқибати”, “Подшо билан икки хотин”, “Кўкка тупурса, бетга тушади” сингари нақллар келажак авлодларга ҳам асқотади. “Яккадикилтак билан Тўққизтўқалтак”, “Усмон билан Ёқуб”, “Икки савдогар”, “Ҳасадгўйлик” каби нақлларда ҳасадгўй, кўнгли қора одамларнинг ҳеч қачон муродга етмаслиги, оқибатда шармандаю шармисор, хору зор бўлишлари кўрсатилса, софдил, олижаноб, яхши ниятли одамларнинг ҳар қандай тўсиқлар — ғоялар, макр чоҳларидан ҳам ўтиб мурод-мақсадларига етишганларини кўрамыз.

Тўпламдаги энг сўнги бўлимни “Доно аёл — ҳаммиша баҳор” деб атадик. Аёл зотининг ақл-заковати, тадбиркорлиги, жасорати, уддубуронлигию гўзаллигини таърифлаш ўтмишда ҳам, бугунги кунимизда ҳам муҳим ҳисобланади.

“Қайнона ва келин”, “Хотинсиз уйни кўр, қора ерни кўр”, “Хотиннинг яхши-ёмони меҳмон келганда билинар”, “Эплик билан сеплик”, “Эрни эр қиладиган хотин” каби нақлларда оиланинг тотувлиги, аҳиллиги кўп жиҳатдан аёлнинг фаҳм-фаросати, ўзгаларга муомаласи ва тadbиркорлигига боғлиқ эканлиги кўрсатилади.

Хуллас, халқ нақллари илк бор катта ҳажмда чоп этилаётган ушбу тўпламдаги материаллар саккиз тематик бўлимга тасниф этилди. Албатта, бундай тасниф ҳали ўзбек халқ нақлларининг барчасига оид мавзуни тўла қамраб ололмайди. Халқимиз орасида оғиздан-оғизга ўтиб юрган нақлларни тўплаш юқоридаги таснифни тўлдиришга имкон беради, деб ўйлаймиз.

Нақлларнинг айрим бадиий хусусиятлари ҳақида гапирганда, шуни айтиб ўтиш керакки, уларда саргузашт ҳамда муболағали тасвирга кам ўрин берилади. Худди шу томондан улар маиший эртақларга яқин туради. Нақлларда табиат тасвири ва образларнинг ички дунёсига оид кечинмалар ҳам жуда оз миқдорда тасвирланади. Кўпгина нақлларнинг мазмуни рамзий образлар асосига қурилган. Чунки яхшилик билан ёмонлик, донолик билан нодонлик, камтарлик билан манманлик, тўғрилиқ билан эгрилик каби ақидалар ўртасидаги курашнинг мангулиги бу хил мажозий нақлларнинг юзага келишига ўз-ўзидан замин бўлган. Уларда бир-бирига зид тасаввур ҳамда тушунчалар ўртасидаги абадий кураш жонли образлар хатти-ҳаракати сифатида тасвирланади. Бу хилдаги нақлларда рамзий образларнинг номлари “Ақл билан Давлат”, “Давлат”, “Ақл билан Бойлик” каби ҳатто асарнинг номи даражасига ҳам кўтарилганлигини кўриш мумкин.

Нақлларга хос бадиий-тасвирий усуллардан бири аксарият нақлларнинг эртақлардагидек бошлама (зачин)лар билан келишидир. Шундан бўлса керак, талайгина тадқиқотчилар нақлларни кўпроқ маиший-ҳаётий эртақлар қаторида олиб қараганлар. Қолаверса, эртақ ва нақлларнинг бир хил бошламаларга эга бўлиши бу икки жанрнинг бир ижодкор — эртақчи томонидан айтилиши билан ҳам изоҳланади.

Ниҳоят, нақлларга хос бадиий-тасвирий усуллардан яна бири, воқеалар тасвирида баёндан кўра, образларнинг ўзаро мулоқоти (диалог)га кўпроқ ўрин

берилишидадир. Бундай усул эса образларнинг ўз сўзлари орқали ўзларини очиш, фош этишларига имкон берган. “Бола — подшо”, “Подшо, вазир ва бойўгли”, “Ўғри” каби нақлларда бу манзаранинг гувоҳи бўламиз.

Нақллар мавжуд тарихий замини жиҳатидан оғзаки насрнинг бошқа турларидан фарқ қилади. Шу нуқтаи назардан нақлларни иккига ажратиш мумкин: а) бадиий тўқима характеридаги воқеа ва уйдирма образларга асосланган нақллар; б) бадиий тўқимадан иборат воқеа ва реал тарихий шахсларга асосланган нақллар.

Биз нақл жанрининг ўзига хос бадиий хусусиятлари, унинг бадиий-тасвирий восита ҳамда усулларининг айримлари устида тўхталдик. Улар ҳақида батафсил сўз юритиш эса махсус тадқиқотлар талаб этувчи мавзудир.

Хулоса қилиб айтганда, нақллар оғзаки насрнинг мустақил жанри бўлиб, унинг ўзига хос шакл хусусиятлари, мазмун қамрови, образлар тизмаси ва поэтикаси каби бир қанча масалалар келажакда алёҳида ўрганишни тақозо этади.

Муҳтарам китобхон! Ўзбек халқ оғзаки ижодида нақлларнинг ажойиб намуналари беҳисоб. Ушбу тўпламга ана шу улкан мероснинг бир қисмигина жамланди, холос. Улар жумҳуриятимиз фанлар академияси Адабиёт институти фольклор архивида сақланаётган ва матбуот юзини кўрмаган бисотдан, шунингдек, ҳозирга қадар чоп этилган эртақлар тўпламларидан саралаб олинди. Мазкур тўплам бу борадаги ишнинг дебочасидир.

САЙЕРА ХОЛМИРЗАЕВА

Филология фанлари номзоли

МЕҲНАТБОҚАР, ЯЛҚОВЛИК ЁҚАР

НОШУД ЧОЛ

Бор экан-да, йўқ экан, оч экан-да, тўқ экан, бир чол билан кампир бор экан. Уларнинг фарзанди йўқ экан. Жуда камбағал яшашар экан. Бир куни икковлари жуда оч қолишибди, ейишга ҳеч нималари қолмабди. Шунда кампир чолни койиб:

— Ҳой чол, уйда ўтираверасизми, кўчага чиқиб бирор нарса топиб келсангиз-чи, — дебди.

— Қаёққа борай? — деб сўрабди чол.

— Ҳозир деҳқонлар далада буғдой шопиришяпти. Ўша ерга бориб, бир ҳовуч-ярим ҳовуч буғдой олиб келсангиз, нон-пон қилардим, — дебди кампир.

— Менга беришармикан, — деб тусмолланибди чол.

— Бориб уларга яхши гапирсангиз, дуо қилсангиз, ажаб эмас, бир ҳовучгина буғдой беришса, — дебди кампир.

— Йўлда айтадиган гапларим эсимдан чиқиб қолса-чи, — дебди яна чол.

— Хирмонга етиб боргунча “бир ҳовуч, ярим ҳовуч” деб қайтариб кетаверинг, — дебди кампир.

Чол йўл бўйи шу сўзларни такрорлаб кетаверибди. Хирмонга етиб боргач ҳам, “бир ҳовуч, ярим ҳовуч” деб тўхтамасдан айтаверибди. Деҳқонларнинг жаҳли чиқиб, чолни уришиб беришибди. Улар чолга “барака берсин”, “барака берсин” дегин деб, ҳайдаб юборибдилар. Чол йўлда “барака берсин”, “барака берсин” деб давом этаверибди.

Бир ерда битта одам ўт ёқиб, бит куйдираётган экан. Чол унинг ёнидан ўтиб кетаётиб ҳам “барака берсин”, “барака берсин” деяверибди. У одамнинг жаҳли чиқиб, чолни уришиб кетибди. “Боринггаям қирғин келсин”, деб айтгин, шунда битларимга қирғин келади” дебди.

Чол “боринггаям қирғин келсин” деб, ўз йўлига равона бўлибди. Юриб-юриб бир қишлоққа кириб борибди. У қишлоқда бир бой бор экан, унинг битта-ю битта ўғли ўлган экан. Бир тўда эшон-муллалар бойнинг эшиги ёнида аза тутиб туришган экан. Ўша эшон-муллаларнинг ёнидан ўтиб кетаётиб, “боринггаям қирғин келсин”, деб айтаверибди. Эшон-муллаларнинг “бу нималар деяпти”, деб жаҳллари чиқибди. “Ўзимизнинг икки қўлимиз ёқамизда-ю, бу яна бунақа гаплар қилади” деб, чолни ура кетишибди.

Чол йиғламсираб, “нима дейин бўлмаса” деса, “ёқа тутиб тавба денглар” дегин, дейишибди эшон-муллалар. Чол шу сўзларни қайтариб, яна ўз йўлини давом эттирибди. Юриб-юриб бир тўйнинг устидан чиқиб қолибди. Тўйхонага кириб, ошпазлар ёнидан ўтаётиб “ёқа тутиб тавба денглар” деб такрорлайверибди. Ошпазлар чолни уришиб, “нималар деяпсан, тўйда ҳам шунақа дейдими”, деб қўлларигаги нарса билан ура кетибдилар. Чол нолиб:

— Нега капгир, чўмич билан урасизлар, нима дейин бўлмаса, — дебди.

Ошпазлар:

— Дўппингни осмонга отиб, “таралло, таралло”, — деб юргин дейишибди.

Чол шу сўзларни такрорлаб, юриб-юриб ўз уйига қайтиб келибди. Кампир чолни кўриб:

— Шунча вақтдан бери қаерларда юрибсиз? Дон олиб келдингизми? — деб сўрабди.

Чол бўлган воқеаларни кампирга айтиб берибди. Кампир хафа бўлиб, чолни роса койибди.

ҲАР КИМНИНГ МЕҲНАТИ ЎЗИГА ШИРИН

Бир ота-онанинг якка-ю ягона ўғли бўлган экан. Бола ота-онасининг тарбиясида катта бўлибди. Бола вояга етгач, отаси ўғлини чақириб:

— Ўғлим, энди катта йигит бўлиб қолдинг, бирор ҳунар ўргангин, хор бўлмайсан, — дебди. Бола:

— Ҳўп, — дебди.

Эртаси ишга кетаётганида уни онаси тўхтатиб:

— Ўғлим, сен оғир меҳнат қилиб жонингни қийнаб юрма, кўчага чиқиб, ўртоқларинг билан ўйна, қайтиб келганингда отанга мана буни берарсан, — деб, бир танга пул берибди.

Бола хурсанд бўлиб кўчага чиқиб кетибди. Кечгача ўйнаб юрибди. Уйига келса, отаси ҳовуз бўйида ўтирган экан. Онасидан олган пулни унга берибди. Ота тангани олиб ҳовузга ташлабди. Бола индамабди. Эртасига ҳам шу воқеа қайтарилибди. Бу ҳолдан ҳайрон бўлган она ва бола учинчи кунни ўтириб маслаҳатлашишибди. Бола:

— Отам бу пулни меҳнат қилмасдан олиб келганимни билганга ўхшайди. Энди бугун бир меҳнат қилиб пул топиб келай-чи, нима қилар экан, — дебди-да, бир одамникида хизмат қилиб, пул топибди.

Кечқурун уйига келиб отасига берса, отаси у пулни ҳам ҳовузга ташлабди.

Бола отасига бир хўмрайиб қарабди-да, кийимларини ечиб ўзини ҳовузга ташлабди. Ҳалиги ярим тангани топиб чиқибди. Шунда отаси ўғлига:

— Кўрдингми, ўғлим, ўз меҳнатинг билан топилган пул тотли, қадрли бўлади, — деган экан.

ШИРИН УЙҚУ

Бир одамнинг учта ўғли бор экан. Шу одам ўлаётганида болаларига: “Уйқуни ширин қилиб ухланг, овқатни ширин қилиб енг”, деб васият қилиб ўлибди. Бу гапни иккита катта ўғли бир хил тушунибди, кичик ўғли эса ундан бошқача тушунибди.

Иккита катта акаси ерларга сув сепиб, чорпояни қуриб, катта кўрпани тўшаб кайф қилиб, “уйқуни ширин қилиш” шундай бўлади-да, деб ётаверибди. Кейин уст-устига ҳар хил ширин таомларни еб “овқатни ширин қилиб ейиш” мана шунақа бўлади, деб юраверишибди. У ёққа ағанаб, бу ёққа ағанаб ёта-ёта овқатлари ҳам сингмай, еган овқатларининг ҳам, уйқуларининг ҳам мазасини билишмабди. Охири ейишга овқатлари ҳам қолмай камбағал бўлиб қолишибди.

Кичик ўғил эса ишлаб-ишлаб келиб, қуруқ еган нони ҳам ширин, ичган чойи ундан ҳам ширин, ухласа уйқуси ҳам ширин бўлар эмиш.

Шундай қилиб, унинг борган сари давлати зиёда бўлиб, уйқуси ширин, овқати мазали бўлиб бора берган экан.

Қани айтинг-чи, ота васиятини қайси ўғил тўғри тушуна олган экан?

ДАНГАСАЛАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо ўтган экан. Бир куни подшога, “қишлоқнинг чекка жойида учта дангаса очликдан ўлай деб ётишса ҳам, меҳнат қилишни сира ҳам истамас эканлар”, деган хабарни етказишибди.

Подшо одамларига ўша уч дангасани олиб келишни буюрибди, энг дангасаси қайси бири эканлигини билмоқчи бўлибди.

Учала дангасани олиб келибдилар. Подшо уларга

алоҳида хона ва хизматкорлар берибди. Дангасалар кун бўйи ётармишлар, иложи бўлса қимирламасмишлар ҳам. Овқат келтиришса, зўрға, эриниб, кўз ёши қилиб ўринларидан турар эканлар.

Подшо уларнинг ёнига тез-тез кириб турар экан-у, лекин қайси бири ўта дангасалигини ажрата олмас экан. Ўйлай-ўйлай, охири улар турган хонага ўт қўйишни буюрибди.

Подшо уларни ёнгин ваҳимасида типирчилаб қолишса керак, деб ўйлабди. Уйни ўт ола бошлабди. Шунда дангасалардан бири:

— Ишлар чатоқ, уй ёняпти. Келинлар, бу ердан қочиб чиқамиз, — дебди.

— Югуришнинг ўзи бўладими, — дебди иккинчи дангаса.

— Тавба, қандай қилиб гапиряписизлар-а, — дебди учинчиси.

Шундай қилиб подшо уларнинг энг дангасаси қайси бири эканлигини билиб олибди. Уй эса ёнаверибди. Дангасаларнинг учови ҳам ёниб кетибди.

ОЗ ЕРДАН КЎП ҲОСИЛ

Мен Бухоро томонига ишлагани бориб Ёждувоннинг мардикор бозорида эртадан кечгача турдим, ҳеч иш топилмади. Охири бир деҳқон келиб мен билан учрашди ва:

— Сиз бир йилга чоракор турасизми ёки кунлик мардикор бўласизми? — деди.

— Мен нон талаб одамман, ишнинг қулайи нима бўлса шуни қилиб кетавераман, — дедим. Деҳқон:

— Бўлмаса бизникига юринг! — деди.

Мен унга эргашиб ҳовлисига бордим-да, деҳқончиликдан чиққан даромаднинг бешдан бир қисмини олиш шarti билан бир йилга чоракор бўлиб қолдим. Қиш кунлари хўжайиннинг ҳовлисини супураман, сув келтириб бераман, икки хўкиз, икки эшаги бор, шуларга қарайман. Шундай қилиб, кўклам бўлди, хўжайин менга хўкизларни бўйинтуруқлаб, омоч тиркаб:

— Энди қўш ҳайдашга чиқасиз, — деди. Мен хўкизларни чоқлаб, шохларини ёглаб чиқдим. Хўжайин менга ҳовлисининг орқасидаги озгина ерини кўрсатди ва:

— Бизнинг ер шу, шуни қайтариб ҳайдай берасиз, — деди. Мен ҳайрон қолдим. Ўзимизнинг даштда қирқ-эллик ботмонлик ери бор одамлар чоракор сақламайди, бу киши мени бир чилгина ери учун чоракор қилиб қўйган экан. Бундан ҳосил чиққанда нима бўлади? Мен кузгача бекорга вақт ўтказиб, уйимга қуруқдан-қуруқ сўппайиб борадиганга ўхшайман. Ҳей, энди нима бўлса бўлди, “жўжани кузда сана”, деган экан деб, ерни ҳайдай бердим. Ҳар куни ерни беш-олти қайтариб ҳайдадим. Шундай қилиб, ҳамалдан жавзогача ҳайдадим. Ундан кейин хўжайиним иш бошига келиб:

— Қандай, ер пишдими? — деди. Мен:

— Пишмоқ тугул эриб кетди, мана кўринг, — дедим. Хўжайин бир қадоқли тошни чилнинг уватидан туриб ерга ташлаб кўрди. Қадоқ тош ерга ботиб, балдоғи озроқ кўриниб қолди. Хўжайин:

— Ҳали ер пишмабди, яна бир-икки кун ҳайданг! — деди. Мен ерни яна бир-икки кун ҳайдадим, яна хўжайин келиб қадоқли тошни ташлаб кўрди. Қадоқ тош ерга тоза ботиб кўринмай кетди. Ундан кейин хўжайин:

— Энди ер пишибди, — деб, у ерга қовоқ эктирди. Қовоқ тўрт-беш кунда кўкариб чиқди, уч ҳафталарда таноб ташлади, бир ойда гулади, саратоннинг ҳафтасида бирдан нечалаб қовоқ туга бошлади. Шундай бўлиб бердики, асти қўяберасан.

Хўжайин билан иккаламиз қовоқларни кажобага солиб икки эшакка ортиб, гоҳ Бухорога элтиб сотамиз, гоҳ Хўжандга элтиб сотамиз. То кузнинг охиригача ишимиз қовоқ сотиш бўлди. Шунда ҳам қовоқ адо бўлмади, қовоқни узиб олиб, ташиб ҳовлига жойладик. Сотиб-сотиб яна минг қовоқ ҳовлига кирди. Ундан кейин хўжайин менга бешдан бир ҳақимни берди. Киссам ҳам, қўйним ҳам тўлди. Бухоро томоннинг деҳқонлари шундай қилиб оз ердан кўп ҳосил олишар экан.

АҚЛСИЗДАН НОДОН МАСЛАҲАТ ОЛАР

Кунлардан бир куни Эшчонбойнинг жўхорисига Матчонбойнинг туяси кирибди. Уша замонларда анчайин гапга ҳам қозининг олдига бораверишар экан. Туяни уч киши тутиб турибди, бир киши қозининг олдига бориб:

— Қани, қози бува, Эшчонбойнинг жўхорисига Матчонбойнинг туяси кирибди, ҳайдаб чиқайлик десак, жўхорини босқилаб ташлайди, шу баччағарни қандай қилиб жўхоридан чиқарсак? — деб сўрабди. Қози:

— Эртага кел, — дебди. Одамлар туяни ётқизиб, оёқларини боғлашибди-да, эртаси куни яна қозига киши юборишибди. Қози ўйлаб туриб:

— Туяни йиқитиб, тўрт оёғидан тўрттингиз судраб чиқинг, — дебди.

Тўрт одам туяни жўхорининг ичидан судраб чиқишибди. Жўхори эса бешбаттар пайҳон бўлибди.

НАВРҮЗ ҚАРОҚЧИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, Наврўз деган қароқчи бир ўғри бор экан. Наврўз қароқчи ўғриликка шундай берилиб кетган эканки, бирон бир нарсани ўғирлай олмай қолса, қўшнисининг косовини ўғирлаб чиқар экан. Қанчалик ўғирлик қилмасин, барибир, қорни нонга тўймас, чанқови чойга қонмас экан. Унинг бир ўқимишли мулла қўшниси бўлиб, ҳар куни егани палов, кийгани атлас-у кимхоб экан.

Кунлардан бир куни:

— Мен шунчалик ўғирлик қиламан-у, ҳамма вақт бир қошиқ ёғвонга зорман. Қўшним бўлса ҳар куни палов ейди. Энди шу домлани ўлдирмасам бўлмайди, — деб, Наврўз қароқчи қўшнисиникига чиқибди. Ҳовлига кирса, қўшниси қозондан паловни сузаётган экан.

— Э, келинг қўшни, — дебди мулла, — қани, тўрга марҳамат.

Наврўз тўрга ўтирибди. Ошни биргалашиб ейишибди. Сўнг Наврўз қўшнисига:

— Мен шунча ўғирлик қиламан-у, аммо сиздай ҳар куни палов ея олмайман. Сизнинг топишингиз оз бўлса ҳам, ҳар кеча қозонда ошингиз қайнайди. Уст-бошингиз бут. Шунинг сабабини айтиб берсангиз, — дебди.

Шунда мулла:

— Уйингизга бориб хотинингизга айтинг, бир тандир кулча ёпиб берсин. Сиз кулчаларни бир халтачага солиб, то оёғингиз етган жойгача “ҳалол нон” деб, еб бораверинг. Кулча тугагач, йўлни давом эттирманг, — деб маслаҳат берибди.

Наврўз қароқчи мулланинг айтганларини қилиб, бир тандир кулча ёптирибди. Уларни хуржунга солиб,

хотини билан хайр-маъзур қилиб йўлга чиқибди. “Ҳалол ноним”, деб кулчалардан битта-битта олиб еб, йўл юрибди, йўл юрса ҳам, мўл юрибди. Охири бир ерга бориб, хуржунини елкасидан олиб қараса, кулчаси тугаб қолган эмиш. “Энди нима қилар эканман” деб ҳайрон бўлиб турган экан, бир чол келиб:

— Болам, менинг еримни ишлаб беролмайсизми, ҳаққини икки баравар бераман, — дебди.

— Хўп, ишласам ишлай қолай, — дебди Наврўз қароқчи.

Кейин чолнинг ерида бир йил ишлаб берибди, чол ҳосилни кўтариб олгач, Наврўзнинг қўлига бир нечта танга берибди ва:

— Яна бир йил қолиб ишласанг мана уй, мана жой, борди-ю “йўқ, ишламайман, кетаман” десанг ҳам, ихтиёр ўзингда, — дебди. Наврўз қароқчи:

— Мен бозорни бир айланиб келай, ундан кейин сизникида қолар ёки қолмаслигимни айтаман, — дебди-да, бозорга борибди.

Бозорни томоша қилиб юрган экан, ўз шаҳридан келган карвонларни кўриб қолибди. Уларни кўриб ўзида йўқ хурсанд бўлиб кетибди, савдогарлар бўлса Наврўзни кўриб, “Ие, Наврўз қароқчи ҳам шу ерда экан-ку, энди бутун моллардан айрилдик”, деб хавотирланиб, қўрққанларидан безгак тутган кишидай титраб-қақшар эмишлар. Наврўз қароқчи савдогарларнинг ёнига бориб:

— Эй ҳамшаҳарлар, қўрқманглар. Мен молларингга тегмайман, қароқчилигимни ташлаб, бир кишининг ерида йил бўйи деҳқончилик қилиб, оз-моз пул орттирдим, шунга бирон нарса олиб берсам, ўғлимга элтиб берсангиз, — дебди.

Олдинига Наврўзнинг гапига “бу ёлғон айтяпти” деб савдогарлар ишонишмабди. Наврўз ялиниб-ёлворавергач, олиб берган нарсасини ўғлига элтиб беришга рози бўлишибди. Наврўз қароқчи нима олишини билмай бозорни роса ахтарибди. Кейин, ўғлим мушукни яхши кўрар эди, деб бир йил ишлаб топган тангасига битта мушук боласини олиб, савдогарларга, “мана шуни ўғлимга, отангдан совға, деб топширинглар”, деб тайинлабди.

Савдогарлар мушукни олиб, йўлга тушибдилар. Юриб-юриб, тунаш учун бир шаҳарда қўнибдилар. Бу пайт шаҳар аҳолиси жуда нотинч экан. Шаҳарда сичқон шунчалик кўпайиб кетган эканки, ҳатто

кишилар ўтириб овқат ея олмас экан. Дастурхонларнинг устини ҳам сичқон босиб кетар экан. Бу шаҳарнинг аҳолиси сичқонларга қарши курашишни билмас, мушукни эса кўрмаган эканлар. Савдогарлар олиб келган мушук бир нафасда саройдаги сичқонларни тутиб еб қўйибди. Бу воқеани кўрган кишилардан бири подшога хабар берибди. Шунда подшо:

— Ўша савдогарларни саройга келтиринглар, — деб буйруқ қилибди. Бир дақиқа ўтар-ўтмасдан савдогарлар ҳалиги мушук билан подшо саройига келтирилибди. Мушук бир нафасда саройдаги сичқонларни ҳам еб битказибди. Буни кўриб подшо:

— Бу сичқонер махлуқларингни бир туя олтинга алмаштиринглар, бизнинг шаҳримиз учун жуда керакли экан, — деб илтимос қилибди.

Савдогарлар олдинига нима қилишни билмай бошлари қотиб қайрон бўлишибди. Рози бўлгани Наврўздан қўрқишибди. Савдогарлар ўйлаб-ўйлаб туриб, кейин “Наврўз учун ҳам битта мушукдан бир туя олтин афзал-да”, деб, “майли, алмаштирак алмаштира қолайлик”, дейишибди. Подшо хурсанд бўлиб, бир туя тиллани бериб, мушукни олиб қолибди.

Савдогарлар туядаги олтинни олиб, Наврўзнинг хотинига келтириб беришибди. Хотин олтинни олиб, жуда бойиб кетиб, данғиллама ички-ташқи бинолар қурдирибди.

Хотинни бойишда, иморат солдиришда қўйинглар, икки оғиз гапни Наврўз қароқчидан эшитинг:

Наврўз қароқчи яна бир йил мардикорлик қилиб, топган тангасига чолдан икки дона анор олибди. Анорни олиб ўша бозорда юрган экан, мушук бериб юборган савдогарларни кўриб қолибди. Анорни қўлига олиб, савдогарлар билан биргалашиб ўз шаҳрига жўнабди. Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди, охири бир шаҳарга етиб боришибди. Тунаш учун бир карвон саройга тушишибди. Саройбондан:

— Шаҳарда нима гаплар? — деб сўрашган экан, у:

— Э, нимасини айтасизлар, подшоҳимизнинг якка-ю ягона қизи ўлимтўшагида ётибди. Анор деган меванинг суви даво эмиш, уни ичса тузалар эмиш. Подшо бутун дунёни айланиб чиқиб, икки-учта анор тополмабди, — дебди.

Бу гапни эшитиб Наврўз:

— Тезда мени подшонинг ҳузурига олиб бординглар, — дебди.

Саройбон Наврўзни етаклаб подшо саройига олиб борибди. Наврўз қўйнидаги икки анорни сиқиб, сувини бир идишга қуйибди-да, қизга ичирибди. Бир пастда подшонинг қизига жон кириб, юзига қизил югуриб кўзи очилиб, тили гапга кела бошлабди.

Подшо жуда хурсанд бўлиб, Наврўзга бир туя олтин бериб юборибди. Наврўз савдогарлар билан яна йўлга тушибди. Юриб-юриб, охири уйига келиб, ҳовлисини таний олмабди. Эски-туски томлари ўрнида ичкари-ташқари қасрлар эмиш. Кейин бир туп тутидан таниб, уйига кирибди.

Уйда хотини бир йигитча билан ухлаб ётган эмиш. “Мен кетгандан кейин хотиним ёш бир йигитча билан турмуш қилган экан-да”, деб ёнидан ханжарини суғурибди:

— Ҳозир икковининг калласини танасидан жудо қиламан, — дебди. Кейин, “Аввал ярамас, бири икки бўлмаган бир қароқчи эдинг, энди ҳалол меҳнатинг билан бир оз одам бўлдинг, шайтонга хайф бериб, булардан гап сўра-чи, ўлдириш қочмас”, деб ўзича фикр қилибди.

Хотинини уйғотган экан, бола ҳам уйғониб кетиб, “дада!” деб бўйнига осилибди.

Хотини гап бошлабди:

— Сиз юборган туядаги олтинларга кўриб турган уйлариңизни солдирдим. Ана у ердаги хизматкорлар, бу эса ўғлимиз, — дебди.

Наврўз қароқчи хотинидан хурсанд бўлибди. Туясидаги тиллалардан маслаҳат берган донишманд ён қўшнисига ҳам бериб, тинч-фароғатда яшай бошлабди. Пул керак бўлиб, кўнгли ўғирликни қўмсаса, савдога кетар эмиш. Савдода юриб, кўпни кўриб, яхши-ёмонни ажратиб, яна юртига қайтармиш.

МАШҚ-ДА

Бир подшо ўз хотини билан овга чиқибди. Йўлда осмонда бир қушни кўриб, подшо хотинидан:

— Мана шу учиб бораётган қушни отиб туширайми? — деб сўрабди. Хотини розилик берибди. Шунда подшо пойлаб туриб, милтиқдан бир ўқ узиб, қушни уриб туширибди. Подшо ҳузур билан хотинига қараб:

— Қойил қолдингизми? — дебди. Хотини эса бепарволик билан:

— Машқ-да, дебди. Подшонинг жаҳли чиқиб, хотинига ҳеч сўз айтмай, уни даштда қолдириб, саройга қайтибди.

Орадан бир неча ойлар, йиллар ўтибди. Подшонинг хотини ўз яқинларига:

— Менга бир янги туғилган бузоқни келтирсангиз. Мен уни боқиб катта қилсам, — дебди. Унга бир бузоқни келтиришибди. Подшонинг хотини бир хилват жойга болохонали иморат қурдириб, ҳалиги болохонага зина орқали ҳар куни бузоқни бир неча марта кўтариб олиб чиқиб, яна кўтариб олиб пастга тушаверибди.

Бузоқ катта бўлаверибди. Ҳалиги аёл уни кўтариб болохонага олиб чиқаверибди ва тушаверибди. Подшога хабар етибди. Подшо келиб қараса, бир аёл ҳар куни бир катта буқани болохонага кўтариб олиб чиқиб, яна бир оздан сўнг олиб тушар экан. Шунда подшо хотинининг сўзини эсига олиб:

— Бу ҳам машқ-да, — деб айтган экан.

ЭШОНИМ ДЕБ ЭШАГИМДАН АЙРИЛГАНМАН

Бир домла маҳалласидан чиқиб кетибди. Бозордан бир эшак, бир хуржун, бошига салла, чопон олиб, эшон тусига кирибди ва Тоқатепа деган жойга борибди. Бир дарвозани тақиллатган экан, ичкаридан уй эгаси чиқиб:

— Кимсиз? — деса, у:

— Кўкота эшонман, — деб жавоб берибди. Уй эгаси:

— Қани, бўлмасам, ичкарига кириб, — дебди. Эшон уйга кириб овқатланиб бўлгандан кейин, уй эгасига нима деб эшонлик қилишини билмай, шундай насиҳат қилибди.

— Хотинингнинг сўзига кираверма. “У ишни ундай қилайлик, бу ишни бундай қилайлик”, деб маслаҳатлашиш, хотинга ҳадеб сирни айтавериш яхши эмас, эр деган хотинни писанд қилмай, қовоғини солиб юриши керак.

Уй эгаси маслаҳатни эшитгандан кейин, аччиғи келиб, ичида: “Эр-хотин — қўш ҳўкиз”, “Маслаҳатли иш битар, бемаслаҳат иш йитар” деган гап бор эди, бу эшонни бир синаб кўрай-чи, — деб, эшикка чиқиб, жиндай тўхтаб, қайтиб кириб:

— Эшон бобо, менинг бир ўғлим бор эди, қайси куни ўғлим бечора, кечаси босинқираб қўрқитди, шунда,

болам эсон-омон тузалиб кетса, битта-яримта эшонга бир қўй берай деб, кўнглимдан чиқариб айтиб қўйиб эдим. Бисотимизда иккитагина қўйимиз бор, биттаси — ориқроқ, биттаси — семиз, мен ҳар ишимни хотиним билан маслаҳатлашишга ўрганиб қолганман. Мен кириб хотинимдан: “Эшон буваамизга қўйнинг қайси бирини берайлик”, — деб сўрасам, хотиним: “Семизини беринг” деди. Семизини олиб чиқиб берайин десам, сиз “Хотин билан бемаслаҳат иш қил!” деб эдингиз, нима қилсам экан? — деганида, эшон:

— Хотиннинг гапига ҳамма вақт кирмаганда ҳам, гоҳ-гоҳ кирса бўлади, — дебди.

Уй эгасининг бу гапдан оччиғи келиб:

— Сиздақанги нафс овораси эшонни кўп кўрдим, менга бунақа эшоннинг кераги йўқ, мен неча эшонга қўл бериб, эшагимдан айрилганман, хўжам деб хуржунимдан айрилганман, тўрам деб тўрвамдан айрилганман, қани туринг! — деб ҳайдаб юборган экан.

АВЛИЁ

Бир куни бўри ҳеч кимни ўлдирмасликка, гўшт емасликка сўз берибди ва “энди авлиё бўламан” деб сахрога чиқиб кетибди.

Йўлда унга ғоз учраб қолибди. Ғоз бўйнини чўзиб, вишиллай бошлабди. Бўри ғозни таппа босибди-ю, еб қўйибди. Бўрининг бу қилмиши учун қозихонага олиб боришибди ва “нега бундай қилдинг?” деб сўрашибди. Шунда у:

— Нега бўлмаса ғоз авлиёга қараб вишиллайди? — деб жавоб берибди.

Шундай қилиб, сўз беришига қарамай, бўри барибир бўрилигини қилибди.

ЕТТИ ДАНГАСА

Бир куни етти дангаса бозорга ўйнагани чиқишибди. Юриб-юриб қоринлари очибди. Улар пул йиғишиб, еттита хурмачада қатиқ ва еттита нон олишибди. Олган нарсаларини ейиш учун жой излашиб, бир чеккага ўтишибди. Улар атрофга қарасалар, қўлларини ювиш учун сув кўринмабди. Шунда уларнинг энг каттаси бошқаларига сув келтиришни буюрибди. Улар бир-бирларига сансалорлик қилиб, ҳеч қайсиси унамабди.

Шунда дангасалар бир-бирига шарт қўйишибди,

“Агар-да ким гапирса, ўша қўлга сув олиб келиб куйсин”, дейишибди. Шундай қилиб, дангасалар индамасдан ўтираверишибди.

Шу пайт бир гадой келиб тиланибди. Унга ҳеч ким жавоб бермабди. У нонни еб, қатиқни ичиб, идишнинг юқини уларнинг бетига суркаб кетибди.

Бир оздан кейин бир ит келиб, қолган нон ушоқларини еса ҳам, улар индамай ўтираверишибди. Ит нон ушоқларни, идиш юқларини ялабди. Охири итнинг қорни тўймай қолиб, бир чеккадан дангасаларнинг бетидаги гадой суркаб кетган қатиқларни ялай бошлабди. Ит олтига дангасанинг бетини ялаб еттинчисини ялаётганда итнинг тили оғзига кириб кетибди. Шу вақтда дангаса “Кет!” деб юборибди. Шунда ҳалиги олти дангаса бирданига:

— Тур, қўлга сув келтир! — деб қичқиришибди. Қарашсаки, олдиларида на нон бор, на қатиқ.

ЎЗИГА ЛОЙИҚ ИШ

Кунлардан бир куни йўлда чўлоқ, кўр ва кар учрашиб қолишибди. Бундан кейин доим бирга бўлишга аҳдлашибди. Улар “қандай қилиб пул топсак экан”, деб роса ўйлашибди. Охири бойнинг ёнига бориб, бирор энгилроқ иш сўрашибди.

Бой уларнинг учовига ҳам иш тақсимлаб берибди. Чўлоқни далада мол боқишга қўйибди. Кўрни полиз экинларига қоровул этиб тайинлабди. Карни Эса эшик ёнига қўнғироқ чалиб, ўтиб кетаётганларнинг хабарини бериш учун қўйибди.

Орадан бир қанча вақт ўтгач, чўлоқ, “биз бой билан иш ҳаққини келишиб олмамиз-ку! Бориб гаплашиб келай-чи”, деб ўйлабди.

Чўлоқ икки чақирим йўлни икки ойда босиб келибди. “Чўлоқ иш ҳаққини сўраб келибди”, деб бойга айтишибди. Бой уни чақириб сўрабди:

— Хўш, мол боқиш қийин эмас эканми?

— Мен ҳали молни кўрганам ҳам йўқ, — дебди чўлоқ.

— Бўлмаса икки ойдан бери қаерда эдинг? — деб сўрабди бой.

— Мени далагача отда олиб боришган эди. Кейин мен иш ҳаққини гаплашиб олмаганимиз учун ўзим қайтдим. Бизга қанчадан иш ҳаққи беришингизни билгани келдим, — дебди чўлоқ.

Бу гапни эшитиб, бойнинг жаҳли чиқиб кетибди ва уни сўкиб ташлабди. Шу пайт полиз экинларининг ҳаммасини ўғри урганлиги ҳақидаги хабарни олиб келишибди. Кўрнинг индамаганини кўрган ўғрилар полизда ҳеч нарса қолдиришмабди. Бой кўрни олиб келишни буюрибди ва кўрдан бўлган ишлар ҳақида суриштира бошлабди.

Шунда кўр:

— Мен ҳеч кимни кўрганим йўқ, — деб жавоб берибди.

Шундагина унинг кўзи ожиз эканлигини билишибди. Бой:

— Учта отга извош қўшиб, ҳар қайсисига учтадан қўнғироқ осиб, дарвоза ёнидан ўтинлар, — дебди.

Кар турган дарвоза ёнидан извошлар ўтган экан, у ҳеч нарсани эшитмабди. Бойга:

— У жойидан ҳам қўзғалмади, ҳеч нарсани эшитмас экан, — дебдилар.

Шундагина бой ҳар бир одамга ўзига лойиқ иш бериш кераклиги ҳақида ўйлабди ва уларнинг ўзига мосроқ келадиган вазифа излай бошлабди.

ЭР-ХОТИН ВА ЎҒРИЛАР

Бир куни кечаси эр-хотин чой ичиб ўтиришган экан, ўғрилар томда дупурлаб юриб қолишибди. Буни сезган уй эгаси хотинига:

— Чойни шопир, Шомуродга бер, тўрдаги тўрттовига бер, адоғдаги олтисига бер, ўзинг ичиб менга бер, ухлаб ётганлар балони ичсин! — дебди.

Буни эшитиб ўғрилар, “одам кўп экан”, деб уйга тушолмай қайтиб кетишибди.

ХЎЖА ТАМБАЛ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир Хўжа тамбал бўлган экан. У шунчалик тамбал эканки, ҳатто уйдан эшикка чиқишга ҳам эринар, юз-қўлини ювмас, иш қилмас, ялқовлигидан ўрнидан ҳам турмас экан.

Овқатни ер экан-у, ухлар экан. Охири шундай шишиб кетибдики, овқат келтириб берсалар, эрина-эрина зўрға ер экан.

Кунлардан бир кун Хўжа тамбал ётган уйни ўт олиб кетибди. Одамлар челақда сув олиб, ёнғинни ўчиргани шошибдилар. Қарасалар Хўжа тамбал пинагини ҳам бузмай ётган эмиш.

— Қоч, ёниб кетасан, — деб қичқаришибди одамлар.
Хўжа тамбал жим ётаверибди.

— Ҳой, сенга айтяпмиз, қоч куясан! — деб
бақриришибди ҳаммалари бирдан.

Хўжа тамбал қимирлагани эринибди. Олов ён
атрофини ўрай бошлабди. Аввал этаклари, кейин ўзи
ёна бошлабди. Шундагина, у қочмоқчи бўлибди. Лекин
энди кеч экан, ўзининг эринчоқлиги, ялқовлиги
туфайли ёниб кетибди.

АҚЛСИЗГА МИНГ СЎЗ ОЗ

Бор экан-у йўқ экан, бир чол билан кампир бўлган
экан. Уларнинг битта-ю битта ўғли бўлган экан. Бир
куни чол:

— Эй кампир, шу ўғилни уйлантирсак, сен ҳам, мен
ҳам қаридик, рўзғор ишларини келин бажарса, қандай
бўларди, — дебди. Кампирга бу гап маъқул тушибди,
булар дарров ҳамсояларини чақириб маслаҳат қилиб,
бир қизга совчи юборишибди.

Борган совчилар қиздан, отаси ва онасидан розилик
олишибди-да, тўй тўғрисида маслаҳат қилибдилар.
Қуда томон:

— Тўйда палов қилиш учун майиз, ёғ ва гўшт учун
кичикроқ бир гўсала¹ юборасизлар, — дебди. Совчилар
бу воқеани келиб йигитнинг ота-онасига айтишибди.
Чол-кампир:

— Бисотимизда бор-йўғи бир инак² бор. Хайр,
майли, инакни сотамиз, майда-чуйда оламиз, гўсалани
гўшт учун берамиз, — деб рози бўлиб, айтилган
нарсаларни тўғрилаб, совчилардан бериб юборишибди.

Орадан уч кун ўтгач, тўй бошланиб кетибди, палов
дамланибди. Борган кишилар тўйни ўтказиб
қайтишибди. Куёвни қизнинг ёнига — чимилдиққа олиб
киришибди. Қиз томон куёв олдига чимилдиққа
нарсалар тортиқ қилишибди. Бири — биринчдан
қилинган сут солинган ширбиринч, бири — тухум, бири
— ширмойи кулча, шунга ўхшаш яна бири — варақи. Бу

¹ Г ў с а л а — бузоқ.

² И н а к — сигир.

нарсалар билан келин ва куёвнинг олдилари чош бўлиб кетибди. Шундан кейин эртаси куёвнинг ҳовлисига келишибди ва у ерда ҳам шу маросимлар — чимилдиқ, овқат, хуллас, келин ҳовлисида бўлган ҳаммаси куёвнинг ҳовлисида ҳам такрорланибди.

Тўрт кун ўтибди ҳамки, келин уйдан чиқмасмиш, ўн кун ҳам ўтибди, қайнона ишини енгил қилиш ўрнига келин уйдан чиқмай ётаверибди. Орадан икки ой ўтибди, келин ҳеч бир ишга қўл урмасмиш. Чол ва кампир маслаҳат қилишибди:

“Келин қилдиг-у, ҳали ҳам ҳар куни ҳовлини ўзим супураман, келин қилиб нима кўрдик, — дебди кампир. Чол айтибди:

— Эрталаб туриб сен ҳовлининг юзини супуравер, мен бораманда, “Менга жўропни бер, ўзим супураман”, дейман. Сен бўлсанг, “Йўқ, ўзим супураман”, дейсан, орада жанжал кўтарамиз. Қани, келин нима дер экан.

Шу йўл билан бир куни эрталаб чол-кампир жанжаллашиб қолишибди. Бир вақт келин уйдан чиқибди-да:

— Нима гап? — дебди. Шунда чол:

— Бечора кампир ҳар куни эрта билан ҳовли ишларини қилиб чарчабди. Беллари эгри-бугри бўлиб қолибди, шунинг учун “жўропни менга бер” десам, “йўқ ўзим супураман” деб бермаяпти, — деса, келин:

— Шунга ҳам жанжалми, бир кун бировингиз супуринг, иккинчи кун бировингиз супуринг, — деб, қайтиб ичкарига кириб кетибди.

Шундай қилиб, чол билан кампирнинг аҳволи шу тариқа ўзгармай қолаверибди.

ОТА НАСИҲАТИ

Бор экан-да, йўқ экан, оч экан-да, тўқ экан, бир деҳқон ўтган экан. Унинг учта ўғли бор экан. Уч ўғлидан иккитасини уйлантириб, жойлаган экан. Улар ўз оилалари билан алоҳида бўлиб чиқиб кетишган экан.

¹ Ж ў р о п — супурги.

Кенжа ўғли отаси билан қолибди. Отаси анча кексайиб қолган экан, бир куни касал бўлиб ётиб қолибди. Шунда ўғлини чақириб, шундай насиҳат қилибди:

— Мендан кейин сен узумнинг тагига яхши қарагин. У ердан албатта, бойлик топасан.

Кўп ўтмай, отаси ўлибди. Йигит отасини кўмиб келгач, узум тагини роса ковлабди, лекин ҳеч нарса топа олмабди. Йигит нима қилишини билмай, бир кекса чолга бориб, бўлган гапларни айтиб берибди. Шунда чол:

— Отанг сенга “қанчалик узумнинг тагини яхши ишласанг, шунчалик кўп ҳосил оласан ва бойиб кетиб, яхши яшайсан”, деган дебди.

Ростдан ҳам, ўша йили йигит узумнинг тагига яхши қарабди, кўп меҳнат сарфлабди. Узум ҳам жуда кўп қилибди, йигит уларни сотиб, бойиб кетибди.

ПАРИШОНХОТИР

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир паришонхотир одам бўлган экан. Бир куни паришонхотир хотинига:

— Эртага саҳарда туриб, сайилга бораман. Кийимларимни тайёрлаб қўйгин, — дебди.

— Келишда менга бирорта совға олиб келинг, — деб илтимос қилибди хотини.

Эрталаб тургач, паришонхотир хотинини уйғотиб сўрабди:

— Хотин, менинг похол қалпоғим қаерда?

— Қозиқда, — дебди кўзи уйқуда хотини.

Иккита қозиқ бор экан, биттасида унинг қалпоғи, иккинчисида похол сават осирғиқ турган экан. Паришонхотир “қалпоғимни оламан” деб, похол саватни олиб, бошига кийиб олибди. Пайпоғини ҳам қидириб топибди ва бир пойини ўнг оёғига кийибди, иккинчи пойини пастда ётган таёққа кийдирибди. Ўнг оёғига похол сандали, чап оёғига ковушини кийиб олибди. Ўзига-ўзи “энди жўнасам ҳам бўлади” деб ўйлабди. “Энди белимни боғлаб олсам бўлди” дебди.

— Хотин, тур, шоҳи белбоғимни топиб бергин, — деб қистабди.

— Нариги уйда, қозиққа илиб қўйилган, — дебди хотини уйқу аралаш.

Бир қозикда унинг белбоғи, иккинчисида хотинининг рўмоли бор экан. Чорсимни оламан деб, хотинининг рўмолини олиб бойлабди. Паришонхотир, “ҳеч нарсани эсимдан чиқармидиммикан” деб ўйлаб, “йўлда ҳар хил одамларга дуч келишим мумкин, ханжарни ҳам олишим керак” деб хотинидан сўрабди:

— Ҳой, хотин, ханжар жойида турибдими?

— Ҳа, ошхонада осиглиқ турибди, деб жавоб берибди хотини.

Ханжарнинг ёнида хотинининг соябони осиглиқ турар экан. “Ханжарни оламан” деб, хотинининг соябонини олибди.

Кейин йўлга тушибди. Йўлда дуч келган барча одамлар уни масхаралашибди. “Тоза тентак экан, қалпоқ ўрнига похол сават кийиб олибди” деб орқасидан кулиб келаверишибди. Паришонхотир ҳам “ким бошига похол кийган, қани ўша тентак?” деб атрофдан қидира бошлабди. Орқасига қараса, бир гала одамлар “зўр қалпоғи бор эканми?” деб ўзини кўрсатишаётганмиш. Қўли билан пайпаслаб ушлаб кўрса, қалпоқ ўрнига похол сават кийиб олган экан. Аччиғи чиқиб, похол саватни шартта олиб ерга урибди ва орқасига қарамай кетаверибди. Нарироққа борганида орқасидан одамларнинг “вой тентак-ей, бир оёғига похол сандал, иккинчисига ковуш кийиб олибди-я”, деб кулишаётганларини эшитиб қолибди. Паришонхотир индамай уларни ҳам ечиб кетаверибди. Салдан кейин бир йўловчи тўхтатиб ундан сўрабди:

— Биродар, нега бир оёғингизга пайпоқ кийиб олдингиз?

Паришонхотир қараса, унинг гапи тўғри экан. Жаҳли чиқиб, бир пой пайпоғини ҳам ечиб ташлабди. Йўлда шолিপояга тўғри келибди. Деҳқон шоли ўраётган экан, уни кўриб:

— Нега шундай иссиқ ҳавода бош-яланг юрибсан? Ҳеч бўлмаса, соябонингни тутиб олсанг-чи, — дебди.

— Агар соябоним бўлганида, сен айтмасанг ҳам, ўзим тутиб олган бўлардим, — дебди паришонхотир.

— Белингда қистириб олганинг нима, унда? — деб сўрабди деҳқон.

Паришонхотир қараса, белида хотинининг рўмоли, соябони эмиш. Алам билан рўмолни олиб ирғитибди, соябонни эса тиззасига бир уриб синдирибди. У хафа

бўлиб уйига қайта бошлабди. Бу ишларнинг ҳаммасига хотиним айбдор, уйга боргач, роса адабини бераман, деб келаверибди.

У ўзининг қишлоғига етиб келгач, ўзимнинг уйим деб ўйлаб қўшнисиникига кириб бақириб кетибди:

— Аҳмоқ, сенинг касофатингга сайилга ҳам боролмадим. Сен мени ҳаммага кулги қилдинг!

— Эй қўшни, эс-ҳушингизни йиғиб олинг. Мен сизга нима ёмонлик қилдим? — деб қўшниси турган эмиш.

У қўшнисини урушаётганини кўриб, тезда униқидан чиқиб кетибди. Шунда чойфуруш ўтиб кетаётган экан, ундан бир қути чой сотиб олибди. Мен қўшнимни бекордан-бекорга урушиб бердим, энди шу чойни унга киргизиб берай, деб ўйлаб, чойни олиб, қўшнисиникига кириб:

— Мени кечиринг, сизни хафа қилганим учун. Шунинг учун сизга чой олиб келдим, — дебди.

— Қачон мени хафа қилган эдингиз? Сайилдан мунча тез қайтдингиз? — деб хотини сўраб турган эмиш. Паришонхотир қўшнисиникига кираман деб, бу сафар ўз уйига кириб қолган экан. Шунда паришонхотир дарров ўзини тутиб олиб, хотинига:

— Хотин, сенга совғага бир қути чой олиб келдим. Битта яхшилаб чой дамлагин, ичайлик, — дебди.

КАЙФ

Бир кўкнорихонада беш-олти кўкнори чорчўпга ўрик ўтинларини қалаб, роса кайф қилиб ўтиришган экан. Улардан Ҳожи Холиқ деган биттаси бир тоғора кўкнорини ғижимлаб ўтириб, пинакка кетибди. Эмиш, бу бир чўлда куйиб-пишиб ўтин териб юрса, бир катта семурғ учиб келиб:

— Ҳой, бечора Ҳожи Холиқ, токайгача қийналиб ўтин териб юрасан? Кел, менинг оёғимга ёпиш, дунёга кўмай сени, — дебди.

Ҳожи Холиқ дарров Семурғ оёғига ёпишиб ҳавога кўтарилибди. Семурғ уни бир подшо хазинасининг туйнуғидан ташлабди. Ҳожи Холиқ қоп олиб келмаганига пушаймон бўлиб қўйнига, липпасига роса тиллалардан жойлаб олибди. Яна Семурғ оёғига ёпишиб уйига келибди. Дарров ости ерга, усти осмонга тегмайдиган иморат солдириб, Эрам Боғидан бир паризодни келтириб тўй қилибди. Зиёфат қилиб тоза

кўкнори ичибди. Бу вақт ҳамкасабалари сўрашибди:

— Ҳой Ҳожи Холиқ, бундай давлатни бирпасда қайдан топдинг? Ҳожи Холиқ:

— Худо берса, шундай бўлар экан-да, деб бошқа ҳеч нарса демабди. Ҳамкасабалари:

— Бизга ҳам давлатли бўлиш йўлларини ўргатиб қўй, — деб кўп қистаб ялинишибди. Охири:

— Юринглар бўлмаса, — деб Ҳожи Холиқ бешта кўкнорини ҳам бошлаб, яна ўша чўлга олиб чиқибди. Кўп ўтмай Семурғ етиб келиб:

— Ҳа, яна дунё керак бўлиб қолдимиз? Ёпиш оёғимга, — дебди.

Аввал Ҳожи Холиқ, унинг оёғига яна биттаси, унинг оёғига яна биттаси, боринги, олтига кўкнорининг ҳаммаси бир-бирининг оёғига ёпишиб осмонга кўтарилишибди. Ер тангадай кўринадиган бўлган бир вақтда энг охири кўкнори, “Биз овора бўлиб кетмайлик, борди-ю олтин етишмай қолса, изза бўлмайлик”, деб ўйлаб:

— Ҳой, Холиқ, хазинадаги олтин солинган хумнинг қорни қанча келади? — деб сўрабди. Ҳожи Холиқ ҳам:

— Кўнглинг тўқ бўлсин, хумнинг йўғонлиги мунча келади, — деб қулочини кенг кериб, семурғ оёғини қўйиб юборибди. Бир вақт олтови ҳам бош-оёқ бўлиб, бир дарёга тушиб кетишибди. Худди шу вақт сув тутаб ўт олиб кетибди. Ҳожи Холиқ аланга ичида фарқ бўлаётиб, қўл-оёқларини типирлатиб туриб, “дод” деб юборибди. Кайфи учиб қараса, тоғарадаги кўкнориси самовар тагидаги ўтга тўкилиб, куллар тўзиб ётибди.

ФАРОСАТСИЗ ЭШАК

Бир эшак бор экан. У ўзини жуда ақлли деб билар экан.

Кунлардан бир куни у бир боққа кирибди. Қараса, дарахтларда мевалар, полизда қовун-тарвуз-у, қовоқлар пишиб ётган эмиш.

Эшак дарахтлардаги меваларга, полиздаги қовоқларга қараб, диққат қилибди. Шалпанг қулоқларини қимирлатиб:

— Табиат-ку ҳамма нарсани билиб яратган-а, лекин кўп нарсалар борки, уларни бошқачароқ қилиб яратиш керак эди-да, — дебди.

Дарахт шохида ўтирган чумчуқ эшакдан:

— Қани, айт-чи, сенга буларнинг нимаси ёқмади? — деб сўрабди.

— Кўрмайсанми, — дебди эшак, олма ва қовоқларга имо қилиб, — шундай катта дарахтларнинг солган мевасини қара — боланинг муштумидан ҳам кичкина. Энди анови қовоқларни кўр: калламдай келади, нозик палакларда илиниб турибди...

— Бунда ҳикмат нима қилади, — дебди эшак. — Ҳамма ҳикмат шунда-да, — дебди чумчуқ. — Олмалар қовоқдек, қовоқлар олмадек бўлса, тузук бўларди.

Шундай деб, эшак олма дарахтига сурканган экан, битта олма узилиб “тақ” этиб бошига тушибди.

— Вой бошим! — дебди эшак, — ёрилаёзди...

Чумчуқ кулиб:

— Яхшиямки олма қовоқдай эмас, бўлмаса миянгни қатигини чиқариб юборарди, — дебди.

— Рост айтдинг, оғайни! — дебди эшак ва олма дарахти тагидан нари кетибди.

БАЛИҚ СОТУВЧИ АҲМАД

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир қишлоқда эр-хотин яшар экан. Хотини ақлли, тадбиркор, эри бўлса аҳмоқроқ, бўшанг экан. Бечора хотини саҳардан то шом қоронғусигача ишлар экан, эри бўлса лақиллаб юрар экан.

Бир куни хотини эрига:

— Бирорта иш билан шуғуллансангиз яхши бўларди, — дебди.

— Бирор иш қилсам, қиларман-да, дунёда ишдан кўпи борми? — дебди эри.

— Унда балиқ сота қолинг. Мен дарёдан балиқ тутиб келаман, сиз эса уларни сотиб келаверасиз, — дебди хотини.

— Балиқни ким ҳам сотиб оларди? Ҳамма ўзи тутиб олаверади-да, — дебди эри норози бўлиб.

— Дарё, кўл йўқ ерга олиб бориб сотасиз-да, — дебди хотини.

Аҳмад рози бўлибди. Хотини тутиб келган балиқларни сотиш учун дарё йўқ жойни қидириб йўлга тушибди. Юриб-юриб бир қишлоққа етиб борибди. У ернинг одамларидан сўраса, “бизда катта дарё бор” деб жавоб беришибди. Кейин бошқа бир қишлоққа етиб борибди. У ердан ҳам шундай жавобни олибди. “Ишим

ўнгидан келмаяпти-да”, деб хафа бўлибди. Шунда ўтиб кетаётган бир одамдан:

— Билмайсизми, дарё йўқ жой қаерда бор? — деб сўрабди.

— Шу босган йўлингиздан яна икки баробар кўп йўл юрсангиз, етиб борасиз, у ерда сув йўқ, — деб жавоб берибди йўловчи.

Аҳмад ўша ерга ҳам етиб борибди. Ҳақиқатан ҳам у ерда дарё йўқ экан. Атроф тоғлар билан ўралган экан. Аҳмад:

— Ким балиқ сотиб олади? — деб бақириб юраверибди. У ерда ҳеч ким яшамас экан. Аҳмад хафа бўлиб, иши юришмай уйига қайтиб келибди ва хотинига бўлган воқеани айтиб берибди.

— Одамлар бор жойда сотиш керак-да, балиқни, — дебди хотини.

Эртасига яна икки сават балиқни кўтариб, йўлга тушибди. Аҳмад у кўчадан бу кўчага югуриб ҳеч қаерда тўхтамабди. Унга атрофда одам камдек туюлаверибди. Ниҳоят, тор бир кўчага кириб қолибди.

У ерда бир тўда одамлар тўпланиб турган экан. Битта уйни ўт олган экан, одамлар ўшани ўчиргани йиғилишган экан. Аҳмад ўша ерга бориб “ким балиқ олади?” деб қичқираверибди. Одамлар кўплигидан севиниб кетиб, уларнинг ичига кириб кетибди. Одамларнинг аччиги келибди.

Биттаси Аҳмаднинг белбоғидан ушлаб бир тепибди, бечора у ердан қандай қилиб учиб кетганини билмай қолибди. Аҳмад бечора уйига келиб, хотинига дўқ қилиб:

— Одамлар ўртасида балиқ сотишни сен менга ўргатган эдинг, сенинг гапингга кириб калтак едим, — деб бақирибди. Шунда хотини:

— Ким ахир ўт ўчираётганлар орасига кириб балиқ сотади. Ундан кўра ўт ўчираётганларга ёрдам берсангиз бўлмасмиди? — дебди.

Эрталаб Аҳмад яна балиқ сотгани кетибди. Аҳмад темирчиларнинг ёнидан ўтиб кетаётса, даранг-дурунг овоз эшитилибди. Қараса, ўт ёнаётган эмиш. Бир челақ сувни олиб, ёнаётган ўтга қараб сепиб юборибди. Бир вақт темирчилар Аҳмадни савалай кетишибди.

— Сен нега бизнинг ўтни ўчирдинг? — деб роса уришибди. Аҳмаднинг балиқлари ерга тўкилиб кетибди. Аҳмад балиқларидан ажралиб, қўйлақлари йиртиқ ҳолда уйига қайтибди, юзига ҳам қараб бўлмас экан.

— Тагин нималар бўлди? — дебди хотини жаҳл билан.

Аҳмад бўлган воқеани хотинига айтиб берибди:

— Темирчининг дўкони ёнидан ўтиб кетаётсам, биров бир нарсани иккинчисига ҳадеб ураётибди. Кириб қарасам, олов экан. Дарров бир пақир сувни олиб сепиб уни ўчирдим. Яхшилигимни билмайдиган темирчи мени шундай аҳволга солди.

— Темирчининг оловини ўчириш керак эмас эди. Бунинг ўрнига сиз темирчига ёрдам берсангиз, сизга “раҳмат” айтарди, — дебди хотини.

— Аттанг, яхшилик қиламан деб аксини қилиб қўйибман-да. Бундан кейин энди шундай қиламан, — дебди Аҳмад.

Бир неча кундан кейин Аҳмад яна балиқ сотгани чиқиб кетибди. Туш пайтида қандайдир бир шаҳарга кириб келибди. Бир катта бино ёнидан ўтиб кетаётса, қий-чув овозлари эшитилиб қолибди. Бу ерда томоша бўлаётган экан. Аҳмад югурганича ичкарига кирибди. Қараса, одамлар бир-бирлари билан дўппослашиб уришаётган эканлар. Шу вақтда хотинининг гаплари ёдига тушиб, уларга ёрдам бермоқчи бўлибди. Аҳмад саҳнага чиқиб, артистларни ура кетибди. Томошабинлар, “бу аҳмоқ, артистларни майиб қилиб қўймаса эди” деб, уни саҳнадан пастга олиб тушиб савалашибди. Ҳамма жойи шилиниб, яра бўлиб кетибди.

Уйига келгач, бўлган воқеани хотинига айтиб берибди. Шунда хотини:

— Артистларнинг томошаларига нега аралашасиз? Энди сиз биронта одам уришаётган бўлсагина, уларни ажратиб қўйинг. Кейин улар сизга “раҳмат” айтишади, — дебди.

Аҳмад икки сават балиқни олиб яна йўлга чиқибди. Йўлда иккита молнинг бир-бири билан сузишаётганини кўриб қолибди. У молларни ажратмоқчи бўлибди:

— Ярашинглар, уришманг. Менга эса “раҳмат” айтинглар, — дебди.

Моллар эса бечора Аҳмадни роса сузибдилар. Икки томондан урибдилар. У ўлар ҳолатда зўрға уйига етиб келибди ва овози борича “вой-дод” деб бақирибди. “Аҳмадга нима бўлди?” деб қишлоқдагилар югуриб келишибди. Аҳмад уларга уришаётган молларни

яраштирмоқчи бўлганини айтиб берибди, йиғилганлар роса кулишибди.

Шунда кекса бир чол шундай дебди:

— Ақлли одам чўлда сув топади. Аҳмоқ эса дарёни ўртасида сувсизликдан ўлади.

Ўшандан бери Аҳмад ўзининг қишлоғидан ҳеч қаерга чиқмас экан.

НОҚУЛАЙ МАСЛАҲАТЧИ

Қадим замонда Ноқулай маслаҳатчи деган бир киши бўлган экан. Халқ орасида кимнинг бошига мушкул иш тушса, шу кишини чақиртириб келиб маслаҳат сўрар, унинг берган маслаҳати билан иш қилар экан. Бир кишининг жинбир шохли ҳўкизи бор экан. Шу ҳўкиз бир куни бошини тандирга суқиб қайтариб ололмабди. Эгаси ҳўкизнинг бошини тандирдан чиқазиб олишнинг иложини қилолмай, охири Ноқулай маслаҳатчининг ёнига бориб, маслаҳат сўрабди. У:

— Ҳўкизнинг бошини кесинг, — деб маслаҳат берибди. Ҳўкизнинг бошини кесишибди. Барибир, ҳўкизнинг боши тандирда қолибди. Яна ундан маслаҳат сўрашибди. У яна маслаҳат бериб:

— Тандирни йиқитинг, шундагина ҳўкизнинг бошини тандирдан оласиз, — дебди.

Унинг берган маслаҳати билан тандирни ҳам йиқитишибди. Сўнг ҳўкизнинг бошини тандирдан олибдилар.

Кейин Ноқулай маслаҳатчи шодланибди, ўзини-ўзи мақтаб, “Юртда бизлардек бир-икки маслаҳатгўй бўлмаса, юрт хароб бўлғусудир”, деб қўйган экан.

ДАНГАСА ЧОЛ

Бурунги замонда бир чол билан кампир бўлган экан. Уларнинг биргина сигирлари бор экан. Шу сигирга ем-хашак солиш, сув беришга чол-кампир жуда эринар эканлар.

Бир куни чол-кампир бу ишни бир-бирларига буюриб, сансалор қилиб, айтишиб қолишибди. Шундан кейин улар, “ким биринчи бўлиб сўзласа, ўша сигирга сув беради” деб келишиб олишибди.

Икковлари сўзлашмай ўтираверибдилар. Охири кампир зерикканидан қўшнисиникига чиқиб кетибди. Чол эса уйда қолибди. Шу пайт эшик тақиллабди. У бир девона экан. Ҳеч ким жавоб бермагандан кейин, девона

уйнинг ичига кириб келибди. Чол шунда ҳам оғиз очмабди. Девона уйдаги кўзга кўринган нарсаларнинг ҳаммасини кўтариб чиқиб кетибди. Чолнинг индамаганига ҳайрон бўлиб, унинг соқол-мўйловларини ҳам қириб ташлабди. Бир оз вақт ўтгач кампир келибди. Қараса, уйдаги нарсаларнинг кўпи йўқ, чолнинг соқол-мўйловлари олиб ташланган. Шунда кампир:

— Нималар қилиб ўтирибсиз? Уйдаги жиҳозлар қани? Ўзингизга нима қилди? — деб бақариб кетибди.

Шунда чол суюниб:

— Ана, энди сигирни ўзинг суғорадиган бўлдинг, — дебди.

ҲУНАРЛИГА ЎЛИМ ЙЎҚ

Бурунги замонда бир подшо ўтган экан. Бир куни подшо бир камбағалнинг қизини олмоқчи бўлиб, совчи юборибди. Совчилар келиб, подшонинг сўзини қизга айтишибди. Камбағалнинг қизи совчиларга:

— Подшога бориб айтинглар, олмоқчи бўлса, мен ҳам розиман. Лекин подшо бир ҳунар билсагина тегаман, агар билмаса ўргансин, — дебди.

Совчилар подшо олдига келиб қизнинг шартини айтишибди. Подшо бу гапни эшитиб, аввалига аччиғи келибди, сўнг ўйланиб туриб, қизнинг гапи таъсир қилибди. “Подшолигим ҳунар эмас экан-да. Хайр, ҳунар ҳам ўрганай”, деб ўз ўрнига вазирини қолдириб, ҳунар ахтариб чиқиб кетибди. Ҳамма ҳунарларни кўриб, гиламчилик маъқул бўлибди. Гилам тўқийдиган бир яхши устани топиб, шунга шогирд тушибди. Уч йил-у уч ой деганда гилам тўқишни ўрганибди. Бир гилам тўқиб, қизнинг уйига юборибди. Подшо “Ҳунар ўргандик, шартини бажардик”, деб айтиб юборибди. Қиз:

— Подшо шартимни бажарган бўлса, мен ҳам сўзимда турибман, энди тегаман, — дебди.

Подшо тўй-томоша қилиб қизни олибди, хотинидан кўнгли тўлиб, подшолигини қилиб юраверибди.

Кунлардан бир куни шу подшо мамлакатадаги элнинг савдогарлари, катта-катта бойларидан бир қанча киши йўқ бўлиб қолибди. Бу хабар подшога етибди. Қанча-қанча амалдорлар ахтариб, бойларнинг дарагини топмабди.

Подшо “Буларни ўзим ахтарайин, шаҳарда бир сир

борга ўхшайди, буни билмасам бўлмайди”, деб подшолик кийимларини ечиб, бошқа кийимлар кийиб, одам танимайдиган бўлиб, кечаси эл-у халқ ётгандан кейин шаҳарни айланмоқчи бўлиб, чиқиб кетибди. Бир куни айланиб юрса, узоқдан бир чироқ кўринибди. Подшо тўғри шу чироқ кўринган жойга борса, бир ошхона эмиш. Ошхонанинг ичида кўп одам овқат еб ўтирган эмиш. Эшикни очиб қараши билан ошхона эгасининг кўзи унга тушибди ва:

— Нима ишингиз бор? — деб подшодан сўрабди.

Подшо:

— Қорним оч, овқат емоқчи эдим, — дебди. Ошхона эгаси:

— Қани, ичкари киринг, тўрга ўтинг, — деб уни ичкари уйга олиб кирибди. Подшо тўрга ўтаётиб ернинг остига тушиб кетибди. Қараса, рўпарасида бир одам турибди. У одам подшонинг қўлидан тутиб, ичкари уйга олиб кирибди. Уйда одам жуда кўп экан. Подшо қўрқиб, индамай турганида бир киши ўтирган еридан қўзғалиб, қўлига катта пичоқни ушлаб:

— Қани, ҳозир навбат кимники? — деб, тўғри подшонинг олдига келиб, уни сўймоқчи бўлибди. Бирови келиб калласидан ушлабди. Подшо эсдан адашиб, хаёли қочибди. Сўймоқчи бўлганларга:

— Сизлар кимсизлар, сизга жон керакми, мол керакми, пул керакми? — дебди. Улар:

— Бизга жондан бошқа бари керак, у бўлмаса жон керак, ҳозир сенинг калланг керак, — дейишибди. Подшо:

— Пул, мол топиб берсам бўладими? — дебди. Улар:

— Бўлади, — дейишибди. Подшо:

— Ундай бўлса бир ҳунар кўрсатаман, менинг айтганимни қиласизлар. Мен бир гилам тўқиб бераман, шуни подшога олиб борсанглар, минг тилла беради, — дебди. Улар:

— Қани, ҳунарингни кўрайлик, — дейишибди.

Подшо “у керак, бу керак”, деб гилам тўқиш учун керакли нарсаларни айтибди. Ҳалиги одамлар бозорга бориб, подшонинг айтган нарсаларини олиб келишибди. Подшо ипакдан бир гилам тўқиб:

— Мана шу гиламни подшога олиб боринглар. Подшо сизга минг тилла беради, — дебди.

Ҳалиги одамлар гиламни кўтариб, подшо саройига олиб боришибди. Саройдан бир маҳрам чиқиб, гиламни

ичкарига олиб кириб, кимга беришини билмай, вазир билан маслаҳатлашибди. Булар подшони йўқотиб, ҳайрон бўлиб юрган эканлар, гиламни подшонинг хотинига кўрсатишибди. У ўзининг эри тўқиган гиламни таниб, гилам келтирган одамларга минг тилла бериб юборибди ва орқасидан одам қўйибди. Ўғри тиллаларни олиб, суюниб тўғри ошхонага кириб борибди. Орқасидан пойлаб келган одам вазирга хабар берибди. Вазир бир қанча аскарларни олиб келиб, ошхонани ўраб, ичкарига кирибди, подшони қутқаришибди. Подшо ўзига ўхшаб қўлга тушган барча одамларни озод қилибди, ўғри ва қароқчиларнинг қўлларини боғлатиб, аскарларига ҳайдатиб саройга келибди ва ҳаммасини дорга остирибди.

ДОНО — ДУРДАН АЪЛО

ЖАННАТ ҚУРГАН ПОДШО

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир подшо бўлган экан. Подшо сон-саноқсиз молу мулкка ва олтинларга эга бўлган экан. У ёруғ дунёда ўзига жаннат қурдирмоқчи бўлибди.

Дунёдаги энг машҳур, манман деган усталарни чақиртириб келибди. Улар подшо олтинларини дошқозонда эритиб, гишт қуйибдилар ва жаннатни тиклай бошлабдилар.

Жаннат битгандан кейин подшо ўзи қурдирган жаннатга қанча олтин кетганини ҳисоблаш учун иккита ҳисобчи топтирибди ва уларни ўз ҳузурига чақириб:

— Мен қурдирган жаннатга қанча олтин кетганини ҳисоблаб чиқинглар, — дебди.

Ҳисобчилар жаннат ичига кириб, уни қуриш учун кетган олтинларни ҳисоблаб чиқишибди.

Подшо биринчи ҳисобчидан:

— Қани айт-чи, мен қурган жаннатга қанча олтин кетибди? — деб сўрабди.

Биринчи ҳисобчи битта кўрсаткич бармоғини кўрсатибди. Подшо иккинчи ҳисобчидан сўраганида, у иккита бармоғини кўрсатибди. Шунда подшо ҳайрон бўлиб:

— Бирингдан сўрасам, битта бармоғингни кўрсатасан, иккинчингдан сўрасам, иккита бармоғингни кўрсатасан. Мен тушунмаяпман, менга сўз билан айтинглар, — дебди.

Биринчи ҳисобчи:

— Бир бармоғимни кўрсатганимнинг сабаби шуки, баҳорда бир марта ёққан ёмғирнинг фойдасичалик бойлигингиз кетмабди, — дебди.

Иккинчи ҳисобчи эса:

— Икки бармоғимни кўрсатганимнинг сабаби шуки, кузда икки марта ёққан ёмғирнинг зараричалик зарар кўрмабсиз, — дебди.

ИЛМ АФЗАЛ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда, Бухородан узоқда, Урганч чўли этагида, Қальайи Миришкор деган қишлоқда бир қария яшаган экан. Чол

“Ўзим омилигимча қолдим, қани энди ўғилларим ўқиб одам бўлса”, деб орзу қилар экан. Бобонинг саккиз ўғли ва бир қизи бор экан. Қизи ақлли, сезгир экан. Ота қизига:

— Худо умрингни узоқ қилсин, бахтимдан ўргилайки, қариган чоғимда сендай фарзандли бўлдим. Лекин акаларингдан куйдим. Бадбахтларнинг меҳнат қилишга бўйни ёр бермайди, “ўқиб илм олиб, одам бўлинглар” десам, гапимга қулоқ солишмайди. “Шунча молимиз, еримиз бор, ўқиб нима қиламиз”, дейишади. Мен қариб қолдим, бу дунёдан кўз юрсам акаларингнинг ҳоли нима бўлади? “Моли падар, паси падар” деганлар. Акаларингнинг аҳволи шу бўлса, вафотимдан кейин менга лаънат келтирадилар деб қўрқаман, қизим, — деб ҳасрат қиларкан.

— Отажон, сизга бир маслаҳат берайин. Акаларимни ёнингизга чақиринг. Кейин улардан қилиб юрган ишларини сўранг. Қани, нима деб жавоб қилишади, — дебди.

— Эй, жоним қизим, уларнинг қилиб юрган ишини биламан. Саккиз аканг чўнтакларини пулга тўлдириб, саккизта чопқир отга миниб, шаҳарма-шаҳар кайфу-сафо қилиб юрганлари юрган, — дебди ота.

— Бу ишларини биламан, отажон, сиз акаларимни меҳмонхонага чақириб келинг. Мен эшикнинг орқасида туриб гапирган гапларингизни эшитаман. Сиз аввало улардан, “Илм афзалми ёки давлат?” деб сўранг. Ҳаммаларидан эшитиб бўлганингиздан кейин мени чақиринг. Менга ҳам акаларимга берган саволингизни беринг. Ақлим етганича жавоб бераман, акаларим эшитиб турсинлар, — дебди қизи.

Чол қизининг ақлига тасанно айтиб, қечқурун ўғилларини меҳмонхонага чақирибди. Ўғиллари меҳмонхона тўридаги кўрпачаларга қатор бўлиб ўтирибдилар. Улар, “отамиз мол-дунёсини бизга бўлиб берса керак”, деган ўй билан сергак бўлиб турибдилар.

— Ўғилларим, сизларга едирдим, кийгиздим, вояга етдинглар. Бировдан кам эмассизлар. Мендан кейин рўзғор ташвиши бошингизга тушади. Ўқиб илм олинглар. Ўйлаб кўрсам, илм билан ҳунарда гап кўп экан, — дебди ота.

Ўғиллар оталарининг бу гапларини эшитиб, ҳайрон бўлишибди. Карим тўнғич ўғлидан сўрабди:

— Сен катта фарзандимсан. Режанг қандай? Илм яхшими ёки давлат?

Катта ўғли пича ўйлаб туриб:

— Эй ота, қизиқ гапларни айтасиз-да. Худого минг марта шукурки, бошимизда соябонимиз, сиз падаримиз ҳаётсиз, еримиз, молимиз бор. Уқиб нима қиламан? — дебди.

Чол ўғлининг жавобидан кўп хафа бўлиб, иккинчи ўғлидан сўрабди:

— Ўғлим, сен асл инсон бўласан, деб ўйловдим. Сен ҳам от миниб бир неча кунлаб йўқолиб кетасан. Бу йўлингдан қайт. Мен қари ҳолим билан қачонгача ишлайман. Менга ёрдам бер. Жавоб бер, илм зўрми ёки давлатми? Яхшилаб ўйлаб кўргин, болам.

Иккинчи ўғил ака-укаларига бир қараб олибди-ю, отасига:

— Олло таолодан тилайманки, отам доимо соғ-саломат юрсинлар, сояи давлатларида йигитлик даврини сурайлик. Пул-у мол бўлмаса, илмдан нима фойда? — дебди.

Мўйсафиднинг таъби хира бўлиб хўрсинибди:

— Ўғлим, сўроғимга жавоб беролмадинг, кўнглим жойига тушмади. Бўлмаса энди сен жавоб бер, ўғлим. Шояд мени хурсанд этсанг, — дея учинчи ўғлидан сўрабди чол.

Учинчи ўғли ўйламай-нетмай отасининг саволига:

— Эй, отайи мўътабарим, ҳамма гапларингизга тушундим. Лекин бу тўрт кунлик дунёда еган-ичган, кийганингиз қолади. Энди катта бўлиб қолдик, шу ёшда илм олган билан қаерга борамиз? Ҳамманинг кўзи давлатманднинг қўлига қарайди. Қўлини доимо кўкрагига қўйиб салом беради, хизматингизни бажо қилади, давлат яхши-да, ота, — деб жавоб берибди.

Афсус—надомат қилган ота навбатни тўртинчи ўғлига берибди:

— Қани, ўғлим, сен нима дейсан? Жавоб бер. Сендан бирор яхши жавоб эшитармиканман? Акаларинг берган жавобни сен ҳам эшитдинг.

Тўртинчи ўғли жавоб берибди:

— Эй, отайи бузрукворим, мен сизга нима ҳам дердим. Мана сиз ўқимасангиз ҳам мол-мулкингиз ҳаддан зиёда. Доимо ҳурмат ва иззатдасиз. Биз ҳам сиздай яшайверамиз. Саволингизга жавоб шуки, давлат яхши. Қўлингиз узун бўлади, қаерга чўзсанг етади.

Мўйсафиднинг ҳафсаласи пир бўлибди-ю, бешинчи ўғлига ҳам ўша саволни берибди.

— Ҳурматли падарим, сизга жавобим шуки, илм деганингиз қўлга олинмайди, киссага ҳам пул бўлиб кирмайди. У билан қорин тўймайди, танингиз бут бўлмайди. Уйингизга палос қилиб сололмайсиз. Энди сизга айтсам, мол-давлатга нима етсин, давлат афзал-да, отажон, — дебди бу ўғли ҳам.

Отанинг жаҳли чиқибди ва олтинчи ўғлига:

— Хўш, энди сен гапир-чи, болам, ёшлигингда кўп хаста бўлардинг, кўп табиб-жарроҳларга кўрсатганман, сени. Онанг раҳматлик кечалари мижжа қоқмай тепангда ўтириб чиқарди. Инсон боласи, ўлмаса, одам бўлиб кетаркан. Дуруст, мана йигит бўлиб қолдинг. Айт-чи, илм зўрми, давлатми? — дебди.

Олтинчи ўғил ўйлаб туриб, сўнг:

— Отамсиз, сизга илм афзал десам, уни билмайман, ўқиганим йўқ. Давлатни биламан. Бой яшайман. Уйимизда ҳамма нарса бор. Еганимиз олдимизда, емаганимиз кетимизда. Бундан чиқди давлат афзал экан-да, отажон, — дебди.

— Эй, болам, сен ҳам кўнглимдаги жавобни бермадинг. Сен ҳам ҳирсингни давлатга қўйган экансан. Нима ҳам дейман сенларга. Қани, навбат билан кенжа укаларингдан ҳам сўраб кўрай-чи. Булар нима жавоб қиларкин. Қани тойлоғим, сен гапир-чи, — деб мўйсафид еттинчи ўғлига мурожаат қилибди.

Ўғил талмовсираб жавоб берибди. Гапининг тайини йўқ эмиш.

Мўйсафид хўрсинибди, соқолини тутамлаб бир оз жим қолибди, сўнг кенжа ўғлига қараб:

— Қани, кенжам, умидим сендан, болам. Шояд сен саволимга тўғри жавоб берсанг. Кенжа ўғил ақлли бўлади, дейдилар. Давлат афзалми ёки илм афзалми? Толеинг баланд бўлсин, икки дунёда хор-зор бўлма асло. Ҳа, отанинг дуоси тилло, лекин қарғиши ёмон! — дебди.

Кенжа ўғил отасига:

— Отажон, мен давлат эмас, илм афзал дейман. Мени мактабга беринг, ўқийман. Кўзингиз очиқлигида илмли бўлиб қолай. Барибир мол-давлат менга тегмайди, — дебди. Мўйсафиднинг димоғи чоғ бўлиб:

— Баракалло, ўғлим, — деб ўғлининг пешонасидан ўпибди. Сўнг яна: — Менга мол-давлат тегмайди, деганинг нимаси? — деб сўрабди.

Шунда эшик орқасида акалари билан отасининг баҳс-у жавобларини тинглаб турган қизи:

— Э, отайи қиблагоҳим, менга рухсат беринг, саволингизга жавоб берайин. Агар ҳурматсизлик бўлмаса, энди навбат меники, — дебди.

Ака-укалари бир-бирларига қараб қолибдилар. Мўйсафид хурсанд бўлиб навбатни қизига берибди:

— “Қани, қизалоғим, сенга навбат, гапир болам, бу сўроққа сен нима деб жавоб қиласан?”

Қиз гап бошлабди:

— Эй, отажон, авваламбор шуни айтай, энг кенжа ўғлингизнинг берган жавоби тўғри жавобдир. Давлат эмас, илм афзалдир. Лекин нега афзаллигини айтолмади. Негаки, кичик акаларим катталарига тақлид қиладилар. Яқинда катта акаларим маслаҳат қилиб, отамдан сўнг мол-мулкни бўлиб оламиз, кичик укаларга ҳеч нарса бермаймиз, улар юмушларимизни қилиб юради, деганлар. Кенжа укам бу гапни эшитиб, энди менга молу давлат тегмас экан, ўқиб, бир кунимни кўрадиган бўламан, деб ўйлаб, илм афзал деб тўғри айтаяпти. Давлат бебаҳо нарса. Бугун бор, эртага йўқ бўлиб кетади. Давлат албатта ширин кўринади, аммо азоби бисёрдур. Кунингиз тўлиб қазо қилсангиз, акаларим давлат деб бир-бири билан жиққа-мушт бўлишади, нарсаларимизни талон-тарож қилишади. Акаларимнинг еттови “давлат зўр”, дедилар. Бу нотўғри! Отанинг моли фарзандга сира буюрмайди. Мен бўлсам илмни афзал деб айтаман. Акаларим эшитиб олсинлар, биринчиси шуки, илмни қанча сарфласанг, шунча кўпаяверади. Давлатни сарфласанг, у тобора камайиб бораверади. Шунинг учун ҳам илм афзалдур. Иккинчиси шуки, илмли одам ширинсухан, одобли бўлади. Шунинг учун ҳам ҳамма унга ўхшашга интилади. Давлатманд одамга эса ҳамма ҳасад қилади. Чунки давлат ҳаммада ҳам йўқ. Учинчиси шуки, илмли одам дунёдан ўтса, “эсиз, фалончи олимдан ажралдик”, деб йиғлаб кўмадилар. Давлатманд одам ўлса “ажаб бўлди, сара бўлди, бир нафси бад одамдан кутулдик” деб, лаънатлаб кўмадилар. Тўртинчиси шуки, олим одам дунёда доимо фароғатда яшайди. Чунки унинг бошидаги илмини ҳеч ким ўғирлаб кетолмайди. Давлатманд одам доим “молимни ўғри уриб кетмасин, бўри, шоғол емасин, ўлиб нобуд бўлмасин” деб, мудом таҳликада юради. Бешинчиси шуки, илм эскирмайди, чиримайди, нобуд бўлмайди. Лекин мол-мулкни зах ерга қўйсанг чирийди, офтобда ранги ўчиб ситилиб

кетади, совуқда қотади, иссиқда куяди. Давлатманд одам мудом унинг ғамида бўлади. Олтинчиси шуки, илмли одам юмшоқ кўнгил, ширинсухан, хушчақчақ, одамшаванда бўлади. Шунинг учун ундай одамни ҳамма ҳурмат-иззат қилади. Давлатманд одамнинг кўнгли тошдай қаттиқ бўлади. Қўл остидаги кишиларни кўп ишласин, давлатим кўпайсин деб, уларни сўкади, уради.

Оқила қиз отаси ва акаларининг жимгина ўтириб эшитаётганларини сезгач, охирги муддаосини айтибди:

— Эй, отажон, акаларим яхшилаб эшитиб олсин. Ёшлик даврларини зое ўтказмасдан, вақтида фойдаланиб қолишсин. Зеро, охирги пушаймон ўзларига душман бўлади.

Мўйсафид ҳам, акалари ҳам оқила қизга қойил қолиб офарин дейишибди. Мўйсафид қизи билан кенжа ўғлини мактабга берибди. Бошқа ўғиллари энди меҳнат қилишга киришиб, ҳаммалари мурод-мақсадларига етибдилар.

ДОНО ДЕҲҚОН

Кунлардан бир куни бир камбағал деҳқон бойга ғоз олиб келиб, эвазига бир оз жавдар сўрабди. Бой унга:

— Сен билан етти кишимиз: мен, хотиним, икки ўғлим, икки қизим. Ҳаммамизга шу ғозни бўлиб бергин, — дебди.

Шунда деҳқон ўйлаб туриб:

— Сиз шу уйнинг бошлиғисиз, шу сабабдан, сизга ғознинг боши, сиздан кейин хотинингиз туради, у кишига бўйни, қизларингизга оёғи, ўғилларингизга чиройли хат ёзишлари учун қаноти. Мен камбағалга эса, танаси бўлса бас, — деб жавоб берибди. Шунда бой:

— Эй-ҳа, сен жуда ҳийлагар экансан-ку, — деб кулиб, деҳқонга ғозни қайтариб берибди ва бунинг устига жавдар ҳам берибди.

Деҳқон ғозни ҳам, жавдарни ҳам олиб, уйига қайтибди. Бундан хабардор бўлган акаси ҳам икки товуғини қўлтиқлаб, бойникига борибди-да, у ҳам жавдар сўрабди. Бой:

— Яхши, сенга жавдар бераман, лекин сен бизларга товуқларни тақсимлаб бергин, — дебди. Деҳқон ўйлаб-ўйлаб, қуйидаги жавобни берибди:

— Сизга ҳам, хотинингизга ҳам биттадан товуқ.

Шунда бой:

— Болаларимга-чи? — деб сўрабди.

Деҳқон нима деб жавоб қилишини билмай қолибди.

— Укангни чақириб келсанг, у товуқларни тақсимлаб беради, — дебди.

У укасини чақириб келгач, бой унга:

Сен товуқларни тақсимлаб бергин-чи, аканг гарангга ўхшайди, шуни ҳам тақсимлаёлмаяпти, — дебди. Деҳқон бироз ўйланиб турибди-да:

— Жаноблари, табаррук учликка ишонадиларми? — деб сўрабди.

— Ҳўш, нима демоқчисан? — дебди бой.

— Ундай бўлса, сиз, хотинингиз ва товуқнинг боши — табаррук учлик, икки қизингиз ва товуқнинг оёғи бу ҳам табаррук учлик, икки ўғлингиз ва товуқнинг қаноти бу ҳам табаррук учликдир. Деҳқон ва икки товуқ танаси ҳам табаррук учликдир.

Бой деҳқонга қойил қолиб, қўлига иккала товуқни ҳам, истаганича жавдар ва бошқа сўраган нарсаларини ҳам берибди. Акасини эса ҳайдаб юборибди.

АКА-УКА

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир ака-ука бор экан. Акаси кунда эрталаб чиқиб кетиб, кечқурун қайтар экан. Укаси уйда қолар экан.

Бир куни акаси кечқурун келганида укаси:

— Ака, сиз ҳар куни эрта кетиб, кеч қайтасиз. Эртага ўзингиз билан мени ҳам бирга олиб кетинг, — деб илтимос қилибди.

— Сени олиб кетардим-у, лекин менга халақит берасан-да, — дебди акаси.

— Йўқ, халақит бермайман, — дебди укаси.

Акаси рози бўлибди. Эрталаб ака-ука йўлга отланишибди. Улар юриб-юриб чарчашибди, оч қолишибди. Битта бойнинг эшигига келиб, ейишга бирор нарса беришини ўтиниб сўрашибди. Бой уларга яримта суви қочган нон берибди. Ака-ука нонни еб бўлишгач, акаси:

— Омин, бундан бой бўлмагин, — дебди.

Яна йўлга равона бўлишибди. Юриб-юриб кунни ҳам кеч қилишибди. Йўлда бир кампирнинг уйига киришибди.

Кампир ўзи жуда қариб қолган бўлиб, камбағал

яшар экан. Уйида битта соғин эчкисидан бошқа ҳеч нарсаси йўқ экан.

Кампир ака-укаларни хурсанд бўлиб кутиб олибди, эчкининг сутидан соғиб берибди. Улар кампирникида ётиб қолишибди. Эрталаб туриб, кампирникидан чиқиб кетишадиганида, акаси:

— Омин, кампирнинг эчкиси ўлиб, эчкисиз қолсин, — дебди.

Укаси яна ҳайрон бўлибди, лекин индамабди. Яна йўлга равона бўлишибди. Юриб-юриб бир жойга келишса, битта эски ҳовлининг ичида иккита бола — ака-укалар йиғлаб ўтиришган экан. Акаси укасига:

— Мана бу деворни итарайлик, девор йиқилсин, — дебди.

Укаси ҳайрон бўлиб, акасидан сўрабди:

— Бу нима деганингиз, ҳовлининг девори йиқилса, яхши бўладими? Буларнинг аҳволини кўриб турибсиз-ку! — дебди.

Шунда акаси:

— Менга халақит берасан, демаганмидим? — дебди.

Укаси индаёлмай қолибди. Яна йўлга равона бўлишибди. Юриб-юриб бир жойга келишса, кўчада иккита қиз ўтирган экан. Уларнинг бири жуда чиройли, иккинчиси хунук экан. Акаси чиройли қизга қарамабди ҳам, хунук қизга эса:

— Омин, бахтингни берсин, — дебди.

Укаси яна ҳайрон бўлибди. Улар уйларига қайтиб келгач, укаси бўлган воқеалар ҳақида акасидан сўрабди. Акаси:

— Биринчи тўхтаган ҳовлимиздаги бой жуда ҳам бойиб, ўзидан кетган, ҳамма нарсани унутган. Кампир эса ҳаққа етишиб қолган, фақат битта эчкисига илҳақ. Агар эчкиси ўлса, кампир ҳам ўлади, жаннатга тушади. Эски ҳовлидаги ака-укалар эса, деворнинг тагини ковласалар, тилла топишади, сўнг ўз кунларини кўраверишади. Чиройли қизнинг доим харидори кўп бўлади, хунук қизга эса эътибор беришмайди. Шунинг учун унинг бахтини тиладим, — дебди.

ҲОЗИРЖАВОБ ВАЗИР

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо бор экан. Унинг вазирини ҳамма “доно вазир” деб ҳурмат қилишар экан.

Бир куни подшо вазирининг донолигини синамоқчи бўлиб:

— Бир емакка нима яхши? — деб савол берибди.
Вазир ҳам оғзидан чиқиши билан ёқасига ёпиштиргандек:

— Тухум! — деб жавоб берибди.

Подшо индамабди. Орадан бир йил ўтганидан кейин яна сўрабди:

— Нима билан?

Вазир ҳам бу саволни кутиб тургандек:

— Туз билан, — деб жавоб берибди.

Шундай қилиб, подшо вазирининг донолигини яна бир синаб олган экан.

ДОНИШМАНД ЙИГИТ

Қадим замонда бир подшо ўтган экан. Подшо ҳукм чиқаришда гуноҳкор ва гуноҳсизларни чек ташлаш йўли билан аниқлар экан. Гуноҳкор деб топилган одамни подшо ўз олдига чақириб бир қутини кўрсатар экан. Унинг ичида иккита қоғозга, бирига “ўлим”, иккинчисига эса “озодлик” деган сўзлар ёзилган экан. Гуноҳлари қай даражада бўлишидан қатъи назар, гуноҳкорлар шу қоғозлардан биттасини олар ва унда ёзилган ҳукм ижро этилар экан. “Озодлик” деган қоғозни олса, озод бўлар экан. “Ўлим” деган қоғозни олса, ўлимга ҳукм қилинар экан.

Кунлардан бир куни ҳасадгўйлардан бир нечтаси тўпланиб, бир донишманд йигитни подшога гуноҳкор қилиб кўрсатишибди. У йигитнинг душманлари қутидаги иккала қоғозга ҳам “ўлим” деган сўзни ёзиб, солиб қўйишган экан. Бу сир-асрордан донишманд йигитнинг дўстлари хабардор бўлиб қолишибди ва йигитни огоҳлантиришибди.

Подшо одати бўйича гуноҳкорни чақиртириб, қутидан қоғозлардан бирини олишни буюрибди. Донишманд эса қоғозлардан бирини қўлига олибди-ю, ютиб юборибди. Подшо эса қутидаги қолган қоғозни очиб қараса, унда “ўлим” деб ёзилган экан.

Подшо йигит ютган қоғозда “озодлик” деган ҳукм бўлса керак, деб гуноҳсиз донишмандни озод қилиб юборибди. Донишманд шундай қилиб ақл-заковати туфайли ўлимдан қутулиб қолган экан.

БАЖАРИБ БЎЛМАЙДИГАН БУЙРУҚ

Бир подшо вазирини чақириб, буюрибди:

— Бир иморат қурдиргин. Иморатнинг тепаси осмонга, таги ерга тегмасин.

Вазир:

— Хўп, майли. Мен айтганларингизни бажараман. Лекин сиз ҳам қовоққа ўхшаган йўл-йўл очиқ сават тўқитинг. Мен ишлаётган жойга шу саватда суюқ ош солиб олиб боришсин, — дебди.

Шунда подшо:

— Саватда ҳам ҳеч замонда суюқ ош турадимиз, аҳмоқ, — деб уришибди.

Вазир:

— Эй, подшоҳим, бўлмаса, ҳавога иморат қуриб бўладимиз, — деб подшони мот қилган экан.

ҚАЙСИ ЕРДА ЧИВИН ЙЎҚ

Бурунги замонда Ҳусайн Бойқаро деган подшо яшаган экан. У вазирни Шералига:

— Қайси ерда чивин бўлмайди? — деб савол берибди. Шерали ўйланмасдан:

— Одам йўқ ерда чивин бўлмайди, — деб жавоб берибди.

Шундай қилиб, булар иккиси отга миниб, одам йўқ ерларни қидириб кетишибди. Йўл юриб, йўл юрсалар ҳам мўл юриб бир саҳрога чиқишибди. Шу ерда бир оз дам олмоқчи бўлиб ўтиришибди.

Шерали чой қайнатибди, иккиси чой ичиб ўтирган вақтида бир чивин “виз” этиб Ҳусайн Бойқаронинг пиёласи ёнидан ўтиб, этагига қўнибди. Ҳусайн Бойқаро айтибди:

— Шерали, одам йўқ ерда чивин бўлмайди деган эдинг, мана бу ерда чивин учиб юрибди-ку, — дебди. Шерали:

— Ҳа, сиз билан биз одам эмасмизми? — деб жавоб берибди. Ҳусайн Бойқаро Шералига киссасидан минг тилла чиқариб бериб:

— Баракалла, энгдинг мени, — дебди.

ИККИ ДОНИШМАНД

Кунлардан бир совуқ кунда бир подшо бир донишманд чол билан йўлда кетаётса, бир киши ер ҳайдаётган экан.

Шунда донишманд чол ҳалиги кишига:

— Тўққизни учга бермабсиз-да, иним, — дебди.

Ҳалиги киши эса:

— Тўққизни учга берай десам, ўттиз олтиликдан ортмаяпти-да, — дебди.

Подшо билан донишманд чол бир жойда тўхташганда, подшо ундан сўрабди:

— Сиз боя нега “тўққизни учга бермабсиз-да”, деб ҳалиги кишидан сўрадингиз? У эса “ўттиз олтиликдан ошмаяпти” деди. Сиз нима деган эдингиз-ку, у нима деб жавоб қайтарди?

Донишманд:

— Мен “тўққиз ой ишлаб, уч ой шу ишлаганингизни еб ётмайсизми” деб сўрадим. У эса “тўққиз ой ишлаб уч ой еб ётай десам, ўттиз олти тишлик бола-чақамдан ортмаяпти”, деб жавоб қайтарди, — дебди.

Подшо икки донишманднинг савол-жавобига қойил қолибди.

БЕК БИЛАН ДЕҲҚОН

Бир деҳқон қўш ҳайдаб турган экан, подшонинг қушбегиси от миниб катта йўлдан ўтиб қолибди. Деҳқонга кўзи тушиб:

— Ҳорманг! — дебди.

Деҳқон эшитса ҳам ўзини эшитмаганга солиб, “хўш, жонивор!” деб ҳўкизларини қайтариб, ерни ҳайдай берибди. Бек “Қулоғи карми бунинг, нега индамайди, ёки бу чол мени писанд қилмаяптими”, деб ўйлабди ва яна унга қаттиқроқ:

— Ҳорманг! — дебди.

Деҳқон бошини бир қимирлатиб, яна ишини давом эттираверибди. Бек ғазабланиб жўнаб кетибди. Қўрғонга бориб, хизматкорларига буйруқ берибди.

— Боринглар, ўша деҳқоннинг қўлини орқасига боғлаб, шу ерга ҳайдаб келинглар.

Гирандалар деҳқонни ушлаб, қўлини орқасига боғлаб, бек қошига олиб келишибди.

Деҳқон бекни кўриб:

— Ассалому алайкум, бор бўлинг, бор бўлинг, — дебди.

Бек:

— Эй аҳмоқ чол, қўлинг орқанга боғланди, олдимга

---

¹ Г и р а н д а — ушлаб келувчилар.

келдинг, энди ўлишингни билдинг. Далада икки марта “Ҳорманг”, десам ҳам “Бор бўлинг”, демадинг, — дебди. Шунда деҳқон:

— Тақсир, ўша вақтда экадиган еримнинг оби-тоби жойида эди, “бор бўлинг” дейишга ҳам вақтим йўқ эди. “Тобидан қочмасин”, дедим. Энди олдингизга келдим қанча “бор бўлинг” керак бўлса, олаверинг, — дебди.

— Бирботмон ердан қанча ғалла оласан? — дебди бек. Деҳқон:

— Тақсир, агар иккита яхши ҳўкизим, бир хизматкорим бўлса, бир ботмон ердан икки юз ботмон ғалла оламан, — дебди.

Бек:

— Агар бир ботмон ердан икки юз ботмон ғалла олсанг олганинг, бўлмаса, бошинг ўлимда, молинг таловда, — дебди-да, бу сўзни хатга ёзиб, муҳр бостириб берибди.

Ана энди деҳқон бир ботмон ерни мўлжаллаб, тизза бўйи қилиб ҳайдатибди, тупроғини алмаштириб тобига келтирибди. Деҳқон ерга оқ жўхори экибди. Жўхорилар икки қулоч бўлганда орасига лавлаги ҳам сепибди. Лавлаги дум тортибди, ҳар бир лавлаги тагига челақ-челақ гўнг солибди. Лавлаги барг чиқарганда, битта қўймай баргларини юлиб олибди. Жўхори ҳам етилиб шамол бўлса, такалаги¹ бир-бирига урилиб шовуллай бошлабди. Лавлагининг ҳар биттаси кўзадай-кўзадай бўлиб етилибди. Деҳқоннинг ҳосили етилиб тайёр бўлибди. Бек ва амалдорлар келиб:

— Қани, деҳқон, бир ботмон ердан икки юз ботмон ҳосил олганингни кўрсат-чи! — дебди.

Деҳқон оқ жўхорини йиғиб, янчиб, ўлчатиб қараса, юз ботмон чиқибди.

Шунда бек:

— Икки юз ботмон ҳосил оламан деган эдинг-ку, қани қолган юз ботмон ҳосил? — дебди.

Деҳқон:

— Шошилманглар, ҳозир экинимнинг боласини олдинглар, онаси ҳали ерда ётибди, — дебди.

Бекнинг хизматкорлари лавлагини йиғиб олиб қарашса, ҳар қайсиси кўзадай-кўзадай келар эмиш. Уларни ўлчашса, икки юз ботмон чиқибди. Бек деҳқон ўз мўлжалидан зиёда ҳосил олганини кўриб, аламига чидолмай, ғазабланиб:

¹Такалак — зўғатаси.

— Сен шунча ҳосилни нима қиласан, бу ҳосил бекликка керак, — дебди ва хизматкорларига:

Бу ҳосилнинг учдан бири қолдирилиб, қолгани қўрғонга олиб кетилсин! — деб буюрибди.

У отини миниб, қўрғон томонга қараб жўнабди.

Деҳқон шунча мўл ҳосил олса ҳам, ўз меҳнатининг натижасидан маҳрум бўлиб қолаверибди.

АҚЛЛИ, ИДРОКЛИ, ЗЕҲНЛИ

Ўтган замонда бир бой яшаган экан. Унинг уч ўғли бўлиб, учаласи ҳам зўр билимдон экан.

Кулардан бир куни мўйсафид ота бетоб бўлиб ётиб қолибди. У учала боласини олдига чақириб, насиҳат қилибди:

— Болаларим, агар қазом етиб ўлсам, боғдаги катта узумнинг тагига ҳар бири отнинг калласидек келадиған учта олтин кўмганман. Шуни учаланг бошқа шаҳарга олиб бориб, бўлашиб олинглар. Ўз шаҳримизда, “отаси ўлгандан кейин йиллик ошини бермай туриб, болалари дунё бўлишга тушибди”, деган гап-сўз тарқамасин. Менинг номимга иснод тегмасин. Эҳтиёт бўлинглар, — деб тайинлабди.

Ўғиллар отанинг гапини қулоққа олишибди. У ўлгандан кейин ҳамма таъзияларини ўтказиб, йиллик ошларигача бериб, кейин уч ўғил бошқа шаҳарга отланишибди. Узум тагига кўмилган олтинни очиб қарашса, иккита чиқибди. Улар ҳайрон бўлишиб, икки бош олтинни олиб, бўлиб олиш учун бошқа шаҳарга қараб йўлга тушибди. Ярим йўлга келиб, бир чинорнинг тагига, булоқ тепасига ўтиришибди. Шунда энг катта ака — ақлли, икки укасига:

— Мана шу ерга бир оқ туя келиб чўккан экан, унинг ўнг кўзи кўр экан, — дебди.

Ўртанча — идроклиси:

— Туянинг устига ортилган юкнинг бир ёғидагиси сирка, иккинчи томондагиси шинни экан, — дебди.

Кенжа ука — зеҳнлиси:

— Туянинг устига минган аёл экан, у иккиқат экан, — дебди.

— Кўп ўтмай бир туякаш ўпкаси оғзига тиқилиб, югуриб келибди. У йигитларга:

— Туя кўрдингларми? — дебди.

Энг каттаси:

— Оқ туямиди, кўзи кўрмиди? — деса, туякаш:

— Ҳа, ҳа, худди ўзи, — дебди. Ўртанчаси:

— Бир ёғига сирка, иккинчи томонига шинни ортилганмиди? — деса, туякаш:

— Худди шундай! — дебди. Кенжаси:

— Устида бир ҳомиладор аёл ҳам бормиди? — деган экан, туякаш:

— Худди ана шунинг ўзи, топиб беринглар, — дебди.

Йигитлар кулишиб:

— Бўлмаса, биз кўрганимиз йўқ, — дейишибди.

Туякаш:

— Кўрмаган бўлсанглар, туянинг оқ эканлигини, ортилган юкини, ҳомиладор хотин минганлигини, туянинг кўрлигини қаёқдан билдинглар? — деб сўрабди.

Йигитлар:

— Бизлар тажриба билан билдик, — дейишибди.

Туякаш:

— Топиб беринглар! Бўлмаса, мен сизларни қозига олиб бораман, — деб, қозига сургабди.

Туякаш ва уч йигит қозихонага келишибди. Туякаш бўлган воқеани қозига сўйлаб берибди. Қози уч йигитнинг каттасига:

— Сен туянинг оқлигини, ўнг кўзи кўрлигини қаёқдан билдинг? — дебди. Йигит жавоб берибди:

— Туянинг чўккан жойига қарасам оқ юнглари тушиб қолибди. Олдига солинган чўпнинг чап томонидагисини яхши еган, шунинг учун тажриба билан мана шу сўзни айтдим, — дебди.

Қози ўртанчасига:

— Хўш, бўлмаса туянинг бир томонига сирка, иккинчи томонига шинни ортилганлигини қаердан билдинг? — дебди.

— Бир томонига пашша, иккинчи томонига чумоли уймаланиб турганидан билдим, — дебди ўртанча йигит.

Қози энг кичик йигит — зеҳнлидан сўрабди:

— Туяни ҳомиладор хотин минганлигини сен қаёқдан билдинг?

— Булоқ бўйида хотин кишининг тиззасини изига кўзим тушиб қолди. Билишимча, аёл сув олаётганида тиз чўккан экан. Тураётган вақтида икки қўлини ерга тирабди. Шундан ҳомиладор эканлигини билдим, — дебди.

Қози туякашни эшикка чақириб олиб:

— Ҳақиқатан тажрибакор бўлса, ҳозир синаб кўрамиз, — дебди-да, у бир кичкина шолғомни икки қўли ўртасига беркитиб олиб, кирибди:

— Йигитлар, қўлимдаги нима? — дебди. Энг катта акаси:

— Қўлингиздаги думалоқ нарса, — дебди. Ўртанчаси эса:

— Қўлингиздаги думалоқ нарсанинг пўсти қизил, — дебди. Энг кичик — зеҳнли эса:

— Ўзи думалоқ бўлса, пўсти қизил бўлса, унда қўлингиздаги шолғом экан-да, — дебди. Шунда қози:

— Сен қайтавер, булар ўғри эмас экан, билимли, тажрибали йигитлар экан, — деб хайрлашиб, туякашни жўнатибди. Кейин йигитлар олдида дастурхон қўйиб зиёфат қилибди.

Дастурхонда узум бор экан, йигитларнинг каттаси:

— Бу гўристонда битган узум экан, — дебди.

Ўртанчаси:

— Гўристонни узумзор қилиб, учинчи йил ҳосил олиниши экан, — дебди. Кичиги:

— Шу гўристонни узумзор қилиб, узумини пишириб сотган киши узумдан одамнинг ҳиди келаётганини билмас экан, — деб якунлабди.

Шу вақтда қози гузарга чопиб бориб узумфурушдан сўрабди. Ҳаммаси ҳақиқатан тўғри экан. Қози йигитлардан:

— Қаёқдан келаяписизлар ва қаёққа боряписизлар, нима иш билан юрибсизлар? — деб сўрабди. Йигитлар:

— Бундан бир ярим йил илгари отамизнинг кўзи тирик вақтда бизга: “Агар мен ўлсам менинг таъзиямни ўтказиб, йиллик ошни бергандан кейин узумнинг тагига кўмган учта от бошидек олтинни ўз шаҳримиздан бошқа ерга олиб бориб, бўлиб оласизлар, ўз шаҳримиздаги одамлар билмасин ва гап-сўз бўлмасин”, деб васият қилган эдилар. Шу васиятга кўра, биз бориб узумнинг тагини очдик, учта ўрнига икки бош олтин чиқди. Шу олтинни уч ака-ука бўлиб олиш учун йўлга чиқиб, бошқа шаҳарга кетаётган эдик. Сизга учраб қолдик, — дейишибди. Қози:

— Бўлмаса, мен бўлиб бера қолай сизларга, — дебди. Йигитлар рози бўлишибди. Қози:

— Бўлиб беришдан олдин мен сизларга бир кичкина ҳикоя айтиб берайин, — дебди ва ҳикояни бошлабди:

— Бир замонда икки йигит мактабда бирга ўқиган экан, шунда улардан бири гапдан гап чиқиб, “дўстликнинг ҳурмати, катта бўлиб уйлансам, биринчи кунни хотиним сенинг уйингда ўтказди”, дебди. Иккинчиси бунга ишонмабди. Орадан бир неча йил ўтибди. Улар бир-бирлари билан узоқ вақт кўришишмабди. Ваъда ҳам эсдан чиқиб кетибди.

Кунлардан бир куни шу йигит тўй-томоша қилиб уйланибди. Йигит қиз билан гўшангада ўтирган вақтида берган ваъдаси эсига тушибди. У воқеадан хотинини хабардор қилибди. Қиз ҳам ноилож рози бўлибди. Қиз ярим кечада энг яхши кийим-бошларини кийиб, қимматбаҳо безакларини тақиб, йигитнинг ўртоғининг уйига жўнабди. У “паст кўча билан айлансам узоқ бўлади”, деб қабристондан ўтиб кетаётган экан, у ерда қирқ қароқчи ётган экан. Қиз шу қирқ қароқчининг қўлига тушибди. Қароқчиларнинг бошлиғи:

— Менга буни олиб беринглар, — дебди. Бошқалари:

— Бунинг кийим-кечаклари кўп экан, ўзини ўлдирайлик, моли камида бир ҳафталик харажатимизни кўтаради, — дебди. Бир қароқчи:

— Бу ярим кечада юрган қанақа қиз ўзи?! Ўзидан сўрайликчи, нима дер экан? — дебди.

Қиз ўзининг бошидан ўтган воқеаларни қароқчиларга бир-бир айтиб берибди. Қароқчилар:

— Биз, “қароқчиларгина мард бўлади” десак, биздан ҳам мард одам бор экан. Келинлар, биз ҳам бир мардлик қилиб, қизни бўшатиб юборайлик, — дебди. Бу гап ҳаммасига маъқул тушибди. Қиз қароқчилар қўлидан эсон-омон қутулиб бориб, куёв айтган дўстининг дарвозасини тақиллатибди. Йигит чиқиб, эшик очибди:

— Сиз кимсиз? Кечаси нима қилиб юрибсиз? — деб йигит қиздан сўрабди.

— Сизнинг бир дўстингиз бор экан. Шу дўстингиз билан қилган бир ваъдангиз бор экан. У сизни тўйга айтишни эсидан чиқариб қўйибди. Тўй ўтиши билан сиз билан қилган шарти эсига тушиб, мени сизга юборди. Рухсат этсангиз, уйингизга кирай, — дебди.

— Раҳмат, мен унга тан бердим. Ҳали ҳам ўртоғимнинг ўзига қайтиб боринг, — деб уйига киргизмабди. Қани айтинларчи, бу ерда кимнинг мардлиги ҳаммадан кўра кўпроқ таҳсинга сазовор, шунча дунё сарф қилиб хотин олиб, ўртоғига юборган

йигитними ёки қизга тегмай жўнатиб юборган қароқчиларними ёки йигитнинг ўртоғиними? — деб қози ҳикоясини тамомлабди. Шунда иккита кичик ука ҳайрон бўлиб қолибди. Катта ака эса:

— Албатта, қирқ қароқчи инсофли, — дебди.

— А-ҳа, қирқ қароқчи деб, уларга тан бердингиз, отнинг бошидек келадиған учта олтиннинг бирини сиз олған экансиз-да, — дебди қози. Тўнғич ака:

— Тақсир, бола-чақалиман, рост айтдингиз, бирини мен олған эдим, — дебди. Икки укаси эса:

— Акамнинг ҳеч қандай айби йўқ, — деб, отнинг бошидек келадиған иккита олтиндан акаларига ҳам бўлишиб беришибди-да, кейин ўз шаҳарларига қайтиб, мақсадларига етишибдилар.

ТЕНТАК ПОДШО

Бир тентакка отасидан подшолик мерос қолибди. У тентак гап-сўзда йўқ экан. Бирор йиғилишда гапирмоқчи бўлса, маза-бемаза гапларни гапириб қўяр экан. Бундан вазирлари кўп ўсал бўлишар экан. Улар бир куни маслаҳат қилишиб, подшога шундай дейишибди:

— Тақсир, сиз гап-сўзга йўқсиз, доим ёмон гапларни гапириб қўйиб, одамни ўсал қиласиз. Энди шундай бўлсин, гапирадиған вақтингизда бизнинг оғзимизга қараб туринг, гапингиз дуруст бўлса, биз “ҳим” деб қўямиз, гапираверасиз. Агар гапларингиз яхши бўлмаса, калламизни қимирлатиб “йўқ” деб қўямиз, гапирмайсиз. Подшо:

— Йўқ бўлмайди, агар ундай қилсаларинг, мен билан гаплашган одамлар, “Бу подшо ҳеч гап билмас экан, вазирларининг гапи билан иш тутар экан”, дейишади. Бошқа йўлини топинглар! — дебди. Шунда вазирлар:

— Бўлмаса, сиз тахтада ўтирасиз, биз оёғингизга ип боғлаб, тахтнинг тағи билан олиб келиб ушлаб ўтирамыз. Дуруст гапирсангиз ишимиз бўлмайди. Агар ёмон гапирсангиз, секин ипни тортиб қўямиз, — дейишибди. Подшо бунга рози бўлибди. Эртасига вазирларидан бири келиб:

— Тақсир, бир-иккита элчи келди, — дебди. Подшо:

— Айт кирсин! — дебди. Унгача подшонинг оёғига ип боғлаб қўйишибди. Элчилар таъзим қилиб кириб келишибди.

Подшо:

— Хўш, нима хизмат бор? — деб сўрабди.

Элчилар:

— Тақсир, бизнинг подшоҳимиз “тинчлик бўлсин” дейдилар. Бизни, бориб шаҳаншоҳ билан “мамлакатнинг тинчлик, омонлигидан гаплашиб келинлар”, деб юбордилар, — дейишибди.

Шунда подшо туриб:

— Ҳа... Сизларнинг мамлакатларингиздаги мол, отлар йўғон-йўғон тезаклайдими ёки майда-майдами? — деб сўрабди. Вазирлар ипни бир тортиб қўйишибди. Келган элчилар “бу подшо нимага бундай деди”, деб ҳайрон бўлиб туришибди. Шунда бош вазир ипни тортибди-да, ўрнидан туриб:

— Эй, элчилар, агар мамлакатда тинчлик бўлса, мол, отлар атрофга чиқиб яйловларда дурустроқ ўтлаб, қорни овқатга тўйса дурустроқ тезаклайди. Агар мамлакат нотинч бўлиб турса, шаҳардан ташқари чиққан молларни босмачилар сўйиб еб турса, ҳеч ким мол, отини ташқарига чиқармай қўяди. Унда мол, отлар ҳам тузук овқат емай, майда-майда тезаклайди. Бизнинг подшомиз кўп доно одам бўладилар. Сизлардан от, молларни қандай тезаклашини сўраш орқали мамлакатингизнинг тинч-нотинчлигини билмоқчилар, — деб аранг тўғрилабди.

Элчилар жавоб қилганларидан сўнг подшо яна:

— Сизларнинг юртингизда хотинлар тез туғадими? — деб сўрабди. Вазирларнинг жони чиқиб, ипни яна қаттиқроқ тортиб қўйишибди. Элчилар жавоб бермабдилар. Шунда бош вазир:

— Тақсирлар, агар мамлакатда тинчлик бўлса, ҳамма тинч бўлади, хотинлар ҳам вақтида туғаверади. Агар мамлакат нотинч бўлса, ҳамма ташвишда қолиб, бола ҳам одамларнинг кўнглига сиғмай қолади. Хотинлар ҳам кам бола туғади, бизнинг подшомиз мамлакатингизнинг тинч, нотинчлигини шундан ҳам билмоқчи бўладилар, — деса, элчилар бунга кўп қойил қолиб:

— Хотинлар ҳам тўққиз ойда болалаб туришибди, тақсир! Шоҳларинг кўп серақл, доно одам эканлар, — дейишса, подшо туриб:

— Ҳе, мана бу ип тортарлар бўлмаганида, менда бунақа гапдан жуда кўп эди, — деган экан.

ЯХШИСИ ҲАМ, ЁМОНИ ҲАМ ТИЛ

Бир куни подшо вазирига буюрибди:

— Энг яхши гўштан қовуртириб олиб кел.

Вазир, “энг яхши гўшт қайси гўшт бўлар экан”, деб ўйлаб қолган экан, қизи келиб қолибди ва отасидан сўрабди:

— Ота, нимани ўйлаётибсиз?

— Энг яхши гўшт ниманинг гўшти экан, шуни ўйлаяпман, қизим, — дебди вазир.

— Бир қўйни сўйдириб, тилини қовуртириб олиб боринг, — дебди қизи.

Вазир қизининг гапи билан қўйнинг тилини қовуртириб, подшога олиб борибди.

— Энди, энг ёмон гўштан қовуртириб олиб кел, — дебди подшо.

Вазир яна қизи ёнига бориб:

— Энди ёмонини ҳам айтгин, — дебди.

— Яна тилдан қовуртириб олиб боринг, — дебди қизи.

Вазир яна бир қўйни сўйдириб, тилини қовуртирибди-да, подшога олиб борибди. Подшо “офарин” дебди ва нега бундай қилганини сабабини сўрабди. Вазир эса бу ишда қизининг қўли борлигини айтган экан, подшо вазирнинг қизига бир боғ инъом қилибди ва уни чақиртириб нима учун икки гал ҳам тил қовуртириб боришни маслаҳат берганини сўрабди. Шунда вазирнинг қизи бундай жавоб берди:

— Одамнинг тили ўзи бир парча гўшт бўлади. Бошга бало ҳам, бахт ҳам шу тилдан келади. Шунинг учун ҳам халқда бир нақл бор: “Яхшиси ҳам, ёмони ҳам тил”.

ЁЛҒОН

Қадим замонда бир ака-ука бор экан. Акаси подшо ҳузурида хизмат қилар экан, укаси эса уйда қолар экан. Акаси гапирганда жуда кўп ёлғон қўшар экан. Ёлғон гапларни ростдек қилиб гапиришга уста экан. Подшо унинг ҳамма ёлғон гапларига ишонар экан. Доим унга яхши-яхши совғалар ҳадя қилар экан. Бир куни укаси акасига:

— Сен доим ёлғон-яшиқ гапларни айтиб рўзғорни тебратасан. Бунинг устига яна тез-таз подшодан совғалар ҳам олиб турасан. Мен ҳам битта-яримта ёлғон гап тўқиб, подшодан совға олмоқчиман, — дебди укаси.

— Мен айтган гаплар подшога ёқади. Шунинг учун ҳам сенга ҳар хил совғалар олиб келаман. Мен борлигим

туфайли, сен ҳеч қандай ташвишсиз яшаяпсан. Ундан кўра, уйда ўтириб уй ишларини қилавер. Мен топишимни сенга миннат қилаётганим йўқ-ку! — дебди. Лекин укаси унинг маслаҳатига кирмай, подшо ҳузурига борибди ва гапи борлигини айтибди:

— Мен осмонда итнинг акиллаганини эшитдим, — дебди подшога. Шунда подшонинг жаҳли чиқиб кетибди ва:

— Шундай ёлғон гапиришга қандай журъат этдинг. Менга ёлғон гапирганинг учун сени ўлимга буюраман, — дебди. Шу пайт унинг акаси келиб қолибди. Подшога:

— Шоҳим, бу йигит менинг укам бўлади, ўзи подачи, сал эси пастроқ, овсарроқ. Лекин, эҳтимол, гапида бирор ҳақиқат бўлиши ҳам мумкин. Агар бирорта бургут кучук боласини чангаллаб кўкка парвоз этган бўлса, укам ўша кучук боласини акиллаганини эшитиб, овсарроқ бўлгани учун, бунга ақли яхши етмай, бу ерга келиб, сизга “мен осмонда итнинг акиллаганини эшитдим” деб айтган бўлса керак, — дебди.

Бу гап подшога маъқул тушиб, йигитни авф этибди ва унга кийим-бош ҳадя этибди. Уйга қайтгач, акаси укасини роса уришибди.

— Мен сени бир ўлимдан сақлаб қолдим. Энди сен уйда ўтиргин. Подшо билан гаплашишни сен билмайсан, — дебди укасига.

Аmmo укаси унинг гапига қулоқ солмабди. У совға қилинган кийим-бошларни кийгач, ёлғонни дўндириб, каттароқ совға олмоқчи бўлибди. Подшонинг ёнига бориб, шундай дебди:

— Мен камондан бир ўқ узган эдим, бориб бир кийикнинг қулоғидан кириб, оёғидан чиқибди. Шундан кейин кийик йиқилиб тушди, ўз-ўзидан нордон қайла билан қовурилиб пишди. Мен уни пок-покиза туширдим.

Унинг бундай бемаъни гапи подшога жуда қаттиқ тегибди ва подшо уни ўлимга буюрибди. Буни эшитган акасининг раҳми келиб яна подшо ҳузурига келиб:

— Шоҳим, мен бу ҳақда аввал ҳам айтиб ўтган эдим. Укам ўзи шунақа сал эси пастроқ, нодон, ҳатто гапини ҳам эплаб гапира олмайди. Лекин ўзи жуда яхши мерган. Балки укам кийикни отаётганида кийик оёғи билан қулоғини қашиётган бўлса, ўқ кийикнинг ҳам қулоғига, ҳам оёғига теккан бўлса керак. Кийик қулаб тушган. Ўқ ёйнинг учи пўлатдан бўлгани учун ўқ бориб

чақмоқтошга тегиб учқун чиқарган, учқун шу ердаги қуруқ ўтларни ёндириб, ўлган кийикни кабоб қилган бўлса керак. Бундан ташқари, кийик бир туп зира устига ағанаб тушган, унинг меваси эзилиб, худди нордон қайлага ўхшаб кўринган. Укам кийик гўштини еганда, унга нордон қайла бордай туюлган.

Бу жавобдан қониққан подшо унинг укасини озод қилиб юборибди.

Шундай қилиб, ёлғон гап билан у нодон укасини ўлимдан қутқариб қолган экан.

ДОНО ЙИГИТ ВА УНИНГ ҚАЙЛИҒИ

Бу нақлни мен бир беданабоздан эшитганман. Беданабоз ҳам бир беданабоздан эшитган экан.

Бир доно, ўқиган, оқу қорани таниган, лекин уйланмаган йигит бор экан. Дўстлари ундан:

— Биродар, нега уйланмайсан, ёшинг анчага бориб қолди-ку? — деб сўрасалар, у ҳамиша бир хил жавоб бераверар экан:

— Бўйи бўйимга тенглар кўп, ёши ёшимга тенглар кўп, лекин ақли ақлимга, қалби қалбимга мос келадиганини излаб топа олмай хунобман.

— Агар “бунисини яхши, бунисини ёмон”, деб юраверсанг бир умр хотинсиз ўтиб кетасан, яхшиси, бирисини сев-да, шунга уйланиб қўя қол, — дебди дўстлари.

— Майли, сизларнинг айтганингизни ҳам бир ўйлаб кўраман. Хотиржам бўлаверинглар, тўйга бош бўларсизлар, — деб деҳқончилигини қилиб, ўз иши билан юраверибди.

Кунлардан бир куни у йиғим-теримдан бўшабди-да, зора “кўнгли кўнглимга, сўзи сўзимга мос келадиган қизни топсам”, деб ўзига-ўзи тасалли бериб, йўлга чиқибди. Бир неча тош йўл юрганидан кейин отига дам берибди ва ўзи ҳам озгина ухлаб ором олиб, яна йўлга тушибди. Бир неча чақирим йўл босганида бир отлиқ киши учраб, унга ҳамроҳ бўлибди. Икковлари бир-бирлари билан гаплашмай бир неча чақирим йўл юришибди. Охири доно йигит ҳамроҳига:

— Ё сиз менга мингашинг, ё мен сизга, — дебди.

Ҳамроҳ бўлган киши ҳам “гапнинг маъноси шу экан”, деб отини яна қистаб ҳайдаб:

— Мингашининг кераги борми? Отларимиз яхши-ку, — деб йўлни босаверибди.

Яна бир тош йўл гап-сўзсиз ўтишибди. Улар бир қишлоқнинг чеккасидан чиқибдилар. Қарасалар, одамлар тобут кўтариб ўтишаётган эмиш. Доно йигит ҳамроҳидан сўрабди:

— Бу тобутда ётган кимса ўликми ё тирикми?

Ҳамроҳ доно йигитга бир қарабди-да, ўзича, “Бу кишининг эси жойидами ўзи, тобутда ётган тирик бўларми ҳеч” деб, индамай йўлни давом қилаверибди. Доно йигитнинг саволи жавобсиз қолибди. Яна бир неча тош йўлни гап-сўзсиз босиб ўтибдилар. Бир буғдойзорнинг ёнидан йўллари тушибди уларнинг. Шунда доно йигит ҳамроҳига буғдойзорни кўрсатиб:

— Бу буғдой ейилганми ё ейилмаганми? — деб савол берибди.

Ҳамроҳи яна, “Бир жинни билан йўлдош бўлган эканман-да”, дебди ўзича ва индамасдан йўлида давом этаверибди. Бир неча дақиқа йўл босганларидан кейин шаҳарга киришибди. Йўллари бир ҳовлига келибди, бу уй доно йигит ҳамроҳининг уйи экан. Шунда доно йигитга қараб ҳамроҳи:

— Мана, мен уйимга етдим, энди сиз ҳам отдан тушиб бир пиёла чой ичиб кетсангиз, — дебди.

— Ичсам ича қолай, марҳаматингиз қайтмасин, — дебди доно йигит. Отдан тушибдилар ва ичкари киришибди. Уй эгасининг хотини ва қизи бор экан.

Хотини чой тайёрлашга кетганида қизи отасидан сўрабди:

— Ота, бу йўлдошингиз ким бўладилар?

— Қизим, сўраб нима қилардинг, бир жинни билан йўлдош бўлган эканман. “Йўлимиз уй устидан тушди, уйга кириб”, деб истар-истамас айтган эдим, “Марҳаматингиз қайтмасин”, деб кирди, — дебди отаси.

— Нимаси жинни бу йигитнинг, ота? — деб сўрабди қизи.

— Саволларими, гап-сўзими, нимаси эканини билмайман, ишқилиб сўзи тузсиз экан, — дебди отаси.

Отажон, нималарни сўзлади у йигит? — деб яна сўрабди қизи.

Отаси йигитнинг учта саволини ва ўзининг жавоб бермаганини айтиб берса, қизи отасига қараб:

— Отажон, бу йигит жинни эмас, ёмон ҳам эмас. Бу йигит доно экан. Агар сиз бу йигитнинг саволларини тўғри тушунсангиз бир дунё маъно топардингиз. “Ё сиз менга мингашинг, ё мен сизга мингашай”, дегани “ё сиз сўзланг, ё мен сўзлай”, дегани. “Тобутда ётган ўликми

ё тирикми?” дегани, “бу кишининг кетида фарзанди қолдими ёки бeфaрзaнд дунёдан ўтдими?” дегани. Учинчиси эса, “бу бугдой сотилганми ёки сотилмаганми?” дегани — дебди.

Ота йигитнинг ёнига чиқиб чой ичиб ўтирибди, шунда у:

— Йўлда хаёлим уйда бўлгани учун саволларингизга жавоб бера олмаган эдим, — деб йигитнинг йўлда берган саволларига жавоб берибди.

Шунда доно йигит: “Бу ерда бир сир бор”, — деб кўнглидан ўтказибди-да, сўрабди.

— Уйингизда кимларингиз бор?

— Бир хотиним ва камолга етган бир қизим бор, — дебди киши.

— Ундай бўлса тўғри гапиринг, бу саволларимнинг жавобини шу икковидан бири айтиб бермаганмикан?

— Тақсир, шундай, қизим айтиб берди, — дебди уйнинг эгаси соддалик билан.

— Ундай бўлса мен муродимга етдим, — дебди доно йигит, — мен кўнгли кўнглимга, сўзи сўзимга мос умр йўлдоши излаб йўлга чиққан эдим. Айб қилманг, қизингиз билан юзма-юз учрашиб бир калима сўзлашсам, — дебди.

Бу гапларни қиз ҳам тинглаб турган экан. Қиз ўзича севинибди. Доно йигитнинг хотини бўлишни жону дилдан истабди. Қизнинг отаси ҳам бир оз ўйланиб қолибди-да, йигитга қараб:

— Сизнинг илтимосингизни қизим билан кенгашиб чиқаман, — дебди.

Ота бу сўзни айтиб қизининг ёнига чиқибди. Қизи ҳам бир синаб кўриш мақсадида отасига: “Бориб айтинг, қизим кўр, қулоғи гаранг, оёғи ланг” денг. Агар шунда ҳам менга уйланишни истаса, майли, — дебди.

— Ёлғон гапни қандай айтаман, қизим, — дебди отаси.

— Шундай деяверинг, хоҳласа шу, хоҳламаса йўқ, — дебди сирли кулиб қизи.

Қизининг бу сўзларини эшитиб отаси меҳмон йигитнинг ёнига чиқибди ва бир оз ўтиргандан кейин:

— Йигит, сиз қизимни кўришни истаган эдингиз, лекин айбли нарсани бировга кўрсатиш ёмон. Қизимнинг айби кўп, — дебди.

— Нима айблари бор, қизингизнинг? — деб сўрабди йигит.

— Қизимнинг айблари шу, кўзи кўр, қулоғи гаранг, оёғи ланг.

— Шундайми? — дебди йигит ва бир оз ўйланиб қолибди, йигит ўзича, “кўзи кўр дегани ёмонни кўрмаган, қулоғи гаранг дегани ёмонни эшитмаган, оёғи ланглиги ёмон йўлга юрмаган бўлса керак. Бу гапларни қиз ўргатган”, — дебди-да, мезбонга:

— Майли, мен шу қизни ўзимга лойиқ кўрдим, кетидан афсусим йўқ, — дебди.

Қиз бу гапларни ҳам эшитибди. Кейин отаси қизини чақирибди.

— Мана менинг қизим, — дебди, — қиз билан йигит бир-бирларига бўй-баста билан ҳам, эшитган, билган гап-сўзлари билан ҳам мос келибди. Отаси бир қизига, бир йигитга қараса, гўёки бир олмани икки бўлиб қўйгандай эмиш. Шундай қилиб, ҳаммаларининг розилиги билан тўй бўлибди, тўйда йигитнинг дўстлари, қизнинг қариндошлари хизмат қилишибди.

Шундай қилиб, қиз билан йигит ҳам, тўйда бўлганлар-у эшитганлар ҳам мурод-у мақсадларига етишибди.

ЗОЛИМ ХОН ВА ЗИЙРАК ДЕҲҚОН

Бор эканда, йўқ экан, қадим замонда бир золим хон бор экан. У ўзининг золимлиги билан донг таратган экан. Хон ўз еридан одам ўтказмаслик учун чегарадаги дарё кўпригига жаллод қўйибди.

Кўприкдан ўтган кишидан жаллод:

— Йўл бўлсин? — деб сўрар экан. Агар йўловчи тўғри жавоб берса, хоннинг буйруғига кўра уни дарёга ғарқ қилиши керак экан, агар ёлғон гапирса, шу ердаги дорга осилиши керак экан. Кўп кишилар келиб беғуноҳ қўрбон бўлиб кетишар экан.

Кунлардан бир куни зийрак бир деҳқон:

— Шу кўприкдан ўтаман, — деб шериклари билан баҳслашибди. У ҳеч қўрқмай, дадил қадам ташлаб кўприкдан ўтаётганида жаллод тўхтатиб:

— Йўл бўлсин? — деб сўрабди.

Шунда деҳқон:

— Мени дорга осгин, деб келдим, — дебди.

Жаллод деҳқонни осай деса, у тўғри жавоб берган бўлиб чиқади. Хоннинг буйруғига мувофиқ бундай кишини сувга ғарқ қилиш керак. Сувга ғарқ қилай деса, ёлғон гапирган бўлиб чиқади, демак, деҳқонни дорга осилиш керак.

Жаллоднинг бу жумбоқдан энсаси қотиб, деҳқонни бўшатиб юборибди.

ЎПКА ҚИШЛОҚ

Ўтган замонда миршаблардан бири бир чолдан Ўпка қишлоғини сўраган экан, чол турган жойига ишора қилиб:

— Сиз ҳозир кекирдакка келдингиз, ўпкага боришга яқин қолди, — дебди.

Миршабнинг жаҳли чиқиб, қиличини яланғочлаб:

— Чопаман! — деган экан, чол:

— Чопмасдан, секин яёв борсангиз ҳам етасиз, — деб жавоб берибди.

ПОДШО БИЛАН ЧЎПОН

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир подшо бўлган экан. У жуда ҳам отларни яхши кўрар экан. Шунинг учун ҳам юртидаги барча зўр отларни йиғиб, саройида отлар учун махсус отхона ва отбоқарлар тайинлаган экан.

Подшо ҳар куни ўзи отлардан хабар олиб турар экан. Бир куни борса, отлар фақат ҳадеб кишнар экан, улар анча озиб ҳам қолибди. Отбоқарлар уларнинг атрофида парвона бўлиб, ҳарчанд овқат ейишга ундасалар ҳам, отлар овқатга қарамаётган эмиш.

Шундан кейин подшо отбоқарларини чақиртирибди. Улар жуда қўрқиб, хафа бўлиб подшо ёнига келишибди. Подшо:

— Отбоқарлар, отларга нима бўлди? Нима учун отлар овқат емаяпти, озиб кетяпти?

Отбоқарлар икки букилиб, таъзим қилишибди. Шулардан бири:

— Эй, подшоҳи олам, бизнинг айбимизни кечиринг. Биз отларга кундалик овқатларни тарқатяпмиз. Лекин не сабабдандир овқатга қарашмайди, доим кишнаб безовта бўлишяпти, — дебди.

Шунда подшо вазирларини чақирибди, улардан ҳам маслаҳат сўрабди.

— Бу яқин ўртада яна от подаси борми? — деб сўрабди подшо.

— Бундан қирқ газ нарида отлар подаси бор. Балки шуларнинг овозига кишнаб, безовта бўлаётгандир, — дебди вазирлардан бири.

Подшо:

— Сизлар бориб ўша подани топинглар ва ҳамма отларнинг оғзига тўрва тутинглар. Овқатни ҳам тўрвага солиб беришсин, шундагина улар кишнамайди,

сўнг бизнинг отларимиз ҳам тинчланиб, овқатларини ейди, — дебди.

Вазирлар ҳай-ё-хут деб йўлга чиқишибди, йўл юришибди, йўл юришса ҳам, мўл юришибди ва отлар подасига дуч келишибди. Улар чўпонни топиб, отларининг оғзига тўрва тутишни буюришибди, шунда чўпон ҳайрон бўлиб сўради:

— Эй вазирлар, не сабабли, мен отларнинг оғзини беркитаман? Ахир уларга бирор нарса бўлса, подшо менинг гўштимни нимта-нимта қилиб ташлайди-ку!

Шунда вазирлардан бири:

— Подшонинг ўзи шундай буйруқ берди. Сенинг отларинг кишнагани учун шаҳардаги отлар безовта бўляпти. Улар овқат емай, доим кишняяпти, — деб жавоб берибди.

Чўпон ноилож отларнинг оғзига тўрва тутибди. Вазирлар қайтиб кетишгач, чўпон отларни бу аҳволдан қутқариш йўлларини излай бошлабди.

Бир туяни миниб, бир такани эгарга қўйиб, шаҳарга жўнабди. Шаҳарга етиб келгач, бозор ичидаги ҳамма ноғораларни камон ўқи билан отиб, ёриб кетаверибди. Бундан норози бўлган ноғорачилар подшога арз қилишибди.

Подшо:

— Ўша одамни саройга олиб келинглар, — деб буйруқ берибди. Улар чўпонни тутиб, подшо ҳузурига келтиришибди. Подшо чўпондан сўрабди:

— Хўш, сен нима учун бундай номаъқул ишларни қилиб юрибсан?

— Мен ҳеч қандай ёмон иш қилганим йўқ. Мен тоғдаги бир қабиладан чопар бўлиб келдим, — дебди чўпон.

Подшо кулиб:

— Сендан каттароқ, яхши кийинган, ақллироқ, соқоли узунроғи топилмадимиз? — дебди.

— Яхши кийинган, каттароқ дедингизми, мана кечагина туллаган туям, соқоли узунроғи дедингизми, мана соқоли уч қарич такам, ақллироқ дедингизми, мана ўзим, ҳаммасидан ақллироқ, — дебди чўпон.

Подшо қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборибди ва унинг ақлига қойил қолибди.

— Хўш, нима мақсадда келдинг? — деб сўрабди подшо.

Чўпон:

— Шаҳардаги ноғораларнинг товушига отларимиз овқат емай, озиб кетяпти, — дебди.

Подшо яна кулиб:

— Сенга нима бўлган ўзи, ҳеч замонда қирқ чақирим беридаги ноғораларнинг товушига ҳам сенинг отларинг овқат емайдими? — деб сўрабди.

Чўпон:

— Ахир қирқ чақирим наридаги отларнинг овозига сизнинг отларингиз овқат емай, озиб кетаётган эмиш-ку! — дебди.

Бу гапни эшитиб подшо ўзи берган буйруқни эслабди ва чўпонга:

— Сен енгдинг. Тила тилагингни, — дебди.

Чўпон:

— Беш ҳўкиз териси энлайдиган ер беринг, — дебди.

Подшо кулибди ва дарров васиқа ёздириб, муҳр босиб берибди. Чўпон хурсанд бўлиб чиқиб кетибди ва ўз қишлоғига бориб, дўстларини йиғиб, бўлган воқеани айтиб берибди. Эртасига улар беш ҳўкизни сўйиб, териларини арқонга ўхшатиб майда-майда қилиб қирқишибди ва қозиқларни олиб йўлга тушибдилар.

Йўл юриб, шаҳарга етиб келишибди. Чўпон яна бир бор подшо ёнидан ўтибди. У:

— Хоҳлаган ерингдан олавер, майли, — дебди.

Шунда чўпон подшонинг ўзи ҳам бирга боришини сўрабди. Подшо яна кулиб, чўпон билан бирга боришга рози бўлибди. Чўпон ипларни қозиқларга боғлабди ва шаҳарни айланиб, қозиқларни йўл бўйи қоқиб кетаверибди. Ип бутун шаҳарни эгаллабди-ю, тугабди. Подшо таажжубланиб, ҳайрон бўлибди. “Наҳотки менинг шаҳрим беш ҳўкиз терисига сиғса”, дебди. Чўпон ипларни ўз жойига бирлаштириб, бешта ҳўкиз терисини кўрсатибди. Шунда подшо мот бўлганини билибди. Ўз ўрнига чўпонни подшо қилиб қўйибди ва ўзи шаҳардан чиқиб кетибди. Чўпон ўз дўстларини амалдорлар ўрнига қўйибди. Халқ тинч, шод ҳаёт кечирибди.

АҚЛ ВА БОЙЛИК

Бир чолнинг тўрт ўғли бор экан. Бир куни чол:

— Ўғилларим, мен қариб-қартайиб қолдим, — дебди.

— Орангиздан биттангиз оила бошлиғи бўлишингиз керак. Кимки ақлли ва давлатманд бўлса, у менга меросхўр бўлади. Ҳар қайсингиз менга ақлли ва давлатли эканлигингизни кўрсатинг.

Энг катта ўғли зумрад кўзли олтин узук таққан қўлини узатиб, дебди:

— Мана бойлигим, бой одамда ақл ҳам бўлади.

Иккинчи ўғли зарбоф чопонини кийиб кўрсатибди:

— Шу пайтда мени кўрган киши бойлигимга ва ақлимга қойил қолади, — дебди.

Учинчи ўғли кумуш ва жавоҳирлар қадалган камарини белига боғлаб, дебди:

— Ҳеч ким умрида бундай камарни кўрган эмас.

Чол бошини чайқаб, катта ўғилларига бир нима демабди. Кенжа ўғлига қараб:

— Нега сен индамайсан? Сен қайси бойлигинг билан мақтанасан? — дебди.

— Менда зумрад кўзли узук ҳам, зарбоф чопон ҳам, қимматбаҳо камар ҳам йўқ. Лекин меҳнаткаш қўлим бор, ботир юрагим, ақлли бошим бор, — дебди.

Кенжа ўғлининг жавоби чолга ёқибди, бор-йўғини унга мерос қилиб қолдирадиган бўлибди. Катта ўғилларига эса унинг гапидан чиқмасликни тайинлабди.

ҚАРИ БИЛГАННИ ПАРИ БИЛМАС

Ўтган замонда, Хоразм деган томонда бир подшо яшаган экан. У доим саёҳатга чиққанида ўн тўрт-ўн беш ёшдаги йигитларни ўзи билан бирга олиб кетар экан. Подшо саёҳатдан қайтгунча ҳалиги ёш йигитлар улғайиб қолар экан.

Кунлардан бир кун подшо сафарга чиқмоқчи бўлиб, ўз вилоятидаги ҳамма ёш йигитларни чақиртирибди.

Подшога қарашли бир қишлоқда саксон ёшли камбағал чол ёлғиз ўғли билан яшар экан. Бу йигит нима қилишини билмай, отасини ҳам ўзи билан бирга сандиққа солиб, олиб кетишга мажбур бўлибди.

Шундай қилиб, подшо ўз йигитлари билан сафарга жўнабди. Йўлда улар катта саҳродан чиқишибди. Мешдаги сувлари тугаб қолган экан. Ҳаво иссиқлигидан, сувсизликдан отлар ҳам ҳолдан тойибди. Подшо йигитларга қандай бўлмасин, сув топишни буюрибди. Йигитлар нима қилишларини билмай қолишибди. Шунда ҳалиги йигит отасига маслаҳат солибди:

— Ота, сув топишнинг иложи бўлмапти, — дебди йигит.

— Ғғлим, подшога айт, бир отни сўйдирсин, отнинг гўштига ари келади. Ари гўштан еб, сувга қараб учади. Арининг кетидан борсаларинг, сувни топасизлар, — дебди чол.

Йигит отаси айтган гапларни подшога етказибди.

Отни сўйишибди, қанорага илишибди, арилар келиб қўнишибди, кейин сувсаб қолиб, уча бошлашибди. Арининг кетидан булар ҳам йўлга тушишибди. Юриб-юриб бир дарё ёнидан чиқишибди. Ҳаммалари қувониб, тўйиб-тўйиб сув ичишибди, отларни суғоришибди, мешларга ҳам тўлдириб олишибди.

Кейин яна ўз сафарларини давом эттиришибди. Йўлда улар бир ғорга дуч келишибди. У “кирса чиқмас” ғори экан. Подшо ғорнинг ичида шифобахш сув борлигини билар экан. Йигитларга ғорга кириб, бир меш шифобахш сувдан олиб чиқишни буюрибди.

Кўп йигитлар кириб қайтиб чиқишмабди. Навбат ҳалиги йигитга келибди. У яна отасига маслаҳат солибди. Отаси:

— Ғғлим, подшога айт, битта болали бияни топтирсин. Ғорнинг оғзига олиб борганинда, ундан боласини тортиб олиб, биянинг ўзига миниб киргин. Шунда бия ўз боласига интиқ бўлиб, ғорнинг қаеридан бўлса ҳам, қайтиб чиқади, — дебди.

Йигит отасининг маслаҳатини подшога айтибди. Битта бияни топишибди. Ҳалиги йигит бияни ғорнинг ёнига олиб борганда, боласини қолдириб, ўзини миниб кирибди. Чол айтганидек, йигит ва бия мешда шифобахш сув билан эсон-омон ғорнинг нариги томонидан чиқишибди.

Подшо яна йўлга тушишга буйруқ берибди. Улар йўл юришибди, йўл юришса ҳам, мўл юришибди. Яна бир дарёга дуч келишибди. Дарёнинг нариги томонида жуда баланд бир тоғ бор экан. Дарёнинг ичида битта чиройли шамчироқ кўринибди. Подшо йигитларга шу шамчироқни олиб чиқишни буюрибди. Кўп йигитлар уриниб, нобуд бўлишибди. Навбат ҳалиги йигитга келибди. Йигит яна отасига маслаҳат солибди.

Отаси:

— Дарёнинг юқори қисмида нима бор, — деб сўрабди.

— Катта тоғ бор, — дебди йигит.

Отаси:

— Ғғлим, подшога айт, шамчироқ шу тоғнинг тепасида бўлади, — дебди.

Ҳамма тоққа қарабди, дарёнинг ўртасидаги шамчироқ тоғнинг тепасидаги шамчироқнинг шуъласи

эканлигини билишибди. Уни қандай қилиб олишни маслаҳат қилишибди. Ҳеч иложини топа олмабдилар. Йигит яна отасига маслаҳат солибди.

— Уғлим, подшога айт, кўзи бор одамни топтирсин. Уни шу шамчироққа қаратиб, ёмон назар ташлатинглар. Шунда ўша шамчироқ узилиб тушади, — дебди чол.

Подшо кўзи бор одамни топиш учун буйруқ берибди. Кўзи бор одамдан иккита топибдилар. Бирини ҳалиги шамчироққа ёмон назар солдиришибди. Шамчироқ узилиб дарёга тушибди. Йигитлар уни дарров олиб чиқишибди. Биринчи кўзи бор одамга қараб иккинчи кўзи бор одам, “сенинг кўзинг ўткир экан” деб, ёмон назар ташлабди. Шунда биринчи кўзи бор одамнинг кўзи оқиб тушибди.

Бу воқеаларни кўрган подшо йигитни ўз ёнига чақиртирибди ва:

— Сен ўзинг ёш йигитсан-у, бундай қийин масалаларга қандай қилиб йўл топдинг? — дебди подшо.

— Тақсир, бир қошиқ қонимдан кечсангиз, айтаман, — дебди йигит.

— Айт, — дебди подшо.

— Мен қишлоқда қари отам билан яшар эдим. Сафарга чиқаётганимда қари отамни ёлғиз ташлаб келишга кўнглим бўлмади, уни сандиққа солиб, ўзим билан бирга олиб юрибман. Бу маслаҳатларни менга отам берган эди, — дебди йигит.

Подшо чолни олиб келишни буюрибди. Йигитлар чолни олиб келишибди. Подшо чолга раҳматлар айтиб ўз ёнига ўтқазибди.

Ҳа, бежиз халқ орасида “Қари билганни пари билмас” деган нақл юрмас экан.

ПОДШО БИЛАН ВАЗИР

Кунлардан бир куни подшо билан вазир йўлда кетишаётган экан. Йўл четида бир кекса чол жуда қариб, букчайиб қолганига қарамай, қўш ҳайдаб юрган экан.

Подшо билан вазир унга яқинлашиб қолганларида отларини тўхтатибдилар. Подшо чолга:

— Ҳорманг, бобо, ёшлигингизда ғамингизни емаган экансиз-да, — дебди.

— Бор бўлинг. Ёшлигимизда ғамимизни еган эдик, аммо таратдим, — деб жавоб берибди. Подшо яна сўрабди:

— Иккингиз уч бўлганига қанча бўлди?

— Икким уч бўлганига олти-етти йил бўлди, — дебди чол.

— Ундай бўлса, мен сизга битта ғоз юбораман. Ўзингиз патини тозалаб оларсиз, — дебди подшо.

— Хўп, майли. Кутаман, — дебди чол.

Шундан кейин подшо билан вазир ўз йўлларида давом этишибди. Йўлда вазир:

— Мен сизни чол билан қилган суҳбатингизни ўйлаяпман, — дебди.

Подшо:

— Сен менинг вазирим бўла туриб, бир қўшчи чолчалик ҳам бўлолмабсан-да, — дебди.

Вазир кўп ўйлаб, бу жумбоқни билолмай, боши қотибди. “Бирорта кексароқ одамни топсам, балки айтиб берар”, деб ўйлабди. Вазир кўп ахтариб, охири бир хароба уйда яшаётган қари чолни топибди. У 90 ёшга кирган экан. Вазир чолнинг аҳволини сўраб, келишдан мақсади нима эканлигини айтибди. Подшо билан чол ўртасидаги суҳбатни айтиб берибди. Шунда чол:

— “Мен ғамимни сган эдим, лекин ҳаммасини таратдим”, деганининг маъноси уч-тўрт қизларим бор эди, ҳаммасини куёвга чиқардим дегани. “Икким уч бўлганига олти-етти йил бўлди”, деб жавоб берганида, у икки оёғи ишдан чиқиб, олти-етти йилдан бери ҳасса тутаётганини айтган. “Бир ғоз юбораман, патини ўзингиз тозалаб оларсиз”, деганининг маъносини айтмайман, кимдан сўрасанг сўрай бер, — дебди.

Вазир ноилож яна ўша чолни ахтариб топибди. Ундан подшонинг ғоз ҳақида айтган гапларининг маъносини сўрабди. Шунда ҳалиги чол:

— Бу гапнинг маъносини билмоқчи бўлсанг, мен билан бирга бориб, подшо ёнида эшитасан, — дебди. Шунда вазир подшодан уялишини, уни изза қилишидан қўрқилишини айтибди.

— Агар сен уялсанг, қиёфангни ўзгартиргин. Мен сенга деҳқонлар усти бошини бераман, уни кийиб мен каби бир деҳқонга айланиб қоласан. Шунда сени подшо танимайди, — дебди чол.

Вазир дарров деҳқон либосини кийиб, чол билан бирга подшо ҳузурига келибди. Чол вазирни кўрсатиб подшога шундай дебди:

— Қандай беҳиммат подшосиз. Менга яхши ғоз ваъда қилиб, мана шу ориқ ғозни юборибсиз.

Шунда подшо кула-кула чолга бир ҳамён олтин берибди. Подшонинг одамлари эса бориб, унинг ерларини чопиб берибдилар.

ҲАҚ СЎЗГА ЗАВОЛ ЙЎҚ

ЯХШИ НИЯТ — ЯРИМ ДАВЛАТ

Бир бор экан, бир йўқ экан, нияти бузуқ, ҳаммани ўзидан безор қилган бир ўғри бор экан. У ўғирликдан топган пулини қарга ўйнаб ютқазар, ҳамма вақт ёлғонни дўндириб, кишиларни алдаб кетар экан. Бир вақт унинг иши юришмай қолибди. Қараса, ҳамма ўзини ундан четга оладиган бўлиб қолибди.

Бир куни одамлардан шу юртда Ҳотами Тойга ўхшаган бир киши борлигини ва унинг ким нима сўраб борса, суриштирмай сўраган нарсасини беришини эшитиб, шунинг уйига борибди. Борса, оқ соқолли нуроний бир одам кўрпачада ўтирган экан. Салом бериб кирибди. Сахий одам ҳам ўрнидан туриб кутиб олибди. Яхшилаб қорнини тўйғазибди-да, кейин “хизмат”, дебди. Шунда ўғри йигит:

— Мен сиздан уч минг сўм қарз сўраб келдим, албатта бир вақти билан қайтараман, — дебди.

— Уч минг десанг, уч минг бор, болам, — деб уч минг сўмни санаб йигитга берибди.

Йигит пулни олиши билан: “Энди сенга пулни қайтариб бўпман, топар ойда оларсан!” деб кўнглидан ўтказибди-да, жўнаб кетибди. Бир оз юргандан кейин пулни санаб кўрмоқчи бўлибди, чўнтагини пайпаслабди. Қараса, пул йўқ. “Тушириб қўйган бўлсам керак”, деб ўйлабди. Бу воқеани ўзига ўхшаган бир дўстига айтган экан, у:

— Э, яна бор, у лақманинг яна уч мингини олмайсанми? — дебди.

Йигит у сахий одамнинг ёнига келибди.

— Менга яна уч минг керак бўлиб қолди, мен бир вақти билан ҳаммасини қайтараман, — дебди йигит.

— Майли, мана сенга яна уч минг сўм, — дебди сахий одам. Йигитга уч минг сўм пулни яна санаб берибди. Йигит яна бузуқ ниятини ишга солиб, пул берганни ичида сўкиб, “лақиллатдим роса” деб ўйлаб, жўнаб кетибди. Бир неча вақт йўл юриб чўнтагига қўлини тикса, пул яна йўқ эмиш. Йигит ҳайрон бўлибди. “Нима бало! Пулни санаб олдим, чўнтагимга солдим-ку”, деб ўйлаб, унинг боши қотиб қолибди. Йигит хафа бўлиб, олдига ўзига ўхшаган дўстлари келса ҳам, уларга қарамай ўтираверибди. Охири бир чолнинг ҳузурига

бориб, бўлган ишларни айтиб берибди. Шунда чол йигитга:

— Болам, “яхши ният — ярим давлат” деб бежиз айтишмайди. Ниятинг ёмон бўлса, кўнглингдагини ҳам олдирасан. Сен ҳамма ёмонликларингни ерга кўм, яхши одамлар билан бўл. Шунда сен бахтли бўласан. Сен ўша одам олдига бориб яна пул олишинг мумкин. Аммо ниятинг холис бўлсин, — деб йигитга маслаҳат берибди. Йигит “борсамми, бормасамми?” — деб ўйланиб, бир неча кунни орадан ўтказиб, бир куни яна ўша кишиникига пул сўраб борибди. Сахий одам ҳам:

— Кел, ўғлим кел. Яхши келдинг, бир ёрдамлашиб юборсанг бўларди, — дебди йигитнинг ёнига бир неча минг пулни ташлаб, — “буларни санаб бер” деб, ўзи бошқа хонага кириб кетибди. Йигит кўнглидан “нега менинг олдимга шунча дунёни тўкиб кетди. Мендан гумон ҳам қилмади, ўғирлаб кетар деб ҳам ўйламади” — деган гапларни ўтказиб, пулларни тахлаб, санабди. Лекин бир дирамни ҳам чўнтагига солмабди. Ҳалол санаб, ниятини ҳам бузуқ хаёлларга бурмабди. Бир неча вақтдан сўнг уй эгаси кириб йигитга:

— Ҳуш келибсан, ўғлим, овқатдан ол, чой ич, — деб йигитнинг қорнини тўйғазиб, дам олдириб, кейин йигитдан сўрабди:

— Ҳўш, хизмат?

— Ота, озгина муҳтожлик бўлиб қолди. Бир оз пул бериб турсангиз, мен сизга кейин қайтариб берсам, — дебди йигит.

— Болам, истаганингча, керагича санаб олавер, — дебди ва йигитнинг ёнига бир даста пул қўйибди.

Йигит тўрт минг сўм пулни санаб олибди-да, хайр-хўшлашиб чиқиб кетибди. Ўзича ўйлабди: “Бу одамнинг ёнига уч марта келдим ва ҳар сафар ҳам кўнглимга сиғган пулни олдим. Лекин бирор марта менинг на исмимни, на турар жойимни сўради. Шунчалик сахий, яхши одам бўларкан-да! Агар ўлмасам, олган ўн минг сўм пулимни бир йўласи устида совғаси билан қайтараман, шу нуроний кишига бундан кейин боласидай хизмат қилганим бўлсин...”

Бир неча дақиқа йўл босгандан кейин яна қўрқа-писа чўнтагига қўлини солибди. Қараса пул турганмиш. Севинганидан бозорга борибди-да, бир косибга:

— Менинг тўрт минг сўм пулим бор, менга бир ҳунар ўргатинг. Ҳунарманд бўлгунимча шу пулимни ишлатиб туринг, — дебди.

Косиб:

— Мен сени бошқа бир ҳунармандга берай, лекин пулингни ўзим ишлатиб турай. Бир йилдан кейин пулингдан қанча фойда чиқса ҳаммаси ўзинга буюрсин, — деб, йигитни гиламдўзга шогирд қилиб берибди.

Йигит бир йилда гилам тўқишни ўрганибди. Косиб эса йигит берган тўрт минг сўм пулидан йигирма беш минг сўм фойда кўрибди. Бир куни йигитни чақириб:

— Болам, мен сен берган тўрт минг сўмдан йигирма беш минг сўм фойда кўрдим. Сен шу пулни ол, — дебди ва унга йигирма беш минг сўм пулни берибди.

Йигит пулнинг ярмини олиб, ярмини косибга қайтарибди-да:

— Агар, сиз мени гиламдўзга шогирд қилиб бермаганингизда, мен ҳунар ўрганмаган бўлардим, энди бўлса мен шаҳарнинг энг олди гиламдўзларидан бириман. Халқ мени ҳурмат қилади. Мен бахтимдан хурсандман. Шунинг учун менга ярми ҳам бўлади, қолгани сизнинг ҳаққингиз, — дебди.

Косиб ҳам йигитдан хурсанд бўлибди. Йигит пулни олиб, ўзи тўқиган бир кичик гиламни кўтариб, сахий одамнинг олдига борибди ва:

— Мен сиздан уч марта пул олган эдим, ҳаммаси ўн минг сўм пул бўлди, мендан шу омонатингизни олинг, сизга раҳмат, — дебди йигит.

— Мендан, — дебди сахий одам, — тўрт минг сўм пул олгансан, олти минг сўм пул эса эшикдан чиқар вақтингда ҳовлида тушиб қолган эди. Фақат охиригисида олган пулингни оламан.

Шунда йигит:

— Мен сиздан пулни олиб чўнтагимга солдим, эшикдан чиқаётганимда қандай қилиб тушиб қолди экан? — деб сўрабди.

— Болам, аввалгик икки йўла пул олганингда ниятинг ёмон эди. Ёмон ният билан келганинг учун пул сенга юкмади. Кейинги сафар яхши ният билан келганинг учун олган пулинг фойда берди, баракали бўлди. Болам, ниятингдан барака топгин, ҳамиша яхши ният билан бировнинг ҳовлисига қадам босгин, — дебди сахий одам ва йигитдан фақат тўрт минг сўмни олибди. Йигит эса ўзи тўқиган гиламни совға қилиб тутқазибди. Нуроний одам гиламни олиб, йигитнинг пешонасидан ўпиб, фотиҳа берибди.

Шундай қилиб ниятини яхши қилгани учун йигит ҳунарли бўлибди, яхши одамлар билан яқинлашибди,

бойибди ва ҳамманинг ҳурматига сазовор бўлиб яшабди. У ҳозир ҳам меҳнат қилиб яхши яшаётган эмиш.

ПОДШО, ВАЗИР ВА БОЙЎҒЛИ

Ўтган замонда бир подшо-ю бир вазир бўлган экан. Улар жуда золим, адолатсиз бўлганидан қашшоқ халқ адолатли подшо юртига кўча бошлабди. Бу ҳол подшо билан вазирни ҳам ташвишга солибди.

Бир куни вазир бир дарахтнинг ёнидан ўтиб кетаётиб, икки бойўғлининг гапларини эшитиб қолибди. Вазир “қани бойўғлилар нималар ҳақида гаплашар экан” деб, уларнинг гапларига қулоқ солибди. Бойўғлилардан бирининг ўғли, бирининг қизи бор экан. Иккови ўзаро қуда бўлмоқчи эканлар. Қизи бор бойўғли:

— Қалинга нима берасиз? — деб сўрабди.

— Сиз нима хоҳласангиз шуни бераман, — дебди ўғли бор бойўғли.

Шунда қизи бор бойўғли сайраб туриб:

— Қизимнинг қалинига ўнта чолдевор берсангиз бўлади, — дебди.

Ўғли бор бойўғли эса:

— Сиз бунчалик умидсизликка тушманг, аксинча, — деб давом этибди у, — агар ҳозирги подшомиз тахтда турса, манави иккиюзлама сотқин вазиримиз ҳам ўз вазифасида юрадиган бўлса, қизингизнинг қалинига ўнта эмас, элликта чолдевор бераман. Чунки икки золимнинг дастидан бечора меҳнаткаш деҳқонлар адолатли шоҳ ҳукмронлик қиладиган юртга кўчиб кетмоқда, — дебди.

Шундай қилиб бўлажак қудалар ўзаро келишиб учиб кетибдилар.

Вазир ҳам саройга келибди. Подшо эса:

— Нега бугун кеч қолиб келдингиз ёки бирор ерда ушланиб қолдингизми? Сабаби борми? — деб сўрабди вазирдан.

— Ҳа, кеч келишимнинг сабаби бор. Йўлда икки бойўғлининг ўзаро суҳбатини эшитиб, донг қотиб қолдим, — дебди вазир.

— Хўш, ўша икки бойўғли нималар ҳақида суҳбатлашишди? — деб қизиқибди подшо.

Вазир бойўғлилар ўртасида бўлган гапларни подшога айтиб берибди ва:

— Агар халқ зулмимиздан қочиб адолатли подшо ҳукмдорлик қиладиган мамлакатга кўчиб кетаверар

экан, бойўғлилар қалин эвазига элликта эмас, ундан ҳам кўп чолдевор берадиган бўладилар, — деб давом эттирибди вазир.

Бу гаплар подшони ҳам ўйлатиб қўйибди. Подшо билан вазир шу кундан бошлаб адолатсизлик, золимлик, товламачиликдан воз кечиб, халқпарвар, адолатли бўлишга аҳд қилибди.

ВИЖДОНЛИ ЙИГИТ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир чол билан кампир яшаган экан. Уларнинг битта-ю битта ўғиллари бор экан. Унга ёшлигидан яхши тарбия беришибди. У ақлли, виждонли, инсофли йигит бўлиб ўсибди.

Йигит бир куни қараса, ариқда битта қизил олма оқиб келаётган экан. У шу олмани олиб роса томоша қилибди. Олма жуда чиройли экан, ҳиди ҳам ўткир экан. Охири ҳеч чидай олмай, олмани битта тишлабди. Олма шунақаям лаззатли эканки, таъми оғзида қолибди.

Йигит ўйланиб туриб, олманинг эгасини топишга, унинг ҳаққини беришга қарор қилибди. Йигит олма оқиб келган ариқ бўйлаб кетаверибди. Йўлда катта бир боққа дуч келибди. Қўлидаги олма билан боғдаги олмаларни солиштириб кўрса, бир-бирига ҳеч ўхшамас экан. Шунда йигит боғбондан суриштира бошлабди. Боғбон йигитга:

— Ўғлим, бу олмалар уч кунлик йўлдан оқиб келган, — дебди.

Йигит ўз уйига қайтиб келиб, бўлган воқеани ота-онасига айтиб берибди. Улар ўғилларини ўша жойга яхши бориб келишига розилик билдириб, оқ фотиҳа беришибди. Йигит уч кунлик харажатларни олиб йўлга тушибди.

Йигит уч кун йўл юргач, катта бир боғнинг олдидан чиқиб қолибди. Боғнинг ичкарасига кирса, бир чол дарахтларнинг тагини чопиб, ишлаб юрган эмиш. Йигит чолга салом бериб, келишдан мақсади нима эканлигини айтибди. Шунда чол:

— Менинг боғимдаги олмалар пулга сотилмайди. Менинг уйимда бир қизим бор. Оёғи — шол, кўзи — кўр. Олманинг ҳақиға шу қизимни оласан, — дебди.

Йигит бир оз ўйланиб туриб, чолнинг гапига рози бўлибди. Йигит қизни кўрмоқчи эканлигини айтибди. Қараса, ой деса — ой, кун деса — кундек юзи бор, қирқ қоқили белига тушган чиройли қиз экан.

Йигит ўз ота-онаси ёнига қайтиб келиб, бўлган гапларни айтиб берибди. Кейин йигитнинг ота-онаси боғбонниқига совчиликка боришибди. Тез кунда катта тўй бошланиб кетибди. Йигит билан қиз бир умр бирга аҳил, тотув яшашибди. Улар беш ўғил, уч қизлик бўлиб, мурод-мақсадларига етишибди.

ҲАҚ СЎЗГА ЗАВОЛ ЙЎҚ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда ака-ука бўлган экан. Улар жуда иноқ яшашар экан, лекин ниҳоятда камбағал эканлар. Ака-ука ўзларига тўқ яшашни, уйланишни орзу қилар эканлар. Бунинг турли йўллари йўлай бошлашибди.

Кунлардан бир кун акаси укасига:

— Мен бир нарсани ўйладим, — дебди.

— Айт бўлмаса, — дебди укаси.

— Биз ҳаммадан аввал қовун экиб етиштирайлик, кейин подшога совға қилиб олиб борайлик. У балки бизга қимматбаҳо совға берар, — дебди акаси. Укаси рози бўлибди.

Эрта баҳорда ака-ука қовун экиб етиштирибдилар. Қовун жуда катта, усти тўрлаган, кўрган кишига “мени е” деб турадигандек бўлибди.

Ака-ука қовунни замбилга солиб кўтариб, подшо ҳузурига жўнашибди.

Подшо “халқим менинг олдимда яхшилаб, орқамдан ёмонлаб юрмаганмикин, қани бир синаб кўрай-чи” деб бир дарвеш қиёфасида шаҳарда юрган экан. Шунда замбил ёнида икки йигит дам олиб ўтирганини кўриб қолибди. Дарвеш йигитларнинг ёнига бориб, қаерга кетаётганликларини сўрабди.

— Подшо ҳузурига кетяпмиз, — деб жавоб берибди ака-ука.

— Замбилда нима олиб кетяпсизлар? — деб сўрабди дарвеш.

— Қовун, — дебди ака-ука.

— Буни подшога олиб боришдан мақсадларинг нима? — деб сўрабди дарвеш.

— Подшонинг ўзи биледи, — дебди ака-ука.

— Агар подшо қовунларингни олиб, ўзларингни зиндонга солса, унда нима қиласизлар? — деб сўрабди дарвеш.

— Подшонинг ўзи билади, — деб ака-ука.

— Агар подшо қовунларингни олиб, ўзларингни калтаклатиб ўлдирса, унда нима қиласизлар? — деб сўрабди дарвеш.

— Подшо қонхўр, бизни ўлдиргани билан тўярмиди? Унинг ихтиёри ўзида, — дебди ака-ука ва замбилни кўтариб подшо ҳузурига жўнаб кетаверишибди.

Подшо ҳам тезда саройга қайтибди. У кийимларини ўзгартириб, ўз ўрнига бориб ўтирибди. Шунда ака-ука таъзим қилиб, кириб келишибди,

— Подшоҳи олам, сизга совғага қовун олиб келдик, — дебди ака-ука.

— Қовунни қаерда, қандай қилиб етиштирдиглар? — деб сўрабди подшо.

— Озгина еримиз бор эди, ўша ерда меҳнат қилиб етиштирдик, — дебди ака-ука.

— Бу қовунни олиб келишдан мақсадинглар нима? — деб сўрабди подшо.

— Ўзингиз биласиз, — дебди ака-ука.

Подшо дарвеш қиёфасида бўлиб юрганида берган саволларининг ҳаммасини қайтадан бера бошлабди. Ака-укалар саволларга худди аввалгидек жавоб беришибди.

Подшо йигитлардан хурсанд бўлиб, уларнинг бир сўзлигига, тўғрилигига тан берибди. Қимматбаҳо кийимлар кийдириб, кўпдан-кўп совғалар берибди. Катта тўй қилиб, икки қизини ака-укаларга никоҳлаб берибди.

УЧ НАСИҲАТ

Бор экан-да, йўқ экан, оч экан-да, тўқ экан, ўтган замонда бир савдогар яшаган экан. Унинг битта-ю битта ўғли бор экан. Хотини фарзанд кўрганидан кейин кўп ўтмай ўлиб кетган экан. Савдогарнинг ўзи ҳам кўп вақт касал бўлиб ётибди. Бу вақт ичида бисотидаги бор давлатини сарфлабди.

Кунлардан бир куни савдогар ўғлини чақириб:

— Ўғлим, сен жуда ёш бўлганингда онанг ўлиб кетди. Мен ёлғиз ўзим сени қийинчилик билан тарбияладим. Бор давлатимизни ҳам ишлатиб бўлдик. Энди сен ҳам катта бўлиб қолдинг, мен эса қаридим.

Битта танга топсанг ҳам, уйга ташигин, — деб қўлига бир сўм берибди.

Шу вақтгача отасидан ҳеч пул олмаган бола ҳайрон бўлиб ундан сўрабди:

— Ота, мен бу пулни нима қиламан?

Эртага катта бозор бўлади. Сен ҳам бозорга бориб, олди-сотти қилиб, кўпайтириб келасан. Бундан кейин шундай қилиб тирикчилик қиламиз, — дебди отаси.

Бола эртасига саҳарда туриб, бир сўмни олиб бозорга йўл олибди. Йўлда муюлишдаги катта қайрағоч тагидаги чойхонада одамлар ғавжум экан. Бир қари оқсоқол туриб-туриб, “ким насиҳат эшитади?” деб қўяр экан-да, яна чойини ичиб ўтираверар экан. Бола секин бориб, “мен насиҳат эшитаман”, дебди. Шунда чол, “ўғлим, бир сўминг борми?” деб сўрабди. Одамлар ичида қайтиб кетишга уялиб, отаси берган бир сўмни берибди. Шунда мўйсафид:

— Болам, дунёда икки йўл бор: бири — тўғри йўл, иккинчиси эгри йўл.

Тўғри йўлдан борсанг, етарсан муродга
Эгри йўлдан юрсанг, қоларсан уятга,

деб насиҳат қилибди ва болага ижозат берибди.

Бола ўрнидан туриб, нариги чорпоёга ўтиб ўтириб-ўтириб, кунни кеч қилибди. Чойхўрлар тарқалгач, у ҳам уйига жўнабди. Уйига келгач, отаси ундан.

— Хўш, ўғлим, бозорда нималар қилдинг? Бир сўмни кўпайтириб келдингми? — деб сўрабди. Бола:

— Ўртоқларим билан чой ичдим, — деб ёлғон гапирибди.

Отаси индамабди. Бир неча кун ўтгач, савдогар ўғлига яна бир сўм бериб, бозорга юборибди. Бола пулни олгач, яна ўша чойхонага бориб, ўтган сафар насиҳат қилган чолни топибди. Унга яна насиҳат эшитмоқчи эканлигини айтибди. Шунда мўйсафид:

— Болам, сен ҳунар ўргангин. Йигит кишига қирқ ҳунар оз.

Ҳунар билсанг, ўзасан.

Ҳунар билмасанг, тўзасан, —

деб насиҳат қилибди.

Бола отаси берган бир сўмни оқсоқолга берибди. Ўзи

эса куни билан кўчаларни айланиб юриб, кеч кирганда уйига қайтиб келибди. Отаси ундан пулни нимага сарф қилганини сўрабди. Бола отасига яна ёлғон гапирибди:

— Куни билан айланиб юриб қорним очган эди, турли нарсалар олиб едим.

Отаси яна индамабди. Орадан бир қанча вақт ўтгач, савдогар ўглига яна бир сўм бериб, бозорга юборибди. Бола пулни олиб, яна ўша насиҳатгўй чолнинг ёнига келиб, ундан яна бир насиҳат айтишини сўрабди. Шунда мўйсафид:

— Болам, доим рост гапиргин.

Тўғри тил тош ёрар,

Эгри тил — бош, — деб насиҳат қилибди.

Бола отаси берган бир сўмни яна чолга берибди. Бола кунни бир амаллаб ўтказибди. Уйига қайтгач, отаси ундан пулни нима қилганлиги ҳақида сўрабди. Бола энди отасига ростини айтмоқчи бўлибди.

— Ота, мен бир мўйсафиддан насиҳат эшитдим, — дебди бола.

Буни эшитган савдогарнинг жуда жаҳли чиқибди, “Сеъми, ҳали насиҳат эшитадиган, пулларни йўқ қиладиган”, — деб роса калтаклабди ва уйдан ҳайдаб чиқарибди.

Бола уйдан йиғлаб чиқиб, боши оққан томонга қараб кетаверибди. Йўл юрса ҳам, мўл юриб, бир анҳор бўйида хафа бўлиб дам олиб ўтирса, туяларга мол ортган савдогарлар ўтиб қолибди. Уларнинг карвонбошиси боладан:

— Бу ерда нима қилиб ўтирибсан, хафа бўлиб, — деб сўрабди.

Бола бошидан ўтган воқеаларни айтиб берибди ва ҳунар ўрганмоқчи эканлигини айтибди. Карвонбоши:

— Менга шогирд бўлиб тушасан. Ўзим сенга ҳунар ўргатаман, — дебди.

Шундай қилиб, бола карвонбоши билан бирга турли шаҳарларда савдо қиладиган бўлибди.

Бир куни савдогар, унинг яна битта шогирди ва бола узоқ сафарга отланибдилар. Улар қум саҳросида кетаётиб, йўлда адашиб қолишибди, сувсизликдан жуда ҳам қийналишибди, “бирорта қудуқ чиқиб қолар”, деб излай бошлашибди. Охири қийналиб, зўрға битта қудуқ топишибди. Роса хурсанд бўлишибди. Қудуққа карвонбошининг биринчи шогирди тушибди. Қудуқ жуда чуқур экан. Савдогарнинг шогирди ҳеч чиқавермабди. У қудуқда дев гўзал хотини билан яшар

экан. Шогирд бола қудуққа тушганида дев унинг ёқасидан ушлаб:

— Нега тушдинг, қудуққа? Тез айтмасанг, ҳозир ўлдираман, — дебди.

Шогирд бола девнинг хотинини кўргач, ҳамма нарсани унутиб, унга хушомад қила бошлабди. Дев хотинини жуда рашқ қилар экан, боладан жаҳли чиқиб, уни бўғиб ўлдирибди.

Шогирд бола чиқавермагач, савдогар уни “чўкиб кетди, шекилли” деб ўйлаб, белидан арқонни боғлаб ўзи тушибди. Дев унинг ҳам ёқасидан олиб:

— Нега тушдинг, қудуққа? Тез айт, бўлмаса ўласан, — дебди.

Савдогар ҳам девнинг гўзал хотинидан кўз узолмай қолибди. Девнинг саволларини эшитмабди ҳам. Бундан девнинг жаҳли чиқиб, уни ҳам бўғиб ўлдирибди. Бола уларни “ана сув олиб чиқади, мана сув олиб чиқади” деб роса кутибди. Охири ўтира-ўтира зерикканидан, ўзи қудуққа тушмоқчи бўлибди. Қудуққа тушса, у ҳам девга йўлиқибди.

Дев унинг ҳам ёқасидан ушлаб, ўша саволларини берибди. Бола ерга қараб:

— Савдога кетаётган эдик. Сувсизликдан қийналдик. Сув олгани тушдим, — дебди. Шунда дев гўзал хотинини чақирибди. Бола эса у хотинга қарамай, унинг сувдаги аксига қараб тураверибди. Дев боладан:

— Нега сен менинг хотинимга қарамаяпсан? — деб сўрабди. Шунда бола:

Тўғри йўлдан борсанг, етарсан муродга,
Эгри йўлдан борсанг, қоларсан уятга, —
дебди.

Девнинг кўнгли кўтарилиб, болага сув ичишга рухсат берибди. Ўзи юқорига сув олиб чиқишга ҳам ёрдам берибди, бирга туяларни суғоришибди. Бола дев билан хайрлашиб, ўз йўлида давом этибди. Бир қанча йўлни босибди.

Бир куни тунда унга қароқчилар ҳужум қилишибди. Улар боланинг бир неча туясини олиб қолишибди. Бола қолган учта туядаги моллари билан карвонсаройга етиб келибди. Саройбон:

— Нега мунча кеч қолдинг? Карвонбоши ва унинг яна битта шогирди қани? Моллар ҳам кам-ку! — дебди.

Бола йўлда юз берган воқеаларнинг ҳаммасини айтиб берибди. Саройбон боланинг ёлғон қўшмасдан гапирганига хурсанд бўлибди. Карвонбошининг

шоғирди билан ўлганини, молларни қароқчилар талаганини у билар экан. У боланинг кўнглини кўтарибди.

Бир оз вақт ўтгач, болани карвонбоши қилиб тайинлабди. Бола ишлаб юриб, кўп дўстлар орттирибди, обрўси борган сари кўтарилаверибди. Уни халойиқ савдогарларнинг ҳоқими қилиб сайламоқчи бўлишибди. Шунда бола унга насиҳат қилган оқсоқолни ҳоқим, ўз отасини унга вазир қилиб сайлашларини сўрабди.

Халойиқ рози бўлибди. Боланинг отаси ўша пайтда ўғлини ноҳақ хафа қилганидан анча хижолат тортибди. Боланинг ўзи эса карвонбоши бўлиб юраверибди.

У оқсоқолнинг насиҳатларига амал қилгани учун шунчалик даражага етибди. Бундан кейин ҳам шу насиҳатларга амал қилиб юришни ният қилибди.

ОМОНАТ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир эр-хотин бор экан. Бир куни хотини оғир касал бўлиб қолибди. У йигит хотинини жуда ҳам яхши кўрар экан. Хотини қазо қилгач, уни кўмиб, гўрининг тепасидан кетмай, хафа бўлиб ўша ерда ётаверибди. Соч-соқоллари ҳам ўсиб кетибди. Бир пайт қари чол келиб қолибди ва ундан:

— Бу ерда нима қилиб ўтирибсан, ўғлим? — деб сўрабди. Йигит:

— Менинг бир яхши хотиним бор эди, ўлиб қолди. Шунга аза тутиб, хафа бўлиб ўтирибман, — дебди.

— Ўғлим, агар мен хотинингни тирилтириб берсам, сен ярим умрингни унга беришга розимисан? — деб сўрабди чол.

Йигит рози бўлибди. Шундан кейин чол унинг хотинига жон ато этибди. Хотини тирилибди. Йигит хотинига:

— Мен сени деб бир неча кундан бери шу ерда уйқусиз ўтирибман. Энди бирпас тиззанга бош қўйиб, дам олсам, — дебди.

Йигит хотинининг тиззасига бош қўйибди-ю, кўзи уйқуга кетибди. Шу пайт йўлдан отда подшо билан вазир ўтиб қолишибди. Подшо хотинни кўриб, ундан сўрабди:

— Эй, соҳибжамол, сен бу ерда нима қилиб ўтирибсан?

— Тиззамда ётган киши — менинг эрим, дам оляпти, — дебди хотин.

— Шу бадбашара одам сенинг эрингми? Шуни ҳам эр қилиб юрибсанми? Мен билан кетмайсанми? — деб сўрабди подшо.

— Жоним билан кетаман, — дебди хотин.

Подшо уни отга миндириб олиб кетибди. Йигит уйғониб уйқудан турса, хотини йўқ эмиш. Йўлга чиқиб қараса, отнинг излари бор экан. Йигит ўша изларнинг кетидан кетаверибди. От излари уни подшо саройига олиб кирибди. Йигит подшо саройига кириб қараса, тахтда подшо ёнида хотини ўтирган эмиш. Йигит подшога:

— Мен ухлаб ётганимда, сиз менинг хотинимни олиб кетиб қолибсиз. Унга рухсат беринг, — дебди.

— Бу сенинг хотининг эмас. У мен билан бирга қолади, — дебди подшо.

— Мен унга ярим умримни берган эдим. Менга қайтиб беринг, — дебди йигит.

— Сени хотининг эканлигини қандай исбот қиласан? Гувоҳ топиб келгин, — дебди подшо.

Йигит нима қилишини билмай, хафа бўлиб чиқиб кетибди. Йўлда қалиғи чолни учратиб қолибди. Чол:

— Ҳа, ўғлим, нима қилиб юрибсан? — деб сўрабди.

Шунда йигит чолга бўлган воқеани айтиб берибди.

— Қўй ўғлим, хафа бўлма, ҳозир бирга борамиз, — дебди чол.

Иккови йўлга тушибдилар. Подшо ҳузурига киришибди. Унинг хотини ясан-тусан қилиб, тахтда ўтирган экан. Чол:

— Эй подшо, бу йигитнинг хотинига рухсат бергин, — дебди.

У хотинга ҳам бу тахт, зеб-зийнатлар, қашамлар жуда ёқиб қолган экан, у ҳам подшонинг гапини тасдиқлабди.

Чол хотинга:

— Бу йигитнинг омонатини бергин, — дебди.

— Омонатингни олсанг олавер, — дебди хотин.

— Омонатимни олдим, — дебди йигит ҳам.

Шу пайт хотин бирдан ҳушсизланиб, ўзидан кетиб қолибди. У ўлган экан. Шундай қилиб, хотин подшога ҳам, йигитга ҳам nasib этмабди.

ТЎҒРИЛИК ҲАҚИДА

Қадим замонда бир подшо бўлган экан. Подшо ўз саройига катта айвон солдирмоқчи бўлибди. Бунинг учун турли мамлакатлардан энг яхши усталарни чақиртирибди.

Усталар қисқа вақт ичида жуда катта айвон қуришга киришибди. Айвон битай деб қолганида битта четига устун етмай қолибди. Айвонга тўғри ва силлиқ устун керак экан.

Подшо айвонга мос келадиган устун қидириб топишга буйруқ берибди. Сарой уламолари кўп жойларга бориб, ҳеч қаердан айвонга мос устунни топа олмабдилар.

Бир хароба ҳовлида бир кампир ёлғиз яшар экан. Унинг ҳовлисида битта-ю битта тераги бўлиб, у жуда тўғри ва чиройли бўлиб ўсган экан. Буни эшитган сарой одамлари подшога етказишибди.

Подшо ўша теракни кесиб, олиб келишни буюрибди. Теракни келтириб, айвонга қўйишибди. Терак айвонга жуда ҳам мос келибди. Наққошлар теракка ажойиб нақшлар, гуллар солиб, олтин билан безашибди. Айвон ҳам битибди.

Бир неча кун ўтгач, кампир ўз терагини кўриб келиш учун саройга йўл олибди. У ўз терагини таниб, уни нақадар гўзал бўлиб кетганлигидан завқланиб, томоша қила бошлабди. Сарой соқчилари кампирдан хавотир олиб, уни подшо ёнига олиб борибдилар. Подшо кампирдан, бу ерда нима иш билан юрганини сўрабди. Шунда кампир:

— Сизнинг айвонингизни қуришда ишлатилган менинг терагим, ота-онамдан қолган эди. У ёшлигидан бошлаб тўғри ва чиройли бўлиб ўсди. Шунинг учун унинг нафи ҳам тегди, ўзини ҳам, мени ҳам зарга ботирди. Тўғрилиқ қандай яхши экан, — дебди.

Подшо кампирнинг айтганларидан қувониб, унга яна бир қанча тиллалару, қимматбаҳо буюмлар берибди.

АРАБ ЛАҚҚИ

Қадим замонда Бухоронинг бир подшоҳи бўлиб, унинг молу дунёси кўп экан. Фарзандлари ҳам анча экан. Подшо кайфу сафони, ўйин-кулгини яхши кўрар экан, унинг саройида сонсиз ҳофизлар, чолғувчилар, қизиқчилар бор экан. У бирор жойга боргудай бўлиб қолса, аҳли санъатни ҳам ўзи билан олиб юрар экан.

Санъаткорлар ичида кекса бир чол ҳам бор экан. Бу чолни кишилар Араб лаққи деб аташар экан. Араб лаққи ҳам бошқа санъаткорлар қаторида бирга юрар ва подшо сўраган вақтда, бир-икки калима кулгили латифалар айтиб, ўтирган кишиларни кулдириб қўяр экан, холос. Сўрамаса, эшик ёнидан нари кетолмай, подшо сўзини

кутиб ўтираверар экан. Араб лаққининг кийишга кийими, ейишга овқати ҳам бўлмагани учун у борган жойлардаги азиз меҳмонлар олдида ортган ошни нон орасига қўйиб, уйда кутиб ўтирган кампирга келтирар экан. Чол билан кампир ниҳоятда камбағал ва қашшоқ ҳолда яшашар экан. Уларни кишилар на тўйга, на томошага ва на маъракага айтишар экан. Бунинг устига парвардигор бирор фарзандни ҳам раво кўрмаган экан. Чол билан кампир уйда ўтирганларида узоқдан-узоқ ҳасратлашиб, дардлашишар экан.

Араб лаққи кунларнинг бирида подшо ва унинг мулозимлари билан жуда узоқ юрибди, чарчаганидан бутун ер юзига лаънатлар ўқибди. Унинг ҳаётдан норозилиги тўғрисидаги хабар подшога бориб етибди. Маишатда кайфини суриб ўтирган подшо чолни ёнига чақиртириб арзини сўрамоқчи бўлганида, чол унга қулоғини тутибди. Атрофда ўтирган ўнлаб кишилар чол билан подшо ўртасида бўлиб ўтган гапни эшитолмай қолибдилар.

Орадан кўп ўтмай, чол билан кампирнинг турмушлари яхшиланиб кетибди. Кампирни ён қўшниларидан ташқари, Бухоронинг кўзга кўринган бойлари, амалдорлари тўйга айта бошлабдилар. Ҳайитларда аллақандай номаълум кишилар чолнинг уйига қимматбаҳо совғалар келтира бошлашибди. Қисқа вақт ичида Араб лаққининг омбори ғалла билан тўлибди, молхонасига сигир, қўш хўкиз, отлар боғланибди. Чол билан кампирнинг кийими ҳам шойи бўлибди. Шундай қилиб чол билан кампир жуда бойиб кетишибди.

Кунларнинг бирида бунинг хабари подшога етибди. Подшо чолни ҳузурига чақиртириб, унинг бойиб кетиш сабабини сўрабди. Араб лаққи шунда подшога қараб:

— Ҳазрати олийлари, мен бунинг сабабларини олдин ҳеч билмаган эдим, кейин-кейин тушуна бошладим. Ўзингизга маълумки, менинг раҳматли отам сизнинг раҳматли отангиз даврида хизматкор эди. Мен бўлсам, ёшлигимда ҳофизлик қилар эдим, ёшим улғайгач, кишиларингиз “товушинг бузилибди, қарибсан”, деган гаплар билан ҳофизликдан четлаштиришди. Охири куним ўтмагач, тўпчибошига арз қилдим, сўнгра у мени яна давлатингиз соясиди ҳикоя айтиб юришга ижозат олиб берди. Ана шундан буён йигирма йил ўтди. Бир марта араб ҳикоясини айтганимда, “Араб ҳикояларини

бузиб айтадиган лаққи”, дейишди. Шундан кейин номим Араб лаққи бўлди.

Бир куни чарчаб, ҳолдан кетиб, ўзи яратиб, ғамхўрлик қилмаган коинотга лаънатлар айтганимни эшитиб, сабабини сўрамоқчи бўлганингизда сизга қулоғимни тутдим. Сиз қулоғимга шивирлаб, қарғишим сабабини сўрадингиз, атрофдаги ўтирган кишилар бундан хавфсирадилар. Ана шу кундан бошлаб қонунсиз иш қилувчи қозингиз, ҳокимингиздан тортиб, оддий солиқчиларингизгача менга совға бера бошлашди. Улар икковимизни сирдош деб ўйладилар ва ўзларининг гуноҳларини беркитиш учун мени рози қилиб туришди. Бўлган иш шу. Ким билади, менга ўхшаганлар жуда кўп. Ҳар бир камбағал мен каби уларни қақшатса-ю, сўнг сирларини очиб уни фош қилиб ташласа, кўп яхши кунлар бўлар эди, — деган экан.

ЎҒРИ ЭШОН

Бор экан-да, йўқ экан, оч экан-да, тўқ экан, бир подшо бўлган экан. У ўз юртидаги битта эшонга эътиқод қўйган экан, унга жуда ҳам ишонар экан.

Бир куни подшо ўша эшонни ўз ҳузурига чақириб:

— Худонинг ердаги вакили бўлган эшон почча, сизда қандай етишмовчиликлар бор? Сизга нима зарур бўлса, ҳаммасини айтаверинг, мен тайёрлатиб бераман, — дебди.

— Менда ҳамма нарса етарли, — деб жавоб берибди эшон, — аммо оддий фуқаролар каби ер устида юришни ўзимга эп кўрмайман. Шунинг учун менга қирқта олтин ғишт яратиб берсангиз ва қирқта қул берсангиз. Бу қуллар олтин ғиштларни мен юрганимда оёқларим тагига қўйиб юришса.

Подшо эшоннинг бу илтимосини жон-дили билан бажарибди. У дарҳол эшоннинг кўнглидагидек қилиб қирқта ғишт ясатибди, қирқта бақувват қул билан эшонга берибди. Эшон яхшилаб безатилган отга миниб, олтин ва қуллар билан ўз уйига равона бўлибди.

Эшон подшо хазинасидаги олтинларни кўриб қолган экан. Бу унга ҳеч тинчлик бермабди, улардан ҳеч кўнгили уза олмабди. Ярим кечада эшон кийим-бошларини ўзгартириб, подшо хазинасига ўғрилиқка келибди. Ҳазнага ўғри келганини пайқаган

ясовулар уни қувишибди, лекин ўғрини тута олишмабди, кўринишини ҳам илғай олишмабди.

Эрта билан саройда газнага ўғри келгани ҳақида гап тарқалибди. Подшо ўғрини тута олмаганликлари учун ясовуларни қаттиқ жазолабди. Подшонинг Суқсурхон исмли бир қизи бор экан, у жуда сезгир экан. У кечаси газнага ўғирликка келган киши кундузи келган эшон эканлигини кўриб қолган экан. Суқсурхон отасининг жуда ҳам аччиқланганини кўриб:

— Ота, ўғирликка келган киши кундузи саройга келган эшон эди. Уни қочиб чиқиб кетаётганини мен ўз кўзим билан кўриб қолдим, — дебди.

Бу гапни эшитгач, подшонинг баттар жаҳли чиқиб кетибди ва қизига бақира кетибди:

— Сен ёлғон гапириб, эшон билан мени муносабатимни бузмоқчи бўлаяпсанми?! Мен эшонга “нима керак бўлса, олинг”, деб айтдим. Агар унга яна олтинлар керак бўлса, айтган бўлар эди. У сен айтгандақа одам эмас. Мен унга қанчадан-қанча олтинларни бериб юбордим-ку, у яна ўғирликка келармиди?!

Подшо жаҳл устида қизини ўлимга буюрган экан, вазири ундан илтимос қилибди:

— Шоҳим, қизингиз ҳали жуда ёш. Ўлимга буюрсангиз ўлиб кетаверади. Узоқ бир чўлга ташлаб келайлик. Тақдиридан кўрсин. Ўлса, ўша ерларда ўлиб кетар, тирик қолса, бир кунини кўрар.

Подшо рози бўлибди. Қизни “қуш учса — қаноти, одам юрса, оёғи куядиган” чўлу биёбонга ташлаб келишибди. Қиз чўлда кўп юрибди, қийналибди. Егани овқати, ичгани суви бўлмабди. Охири чарчаб, ҳолдан кетиб қолибди. Бир пайт сал ўзига келиб қараса, узоқда бир дарахт кўринибди. Қиз бир амаллаб етиб борса, у ерда булоқ бор экан. Ундан ҳам нарироқда турли хил мевалар пишиб ётган эмиш. Қиз сув ичибди, мевалардан ебди ва чарчаб ухлаб қолибди.

Қиз уйғониб қараса, булоқ бўйида қирқ хонали уй турган эмиш. Қиз ҳайрон бўлибди. Одам боласидан нишон бормикан, деб қирқта хонанинг ҳаммасини бирма-бир очиб кўриб чиқибди. Уларнинг ҳаммаси олтин, кумуш ва гавҳарлар билан тўла экан.

Суқсурхон одам бор жойларни излаб топибди ва булоқ бўйида дунёда тенги йўқ қаср қурдирибди. Чўлни обод қилибди. Энди бу ерларга жуда кўп одамлар кўчиб

кела бошлашибди. Суқсурхон доим эркакча кийиниб юрар экан, уни ҳамма йигит деб ўйлар экан. У ўз ерида одил подшо деб танилибди, унинг қўлидаги кишилар тинч-тотув ҳаёт кечирар экан.

Кунлардан бир куни Суқсурхон ўз отасини ва эшонни меҳмонга чақирмоқчи бўлибди. Дунёдаги бор ноз-неъматлар билан дастурхонни безабди. Меҳмонлар келгач, у ўз қасрини ва ғазналарни уларга томоша қилдирибди. Подшонинг унга жуда ҳаваси келибди. Катта меҳмондорчиликдан кейин подшо билан эшон йўлга тушишибди.

Эшон бунчалик кўп бойликни ҳеч кўрмаган экан. Эшоннинг яна тинчлиги бузилибди. Ҳамма ухлаганида эшон қизнинг хазинасига бир нечта шериклари билан ўғирликка келибди.

Суқсурхон эшоннинг қайтиб келишини сезиб, у кетиши билан бақувват йигитлардан пойлоқчилар қўйиб, пухта тайёргарлик кўриб қўйган экан.

Эшон ғазнага келиб, эшикни очиши билан, пойлоқчилар уни шериклари билан тутиб, қўл-оёқларини боғлаб қамаб қўйишибди.

Эрталаб пойлоқчилар ўғриларни ўз подшоларига кўрсатишибди. Шунда Суқсурхон отасини айтиб келишга чопар юборибди. Подшо келгач, унга шундай дебди:

— Кеча меҳмон қилган кишим бугун ғазнамга ўғирликка келиб қўлга тушди. Шунга қандай жазо кўришим керак? Сиз ҳукм чиқариб берсангиз, деб айтдириб келган эдим.

Суқсурхон отасига эшон ва унинг шерикларини кўрсатибди. Шунда подшо пешонасига уриб, йиғлаб юборибди.

— Нега йиғлаяпсиз? — деб сўрабди Суқсурхон ундан.

— Мен бу эшонга жуда ҳам ишонар эдим. Менинг Суқсурхон исми бир қизим бор эди. У бу эшонни ўғирлик қилганини кўриб қолиб, менга айтганида, “сен эшон билан менинг дўстлигимни бузмоқчи бўляпсан” деб, уни чўлга ташлаттирган эдим. Ўша қизимнинг бегуноҳ ўлиб кетганини эслаб йиғлаяпман, — дебди подшо ўзини йиғидан тўхтата олмай.

Шунда қиз бошидан қундуз телпагини олиб, ўзини танитибди ва бўлган воқеаларни отасига айтиб берибди.

— Ўша ўлимга буюрган қизингиз мен бўламан, — дебди.

Подшо эшон ва унинг шерикларини отнинг думига боғлаб, чангалзорга ҳайдаб юборибди. Подшо кексайиб қолгани учун ўзининг вилоятини бошқаришни ҳам қизига топширибди. Шундай қилиб, Суқсурхон мамлакатни одиллик билан бошқараверибди.

БОҒ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо бор экан. Бир куни подшо вазирини чақириб:

— Мен сенга қирқ кун муҳлат бераман. Шу вақт ичида катта бир боғ пайдо қилгин. Мен шу боғга сайрга чиқаман, — дебди.

Вазир уйга келиб қайғурибди, буни кўрган қизи отасидан сабабини сўрабди.

— Эй, қизим, подшо қирқ кун муҳлат берди. Шу вақт ичида боғ барпо қилишни буюрди, — дебди вазир.

— Эй, ота, шунга ҳам шунча қайғуми?! Ўттиз тўққиз кун уйда ётаверинг, бир кун қолганда кўчага чиқинг, — дебди доно қизи.

Вазир муҳлат тугашига бир кун қолганида кўчага чиқибди. Кўчага чиқса, ҳамманинг оғзида “Подшо Эрам боғига сайрга чиқар экан”, — деган миш-миш юрган экан.

— Ота, эл ичида қандай гап юрибди? — деб сўрабди қизи.

— Подшо Эрам боғига борармиш, — дебди вазир.

Вазир бу миш-мишларни подшога бориб айтибди. Шунда подшо Эрам боғига отланибди. Ҳа, эл оғзига тушгандан кейин албатта, борилади-да.

ҲАҚ ҲУКМ

Қадим замонларда бир камбағал бир бойдан ўн тилла пул қарз олган экан. Бой:

— Пулимни бер, — деб қистайверибди. Камбағал ҳеч иложини тополмай:

— Пулингни бозордан кейин оласан, агар беролмасам, сонимдан бир қадоқ гўштимни тилиб ола қол, — дебди.

Бозордан кейин бой келибди. Камбағал бечора нима қилишини билмай, сонини тутиб берибди. Бой ҳеч тортинмай, пичоғини чиқариб бечоранинг сонини энди “кесама” деб терисига пичоқ урган экан, жон ширин-да, қаттиқ оғрибди. Камбағал:

— Дод! — деб қочиб қолибди. Сонидан бир парча

гўшти шалвираб осилиб бораверибди. Бой унинг орқасидан қувиб кетибди. Камбағал қочиб кетаверибди. Қочиб бораётган экан, йўлда бошқа бир бойнинг хотини сигир соғиб ўтирган экан, туртиниб бориб камбағал ўзини сигирга урибди, сигир бошлаб хотинни тепиб юборибди. Хотин бўғоз экан, бола ташлабди, у бой ҳам камбағалнинг орқасидан қува кетибди. Икки киши бўлиб қувлаб кетишаётган экан, камбағал қочиб бориб, оғиз очиб, қорнини дўппайтириб ўтирган мулланинг қорнини босиб олибди, шунда мулла:

— Вой дод, қорнимни ёрдинг! — деб, у ҳам камбағалнинг орқасидан тушибди. Учаласи қувиб бораверибди. Бечора камбағал уриниб-туртиниб кетаётган экан, йўлда юк ортилган бир эшакка ўзини уриб, юкни ағдариб юборибди. Эшакнинг эгаси:

— Юкни қайта ортиб бер! — дебди. Камбағал юкни ортаман деб эшакни ботқоққа ботириб қўйибди.

— Эшагимни ботқоқдан чиқариб берасан! — деб туриб олибди эгаси. Эшакни ботқоқликдан чиқараман деб, думидан ушлаб тортган экан, эшакнинг думи узилиб кетибди. Қўрққанидан яна ура қочибди. Энди уни тўрт киши бўлиб қувиб кетишибди. Камбағал қочиб бораверибди. Қочиб бораётган экан, олдидан бир катта дарвоза чиқибди. Қоровулларнинг “ҳой-ҳой” деганига қарамай, ўзини дарвозага урибди. Дарвозадан ичкари кирса, уйда шу юртнинг қозиси бир хотин билан ўтирган экан. Қозининг эс-песи чиқиб кетибди.

— Жон биродар, мени бу хотин билан ўтирганимни ҳеч кимга айтмагин, — деб ялинибди. Камбағал:

— Шундай, шундай, менинг орқамдан қувлаб келаётган бало-қазолардан қутқарсанг, ҳеч кимга айтмайман, — дебди.

— Мен сени ҳар қандай балодан қутқариб оламан, — деб ваъда берибди қози.

Бир оздан кейин камбағални қувлаб келаётган одамлар етиб келиб, қозига арз қилишибди. Биринчи даъвогар:

— Мендан бу баччағар ўн тилло қарздор, “қарзингни бермасам, сонимдан бир қадоқ гўшт кесиб ол”, деб айтган эди, “кесиб оламан” десам, қочиб кетди, — дебди. Қози:

— Майли, сонидан ўша ўзинг айтган бир қадоқ гўштни кесиб олақол, бироқ бир қадоқдан ортиқ камми бўлса ўзингнинг сонингни кестираман, — дебди.

— Кесиб олмай туриб, мен қандай ўлчайман? — дебди.

— Бўлмаса, бор кет! — дебди қози. Бойнинг ўн тилласи куйиб, жўнаб қолибди.

Кейин иккинчи даъвогар кирибди ва:

— Бу одам менинг хотинимнинг боласини тушириб қўйди, — дебди. Қози:

— Хотинингни шу кишига берасан, бир бола бўлгунча хотининг шу кишиникида туради, — дебди. Бой унамабди.

— Сен ҳам бор, кет! — деб чиқариб юборибди.

Учинчи даъвогар мулла кириб:

— Оғзимни очиб, қорнимни тўйдириб ўтирган эдим, бу ярамас қорнимни босиб ўтиб кетди, — дебди. Қози:

— Сен, бўлмаса бу кишининг қорнини яхшилаб тўйғаз-да, сен ҳам унинг қорнини босиб ўта қол, — дебди.

— Мен бунинг ҳам қорнини тўйдирсам, яна устига боссам, ҳей, бу бўлмайди, — дебди. Қози уни ҳам ҳайдаб чиқариб юборибди.

Тўртинчи даъвогар кирибди. Олдинги учта даъвогарнинг иши нима билан тугаганини кўриб, ўзини билмасга солибди. Қози унинг қўлидаги эшакнинг қуйруғини кўриб:

— Ҳа, сен нимага келдинг? — дебди.

— Йўғ-э, ўзим шундай турибман, — деб жавоб берибди.

— Қўлингдаги нима ўзи? — деб сўрабди қози.

— Эй, елпигичим, — дебди.

— Бўлмаса, сен ҳам жўна, — дебди қози.

Шундай қилиб, бечора камбағал бало-қазодан қутулиб қолган экан.

АРПА

Бор экан-да, йўқ экан, оч экан-да, тўқ экан, бир чол-кампир бор экан. Улар жуда камбағал экан.

Бир куни кампир чолига:

— Чол, шу, арпа эксангиз, балки бир кунимизга ярармиди, — дебди.

Чол озгина ерига арпа экибди, лекин сал вақт ўтмай касал бўлиб, ўлиб қолибди. Арпа ўсибди. Кампир бир кун қараса, арпани бир эчки еб ётган эмиш.

Шунда кампир:

— Ҳой, эчки, қоч, арпани емагин, — дебди.

— Бир сузаман, ичагинг узилади, — дебди эчки.
 Кампир хафа бўлиб, йиғлаб кетаётса, бир итга йўлиқибди. Кампир бўлган воқеани итга айтиб берибди. Ит ҳам эчкининг ёнига келиб:
 — Ҳой эчки, қоч, арпани емагин, — дебди.
 — Бир сузаман, ичагинг узилади, — дебди эчки.
 Ит ҳам қайтиб кетибди. Кейин кампир ўзига ўхшаган бир кампирга дуч келибди:
 — Ҳа, ўртоқжон, нима қилиб юрибсан? — деб сўрабди у.
 — Эчки арпамни еб қўйяпти, — дебди хафа бўлиб.
 Кампир ҳам эчкининг ёнига бориб:
 — Ҳой эчки, қоч, арпани емагин, — дебди.
 — Бир сузаман, ичагинг узилади, — дебди эчки унга ҳам.
 У қочиб кетибди. Кампир йўлда бир арига дуч келибди. Арига ҳам бўлган гапларни айтиб бериб, ундан ёрдам сўрабди. Ари эчки ёнига бориб, бирор оғиз гапирмабди ҳам, фақат чақиб олибди.
 Шунда эчки дикирлаб сакраб қочиб кетибди. Кампир эса хурсанд бўлиб, арпани йиғиб олган экан.

ЧЎПОН ЙИГИТ БИЛАН БОЙ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир бошпанасиз чўпон бор экан. У жуда қашшоқ ва кимсасиз экан. Лекин чўпон жуда меҳнаткаш экан, доимо одамларнинг оғирини енгил қилиб, қўлидан келган ёрдамини аямас экан. Чўпон тақдир бир кун келиб унга кулиб боқишига умид қилиб юрар экан.

Бир куни чўпон яйловда қўй боқиб юрганида бир нуроний чол келиб, ундан бир бурда нон сўрабди. Йигит ўзининг озгина нонини чол билан баҳам кўрибди. Чол раҳмат айтиб, чўпонга битта най берибди ва:

— Ўғлим, сен меҳрибон, қўли очиқ йигит экансан. Бу най — сеники. У — сеҳрли. Чалганингда сен ҳамма ташвишу ғамларингни унутасан. Унинг куйи сенга шодлик ва бахтиёрлик олиб келади, — дебди ва кўздан ғойиб бўлибди.

Шу-шу йигитга бу най овунчоқ бўлиб қолибди.

Қишлоқда донғи кетган бир бой яшар экан. Унинг ҳамма нарсаси етарли экану, лекин соғлиғининг мазаси йўқ экан. Унинг касалига ҳеч ким шифо тополмас экан. Бой кечалари алахсираб ухлолмай чиқар экан.

Бир куни кечаси бой узоқдан най овозини эшитиб, унга махлиё бўлиб қолибди. Ўзи ҳам сезмай, аста-секин шу овоз келган томонга қараб кетаверибди. Юриб-юриб бир қоронғи кулбага келиб қолибди, най овози ўша ердан эшитилаётган экан. Кириб қараса, бир йигит най чалиб ўтирган эмиш. Бой йигитга қараб:

— Эй йигит, сенинг куйинг менга жуда ҳам ёқди, гўё соғайиб кетгандек бўлдим. Мен анчадан бери касал эдим, ҳеч ким дардимга шифо топган эмас эди. Мен бутунлай соғайиб кетишни истайман. Сен мени шунчалик туриб юришимга, ўзимни яхши ҳис қилишимга ёрдам бердинг. Бундан кейин янада соғайиб кетишим учун нима қилишим керак? — деб маслаҳат сўрабди.

— Эй бой ота, дардингизнинг даъвоси осон. Менинг айтганларимни бажарсангиз, тузалиб кетасиз. Сиз давлатингизни асло камбағал-қашшоқлардан аяманг, етим-есирларнинг бошини силанг. Одамлардан яхшилигингизни ҳеч аяманг. Шунда сиз бутунлай соғайиб кетасиз, — дебди чўпон.

Бой анча хасис экан. Шунинг учун йигитнинг айтган гаплари унга ҳечам ёқмабди. Лекин бутунлай соғайиб кетмаса ёки касал бўлиб ётиб қолса, ҳамма бойлиги қолиб кетишини ўйлаб, яна иккиланиб қолибди. Охири йигитнинг айтганларини қилишга рози бўлибди. Қишлоқдаги камбағал-қашшоқларни йиғиб катта зиёфат қилиб берибди. Уларга нарсалар ҳам улашибди.

Қишлоқдаги барча камбағаллар хурсанд бўлиб, бойга “узоқ умр, соғлиқ, давлати бундан ҳам кўп бўлишини” истаб, ҳаққига дуо қилиб, уй-уйларига тарқалибдилар.

Шу-шу бой дардан бутунлай халос бўлиб, ҳеч нарса кўрмагандек бўлиб кетибди. Бой йигитнинг ақллилигига қойил қолиб, ўзининг якка-ю ягона соҳибжамол қизини уч кеча-ю уч кундуз тўй қилиб чўпонга берибди.

ТИЛ ЎРГАНМОҚЧИ БЎЛГАНЛАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир замонлар уч тожик йигити бўлган экан. Улар аҳил дўст экан, бир куни маслаҳатлашиб, ўзбек тилини ўрганмоқчи бўлишибди. Шу мақсад билан Ўзбекистонга йўл олишибди.

Улар йўлда келаётганларида, бир ерда бир тўда одамлар “бизлар, бизлар” деяётган экан. Йигитлардан

бири бу сўзни ўрганиб олибди ва йўл бўйи такрорлаб келаверибди.

Яна бир ерга келсалар, бир гуруҳ одамлар “бир пул учун, бир пул учун” деб, ниманидир талашаётган экан. Иккинчи йигит бу сўзларни эслаб қолибди. У ҳам йўл-йўлакай қайтариб келаверибди. Бир қанча йўл юрганларидан кейин, бир жойга етиб келсалар, уч-тўртта одам бир бўлиб, “гоҳо-гоҳо шунақаям бўлади-да” деб такрорлаётган экан.

Бу сўзларни учинчи йигит ўрганиб олибди. У ҳам секин-секин ўзича бу сўзларни қайтариб келаверибди.

Улар Ўзбекистонга етай деб қолганларида, йўлда ўлиб ётган бир одамни кўриб қолибдилар. Улар ўликнинг тепасига келиб, ҳайрон бўлиб қараб турсалар, бирин-кетин одамлар йиғилишибди, миршаблар ҳам келибди. Миршаблардан бири:

— Ким бу одамни ўлдирди? Ёки бирортанглар ўлдирган одамни кўрдингларми? — деб сўрабди йиғилганлардан.

Уларнинг ҳаммалари:

— Шу уч йигит ҳаммадан аввал шу ерда турган эди, — деб жавоб беришибди.

Миршаблар уч тожик йигитни сўроқ қила бошлашибди. Улар эса миршабнинг гапларини тوشунмай қараб тураверишибди. Шундан кейин улар озгина бўлса ҳам ўзбек тилини билишларини кўрсатгилари келиб, ҳар бири ўзининг билган сўзларини қайтаришибди.

Миршаб, “кўрган бўлсанглар айтинглар, ким ўлдирди бу кишини?” деса, биринчи тожик йигити “бизлар, бизлар” деб қайтараверибди. Иккинчи тожик йигитидан, “нега ўлдирдинглар?” деб сўрашса, “бир пул учун, бир пул учун” деяверибди. Учинчи тожик йигитидан, “бу одамни бир пул учун ҳам ўлдирасизларми?” деб сўрашса, у “гоҳо-гоҳо шунақаям бўлади-да, гоҳо-гоҳо шунақаям бўлади-да”, — дебди.

Шундан кейин миршаблар уларни қамаш учун олиб кетибди. Бир қанча вақт қамоқда сақлашгандан кейин, миршаблар уларни яна сўроққа тутиш учун келтиришибди. Бу гал улар индамай тураверибдилар. Бир оздан сўнг тожик тилида гапирибдилар.

Миршаблардан бири тожик тилини билар экан. У йигитларга қўйилган айбни, уларнинг берган

жавобларининг мазмунини айтиб берибди. Тожик йигитлари ҳам ҳайрон бўлиб, ўз бошларидан кечган воқеаларни сўзлаб беришибди. Миршаблар кула-кула тожик йигитларига рухсат беришибди.

Бундан кейин йигитлар иккинчи марта ўзбек тилини яхши ўрганмай туриб, чала-ярим гапирмайдиган бўлишибди.

САВДОГАРНИНГ ТАХМИНИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир мамлакатда бир савдогар бўлган экан. Унинг жуда чиройли бир хотини бўлиб, ҳамма вақт савдогарга шундай дер экан:

— Мен, одам боласи у ёқда турсин, осмондаги қуёшга ҳам кўринмайман.

Савдогар хотинининг гапига ҳамма вақт ишонар, унга меҳри жуда ҳам зўр экан.

Кунлардан бир куни савдогар савдога жўнамоқчи бўлиб қолибди. Шунда қўшниси чиқиб:

— Савдога кетаётган эмишсиз, шу гап тўғрими? — деб сўрабди.

— Ҳа, мана тайёргарлик кўряпман, — дебди савдогар.

— Ундай бўлса озгина пулим бор, ола кетинг, ул-бул ола келсангиз сизга ҳам, менга ҳам бўлар, — дебди қўшниси.

Савдогар сафар тараддуида банд экан, хотинига:

— Анави пулни олиб қўй! — дебди.

— Мен қўлимни номаҳрамга кўрсатаманми? — дебди хотини аразлаб.

— Пулни олиб қолавер, гуноҳинг менинг бўйнимга, — дебди савдогар.

Хотин пулни қўшнисидан кўйлагининг енги билан олиб, савдогарнинг олдига ташлабди-да, югуриб уйга кириб болтани олиб чиқибди. У тўғри эрининг ёнига келиб:

— Пул олган қўлимни чопиб ташланг. “Пул оламан” деб, қўлим гуноҳга ботди. Чопинг. Номаҳрамга кўрсатдингиз қўлимни, — дебди.

Савдогар хотинининг қўлидан болтани олиб, уни юпатиб эркалабди.

Савдогар хотинидан кўнгли тўлиб, савдога жўнабди. Уч тош чамаси йўл босганидан кейин қўшниси берган пулни кигиз тагида қолдиргани эсига тушиб қолибди.

— Э, қўшним берган пул ёдимдан кўтарилибди. Мен бориб пулни олиб келай. Савдодан қайтсам, қўшним қўлимга қараса, нима дейман. Тагимда яхши от, сизлар аста-секин кетаверинглар, мен сизларга етиб оламан, — деб, уйига қайтибди.

Келса, уйининг ичида дутор, танбур ва чилдирманинг овози авжида. Дарвозани итарса, ичидан қулфлоқ. Савдогар девордан секин ошиб, ҳовлисига тушибди. Деразадан ичкарига қараса, олтига ҳайбатли барзанги қалин кўрпа-тўшаклар устида дутор, танбур чертиб ўтиришибди. Хотини бўлса ўртада уларга қараб турли-туман муқомлар қилиб ўйин тушмоқда.

Савдогар буни кўриб ҳанг-манг бўлиб қолибди. “Бунинг гапини қара-ю, қилаётган ишини қара”, деб орқасига қайтибди.

Савдогар карвонга етиб олиб, бор мол-дунёсини хизматкорларига бўлиб берибди-да, ўзи бошини олиб бошқа юртларга кетибди.

Савдогар бир мамлакатга бориб яшай бошлабди. Бир куни савдогар кўчада кетаётса, малла салла ўраган, малла чопон кийган бир чол қўш ҳайдаётган эмиш. У ҳайдаётган ернинг у бошига бориб ҳам ҳўкизининг тўрт оёғини ювармиш, бу бошига келганда ҳам ҳўкизининг тўрт оёғини ювармиш.

Савдогар чолнинг олдига келиб:

— Саломалайкум, ҳорманг, бобо, — дебди.

— Ваалайкум ассалом, бор бўлинг, бўтам, — дебди бобо.

— Нима учун у ёққа бориб ҳам ҳўкизингизнинг оёғини ювасиз, бу ёққа келиб ҳам ювасиз, — деб сўрабди савдогар.

Чол подшонинг энг ишонган тақводор эшони экан.

— Эй, сиз сўраманг, мен айтмай, — дебди у. — Еримнинг ана ёғи вақф. Вақфнинг тупроғи еримга қўшилиб қолади, деб у ёққа борганимда ҳўкизимнинг оёғини юваман. Еримнинг мана бу ёғи сағирнинг мулки. Сағирнинг тупроғи еримга қўшилиб қолади, деб бу ёққа келганимда ҳам ҳўкизимнинг оёғини юваман.

Савдогар ичида: “Сен ҳам қип-қизил ўғри, худди менинг хотинимнинг хилидан экансан”, дебди-да, йўлида давом этибди. Кўчада кетаётган экан, иккита жарчи қичқириб юрганининг устидан чиқиб қолибди.

— Одамлар-у одамлар, боғда битган бодомлар,

эшитмадим деманглар, подшоҳимизнинг тўрт хум тилласи йўқолди, ким топса, бир хуми суюнчига берилади.

Савдогар ўйлабди: “Тиллани шу чол ўғирлаган бўлса керак”. Савдогар уч-тўрт кун юрибди. Ҳеч қаердан тилланинг дараги чиқмабди. Бошқалар ҳам тиллани топишолмабди. Подшонинг жарчиси эса жар чақиргани чақирган.

Савдогар подшонинг олдига боришга ва ўзининг гумон қилган кишисини айтишга қарор қилибди. У саройга бориб, қоровуллардан рухсат олиб, подшонинг олдига кириб, салом бергач, бундай дебди:

— Тақсири олам, тилла йўқотдиларми?

— Ҳа, хазинадан тўрт хум тиллам йўқолди, — дебди подшо.

— Шу йўқолган тиллани мен топиб берайми?

Бу сўздан подшонинг жаҳли чиқибди.

— Сен ўзинг кимсан-у, — дебди у, — сендақа тилла топарларни кўпини кўрдим. Бор, йўқол, кўзимга кўринма!

Савдогар подшога қараб шундай дебди:

— Мен фалон мамлакатдан келган савдогар бўламан. Мен албатта тиллаларингизни топиб бераман.

— Сен бошқа давлатдан келган бўлсанг, қаердан топасан тиллаларни. Ўзимизнинг халқ — қанча мулла, қанча фуқаролар ҳам тополмай юрибди-ю, сенга йўл бўлсин, — дебди подшо.

— Топаман дедимми, топаман, — дебди савдогар.

Одамлар подшога қараб:

— Тақсир, топиб бераман деса, майли топиб берсин, — дейишибди.

Савдогар:

— Менга, “кес калласини” деганда, шарт кесадиган ўнта йигит берасиз.

Подшо савдогарнинг шартига кўнибди. Ўнта бақувват, “фалончининг дўпписини олиб кел”, деса, калласини танидан жудо қиладиган йигитни бошлаб, яхши отлардан миниб, тўғри ҳалиги эшонникига келибди. Савдогар қамчиннинг дастаси билан дарвозани тақиллатиб, чолни чақирибди. Товуш бўлмабди. Савдогар ҳовлига қараб:

— Эй чол, бу ёққа чиқ деяпман, — деб бақирибди.

Чол чиқибди. Савдогар унга қараб дўқ қила кетибди:

— Подшо хазинасидан олган тиллаларни қаерга қўйдинг? Тезда топ, бўлмаса калланг кетади.

Чол ҳам бўш келмабди, у ҳам савдогарга қараб пўписа қила бошлабди:

— Сен ўзинг ким? Ҳали сени подшоҳимизга айтиб зиндонга солдираман, иншоолло, каллангни танангдан жудо қилдираман, — деб ҳеч бўйнига олмабди. Савдогар йигитлардан бирига қараб:

— Бунинг калласини кесинглар! — деб буюрибди. Йигитлардан бири чолнинг олдига югуриб келибди-ю, қўрқиб кетиб унинг бошига қилич соллолмабди.

Савдогар ўткир қиличи билан ҳалиги йигитнинг калласини шартга узиб ташлабди. Савдогар иккинчи йигитга буйруқ қилибди:

— Кес бунинг бошини!

Иккинчи йигит ҳам орадан отилиб чиқибди-ю, чолнинг бошини чопа олмабди. Савдогар унинг ҳам калласини узиб ташлабди. Савдогар учинчи йигитга буюрибди:

— Чолнинг калласини узиб ташла!

Учинчи йигит қиличини ғилофидан суғуриб, ҳавода ўйлатибди-да, чолнинг бўйнини мўлжаллабди. Қилични энди “соламан” деганида, чол:

— Урма, тиллани топиб бераман! — дебди.

Чол савдогарни ертўласига бошлаб кирибди. Ертўлада подшонинг тўрт хум тилласи турган экан. Тилладан бошқа яна аллақандай ўғирланган моллар, матолар ва безаклар бор экан.

Тилла тўла хумларни олиб, савдогар подшонинг олдига борибди. Подшо савдогарга тан бериб:

— Баракалла, ҳеч ким тополмаган тиллани топиб бердинг, — дебди. Кейин қўшимча қилиб, — Сен унинг ўғрилигини қаёқдан билдинг, у бизнинг энг ишонган, меҳр қўйган кароматли эшонимиз эди-ку! Ҳеч ким уни ўғри деб ўйламаган эди, — деб сўрабди.

— Менинг бир хотиним бор эди — деб, савдогар бўлган воқеани ва йўлда ҳўкизнинг оёғини юваётган эшонни кўриб, унинг қаллоблигини фаҳмлаганини ва тахминини тўғри чиққанини айтибди. Подшога савдогарнинг жавоби ёқибди ва уни ўзига вазир қилиб олибди.

ЎЖАРВОЙ БИЛАН ВАФОДОР ИТ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир дарёнинг бўйида чол билан кампир яшаган экан. Уларнинг якка-ю ягона, кўзларининг оқу қораси, кексайганда кўрган эркатой бир ўғиллари бор экан.

У жуда ҳам шўх бўлгани учун унга Шўхвой деб исм қўйишган экан. Лекин кейинчалик қайсар, ўжар, ўзининг айтганидан қолмайдиган бўлгани учун болани Ўжарвой деб чақирадиган бўлишибди. Шу-шу боланинг исми Ўжарвой бўлиб қолибди. Ўжарвойнинг зийрак ва сезгир бир ити бор экан.

Кунлардан бир кун Ўжарвой эрталаб ўрнидан туриб, дарёда бет-қўлини ювиб келмоқчи бўлибди.

Кампир эса:

— Илиқ сув қилиб қўйганман. Шу ерда бет-қўлингни ювгин, — дебди.

Ўжарвойга бу гап ёқмабди. У ўз айтганида туриб олибди. Чол-кампирдан яшириб, ўзи дарё қирғоғига борибди. Сочиқ билан совунларини бир ёнига қўйибди. Орқасига қараса, ити ҳам унга эргашиб келган экан. Ўжарвой қирғоққа яқинлашибди. Ўжарвой бир неча бор сувга энгашибди. Лекин ҳеч бўйи етмабди. Пастроқ жойни қидирибди. Қидириб-қидириб охири топибди. Қўли сувга етай-етай деганда сув бирдан пастлашиб кетибди. Шунда дарёдаги сув тилга кириб:

— Эй, бола, сен уйингга қайтиб боргин-да, ўша ерда ювингин. Дарё суви сендақа ўжар болаларга сув бермайди, — дебди.

Дарёдаги сув бирдан яна тўлқинланиб, янада пасайиб кетибди. Ўжарвой ҳайрон бўлиб қолибди. Лекин барибир ҳеч уйига кетгиси келмабди. Ўжарвой қараб турса, дарё суви яна аслидай оқа бошлабди. Ўжарвой яна қўлини сувга узатибди, сув яна камайиб кетибди. Учинчи марта ҳам қўлини чўзганда худди шундай бўлибди. Тўртинчи марта сувга интилганида, калласи билан сувга шўнғиб кириб кетибди. Буни кўрган ит ўзини сувга отибди. Чўкиб кетаётган Ўжарвойнинг кўйлагидан тишлаб судраб чиқарибди.

Шундай қилиб, Ўжарвой билан вафодор ит уйга аранг етиб келишибди. Ўжарвой бўлган воқеани чол билан кампирга айтиб берибди. Улар Ўжарвойни уришиб, итнинг қилган ишидан қувонишибди. Шундан кейин Ўжарвой ота-онасига ўжарлик қилмасликка сўз берибди.

Ўжарвой шундай қилиб ўжарлигини ташлаган экан.

ТИЛ — ТИҒДАН ЎТКИР

Ўтмиш замонда бир мамлакатнинг подшоси қаттиқ касал бўлиб қолибди. Машҳур табиблар ҳам кўриб уни тузата олишмабди. Ниҳоят, бир донишманд чол подшо қошига келиб:

— Шер сутини ичсангиз тузаласиз, — дебди.

Подшо жар чақиртирибди. Ҳеч бир жойдан бир кимса: “Шер сутини мен олиб келаман”, демабди.

Орадан бир неча кун ўтгач, подшо саройига бир йигит келиб, подшога:

— Шер сутини мен келтираман, — дебди. Подшо:

— Шер сутини топиб келсанг, бошдан-оёқ сарпо ва тилла бераман, — дебди.

Йигит подшодан тўрт қўзи сўрабди. Амалдорлар йигитга тўрт қўзини тутқазишибди. Йигит тўрт қўзи билан шаҳардан чиқиб кетибди. Чўл юриб, сувсиз аро йўл юриб, бир ўрмонзорга етибди. Ўрмоннинг ёнида бир дашт бор экан. Йигит қўзиларни бир жойга қўйиб, секин ҳалиги даштга назар ташласа, узоқдан бир она шер болаларини эмизиб иссиқда ясланиб ётган экан. Йигит икки қўлтиғида иккитадан тўртта қўзини кўтариб ўрмон оралаб шерга яқинлашибди. Йигит аввал бир қўзини шер томон юборибди. Шер болалари қўзини тутиб олиб бир пастда еб битиришибди. Йигит шу тарзда иккинчи, учинчи қўзини шер томон юборибди. Шер болалари уларни ҳам саранжомлаб қўйишибди.

Ниҳоят, йигит тўртинчи қўзини кўтариб тўғри она шер олдига борибди. Она шер йигитга ташланмабди, балки қўзиларни юбораётган ўша йигит эканлигини англаб жим ётибди. Йигит келиб бемалол шернинг сутини соғиб олибди ва изига қайтибди.

Йигит йўлда қайтиб кетаётганида унинг қўл, оёқ, кўз ва тили ўзаро жанжаллашиб қолишибди. Қулоқ:

— Мен жарчидан эшитдим, шунинг учун йигит бу вазифани бажарди, — деса, кўз:

— Аввал мен кўрдим, менсиз йигит бу жойларга кела олмас эди, — дебди. Оёқлари эса:

— Бизлар юриб-юриб шу жойларга олиб келдик, бизларсиз йигит бир қадам ҳам илгари силжимас эди, — деса, қўллар:

— Биз авайлаб шер сутини соғдик, шунинг учун йигит мурод-мақсадига етади, — дебди. Индамай турган тил:

— Эй оғайнилар, ҳаммамиз бир жон, бир танмиз, лекин дунёда мендан ўткир нарса йўқ. Чунки тил — тиғдан ўткир, хонаси келса, тиғни ҳам қайтаради, — дебди.

Ҳамма аъзолар ўзаро жанжаллашиб, таллашиб, подшо саройига етиб келганини билмай қолишибди.

Йигит подшо саройига кириб, қўлидаги кўвачани маҳкам ушлагани ҳолда, подшо ёнига яқинлашганини сезмай қолибди. Подшо атрофида амалдорлар, табиблар туришган экан. Подшо йигитдан:

— Қандай сут олиб келдинг? — деб сўраган экан, йигит шошиб қолиб:

— Эчки сути, — деб юборибди. Подшо:

— Жаллод! — дебди.

Жаллодлар келиб йигитнинг қўл-оёғини боғламоқчи бўлганларида, подшонинг доно вазири:

— Тўхтанг, тақсир, бу саҳройи йигит, аркони давлатни кўрмаган, шошиб тили тутилиб қолди. Яна бир сўранг. Қўлидаги кўвачада нима олиб келганини айтиб берсин, — дебди. Подшо яна сўрабди. Шунда йигит, эс-ҳушини йиғиштириб олиб:

— Тақсир, мен сизга шер сутини келтирдим. Ана олинг, — дебди.

Вазирлар йигитнинг қўлидан идишни олиб, табиблар текшириб қарашса, ҳақиқатан йигит шер сутини келтирган экан. Подшо шер сутини ичиб соғайибди. Йигитнинг тили сўзга кириб, бошқа аъзоларига қараб:

— Эй оғайнилар, кўрдингларми? Йигит шошиб қолиб, тили ғудираб, янглишиб, “эчки сути” дегани учун бекорга ўлиб кетай деди. Эс-ҳушини йиғиштириб, ўйлаб тўғриси айтгани учун ўлимдан қолди. “Тил — тилдан ўткир” деб, бекорга айтмаганлар, — дебди.

СИРИНГНИ СИРТГА ЧИҚАРМА

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир киши бўлган экан. У жуда ҳам ҳайвонлар тилини ўрганмоқчи бўлибди. Ҳайвонлар тилини биладиган битта одам бор экан. У ўшанинг ёнига илтимос қилиб борибди. У анчагача ўргатишга рози бўлмабди. Ҳадсб зўрлайвергач, битта шарт билан рози бўлибди.

— Агар сен бу сирни бирортасига айтадиган бўлсанг, ўша заҳотиёқ ўласан, — дебди.

Шундай қилиб, улар ўзаро келишиб олишибди. Кунларнинг бирида эшак ҳўкизга қараб:

— Эй ҳўкиз, сени хўжайин жуда кўп ишлатапти. Эрта тонгдан то шом қоронғусигача, куннинг иссиғида тинмай ишлайсан. Мен бўлсам доим салқинда дам олиб, мацца қилиб юраман, — дебди.

— Ишламаслик учун нима қилиш керак? — деб сўрабди ҳўкиз.

Эшак унга йўл-йўриқ кўрсатибди:

— Эй дўстим, хўжайин сув берса ичмай, ўт берса ҳам емай ётавергин. Шундан сўнг сени далага ҳам олиб чиқмайди, ишлатмайди ҳам.

Эшак билан ҳўкизнинг бу суҳбатини эшитган хўжайин эртаси куни далага эшакнинг ўзини олиб бориб, эртадан кечгача тинмай ишлатибди. Хўжайиннинг бундай кутилмаганда қилган ишидан ҳайрон бўлган эшак уйга қайтгач, ҳўкизга уқтирибди:

— Сувни тўйиб-тўйиб ичгин, ўтларни ҳам ҳаммасини қолдирмай егин. Агар хўжайин бунақа кўп ишлатадиган бўлса, аҳволимиз ёмонлашади.

“Ҳайвонлар тилини қандай қилиб ўрганса бўлади”, деб унинг хотини ҳеч ҳоли жонига қўймас экан.

— Бу сирни бирор кимсага айтиш мумкин эмас, бу ёмонлик билан тугайди. Мен ваъдамни бузмаслигим керак, — дер экан эри. Шунча гапиришига, тушунтиришига қарамай, хотини “ҳайвонлар тилини билишнинг сирини айтинг”, деб туриб олибди. Ҳеч иложини қилолмагач, у сирни уч кундан кейин хотинига айтишга ваъда берибди.

Икки кун ўтгач, хўжайин ҳовлида айланиб юрса, бирдан хўроз қичқирабди. Шунда ит:

— Эй хўроз, мунча ҳам кўнглинг чоғ бўлиб қичқиравермасанг. Ахир эртага сенинг хўжайининг ўлади-ку, шунга қайғурмайсанми? — дебди.

— Хўжайин ўлса, ўрнига бошқа хўжайин келади. Унинг хотини бошқа бир эракка турмушга чиқади, — дебди хўроз.

Шундагина у воқеани қанчалар жиддий эканлигини тушунибди ва бу сирни эртаси куни ҳам, индинига ҳам, умуман ҳеч қачон, ҳеч кимга айтмасликка қарор қилибди.

БУЛБУЛ

Боғбон боғда ишлаб юрган экан. Бир булбул келиб ҳадеб сайрайверибди. Шунда тузоқни кўрмаган булбул дарахтга учиб келиб қўнибди ва тузоққа илиниб қолибди. Буни кўрган боғбон, уни олиб тушибди. Қафас топиб келиб, булбулни солиб қўйибди.

Бир куни булбул тилга кириб, одамга ўхшаб сўзлабди:

— Эй, боғбон, мени қўйиб юборсанг, бир гапни айтардим.

Боғбон ҳайрон қолибди. Чунки ҳеч ким булбулнинг гапирганини эшитмаган экан. Боғбон булбулни қўйиб юборибди. Озод бўлган булбул боғбонга қараб шундай дебди:

— Эй, боғбон, ўша гулнинг тагини ковласанг, бир хумча олтин чиқади.

Боғбон булбул айтган гулнинг тагини ковлабди. У ердан бир хумча олтин чиқибди. Булбулнинг айтгани рост чиққанини кўриб, боғбон таажжубланиб:

— Эй, булбул, шунча ернинг тагидагини кўрар экансан-у, аммо кўзингни рўпарасидаги тузоқни кўрмай илинганингга ҳайрон қоламан, — дебди.

Буни эшитган булбул шундай дебди:

— Бу кўрчилик, кулфатни тортишим азалдан ёзилган экан. Бунга донолик кор қилмайди.

ҲАМЁН

Бор экан-да, йўқ экан, қадим замонда бир чолу кампир бўлган экан. Улар жуда қашшоқ яшашар экан, зўрға кунлари ўтар экан. Ниҳоят қашшоқлик чолнинг жонига тегибди ва кампирига шундай дебди:

— Эй, кампир, қачон пешонамизнинг шўри арир экан. Ҳамма бало саводсизлигимизда. Ўқиган одамлар ўз нонини топиб ейди. Биласанми, мен мактабга бормоқчиман. Зора умримизнинг сўнгида турмушимиз яхшиланса.

— Қариган чоғингизда ўқиб, энди нима бўларди, — дебди кампир.

Чол мактабга йўл олибди. Муаллимнинг ёнига борибди.

— Хўш, хизмат, — деб сўрабди муаллим.

— Мен бир илтимос билан келган эдим. Мени ҳам ўқишга қабул қилсанглар, — дебди чол.

— Сизга нима бўлди, отахон, қариган чоғингизда? Қўйинг, бошимни оғритманг, — дебди муаллим.

— Мен ўқийман, — деб чол қайсарлик қилиб ўз сўзида туриб олибди.

Муаллим қараса, чолдан ҳеч қутулолмайди. Охири

мактабга қабул қилишга рози бўлибди. У ҳам болалар қатори мактабга қатнай бошлабди.

Бир куни чол мактабдан келаётиб, йўлда каттагина, қаппайган ҳамён ётганини кўриб қолибди. Чол ҳамённи ердан олиб, кампирининг ёнига борибди.

— Ана, омадимиз келди. Кўчадан бир ҳамён пул топиб олдим, — дебди қувониб.

Кампир ҳам роса қувонибди. Бир-икки кун ўтгач, бир одам ҳовлима-ҳовли юриб, “ҳамён топмадингларми?” деб суриштириб борибди. У чолниқига ҳам келибди. Чол тўғри сўзли, инсофли экан, гапнинг ростини айтибди:

— Ҳа, мен бир ҳамён топиб олган эдим, — дебди чол.

— Ҳамённи қачон топган эдингиз, ота? — деб сўрабди хурсанд бўлиб.

— Мактабдан қайтаётганимда, — дебди чол.

— Эй, ҳали шунақа денг. Сиз мактабга қатнаган вақтингизда, мен ҳали дунёга ҳам келмаган эдим, — дебди-да, шошиб чиқиб кетибди. Чол у кишининг орқасидан тушунтирганча қолаверибди.

ТАБИБ БИЛАН КАСАЛ

Бир киши куйган нонни еб, юрак оғриғи касалига учраб қолибди ва табибга бориб, керакли дори сўрабди.

Табиб у кишига кўз оғриганда қуядиган доридан бериб, ҳар куни кўзига қуйиб туришни тайинлабди.

У киши ҳайрон бўлиб:

— Менинг кўзим эмас, юрагим оғрияпти-ку, — дебди.

Табиб унга қараб:

— Аввал кўзингга дори қуйиб олгин. Агар кўр бўлмасанг, куйган нонни ермидинг? Энди кўзингни тузатсанг, нонни қараб ейдиган бўласан, юрак оғриғига ҳам дучор бўлмайсан, — дебди.

ПОДШОНИНГ МОТ БЎЛИШИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир подшо бўлган экан. Подшонинг ўнг қўл вазирининг оти Ҳасанумайманоз, чап қўл вазирининг оти Пахтак экан. Икковининг бир-бирини кўргани кўзи, отгани ўқи йўқ экан. Доим Пахтак вазир Ҳасанумайманоз вазирни йўқотиш пайида юрар экан. Ҳасанумайманоз вазир Пахтак вазирнинг ёмон ниятларини сезса ҳам ҳеч парво

қилмас экан. Подшонинг икки ёнида ўттиз бештадан етмиш ўрин бўлиб, ҳар бир киши ўз ўрнига ўтирар экан, бири иккинчисининг жойига ўтиришга ҳаққи йўқ экан. Айниқса ўнг қўл вазир Ҳасанумайманоз Пахтак вазирнинг ўрнига, чап қўл вазир Пахтак эса Ҳасанумайманоз вазирнинг ўрнига ўтирмас экан.

Кунлардан бир куни подшо ўнг томонига бундоқ қараса, Ҳасанумайманоз вазирини ўрнида йўқ эмиш. Подшо ён атрофидагилардан:

— Нима учун Ҳасанумайманоз йўқ? — деб сўрабди. Кейин: Ясавулларга айтинглар, уйдан чақириб келишсин, — деб буюрибди. Шунда Пахтак вазир ўрнидан ирғиб туриб:

— Подшоҳим, бир қошиқ қонимдан кечсангиз, бир арзим бор, — деб икки қўлини кўксига қўйиб тураверибди. Подшо:

— Кечдим, айт арзингни, — дебди.

— Ҳасанумайманозни суюб, доно вазир деб биласиз. Унинг ўтирадиган ўрнига бир парча юпқа қоғоз қўяйлик, агар вазирингиз Ҳасанумайманоз ҳақиқатан ҳам биларон, доно киши бўлса, қани шу қоғозни билсин-чи, агар билмаса ундай вазирга сиздек улўф подшоҳнинг даргоҳида жой бўлмаслиги керак, — дебди.

Бу гап подшога ҳам, ўтирганларга ҳам маъқул тушибди. Шунда подшо:

— Бир парча пиёз пардасидек қоғозни Ҳасанумайманознинг ўтирадиган жойидаги кўрпачанинг орасига қўйинглар. Агар қоғоз борлигини сезса, бошидан оёғига зарга кўмаман, борди-ю, билмаса, калласини танасидан жуда қиламан, — деб буйруқ берибди.

Подшо буюрганидек қилиб, бир парча пиёз пардасидек қоғозни Ҳасанумайманоз вазир ўтирадиган кўрпачанинг қатига қўйишибди.

Бир пайт Ҳасанумайманоз вазир салом бериб кириб келибди. Барча турганлар “Ҳасанумайманоз қоғоз борлигини билмайди, энди калласи танасидан жуда бўлади”, деб унга тикилганича турган эмиш.

Ҳасанумайманоз ўз жойига бориб ўтириб, ерга бир қарабди, кейин осмонга қарабди. Шунда подшо:

— Эй Ҳасанумайманоз вазир, нима сабабдан жойингизга ўтирибёқ бир ерга, кейин бир осмонга қараб қўйдингиз? — деб сўрабди. Ҳасанумайманоз вазир ўрнидан туриб:

— Подшоҳим, бугун ер ё пиёз пўстидек баланд кўтарилибди, ёки осмон бир парда пастлабди, — дебди.

Подшо Ҳасанумайманоз вазирнинг донолигига қойил қолиб, бошидан оёғигача олтинга кўмибди.

Кундан-кун, ойдан-ой, йилдан-йил ўтаверибди.

Ҳасанумайманознинг обрўсига обрў қўшилиб бораётганлигини кўрган Пахтак вазир, ўзини қўярга жой, кирарга кавак тополмай қолибди, кундан-кун ғазаби орта борибди. Фикри-зикри рақибини йўқотиш бўлибди.

Подшонинг олтиш икки мингта оти бўлар экан, шулардан бири энг яхши кўрган тулпор оти экан. Ўша от доим подшонинг кўз олдида эгарланган, юганланган ҳолда турар экан. Подшо “шу отга нима ном қўйиш керак” деб, кўп ўйлабди. Кейин:

— Шу отимга лойиқ ном топиб берган кишининг бошидан зар тўкаман, — дебди. Подшонинг кўнглидаги номни тополмаслигини билиб, ҳеч ким индамабди. Шунда чап қўл вазир Пахтак ирғиб ўрнидан туриб:

— Эй, подшоҳи олам, бир парча қоғозни билган ўнг қўл вазирингиз Ҳасанумайманоз отингизга ном топмай қўярмиди, — дебди. Подшо ўнг қўл вазирига қараб:

— Отимга ном топасанми, Ҳасанумайманоз? — деб сўрабди. Ҳасанумайманоз одоб билан ўрнидан туриб:

— Муҳлат берсангиз отингизга ном топишга ҳаракат қилиб кўраман, — дебди.

Подшо хурсанд бўлиб кетиб, бир ойга муҳлат берибди.

Ҳасанумайманоз қуллуқ қилиб, хайрлашиб саройдан чиқиб кетибди. “Подшонинг отига муносиб ном топаман” деб қишлоқма-қишлоқ, шаҳарма-шаҳар кезиб чиқибди. Хуллас, Ҳасанумайманоз кирмаган кўча, бормаган қишлоқ, юрмаган шаҳар қолмабди. Йигирма кун кезиб юриб, отнинг номини тополмай, энди “ўз шаҳримга қайтмасам бўлмас экан”, деб қайтибди. Йўл юриб, чарчаб, сув ичмай чанқаб, уйқудан қолиб, юриб-юриб бир жойга келиб қолибди. Қараса, бир пахса девор билан ўралган қўрғонча эмиш. Қўрғонча ичида иккита том, томнинг орқасида бир туп уруғи пишиб турган наша ўсиб турган эмиш. “Шу жой, ажаб яхши бўларди”, деб ўйлаб отнинг бошини қўрғончага бурибди.

Ҳасанумайманоз вазир одан тушиб, уни нашага

боғлаб, “яна беш-ўн кун муҳлатдан бор-ку”, деб ётиб, кўзи уйқуга кетибди.

Бир пайт оти намага суйканиб, пишган нашаларни тўкиб юборибди. Шунда қўрғончадан бир қиз чиқиб:

— Эй, ҳаром ўлгур, ҳайбар-чашбар-зуҳбар от экансан-ку, — дебди.

Бу гап Ҳасанумайманознинг қулоғига кириб, сапчиб ўрнидан туриб кетади. Кейин қизнинг ким эканлигини суриштириб билиб, унга уйланмоқчи бўлибди. Совчи қўйиб, ўзига сўратибди. Қизнинг биргина кампир энаси бор экан, олдинига “подшо кишиларига бермайман”, дебди. Ҳасанумайманоз вазирнинг ҳали уйланмаган, ақлли ва доно йигит эканлигини суриштириб билиб, қизини беришга розилик билдирибди. Вазир ўзида йўқ хурсанд бўлиб, шаҳрига қайтибди. Подшонинг ҳузурига борибди. Пахтак вазир бошлиқ уламолар Ҳасанумайманоз вазирни кўриб:

— Бу отнинг номини топиб келолмаган, подшо илгари ўлдирмаса ҳам энди ўлдиради, деб туришибди. Ҳасанумайманоз вазир аста бориб ўз ўрнига ўтирибди. Подшо:

— Э, вазирларнинг сарвари Ҳасанумайманоз, отимга ном топдингизми? — дебди. Шунда Ҳасанумайманоз вазир:

— Шаҳарингизнинг чеккасидаги кичик қўрғончада бир кампир билан унинг қизи яшар экан. Отнинг номини ўша кампирнинг қизи айтиб берди. Отингизнинг номи “ҳайбар-чашбар-зуҳбар” экан, — дебди.

— Ҳа, сенга учраган қиз кўп ақлли экан, отнинг номини топибди, — дебди подшо хурсанд бўлиб.

Орадан бир кун ўтказиб, Пахтак вазирнинг маслаҳати билан подшо отнинг номини топган қизни ахтариб йўлга чиқибди. Сўраб-суриштириб кампирнинг уйини топибди-да, қизни ўзига хотинликка олмоқчи бўлибди. Қиз жуда ҳам ақлли, доно экан. У “саройда яшагунча бу ерларда мол боқиб ўтиб кетганим маъқул”, деб ўйлабди. Қиз подшога қараб:

— Тақсир, биз кенг далада ўсган далағовур одаммиз, саройингизга сизмасмиз, — дебди.

— Йўқ, саройга сиға берасан, хотинларим орасида биринчиси бўласан, — дебди подшо.

Шунда қиз “подшо билан ади-бади айтишиб ўтирган билан иш битмайди”, дебди ўзига-ўзи. Кейин подшога қараб:

— Майли, мен рози, аммо уч ҳафта муҳлат берасиз, — дебди.

Подшо ноилож кўнибди. Подшо қайтиб кетгач, қиз эркакча кийиниб, шаҳарга келиб, Ҳасанумайманоз вазирни топиб, бўлган воқеани айтиб берибди.

Ҳасанумайманоз вазир билан қиз биринчи бор кўришганидаёқ бир-бирларини севиб қолишган экан.

— Бўпти, сиз кета беринг, мен подшонинг бир иложисини қиламан, — дебди Ҳасанумайманоз вазир қизга. Қиз уйига қайтибди. Эртасига Ҳасанумайманоз вазир кампирникига бориб, қиз билан маслаҳатни бир жойга кўйибди.

— Икки дона кўмоч қилиб, сизнинг икки қўлтиғизга қистириб қўямиз, — дебди энасига қиз.

— Подшо овга ўтадиган куни эшикка чиқиб ўтираверасиз. Подшо яқин келганда “Эй подшоҳим, сизга арзим бор”, деб қўлтиғингизни кўтариб юборасиз. Кўмоч ғилдираб подшонинг отининг туёғи остига боради. Шунда подшо отининг жиловини тортиб, тўхтатиб, “Айт арзингни” дейди. Шунда сиз “Ҳасанумайманоз вазиригиздан дод, боғчамга сув бермаяпти”, дейсиз. Қолганини кейин кўрасиз, — дебди.

Кампир икки кўмочни икки қўлтиғига қўлтиқлаб ўтирган экан, сиёсат билан подшо ўтиб қолибди. Кампир, “Подшоҳим арз” деб икки қўлини кўтарган экан, ҳалиги кўмочлар қўлтиғидан тушиб, ғилдираб подшо отининг туёғи остига бориб қолибди. Подшо отининг жиловини тортиб туриб:

— Айт арзингни, — дебди. Шунда кампир:

— Ҳасанумайманоз деган вазиригиздан дод, сув бермайди, экинларим қуриб кетди, — дебди.

Шунда подшо ўнг қўл вазири Ҳасанумайманозга қараб:

— Нима учун бу кампирнинг боғчасига сув бермадингиз? — деб сўрабди. Шунда Ҳасанумайманоз:

— Подшоҳи олам, бу кампирнинг боғчасига бундан икки ҳафта олдин бир тўнғиз оралаган экан, шунинг учун тўнғиз ҳалол жойга ҳаром қадамини босиб ифлослабди, деб сув бермадим, — дебди.

Подшо вазирнинг нимага шама қилаётганини билиб, нима дейишини билмай, орқасига қайтибди. Ҳасанумайманоз қишлоқда қолиб, қизга уйланиб, яхши ҳаёт кечириб, муроду мақсадига етибди.

АЗРОИЛ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда Шоҳимардон деган одам бўлган экан. Унинг якка-ю

ягона бир ўғли бор экан. Ўғли етти ёшда экан. Бир куни асроил уни синамоқчи бўлиб, олдига борибди. Асроил Шоҳимардонга:

— Ёки ёлғиз ўғлингни дегин, ёки халқингни, — дебди.

Шунда Шоҳимардон:

— Ёлғиз ўғлимни нима қилсанг ҳам майли, лекин халқимга тегмагин, — дебди.

Бу гап асроилга ёқибди, хурсанд бўлиб, Шоҳимардонга ва унинг ёлғиз ўғлига тегмабди.

БОЛА — ПОДШО

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир подшо бўлган экан. У доим мақтаниб, “дунёда мендан зўр подшо йўқ” деб юрар экан.

Бир куни унинг яқин дўсти саройга меҳмон бўлиб келибди. Подшо дўстига:

— Дунёда мендан зўр подшо бўлмаса керак, — дебди.

— Эй тақсири олам, хафа бўлманг-у, сиздан ҳам зўр подшо бор, — деб унинг кичик ўғлини кўтариб чиқиб, ёнига ўтқазиб қўйибди.

Шу пайт бола отасига:

— Сув ичаман, — дебди. Подшо дарров туриб сув олиб келибди. Орадан бироз вақт ўтгач:

— Ота, сут беринг, — дебди бола.

Подшо тезда сут олиб келибди. Энди келиб ўтирган экан, бола яна:

— Энди сувни сутга аралаштириб беринг, — деб хархаша қилибди.

Бу айтганини ҳам подшо бажарибди. Сал вақт ўтмай бола яна:

— Ота энди, сутни сувдан ажратиб беринг, — дебди.

Бу гапни эшитган подшонинг жаҳли чиқиб кетибди. Ўғлига қараб:

— Ахир, сутни сувдан қандай қилиб ажратиб бўлади, — дебди.

Бола эса йиғлаб, жанжал қилаверибди. Шунда подшо дўстига қараб, “ҳақиқатан ҳам мендан зўр подшо бор экан”, деган экан.

ИСКАНДАРНИНГ ШОХИ БОР

Искандар Зулқайнарнинг икки чаккасида шохи бор экан. Қачон сочини олдирмоқчи бўлса, сочини олган сартарошни бировга айтиб қўйишидан қўрқиб, дарров

бошини кесар экан. Искандарнинг ҳар сочини олганда биттадан сартарош ўлиб, сартарош камайиб кетибди.

Искандар бир куни сартарошга:

— Менинг шохим борлигини сира бировга айта кўрма. Агар биров “Искандарнинг шохи бор” деса, хили хиштинг билан йўқотиб юбораман, — дебди. Сартарош ҳам:

— Хўп, бу сирни ҳеч кимга айтмайман, — дебди.

Искандар:

— Агар сен бу сирни махфий тутсанг, менинг сочимни доимо сен оласан. Сени дунёликдан бениёз қиламан, — дебди. Сартарош бу сирни юрагига сиғдиrolмабди. “Искандарнинг шохи бор”, деб айтай деса, ўлимдан қўрқибди. Хуллас, бу сирни ичига солавериб, кундан-кунга ранги кетаверибди. Бора-бора жуда ўладиган бўлибди.

Бир куни ўз-ўзига, “бир тоққа чиқай, ҳеч ким йўқ жойда “Искандарнинг шохи бор”, деб айтай” дебди, лекин айтгани қўрқибди. Ўша ерда бир қудуқ бор экан. Қудуққа бошини тиқиб туриб, “Искандарнинг шохи бор”, “Искандарнинг шохи бор” дебди. “Искандарнинг ;ҳўкиз шохи бор” деганида, оғзидан зардоб томиб қудуққа тушибди, шундан кейин юраги бўшабди. Бир йил ўтгандан кейин ўша қудуқдан бир туп қамиш кўкариб чиқибди.

Тоғдаги чўпонлардан бири ҳалиги қамишни олиб пуфлаган экан. Қамишдан “Искандарнинг шохи бор” деган овоз чиқибди. Кейин ким ўша қамишдан олиб чалса, “Искандарнинг шохи бор”, деб овоз келаверибди. Бу Искандарнинг қулоғига бориб етибди. Искандар “ким айтди” деб суриштира кетибди. Кимдан сўраса: “фалон тоғда бир қудуқ бор, ундан бир туп қамиш кўкариб чиққан, уни ким олиб чалса, “Искандарнинг шохи бор” деган овоз келади”, деярмиш. Шундан сўнг, Искандар сартарошни чақирибди:

— Агар рост гапирсанг, ўлимдан қутуласан, сен бу сирни қудуққа айтибмидинг? — деб сўрабди.

Сартарош:

— Тақсир, бу сирни юрагимга солавериб жуда ўладиган бўлдим. Юрагимни бўшатиш учун секингина қудуққа айтган эдим. Шу дам оғзимдан қудуққа зардоб томди, ўша сувдан қамиш кўкариб чиққан бўлса керак. Энди нима қилсангиз қилаверинг, рост гап шу, — дебди.

Искандар:— Майли энди, бўлар иш бўлди, — деб саргарошни ўлимдан озод қилган экан.

БАЛЕ, БАЛЕ, БАЛЕ

Чол билан кампирнинг бир кичкинагина ҳовлиси бор экан. Чол шу ҳовлисига тарвуз экиб, бир тупини кўкартирибди. Тарвуз палак отиб гуллабди ва биттагина тарвуз қилибди. У катта бўлиб пишибди. Тарвуз пишган вақтда чол билан кампир маслаҳат қилишибди. “Бу тарвузни сўйганимиз билан бир тилимини ҳам еб адо қилолмаймиз” деб, чол бир деҳқоннинг аравабини беш сўмга кира қилиб, подшога совға қилиб олиб борибди. Чолнинг етиштирган тарвузини хизматкорлар подшонинг олдига олиб киришибди. Подшо таажжубланиб:

— Тарвуз ҳам шундай катта бўладими? Бор, чолнинг ўзини ҳам чақир! — дебди. Чол салом бериб подшонинг ҳузурига кирибди. Подшо ундан сўрабди:

— Бу тарвузни сен келтирдингми?

— Мен келтирдим, тақсир, — дебди чол.

— Шунақа тарвудан сенда яна нечта бор?

— Шугина, холос, — дебди чол. Подшо:

— Бале, бале, бале, — дебди ва хизматчисига:

— Ол, тарвузни хазинага киритиб қўй, — деб буюрибди. Чол бечорага эса ҳеч нарса бермабди.

Чол қорни очиб бозорга борибди ва мантипаздан беш сўмлик манти олиб ебди. Чол мантини еб бўлиб мантипазни чақирибди. Мантипаз келибди. Чол:

— Мантипаз, мантини ўзинг пиширдингми? — деб сўрабди.

— Ўзим пиширдим, — дебди мантипаз.

— Гўштини сотиб оласанми ёки молни ўзинг сўясанми, — дебди чол.

— Йўқ, молни ўзим сўяман, — дебди мантипаз.

— Хамирини ким тайёрлаб беради? — деб сўрабди чол.

— Ўзим тайёрлайман, — дебди мантипаз.

— Мантини ўзинг пиширасанми? — деб сўрабди чол яна. Мантипаз ҳам:

— Ҳа, ўзим пишираман, — дебди ҳайрон бўлиб. Чол мантипазга:

— Бале, бале, бале, — деб, ўрнидан туриб кета берибди. Мантипаз халқнинг орасида чолни тўхтатиб:

— Мантининг пулини бериб кетинг, — дебди. Чол эса кетаверибди.

Подшонинг ясовуллари чолни подшонинг ҳузурига ҳайдаб боришибди. Подшо:

— Ноинсоф, нима учун мантининг пулини бермай кетдинг? — деб дўқ қилибди. Чол:

— Тақсир, сизга икки оғиз арзим бор, — дебди.

— Айт арзингни, — дебди подшо.

— Подшоҳим, арзим шуки, эр-хотин бир йил ишлаб битта тарвуз етиштирган эдик. Сизга совға қилиб олиб келдик, тарвuzимга бирор нарса берармикансиз деб. Сиз бўлсангиз уч марта “бале” деб жавоб қилдингиз, холос. Ноумид бўлиб қайтдим, очликдан мадорим қуриб мантипаз олдига келдим. Беш сўмлик манти еб, қорнимни тўйғаздим. Мантипазни олдимга чақириб олиб, бир неча марта “бале, бале, бале” деб айтдим. Шу еган мантимнинг ҳақи бўлса керак, — дебди чол.

Подшо чолнинг бу гапидан жуда хижолат бўлибди... Чолга хазинадан бир товоқ тилла чиқариб беришга буйруқ берибди.

ОДИЛ ПОДШО

Қадим замонда бир подшо ўтган экан. У подшолик қилган даврда бир киши бир кишидан ер сотиб олибди. Ер сотиб олган киши ерни шудгор қилаётганида бир кўза олтин чиқибди. У киши ер сотган кишига айтибди:

— Сотган ерингдан бир кўза олтин чиқди, у сеники, олгин.

— Мен сотмасимдан илгари ерни шудгор қилганимда ҳеч нарса чиқмаган эди. Бу сенинг насибанг, — дебди у ҳам.

Иккови тортишиб қолиб, подшо ҳузурига борибдилар ва бўлган воқеани айтиб беришибди. Подшо уларнинг инсофига қойил қолибди.

Подшо вазирларидан бу олтинларни нима қилиш кераклиги ҳақида сўрабди. Шунда бир вазир:

— Ердан топилган олтин подшоники бўлади, — дебди.

Бу гапни эшитган подшонинг ғазаби келиб, вазирини сарайдан ҳайдаб юборибди. У шунчалар одил подшо экан. Подшо у икки кишидан фарзандлари бор-йўқлигини сўрабди. Ер сотган киши бир ўғли борлигини, ер олган киши эса бир қизи борлигини

айтибди. Подшонинг қиз билан йигитни уйлантириб қўйиш ҳақидаги фикри уларнинг оталарига ҳам маъқул келибди.

Кейин тўй бўлибди, тўйда подшо ўша бир кўза олтинни уларга берибди. Йигитнинг исми Хорун, қизники эса Салима экан. Йигит билан қиз уйда суҳбатлашиб ўтирганларида, Салима шундай дебди:

— Хорун, бир гап айтсам рози бўласанми?

— Айтақол, — дебди Хорун.

— Ота-оналаримиз олмаган олтинларни биз оламизми? Биз ҳам олмайлик, шу олтинларни қайтариб берайлик, — дебди Салима.

Бу гап Хорунга ҳам ёқибди. Улар подшо ҳузурига бориб, олтинларни қайтариб берибдилар. Подшо буларнинг ақлига қойил қолибди.

Подшо вазирларини яна йиғиб, бу олтинларни энди нима қилиш кераклигини маслаҳатлашибди.

— Бу олтинларни ўша ерга қайтиб кўмиб қўйиш керак, — дебди вазирлардан бири.

— Бу олтинларга ҳар хил мевали кўчатлар сотиб олиб, яхши ерга экиш керак. Уларни парвариш қилган одамларга ҳам шу олтиндан ҳақ тўлаш керак. Бу дарахтлар мевага кирганида уни етим-есирлар, ғариблар еб юрадилар, — дебди яна бир вазир.

Подшога бу гап маъқул тушибди ва олтинларнинг ҳаммасини шу вазирга берибди. У ҳар хил мевали дарахтлардан сотиб олиб, энг яхши жойларга эктирибди. Бир неча йилдан кейин бу дарахтлар мевага кирибди. Ҳалиги вазир подшони ва бутун халқни чақириб, зиёфат қилиб берибди. “Бу меваларнинг ҳаммаси етим-есир, ғарибларники”, деб халққа эълон қилибдилар.

МЕҲРИ БОРНИНГ СЕҲРИ БОР

ОТА УЛУҒ, ОТАДАН МЕҲМОН УЛУҒ

Бир бор экан, бир йўқ экан, Бойсун томонда Мурод бобо деган анча ёшга бориб қолган бир киши яшар экан. Мурод бобонинг учта ўғли бўлиб, куч-қувватда ҳеч ким уларга баробар келолмас экан. Улар ақл-фаросатда ҳам ҳаммага ибратли бўлиб ўсишган экан. Уларнинг каттаси — қўйчибон, ўртанчаси — деҳқон, кенжаси овчи экан.

Кунлардан бир куни шаҳарлик бир киши Мурод бобоникига меҳмон бўлиб келибди.

Кечга бориб ҳаво айниб, қор ёға бошлабди. Эрталаб туришса, азбаройи қор кўп ёққанидан томнинг тўсинлари қирсиллаб, оғирликни кўтаролмай қолибди.

— Енгил пар қор ёғмай, муз аралаш қор ёғибди. Ҳали-замон ҳаво очилиб қуёш чиқса, қор эриб сувга айланади. Тўсинлар кўтаролмай синиб кетиб, том босиб қолиши мумкин. Тезроқ томга чиқиб қорни кураб ташлаш керак, — дебди Мурод бобо ўғилларига.

Ўғиллари чурқ этишмабди. Мурод бобо гапини яна қайтарибди. Ердан садо чиқса чиқибдики, ўғилларидан садо чиқмабди. Жуссасидан куч ёғиб турган, тоғни урса талқон қиладиган ўғилларни арзимаган ишни бажаришдан бош тортишларини кўриб, меҳмон ҳайрон бўлибди.

— Отанинг амрини бажармоқ ҳам қарз, ҳам фарз. Отанинг гапини қайтариш ўта гуноҳ, ундай фарзанд дўзахда куймоққа маҳкум, — дебди меҳмон Мурод бобонинг фарзандларига қараб.

— Йўқ, отамизнинг айтганларини бажара олмаймиз. Бўлмайди, — дебди Мурод бобонинг тўнғич ўғли. Қолганлари ҳам уни маъқуллаб, бошларини силкитишибди.

Меҳмон “Булар тарбиясиз беодоб болалар экан” деб кўнглидан ўтказибди. Мурод бобо меҳмонни ташлаб ташқарига чиқай деса, уни ранжитиб қўйишдан чўчибди, уйда ўтираверай деса, том босиб қолишидан қўрқибди.

— Арслонларим, мен рози. Учовингдан бировинг томга чиқиб қорни кураб тушгин, — дебди яна Мурод бобо ўғилларига қараб.

Катта ўғил кенжасига “Сен томга чиқ” деса, кенжа

Ўғил ўртанча акасига нуқул “Сиз томга чиқинг” дермиш.

Ўғилларидан биронтаси томга чиқмаслигини билиб турган Мурод бобо “Бўлмаса, ҳовлини қордан тозаланглар”, дебди.

Оталарининг гапи тугар-тугамас уч ўғил бирдан куракка ёпишиб, эшикка отилишибди. Бир нафас ўтар-ўтмас ҳовлини қордан тозалашибди.

— Меҳмон, ҳовлига чиқиб бир айланиб келмайсизми? — дебди Мурод бобо.

Уч ўғилнинг қилмишларидан ҳайрон бўлиб, боши қотиб ўтирган меҳмон “Хўп бўлади” деб жавоб берибди. Улар уйдан чиқишлари биланоқ уч ўғил “Мен чиқаман”, “Йўқ, мен чиқаман” деб тортишиб қолишибди.

Жуссаси кичикроқ кенжа ўғил лип этиб томга чиқибди-да, бир чой қайнами ўтмасдан томдаги қорни кураб тушибди. Мурод бобо кенжа ўғлига раҳмат айтибди. Кейин учала ўғлини ҳам алқаб, юмушларига жўнатибди. “Ўғиллари гапига кирмади-ю, яна уларни дуо қилади-я”, — деб баттар ҳайрон бўлибди меҳмон. Дастурхон устида Мурод бобо меҳмоннинг фикрини уқиб:

— Меҳмон ҳайрон бўлманг. Одатимиз шунақа, — дебди.

Ҳеч нарса тушунмаган меҳмоннинг баттар хуноби ошибди.

Кеч кирибди. Мурод бобонинг ўғиллари бирин-кетин уйга қайтишибди. Катта ўғил келиб аввал меҳмонга салом берибди, кейин отаси билан кўришиб, олиб келган бир даста нонни унинг олдига қўйибди. Ўртанча ўғил ҳам аввал меҳмон билан кўришиб, сўнгра отаси билан сўрашибди-да, қўлидаги гўшт-ёғни отасининг ёнига қўйибди. Кейин кенжа ўғил келибди. Меҳмон билан кўришиб, отаси билан ўпишиб, отган ови — олҳорни уларнинг олдига қўйибди.

Дастурхон устида меҳмон Мурод бободан:

— Боя ўғилларингизнинг томдаги қорни курашдан бош тортишларининг боиси не? — деб сўрабди.

— Бунинг сабабини ўзларидан сўранг, — дебди Мурод бобо. Шунда меҳмон:

— Эрталаб, аввалига отангизнинг айтганларини қилмадинглар, яъни томга чиқиб қорни курамай, биз ташқарига чиққач, укангиз кураб тушди. Нега ота

гапидан бош товладинглар? Шунинг боиси не? — деб сўрабди.

— Йўқ, меҳмон, ундай деманг, — деб жавоб қайтарибди катта ўғил, — отамизнинг ҳар бир сўзи биз учун муқаддас бўлганидек, у кишининг ўзи ҳам биз учун энг улуғ зот. Том устига чиқмаганимизнинг боиси шу эдики, уй ичида отамиз ўтирган эдилар. Қишлоғимизда азал-азалдан шундай одат бор: ота уйда экан, бола том устига чиқмайди.

Меҳмон Мурод бободан сўрабди:

— Шундай яхши одатларингиз бор экан, нега энди сиз ташқарига чиқиб тура қолмадингиз?

— Сабаби, сиз ёнимда эдингиз. Меҳмонни ёлғиз қолдириш одобдан эмас. Бекорга халқимиз “Ота улуғ — отадан меҳмон улуғ” деб айтмайди, — дебди Мурод бобо.

Бундай меҳмондўстликка ва одобга қойил қолган меҳмон Мурод бобо билан унинг ўғилларига қуллуқ қилиб хайрлашибди.

ҲАР КИМНИНГ БОЛАСИ ЎЗИГА ШИРИН

Ўтмишда бир деҳқоннинг ўғли бўлган экан. У ниҳоятда меҳнатсевар, серғайрат бўлгани учун эрталабдан кечгача кун қизигида оёқ яланг, бош яланг бўлиб бир яктада кетмон чопар экан. Ўғлини бу ҳолда кўрган отасининг унга раҳми келиб:

— Эй, болам, кун қизигида бошингга қалпоқ, оёғингга этик, эгнингга чопон кийиб ишласанг бўлмайдими? Бошингдан офтоб ўтади, оёғингга кесак ботади, одам лоҳас бўлиб, касалланади, — деса, ўғли отасининг бу насиҳатига қулоқ солмас экан.

Кунлардан бир куни отаси ўғлини уйлантирибди. Ўғли ҳам фарзанд кўрибди. Ота-бола далада кетмон чопиб, меҳнат қилиб турганларида ёш бола уларнинг ёнига бош яланг, оёқ яланг, устида бир кўйлак кийган ҳолда келибди. Шунда деҳқоннинг ўғли ўз боласини койибди:

— Ҳой Ниғматулла, оёғингга калишингни, бошингга дўппингни, эгнингга камзулингни кийсанг бўлмайдими? Ахир бу юришингда касал бўлиб қоласан! — дебди. Шунда бу сўзларни эшитиб турган деҳқон ота ўғлига қараб:

— Ҳа, ўғлим, фарзанд қандай ширин бўлар экан?

Сенга ёшлик вақтингда насиҳат қилсам, қулоғингга олмас эдинг. Энди ўзинг ота бўлиб фарзандларингни аяб, ўша мен айтган насиҳатларни қайтармоқдасан, — дебди.

НИМА ЭКСАНГ, ШУНИ ОЛАСАН

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир чол яшаган экан. Унинг хотини вафот қилган, чол балоғатга етган ўғли билан бир ўзи қолган экан.

Отаси ўғлини икки йилдан кейин уйлантирибди. Келини ишەқмас, қўпол экан. У ҳар куни арзимаган нарсалардан жанжал кўтарар, чолнинг аҳволидан хабар олмас экан.

— Нима, мени отангизга чўриликка олганмидингиз? Кийимларини ювсам, ҳали у қилсам, ҳали бу қилсам... Менинг жоним ўнта эмас-ку, ахир? — деркан ҳар куни мингиллаб.

Чол бечора шол бўлиб қолган, эрта-ю кеч бир жойда қимирламасдан ётар экан. Ўғли охири тоқати-тоқ бўлиб, хотинига:

— Хўш, мақсадинг нима, нима қилишим керак? — дебди.

— Отангизни бу ердан йўқотинг. Иложи бўлса, гадой топмас бирор жойга ташлаб келинг! — дебди хотини.

Ўғил “шундай қилсам, бу лаънатининг жаврашидан қутуламан шекилли”, деб ўйлаб, отасини опичлаб жўнабди. Отаси ҳам, ўғли ҳам бир-бири билан уришгандай жим кетаётганмиш. Теварак-атроф жимжит, фақат чигирткаларнинг чириллаши-ю, оёқ тагидаги хасларнинг шитирлаб синишидан бошқа товуш эшитилмас эмиш.

Ўғил йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, охири тоғ чўққисига етиб борибди. Тоғнинг бир томони жарлик экан. У ўзича, “Агар шу жарликка ташлаб юборсам, бу ноинсофлик бўлади. Яхшиси, ана у кўриниб турган тошнинг устига ўтқазиб қўяй-да, ўзим кетиб қолай. Кейин нима бўлса бўлар, пешонасида борини кўрар”, деб ўйлабди.

— Отажон, — дебди чолни тош устига ўтқазар экан, — сиз шу ерда бирпас ўтириб дам олиб туринг, мен ҳозир келаман.

Чол кулиб қўйибди. Бундан ажабланган ўғли тўхтаб:

— Отажон, нимага куляпсиз? — деб сўрабди.

— Йўқ, ўзим шундай, кетавер, йўлингдан қолма, — деб жавоб берибди отаси ва яна кулиб қўйибди.

Ўғли, “йўқ, айтасиз” деб, оёғини тираб туриб олгандан кейин, отаси айтишга мажбур бўлибди:

— Мени бу ерга олиб келишингдан мақсад — ташлаб кетиш. Буни билиб турибман. Хотининг шунга сени мажбур қилганини ҳам биламан. Лекин мен хафа эмасман. Чунки буни мен ҳам ўз бошимдан кечирганман. Мен ҳам отамни ойингнинг гапига кириб, худди шу харсанг тош устига ташлаб кетган эдим. Қайтар дунё экан. Хўп энди, ўғлим, хайр, бахтли бўл, — деб сўзини тугатибди чол.

Ўғли отасидан бу гапни эшитиб: “Нима эксанг, шуни оласан”, деган нақлни эслабди. У ногирон отасини хўрлаганига ўкиниб, чолни опичлаб уйига қайтариб олиб кетибди ва ўзи парваришлай бошлабди.

МЕРОС

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда, бир қишлоқда Қамбар исмли чол яшар экан.

Унинг учта ўғли бўлиб, оналари ёшлигида вафот этган экан. Қамбар ўғиллари вояга етганида уларни уйлантириб қўйибди. Ўзи эса борган сари ҳолдан тойиб, кучдан қолиб бораверибди.

Бир кун у қаттиқ касал бўлиб, ётиб қолибди. Касали оғирлашиб, бир неча кун уйдан чиқолмай қолибди. Аммо отасининг ҳолидан ҳеч қайси ўғиллари хабар олмабди. Хор-зорликда қолган ота нима қилишини билмай, ўйлай бошлабди. Тўнғич ўғлини ёнига чақириб, шундай насиҳат қилибди:

— Ўғлим, менинг ҳолимдан тез-тез хабардор бўлиб тургин. Келинимга, невараларимга ҳам айтиб қўйгин. Умрим тугай деб қолганга ўхшайди. Касалим оғир, мендан хабар олиб туришсин. Ҳовлининг ўнг томонидаги бурчагига кўзада тилла кўмиб қўйганман. Шу тиллалар сенга, зинҳор укаларинг билмасин.

Бу гапларни эшитган ўғил отасидан хурсанд бўлиб, тез-тез хабар оладиган, бозордан мевалар келтириб берадиган бўлибди. Ота ўртанча ўғлига ҳам шу гапни айтибди. Кенжа ўғлини ҳам чақириб, акаларига айтган гапини қайтарибди.

Шундан кейин учала ўғил ҳам, келинлари ҳам ота-оналаридан хабар оладиган, хизматини қиладиган

бўлишибди. Касали оғирлашган Қамбар ота бир куни вафот этибди.

Ўғиллари оталарини иззат-икром билан кўмибдилар. Пулни аямай сарф қилишибди, йўриғини ҳам ўтказишибди. Лекин учовлари ҳам оталарининг гапларини бир-бирларидан яшириб юраверибдилар. Охири иложи бўлмабди, шунда катта акаси укаларига қараб:

— Отамиз менга айтган гапларини сизларга айтганми, йўқми билмайман. Улар кўзачада тилла қолдирганларини айтган эдилар. Энди учовимиз мурсо қилиб, тенг уч бўлакка тиллани бўлиб олсак, — дебди.

Акасининг бу гапига укалари ҳам рози бўлишибди. Кенжа укаларига тилла кўзача кўмилган ерни очишни буюрибдилар.

Кенжа ерни кавлаб қараса, бир кўзача чиқибди. У кўзачани катта акаларига берибди. Улар кўзачанинг ичини очишибди, у ердан тилла эмас, бир хат чиқибди. Хатда, “Сизлар сира касал бўлманглар, болаларингизга хор бўлманглар” деб ёзилган экан.

АТТАНГ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо бор экан. Унинг якка-ю ягона қизи бор экан.

Кунлардан бир кун у боққа сайрга чиқмоқчи бўлибди. Унинг ўз канизаклари билан боққа чиқишини эшитган қўшни юрт подшосининг ўғли яшириниб ўша боққа кириб олибди. Подшонинг ўғли анчадан бери шу қизни кўриш истагида юрган экан. Қизни кўргач, йигит уни яхши кўриб қолибди. Йигит шу ҳақда қизга айтибди. Подшонинг қизи:

— Менинг битта шартим бор. Агар шуни бажарсангиз, сизга турмушга чиқишга рози бўламан. Сиз “аттанг”ни топиб келишингиз керак, — дебди.

Йигит “аттанг”ни қаердан излашни билмай, кўп сарсон бўлибди, лекин ҳеч қаердан топа олмабди.

Йигит бир куни туш кўрибди. Тушида у бир қоронғи уйга кириб қолганмиш. Қараса, бир чол токчага ўхшаш ерда ўтириб, ҳадеб “аттанг, аттанг” деб такрорлаётган эмиш. Йигит бунга ажабланиб, чолдан сўрабди:

— Ота, нимага сиз ҳадеб “аттанг” дейсиз?

Чол эса:

— Ўғлим, мени бу дунёга келмасимдан бурун қиладиган ишларим бор эди, қолиб кетди. Шуни ўйлаб

доим “аттанг” дейман. Ўғлимни уйлантириб, бир бошини икки қилиб қўймоқчи эдим. Улгурмадим, шу менга армон бўлиб қолди, — дебди.

— Мен сизга бирор иш билан ёрдам бера оламанми? — деб сўрабди йигит.

— Ўғлим, гапимга қулоқ солгин. Катта чинор дарахти бор ҳовлини топгин. Ўша ҳовлига киргин. У ерда менинг ўғлим ёлғиз яшайди. Ўша чинор дарахтининг тагида ўчоқ бор. Ўчоқни бузиб, тагини ковласанг, икки хумча тўла тилла чиқади. Шуларни сарфлаб, ўғлимни уйлантириб қўйгин. Шундагина мен бу дунёда тинч ёта оламан.

Йигит чолнинг шу гапларидан кейин уйғониб кетибди. Тонг отганда, “қани бир қидириб кўрай-чи” деб чол айтган ҳовлини ахтаришга тушибди. Охири катта чинори бор ҳовлини топибди. Ҳовлига кирса, бир ёшгина йигит ўтирган эмиш. Ундан сўрабди:

— Отангиз қаердалар? Ким билан яшайсиз?

Ёш йигитча отаси яқинда қазо қилганини, ҳозир ёлғиз ўзи яшашини айтибди. Йигит чинор дарахти тагидаги ўчоқни кўрсатиб:

— Мана бу ўчоқни бузиб кўрайлик. Балки у ердан бирор нарса чиқиб қолар, — дебди.

Икковлари ўчоқни бузибдилар. Тагини анча ковлаганларидан кейин, у ердан икки хумча чиқибди. Улар жуда оғир экан, ичи тўла тилла экан-да. Шундан кейин йигит чолнинг ўғлига:

— Бу тиллаларни отангиз сизга, сизнинг тўйингизга сарф қилмоқчи эди. Шу мақсадда бутун умр тўплаган эди. Лекин отангиз сизга шуни айтолмай, тўйингизни кўролмай армонда кетди, — дебди.

Йигит тилланинг озгина қисмига ҳовлининг у ёқ-бу ёғини тузаттирибди. Қолган бир қисмига катта тўй қилиб, чолнинг ўғлини уйлантириб қўйибди. Ортганларини эса тежаб-тергаб рўзғорда ишлатишини унга уқтирибди.

Шундан кейин йигит саройга қайтиб келибди. “Эҳ, барибир ”аттанг”ни топа олмадим-да” деб хафа бўлибди. Ўша қуни кечаси яна туш кўрибди. Тушига яна ўша чол кирибди. Энди чол қоронғи уйнинг токчасида эмас, пастда жимгина ўтирган эмиш. Йигит тушида яна ўша чол билан суҳбатга кирибди. У барча қилган ишларини чолга айтиб берибди. Чол эса йигитдан жуда

хурсандлигини айтибди. Чол энди аввалдагидек “аттанг, аттанг” демас экан. Шунда бирдан йигит уйғониб кетибди.

Йигит куни билан ўйлаб-ўйлаб, охири қизнинг ёнига — саройга бориб, унга ҳаммасини очиқ айтмоқчи, яъни ҳеч қаердан “аттанг”ни топа олмаганига иқрор бўлмоқчи бўлди. Йигит хомуш бўлиб қўшни юртга йўл олибди. Саройга келиб, қизни кўришга роса уринибди. Охири бир амаллаб қизнинг ёнига яширин кирибди. Кирса, қиз уни очиқ чеҳра билан, кулиб кутиб олибди ва:

— Сиздан жуда ҳам хурсандман. Яхшиям сиз “аттанг”ни йўқ қилдингиз. Энди мазза қилиб, роҳатланиб ухляпман. Авваллари доим бир чол тушимга кириб, фақат “аттанг, аттанг” деган сўзларни қайтарарди, — дебди.

Шундагина йигит қизнинг тушига ўша чол кириб, у “аттанг, аттанг” деявериб қизни ухлатмаслигини, ўзи эса чолнинг ёруғ дунёда қилолмай кетган ишини бажариб, “аттанг” дейишдан тўхтатганини билибди.

Шундай қилиб, йигит қизнинг шартини бажаргани учун қиз тўйга розилик берибди. Шу кунгича икки қўшни юрт ўртасида тўй-томоша бошланиб кетибди.

Чол ҳам нариги дунёда тинчгина ётибди. Ҳа, бу дунёда ҳеч ким армон билан, “аттанг” демай кетганига нима етсин.

РОҲАТИЖОН

Бир кампирнинг уч ўғли, бир қизи бор экан. Ҳаммаси уйли-жойли экан. Лекин келинлари кампирга яхши қарашмас экан.

Бир куни катта ўғли онасидан хабар олгани келибди. Кампирнинг “Сув-сув оймга бораёми, Қум-қумхонникига бораёми, алла боламникига бораёми, Роҳатижонникига бораёми”, деб ўтирганини эшитиб қолибди. Шундан кейин у “бир кузатай-чи”, деб ўйлабди.

Бир неча кун ўтгач, онаси катта ўғлиникига меҳмонга келибди. Шунда овқат сузилгач, ўғли ўзининг овқатини ойсиникига алмаштириб қўйибди. Ичиб кўрса, овқат шундай сув эмиш. Хотини доим онасига фақат шўлдиратиб сув қуйиб беришини билиб қолибди. Шунинг учун ҳам онаси унга “Сув-сув ойм” деб ном қўйган экан. Кейин у укасини қидириб уйига борибди ва:

— Ойим сеникига меҳмон бўлиб келганларида, хотинингни уларга қўйган овқатини ўзинг алмаштириб ичгин, — деб тайинлабди.

Укаси худди шундай қилибди. Қараса, овқат шундай қум эмиш. Шунинг учун ҳам ойиси унинг хотинини “Қумхоной” деб атар экан.

Кенжа келинникига борадиган бўлса, у дарров тўшакка ўтказиб, ёнига бешикни қўйиб, “Алла болам деб ўтиринг”, дер экан. Шунинг учун кампир кўпинча қизиникига борар экан. У ерда жуда роҳат қилар экан. Қизи уни яхши кутиб олиб, иззат-ҳурматини жойига қўйиб меҳмон қилар экан. Шунинг учун уни “Роҳатижон” дер экан.

ЭШАГИМ ЁШ ЭДИ

Хонларнинг зулмини, қийинчиликни кўп кўрган бир камбағал юртга подшо бўлиб қолибди. Олдига арзи-додга келган фуқароларни сипоҳлар киришга қўймай, улар қайтиб кетиб қолмасинлар деб, қопур¹ олдига шилдирайдиган темирларни осиб ташлаган экан. Сал шилдираши билан огоҳ бўлар экан.

Кулардан бир куни темир шилдираб кетибди. Сипоҳлар қараса, бир эшак илиниб қолибди.

— Эй подшо, шилдиратаётган эшак экан, — дебди сипоҳ. Подшо:

— Эгасини топинглар! — дебди. Эгасини топиб сўрашган экан. Эгаси:

— Эшагим ёш эди, иш берганида яхши ишлатдим. Қариганида ишга ярамай қолди, ҳайдаб юбордим, — дебди. Адолатли подшо эшакни эгасига топшириб:

— Ёшлигида кучидан фойдаландинг, қариганида ҳам яхши боқ, — дебди.

ЎҒРИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир мамлакатнинг подшоси бор экан. Унинг хазинасига ўғри тушибди. Подшонинг ясовуллари ўғрини қўлга туширишибди. Подшонинг буйруғи билан ўғрини ўн беш йилга зиндонбанд қилишибди.

Кулардан бир куни ўғри ясовулбошидан илтимос қилибди:

— Менинг бир фарзандим бор. Шу болам билан мени

¹ Қопур — дарвоза, эшик.

юз кўриштириб, гаплашишга рухсат берсангиз, минг тилла бераман. Қўриқчиларингиз назорати остида менга бир кунга ижозат беринг ёки хотиним ва боламни чақиртиринг.

Зиндон ясовулбошиси бунга кўнмай, ўғрининг гапини рад этибди. Ўғри уч минг тилла беришга ваъда қилса ҳам, ясовулбоши кўнмабди.

Орадан бир неча йил ўтгач, ясовулбоши ўғрининг ёнига келиб:

— Ҳой жиноятчи, сен ўша ваъда қилган тиллаларингни берсанг сени бир кунга уйингга юбораман. Фарзандинг билан гаплашиб келасан, — дебди.

— Энди сенга мен бир тилла ҳам бермайман. Ўша вақтда ўғлимнинг тили эндигина чиқаётган эди. Унинг ширин гапларини эшитгим келган эди. Ҳозир ўғлимнинг ширинлик даври ўтган. Мен зиндон муддатини ўтаб бўлиб чиқаман, — деб жавоб берибди ўғри.

МЕҲР

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир ака-ука бўлган экан. Акасининг учта фарзанди бор экан. Укаси эса ёлғиз ўзи яшар экан.

Баҳорда иккаласи тенг шерикка буғдой экишибди. Куз келибди, буғдойни йиғиштириб, акасининг уйига олиб келишибди, иккига бўлиб қўйиб, ухлагани ётишибди. Укаси бир ухлаб туриб, “Акамнинг бола-чақаси кўп бўлса, мен битта ўзим яшасам, шунча буғдойни олсам акам қийналиб қолади-ку” деб, ўзининг улушидан олиб акасиникига қўшиб қўйибди.

Акаси ҳам бир уйғониб туриб, “Биз кўпчиликмиз, рискимизни бир амаллаб топиб олармиз, укам ўзи ёлғиз, қийналмасин” деб, у ҳам ўз улушидан укасиникига солиб қўйган экан.

ТЕШИК ДАНАК

Бир золим подшонинг замонида қайноналар билан келинлар бир-бирига ит-мушук экан.

Ўша замонда бир кампир ўғли, келини ва набиралари

билан яшаб келган экан. Кампир бир ҳужрада ўз йиртиқ-ямоқларини ямаб ўтирар, келиннинг берган овқатларига, қилган миннатларига чидар экан.

Келиннинг миннати бир куни тоқатини тоқ қилибди-ю, кўзидан ёш оқизиб шундай дебди:

— Ҳай яхши келин, намунча менга таъна тоши отаверасиз. Мен есам, ўғлимнинг ишлаб топганини ебман, ахир ўғлимни ўн бир ой эмизганман, оқ ювиб, оқ тараганман.

Келин қайнонасининг гапига жаҳли чиқиб кетибди-да, мутлақ овқат бермай қўйибди.

Ўзингизга маълум, оналар жуда олижаноб бўладилар, ўзларининг жонлари қийналса қийналадики, болаларининг жимжилоғига битта тикан киришини ишташмайди. Тикан киргудай бўлса, киприклари билан тортиб чиқаришади. Кампир ҳам шундай оналардан экан. Келинининг бу ёмонлигини ўғлига айтмас экан, уйи бузилишини ёки дили ранжишини истамас экан.

Шундай қилиб, кампир оч ўтираверибди.

Бир куни набираларидан бири дўпписига туршак солиб, бувисининг ҳужрасига кирибди.

— Қўлингдаги нима, болам, менга ҳам бергин, — дебди кампир набирасига.

Набираси ҳам онасига ўхшаган қизганчиқ экан, “эй, бор” деб дўпписини олиб қочибди. Шунда битта туршак кигизнинг устига тушиб қолибди-ю, кампир ўша туршакни олиб, оғзига солибди.

Кунлар ўтибди. Кампирнинг ҳеч жағи тинмай, ўша туршакни шимиб ўтираверибди. Келин бугун қарармиш, қайнонасининг оғзи бўш эмас, эрта қарармиш тагин бир нарсани кўмтиб ўтирганмиш. Хасис келиннинг жон-пони чиқиб, эрига бу ҳодисани айтибди:

— Онангиз бизни хароб қилади. Нуқул кавшагани кавшаган, ҳеч чакаги тинмайди. Унга овқат етказиб беролмаётиман. Ишонмасангиз ана ўзингиз қаранг.

Ўғил ҳам аҳмоқ экан, хотинининг гапига кириб, онасини етаклабди-да, бир жарликка олиб бориб ташлаб келибди.

Кунлар, ойлар бирин-кетин ўтаверибди. Келин қайнонасидан қутулганига хурсанд.

Ўғил бир куни инсофга келиб:

— Онамдан бир хабар олиб келай-чи, — дебди-да, жарликка борибди. Бориб қараса, онаси жарликда ўтириб, нуқул бир нарсани шимармиш.

— Ойи, — деб чақирибди ўғил, — нима еяпсиз?

— О, болагинам, нима ер эдим! Бир куни болангнинг дўпписидан тушиб қолган бир туршакни олиб, оғзимга солган эдим, ўшани шимиб ўтирибман. Ишонмасанг мана кўр, — дебди кампир ва оғзидан ҳалиги туршакнинг данагини олиб ўғлига берибди. Ўғли данакни олиб қараса, данак шимилаверганидан тешилиб қолибди. Ўғил нима гап эканлигини фаҳмлабди-да, онасини олиб, уйига жўнабди.

ҚЎШНИ КЕЛДИ — КЎМАК КЕЛДИ

Қадим замонда бир бечора камбағал эр-хотин яшар экан. Уларнинг экин экишга на ерлари, на ейишга овқатлари бор экан. Доим камбағалликларидан нолиб юрар эканлар.

Уларнинг бадавлат бир қўшниси бор экан. Қўшнисининг уларга раҳми келиб, юз тилла берибди ва “уйингни яхшилаб олгин” дебди. Камбағал хурсанд бўлиб, “раҳмат” айтибди.

У уйига кириб кетаётганида, бир қуш унинг бошида айланаверибди. У қўшниси берган тиллаларни салласига солиб қўйган экан. Қуш унинг салласини олиб қочиб кетибди. У қушни қувиб, ета олмабди. Кейин ўйлаб-ўйлаб, хотинига айтмасликка аҳд қилибди. Улар аввалгидек ночорликда яшайверишибди. Бунни кўрган қўшниси, “ҳалиям рўзғорини тиклаб ололмабди-да”, деб бу сафар минг тилла берибди. У минг тилладан юз тилласига кийим-кечак, озиқ-овқат олибди. Қолган тўққиз юз тилласини уйда эски бир кўзаси бор экан шунга солиб яшириб қўйибди.

Бир куни у уйда йўқлигида, лўлилар “эски нарсалар борми”, деб сўраб келишибди. Камбағалнинг хотини “бу эски кўзанинг нима кераги бор”, деб лўлиларга бериб юборибди. Эри келганидан кейин эски кўзани лўлиларга бериб юборганини айтибди. Хотинининг гапларини эшитиб, роса хафа бўлибди ва унга кўзанинг ичида тўққиз юз тилла яшириб қўйганлигини, буларни қўшниси берганини айтибди.

Хотини, “нега менга айтмаган эдингиз?” деб хафа бўлибди. Шундай қилиб, бир оз вақт ўтмасдан, улар яна аввалгидек қўш кечираверишибди. Қўшниси ҳайрон

бўлибди, “минг тилла уйини яхшилаб олишга ҳам, озиқ-овқатларига, кийим-кечакларга ҳам етарди, ортиб ҳам қоларди-ку”, деб ўйлабди.

Бир куни у балиқ овлашга бормоқчи бўлибди ва биринчи илинган балиқни яна шу камбағал қўшнисига беришга аҳд қилибди.

Бир маҳал биринчи тутган балиғи шундай катта чиқибдики, уни зўрға тортиб олибди. Балиқнинг катталигини кўргач, қўшнисига бергиси келмай қолибди. Кейин яна ўз аҳдини бузишга уялиб, охири балиқни камбағалга берибди. Камбағал балиқни кўриб, роса хурсанд бўлибди. “Бу балиқни бир йил есам ҳам, тугамайди”, деб ўйлабди. Ниҳоят балиқнинг ўртасидан кесишибди.

Кесиб, ҳайрон бўлишибди, унинг ичидан бир ўғил бола билан калладек гавҳар чиқибди. Аввал қўрқишибди, кейин “майли бу ҳам яхши, фарзандимиз йўқ эди, энди ўзимиз ўғил қилиб оламиз” деб келишибди. Шундай қилиб улар болани меҳр билан тарбиялай бошлашибди. Ҳалиги гавҳарни эса уйларига қўйиб қўйишибди. У чироқсиз ҳам уйни ёритиб турар экан.

Камбағалнинг уйида гавҳар борлигини эшитиб, бир бой ўз одамини уникига юборибди. Камбағал гавҳарнинг нималигини ҳам, қиммат туришини ҳам билмас экан. Бойнинг юборган кишиси гавҳарни уч минг тиллага олиб кетибди. Бу пул билан камбағал ўзини ўнглаб, бойиб, яхши яшайдиган бўлиб кетибди.

Кунлардан бир кун камбағал ўғли билан ўтирган экан, ўғлининг кўзи дарахтдаги қуш болаларига тушибди. Бола дарахтга чиқиб, қуш болаларини олмоқчи бўлибди. Дарахтга чиқиб, қуш уясидан болаларини олаётганида қараса, уяси салладан эмиш. Салланинг остида бир нарса ялтираб турган эмиш. Бола дадасини чақириб:

— Қушнинг уяси салладан экан, — дебди. Отаси ҳайрон бўлиб:

— Бу ёққа олиб туша қолгин, — дебди.

Бола саллани олиб тушибди. Камбағал қараса, ўша ўзининг салласи, орасида юз тилласи ҳам турган эмиш. У салла билан тиллаларни хотинининг ёнига олиб борибди ва бўлган воқеани айтиб берибди.

Эр-хотин билан ўғли жуда хурсанд бўлиб туришган экан, бирдан кўчадан лўлининг “ким эски кўза олади” деб юрганини эшитиб қолишибди. Камбағалнинг хотини чиқиб:

— Мен оламан, — дебди ва кўзалардан бирини ўн тиллага сотиб олибди.

Бир вақт кўзага яхшилаб қараса, ўзининг ўша эски кўзаси экан. Ичини қарашса, ўша бир пайтлар кўзага солиб қўйилган тўққиз юз тилла шундай турган эмиш. Кўзанинг кўриниши жуда эски бўлгани учун, ичида бирор тузукроқ нарса бўлиши ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмаган экан.

Ҳаммалари роса қувонишибди. Қўшнисининг берган ёрдами туфайли камбағал ўзига тўқ, бой даражага кўтарилибди. Бутун ҳаёти давомида тинч-тотув, яхши ҳаёт кечиришибди.

ОТАНГА ҚИЛСАНГ, БОЛАНГДАН ҚАЙТАДИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир чол билан кампир бор экан. Уларнинг ёлғизгина ўғли бор экан. Улар ўғлини орзу-ҳавас билан уйлантиришибди. Ўғил ҳам фарзанд кўрибди. Улар иноқ яшай бошлашибди. Набира олти ёшга кирибди. Чол билан кампир эса, жуда қариб, қўллари қалтирайдиган бўлиб қолибди. Улар овқат есалар косаларини, чой ичсалар пиёлаларини қўлларидан тушириб синдирадиган қолга етиб, уйдаги коса-пиёлаларни синдираверишибди.

Бир куни хотин эрига қараб:

— Мен ота-онангиз билан яшамайман, улар менинг бутун идиш-товоқларимни синдириб ташлапти, — дебди.

Унинг гапига эри ҳайрон бўлиб, хотинига:

— Отам ҳам, онам ҳам жуда қариб қолган, улар ишга ярамайдилар, биздан бошқа ҳеч кимлари йўқ. Мен уларни қандай қилиб ажратиб қўяман, — дебди.

— Бўлмаса, ота-онангизга ёғочдан идиш-товоқ ясаб беринг, уларни алоҳида уйга ўтиргизиб қўйинг, — дебди хотини.

Ўғил бунга рози бўлибди.

Ота-онасини бошқа уйга кўчирибди, болта, теша ва ёғоч олиб келиб, уларга идиш-товоқ ясашга киришибди. Шу пайтда олти яшар ўғилчалари келиб:

— Дада, нима қиляпсиз? — деб сўрабди.

— Бувинг билан буванг қариб қолишди, улар чинни идиш-товоқларни синдиришяпти. Уларга ёғочдан идиш-товоқ ясаб бермоқчиман, — дебди дадаси.

Орадан бир неча кун ўтибди. Чол билан кампир кўз ёши қилиб, тақдирларига тан бериб яшай бошлашибди. Ўғли билан келинига бир оғиз ҳам сўз демасдан, “кексайсанг шу экан-да”, деб умр кечира берибдилар.

Куллар кетма-кет ўтаверибди. Бир куни келини билан ўғли ўз уйларида роса қаҳ-қаҳлашиб ўтирсалар, ўғилчалари болта, теша ва ёғочни хонага олиб кириб тақ-туқлата бошлабди. Дадаси билан ойиси унга қараб:

— Нима қилаётибсан, ўғлим? — деб сўрашса, ўғилчаси:

— Сизлар қарияпсизлар, энди сизларга ҳам ёғочдан идиш-товоқ қилиб бериб, бошқа уйга ўтқазиб қўйишим керак, — дебди.

Эри ялт этиб хотинига, хотини тилини тишлаб эрига қараб, нима дейишни билмай қолишибди. Бир вақт ўғилчалари қараса, дадаси ҳам, ойиси ҳам ерга қараб ўтирганмиш-у, икковларининг кўзларидан ёш оқаётган эмиш. Шунда хотини эрига маъюсгина боқиб:

— Мени кечиринг, бирга кириб ота-онангизнинг кўнглини олайлик, бундан кейин бирга яшайлик, — дебди.

Эри ҳам худди шуни кутиб турган экан, хотини билан бирга чол-кампирнинг ёнига кириб, узр сўрашибди ва қилган ишларига “тавба” қилибдилар. Кампир билан чолни ўзларининг ёнларига олиб келиб, ёғоч идиш-товоқларни отиб ташлаб, чинни идишларда овқат беришибди, яхши хизматини қилиб, иноқ яшай бошлашибди. Чол билан кампир ҳам яна ўғли, келинни ва набираси билан хушвақт яшаб, муроду мақсадларига етишибди. “Отангга қилганингни ўғлингдан, онангга қилганингни қизингдан кўрасан”, дегани шу экан-да.

ДАВЛАТ — ОҒИЗ БИРЛИКДА

АҚЛ БИЛАН ДАВЛАТ

Бор экан-да, йўқ экан, оч экан-да, тўқ экан, қадим замонда, Марғилон томонда Ақл билан Давлат бўлган экан. Бир куни Ақл билан Давлат учрашиб қолишибди. Икковлари баҳслашиб қолибдилар. Шунда Давлат Ақлга:

— Мен сендан устун тураман. Сен бўлмасанг ҳам, мен кун кўравераман. Сен кейинги ўринда турасан, — дебди. Ақл:

— Кел, унда куч синашамиз, — дебди.

Улар юриб-юриб бир ерга борибдилар. Қарасалар, бир бола бир ёнига тош, бир ёнига майда кесак олиб, жўхори қўриётган эмиш. У бир бойнинг хизматкори экан. Ҳар куни эртадан-кечгача жўхорига қўнадиган чумчуқларни қўриб ўтирар экан. Шунда Ақл Давлатга:

— Қани, ҳунарингни бир кўрсат-чи, — дебди-да, ўзи кетибди.

Давлатнинг буйруғи билан боланинг ҳар бир отган тоши тилла, ҳар бир кесаги эса гавҳар бўлиб ерга тушаверибди. Шу вақт подшо ўз одамлари билан сайрга чиққан экан. Шунда подшонинг ёнига бир тилла келиб тушибди. Подшо ҳайрон бўлиб, уни қўлига олиб қараса, ҳақиқатдан ҳам тилла экан. Кетма-кет гавҳар ҳам келиб тушибди. Подшо ва унинг одамлари бу сир билан қизиқиб қолиб, тилла ва гавҳарларнинг қаердан келаётганини қидира бошлашибди. Улар жўхори қўриётган болани кўриб қолишибди. Бола ҳар бир отган тоши тиллага, ҳар бир отган кесаги эса гавҳарга айланиб қолаётганини билмас экан. Ўзи паришонхотир ўтирар экан. Чунки унда давлат бўлгани билан, ақл йўқ экан-да.

Подшо болани ўзи билан саройга олиб кетибди. Бола саройда нимани ушламасин, ҳамма нарса тилла ва гавҳарга айланиб қолаверибди. Подшонинг зийрак вазири бор экан. У подшога:

— Шундай сеҳрли болани қўлдан чиқармасдан, унга қизингизни бериб, куёв қилиб олинг, — деб маслаҳат берибди.

Подшонинг бир гўзал қизи бор экан. Подшо тилла ва гавҳарлардан қаср солдирибди. Қирқ кеча-ю, қирқ

кундуз катта тўй қилиб, болани ўзига куёв қилибди ва қурдиртирган қасрини уларга берибди. Лекин бола гапирмас, гапирса ҳам, ҳеч тушуниб бўлмайдиган қилиб гапирар экан. Қиз роса кутибди, лекин бола ҳеч нарсa демасмиш.

Шунда подшо қизига:

— Нима қилиб бўлса ҳам, гапга солгин, гапиртир, — дебди.

Подшонинг қизи унга гапирса, бола қизни шундай тегиб юборибдики, қиз анча нарига бориб тушибди. Подшонинг хизматкорлари қизни подшо ҳузурига олиб келибдилар.

Подшо куёвини чақириб, нега бундай қилганлигини сўрабди. Бола “билмайман” деб тураверибди. Подшонинг жаҳли чиқиб, болани осишга буюрибди. Уни дор тагига олиб борганларида, ақл ёрдамга келибди. Бола эс-ҳушини йиғиб қараса, дор остида турган эмиш. Шунда:

— Нега мени дорга осяпсизлар? Мен нима гуноҳ қилдим? — деб сўрабди бола.

Подшо одамлари бўлган воқеани унга айтиб берибдилар. Бола ҳайрон бўлиб:

— Мен ҳеч қандай гуноҳ иш қилганим йўқ эди-ку? Мени қўйиб юборинглар. Менинг бир қари энам бор, у — ёлғиз. Мен жўхори қўришим керак, бўлмаса хўжайиним уришади, — деб йиғлабди. Кейин подшонинг раҳми келиб, болани озод қилибди.

Шундагина Давлат Ақлнинг кучлилигига, усиз ҳеч қандай иш битмаслигига тан берибди.

ОЛТИН ОЛМА

Ўтган замонда икки қўшни яшаган экан. Бири бой, лекин бефарзанд, иккинчиси эса бола-чақаси кўп-у, бироқ ниҳоятда камбағал экан.

Бола-чақаси кўп камбағал қўшнининг уйи кеча-ю кундуз шовқин-сурон, тўполон, бағир-буғур бўлиб, бой қўшнисига ҳеч тинчлик бермас экан.

Бир уни бой қўшни камбағалникига чиқиб:

— Тинчлик берасизларми, йўқми, ейишга овқатларинг йўқ, ҳамма ёқдан қарз бўлиб ётибсанлар-ку, кечаси-ю кундуз уйларингда кулги, шовқин-сурон, бу нима деган гап! — деб дўқ урибди. Шунда камбағал жавоб қайтарибди:

— Эй, қўшни, бизнинг олтин олмаларимиз бор. Шуларни думалатиб ўйнаб, димоғимизни чоғ қиламиз. Шунинг учун бизнинг уйимиздан кулги аримайди, — дебди.

Бу сўзни эшитган бой қўшни индамай ўз уйига кириб хотинига:

— Хотин, сандиқни оч, олтинларни ол. Мен уларни заргарга олиб бориб, иккита олтин олма ясатиб келай, сўнгра биз ҳам шод-хуррам бўлиб яшаймиз, — дебди.

Хотини сандиқдан олтинларни олиб эрига берибди. Бой уларни заргарга олиб бориб иккита олма ясатибди. Олмаларни олиб келиб уйда эр-хотин тоза думалатишибди. Бироқ ҳар иккисида ҳеч қандай кулги пайдо бўлмабди. Улар олтин олмани думалата-думалата чарчаб, “энди қандай қилсак биз ҳам кулиб, хурсанд бўлар эканмиз”, деб ўйлашибди. Ниҳоят бой яна қўшнисиникига чиқиб сўрабди:

— Қўшни, биз ҳам олтин олмани эр-хотин жуда кўп думалатиб-думалатиб ҳеч қандай хурсандчиликка эга бўлолмадик. Бунинг сири нимада, айтиб берингиз-чи? — дебди. Қўшниси:

— Эй, бой бобо, бизнинг олтин олмаларимиз, кулгимиз, бахтимиз мана шу болаларимиз. Биз ҳар куни шулар билан қувонамиз, куламыз, яйраймиз. Натижада қийинчиликларимиз ҳам, қарзларимиз ҳам унутилиб кетади. Булар бизнинг бозоримиз, — дебди.

Бой ўзининг бефарзандлигидан афсусланиб, пешонасига бир уриб, уйига кириб кетган экан.

ЭПЛИК БИЛАН СЕПЛИК

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда икки ўртоқ бўлган экан. Иккови ҳам тўй қилиб ўйланишибди. Улардан бирининг хотинининг сепи кўп экан, уни “сеплик келин” дейишар экан.

Бир куни уларникига ўртоғи меҳмон бўлиб келибди. Уларнинг уйи тартибсиз, чанг бўлиб ётган экан. Меҳмон йигит ўртоғи эшикка чиқиб кетганида, аста бориб тахмонни кўрибди. Қараса, тахмондаги кўрпаларнинг уवादаси чиқиб кетган эмиш. “Эсизгина, ўртоғим”, деб ўйлабди меҳмон йигит. Чунки тўйлари бўлганига ҳали бир йил ҳам бўлмай, ҳамма нарсалари эскириб, тўзиб кетган экан. Меҳмон йигитнинг хотинининг мол-мулки, сепи кам экан, лекин жуда саришта, чаққон деб мақташар экан, шунинг учун ҳам уни “эплик келин” дейишар экан.

Кунлардан бир куни энди уларникага бу дўсти меҳмон бўлиб келибди. Ўртоғининг уйини кўриб, йигитнинг ҳаваси келибди. Ҳамма нарса жой-жойида, озода, тартибли экан. Таҳмондаги кўрпаларининг ҳаммаси янгидек турган экан. У эскиларини ювиб, тикиб эплар экан. Йигит ўзининг уйи билан солиштириб, ич-ичидан ўз бахтидан хафа бўлибди.

Бир куни икки ўртоқ бозорда учрашиб қолишибди. Улар анча суҳбатлашгач, хотини эплик бўлган йигит дўстига:

— Сенга анчадан бери бир маслаҳат бермоқчи эдим. Қачонгача шундай юраверасан? Мана мен фарзандли бўлдим. Бир томондан хотининг уйга яхши қарамаса, иккинчи томондан фарзандларинг бўлмаса, бунақа турмушдан не фойда? — дебди.

— Мен хотиним билан ажрашганим билан бошқа яхшироқ хотин топилармикан, — дебди.

— Сен бундан ҳам сема. Мен бу ҳақда оилам билан гаплашиб қўяман, — дебди ўртоғи.

Сепли келиннинг эри уйига келгач, хотинига жавобини бериб юборибди. Дўсти эса хотини билан маслаҳатлашиб, чевар, ишбиларман, чаққонгина қиз билан уни таништирибди. Кўп ўтмай тўй бўлибди. Бу хотин уйни гулдек яшнатиб юборибди. Ҳамма увада-чувада кўрпаларни тикиб, тартибга келтирибди. Ҳамма ёқ озода, саришта бўлиб қолибди. Тезда фарзандли ҳам бўлишибди. У ўзининг дўстидан жуда миннатдор бўлибди.

Шундай қилиб, икки ўртоқнинг турмуши гўзал, ширин ўтаверибди. Ҳақиқатан ҳам иноқ, аҳил яшаш учун сеплик эмас, аввало эплик бўлиш керак экан.

ТАН СИҲАТЛИК — ТУМАН БОЙЛИК

Ўтган замонда бир қашшоқ донишманднинг олдига келиб:

— Отахон, ейишга ноним, кийишга кийимим йўқ, жуда қийналдим, нима қилишимни билмай қолдим. Энди қаерга бориб “дод” десам экан? — дебди.

Чол:

— Сен камбағалсан? — деса, у:

— Ҳа, бола-чақаларим ҳам, ўзим ҳам очман, қийналиб кетдик, — деб ниҳоятда зорланибди.

Чол:

— Хўп, бўлмаса менга ўнг қўлингни сот, неча пул берай? — деса, ҳалиги йигит.

— Йўқ, ўнг қўлим ўзимга керак, сотмайман, — дебди. Шунда чол:

— Бўлмаса ўнг кўзингни сот, — дебди. Йигит:

— Нега мен ўнг кўзимни сотар эканман, у менга доимо керак, — дебди.

Чол шу тарзда йигитнинг тана аъзоларини бирма-бир “сотгин”, деб айтиб чиқибди. Йигит “йўқ” жавобини қайтаравергач, чол йигитга:

— Ҳа, тўрт мучалинг соғ бўлса, турмушдан зорланиб нима қиласан? Кишининг тан-жони соғлиги — туман бойлиги-ку! “Соғ танда — соғ ақл”, деб бекорга айтишмаган. Соғ бўлсанг ҳар қандай иш бажарасан ҳам, қўлингдан келади. Кунинг ўтади, — деб жавоб қайтарган экан.

ЎТИНЧИНИНГ БАХТЛИ ХОТИНИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо бор экан. Бир хотинини подшо қўйиб юборган экан.

Кунлардан бир куни подшо ўзини танитмай, шу хотинининг уйига кириб борибди ва:

— Тангри меҳмон олинг, — дебди. Хотин эшикни очиб:

— Тангри меҳмонга эшигимиз очиқ, — деб подшони кутиб олибди. Подшо хотинидан:

— Бу уйда ёлғиз яшайсизми? — деб сўрабди. Хотин:

— Ёлғиз эмасман, эрим ўтинга кетган, келиб қолар, — дебди. Шунда подшо:

— Шундай гўзал аёл ўтинчига хотин бўлиб яшайсизми? Топилмадимми бир бойроқ одам? — дебди.

— Бойроқни бошимга урайми, подшонинг ҳам хотини бўлиб кўрганман, минг подшодан бир қул, минг олтиндан бир пул яхши, — дебди хотин.

Подшо таажжубланиб яна сўрабди:

— Нима, подшонинг хотини бўлиш ёмонми?

— Агар подшонинг хотини бўлсанг, қирқ кунда бир куласан-у, кунда минг ўлиб тирилсан. Эримга ўхшаган ғариблар эса хотинларини кунда минг кулдириб, оёғинга тикон кирса тили билан суғириб олишга ҳам рози бўлади, — дебди хотин.

Подшо, “Хотиним мендан айрилганидан хурсанд экан” деб, ўтинчи келмасданоқ чиқиб кетибди.

Шундан кейин подшо эртаси куни бир хотини билан қолиб, бошқа хотинларини мол-дунёси билан айириб юборибди. Унинг эртасига эса элатга жар урдирибди: “Кимда ким икки хотинли бўлса, бир хотини билан қолиб, иккинчисини рози қилиб айириб юборсин, фармон бажарилмаса, моли подшолик, боши қазолик!”

Бу фармонни эшитган бойлар, вазир-у вузаролар, мулла—эшонлар, савдогар-у бойваччалар, қўйингки, ким икки хотинли бўлса, бирисини қози-калонлар иштирокида талоқ қилиб, севган хотинлари билан қолишибди.

ЭШМАТ БИЛАН ТОШМАТ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда икки дўст яшаган экан. Улардан бирининг исми — Эшмат, иккинчисиники Тошмат экан. Улар ўргаларидан қил ўтмас яқин дўст экан. Икковлари ҳам жуда камбағал экан.

Кунлардан бир кун улар Хизр ёнига илтимос билан бормоқчи бўлишибди. Эшмат билан Тошмат ўзаро маслаҳатлашибди. Шунда Эшмат:

— Мен Хизрдан мол-дунё ва кўпгина улфатлар сўрайман, — дебди. Тошмат эса:

— Менга мол-дунё керак эмас. Мен ёшимни яшаб, уйланиб, бола-чақа ортгирсам, дейман, — дебди.

— Эй, ундан кўра, менга ўхшаб сен ҳам мол-дунё сўрасангчи? Агар бойлигинг бўлса, ҳамма иш ҳам юришиб кетаверади, — дебди Эшмат.

Тошмат эса ўз гапидан қайтмабди. Улар Хизрга бориб, ўз тилаklarини айтишибди. Хизрнинг уларга раҳми келиб, сўраган нарсаларини берибди. Келгусидаги ҳаётлари ўзлари тилаб олганларидек бўлишини айтибди. Иккаласи ҳам хурсанд бўлиб қайтишибди ва катта бир чинор тагига келиб дам олишибди. Шу чинор тагида Эшмат билан Тошмат ажраб кетишлари керак экан. Улар хайрлашиб, уй-уйларига жўнашибди.

Орадан бир неча йиллар ўтибди. Эшмат жуда бой бўлиб кетибди, мол-у дунёси, ўртоқлари борган сари кўпайиб, қаерга борса меҳмондорчилик, айш-ишрат билан яшабди. У қирқта хотин олибди, лекин бирорта ҳам фарзанд кўрмабди.

Бир куни хуноб бўлиб ўтириб, дўсти Тошмат эсига

тушибди. Эшмат дўстидан бир хабар олмоқчи бўлиб, бир қанча дўстлари билан Тошматникига жўнабди.

Тошмат меҳмонларни жуда яхши кутиб олибди. Тошмат камбағал яшар экан. Унинг эғнида эски чопон, оёғида эски қалиш, битта носқовоқни осиб олган экан. Унинг жуда гўзал хотини, ўнта ўғли, саккизта қизи бор экан. Катта фарзандлари ёрдам берадиган бўлиб қолган экан. Тошмат топганини, борини дастурхонга қўйибди. Шунда Эшмат:

— Ўртоқ, ўшанда нимага сен менинг гапимга кириб мол-у дунё сўрамадинг? Яшашингни қара, бир аҳвол. Сенга фарзандларинг нима қилиб берарди? — дебди.

Бу гапдан Тошматнинг жаҳли чиқиб:

— Яшашимга нима бўлибди, мен ҳам бошқа одамлар сингари кунимни кўриб юрибман. Ҳаётимдан нолимайман, ёнимда бола-чақаларим бор, нима ғамим бор? Ўлсам, чироғимни ёқиб қоладиган ўғилларим бор. Қизларим эса ўлганимда тепамда отамлаб йиғлашади. Ном-нишонсиз кетмайман, — дебди.

Бу гаплардан Эшмат таъсирланиб, хафа бўлиб қолибди. Шу пайт Тошматнинг кичкина ўғли чопиб келган экан, отаси унга:

— Бор, ҳов анави ерда ётган носқовоғимни олиб келгин, бир чекай, — деб носқовоғини анча нарига отиб юборибди.

Ўғли отасининг айтганини қилиб, югуриб бориб носқовоғини кўтариб келибди.

— Кўрдингми, қани сен ҳам бирорта ўртоғинга буюр-чи, отиб юборган носқовоғингни олиб келиб берармикан? Ўз фарзандинг бўлганида беминнат қиларди. Уни уришсанг ҳам, сўксанг ҳам, эркаласанг ҳам ихтиёр ўзингда, ўз фарзандингга ҳаддинг сиғаверади. Қариганингга эса белингга қувват бўлади, — дебди.

Эшмат “ҳа, бойлик, айш-ишрат ўткинчи экан. Мен ҳам бир пайтлар Хизрдан фарзанд тиласам бўлар экан” деб, хафа бўлиб, дўстлари билан уйига қайтибди.

ИБН СИНО ВА ТАРБИЯ

Йигит билан қиз турмуш қуришибди. Орадан тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат-у тўққиз дақиқа ўтгач, фарзанд кўришибди.

— Боламинизни қандай тарбия қиламиз? — дебди хотини эрига.

— Уни шундай тарбия қилайликки, катта бўлганда эл-юртга фойдаси тегадиган бўлсин, — дебди эри. Хотини ҳам:

— Тўғри айтасиз, мен ҳам шуни ўйлаб турган эдим. Яхшиси, устоз Ибн Синодан сўраб кўрайлик-чи, у киши нима деркин, — дебди.

Бу гап эрига ҳам маъқул тушибди. Эр-хотин болани кўтариб, Ибн Синокига келишибди. У бир кичик тор кулда яшар, шундай бўлса-да, донғи оламга кетган экан.

Ибн Сино уларни яхши кутиб олибди, нима иш билан келганликларини сўрабди.

— Боламизнинг тарбияси ҳақида бизга маслаҳат берсангиз. Токи катта бўлгач, эл-юртга фойдаси тегадиган киши бўлса, — деб сўрабди.

— Қачон туғилди? — деб сўрабди Ибн Сино.

— Эрта билан туғилди, — деб эрининг ўрнига хотини жавоб берибди.

— Эй болаларим, — дебди Ибн Сино, — бола эрта тонгда туғилган экан, ҳозир чошгоҳ бўлди, кечикибсизлар. Бола туғилиши билан унинг тарбияси ҳақида қайғуриш керак эди.

ИСКАНДАР БИЛАН БОЙНИНГ ҚИЗИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир қишлоқда жуда ҳам камбағал бир подачи чол бўлган экан. Чолнинг битта-ю битта Искандар деган ўғли бор экан. У жуда зийрак, меҳнатсевар бола бўлиб ўсибди.

Қўшни қишлоқда бир бой яшар экан. Унинг битта-ю битта қизи бор экан.

Кунлардан бир куни шу бойнинг қизи Искандарни кўриб, ошиқ бўлиб қолибди. Бойнинг қизи отасига “шу йигитга берасиз” деб туриб олибди. Охири бой чолникига совчи юборишга мажбур бўлибди.

Чол нима қилишини билмай, ўғли билан маслаҳатлашибди. Чол билан ўғлининг гаплари бир ердан чиқибди. Чол қизнинг совчиларига:

— Биз жуда камбағал яшаймиз. Ўғлимга ҳам ўзимизга ўхшаган бирор камбағал бечоранинг қизи топилиб қолар. Бойнинг қизини келин қилмаймиз, — дебди.

Рад жавобини олсалар ҳам, совчилар қайта-қайта келаверишибди. Охири бундан бирор иш чиқишига кўзлари етмагач, турли йўллариини ўйлаб бошлашибди.

Шундан кейин бой билан унинг хотини эски, йиртиқ кийимларни кийиб, чолнинг уйига бормоқчи бўлишибди. “Зора бизларни камбағал экан деб рози бўлса”, деб ўйлашибди. Шундай қилиб, бой ва унинг хотини эски, йиртиқ кийимларини кийиб, чолникига боришибди. Чол уларни ҳурмат билан кутиб олибди, меҳмон ҳам қилишибди. Кейин бой секин гапни бошлабди:

— Биз ҳам сизга ўхшаган бир бечора кишилармиз, кунда топганимиз аранг етиб туради. Ўзимизга ўхшаган оила билан қариндош бўлмоқчи эдик. Бизнинг бир қизимиз бор эди. Сизларнинг ҳам яхшими-ёмонми ўғилларингиз бор экан. Шунга нима дейсизлар?

Бу гапларни эшитган чол булар ҳам ўзимизга ўхшаган бечора кишилар экан, деб қувониб кетибди. Чол бу меҳмонлар ҳақида Искандарга айтибди. Искандар ҳам рози бўлибди. Чол меҳмонларга чиқиб бажону-дил рози эканликларини айтибди.

Тез кунлар ичида енгилгина тўй ўтказишибди. Искандар қизнинг қандайлигини, кимлигини тўй куниёқ сезибди. Аммо индамай, “сени қараб тургин ҳали” деб юраверибди. Бойнинг қизи шундай қўпол, фаросатсиз, ишёқмас экан-ки, асло қўяверасиз. Ҳовли-жойларни чала супурар экан. Кир ювса, чала юваркан. Овқатни эса бемаза тайёрларкан.

Искандар хотинининг бундай қилиқларини кўриб, “сени шундай тарбиялайки, онангдан қайта туғилгин”, — дебди ичида.

Бир куни йигит касал бўлиб қолибди. Хотини:

— Қаерингиз оғрияпти? — деб сўрабди.

Йигит:

— Бошим қаттиқ оғрияпти, — дебди.

Хотини эрининг бошини босибди. Аммо унинг бош оғриғи ҳеч қолмабди. Шунда Искандар:

— Раҳматли онам аввал қўллларини ювиб, тирноқларини олиб, кейин бошимни силар эдилар. Шундан кейин бошимнинг оғриғи ҳам тез қоларди, — дебди.

Хотини югуриб бориб қўллларини тозалаб ювиб, тирноқларини олиб, кейин келиб эрининг бошини силабди. Тезда Искандарнинг боши ҳам тузалибди. Бундан кейин бирор ишни қилдирмоқчи бўлса, йигит ўзини касалга солиб, ҳамма ишларни айтиб оладиган

бўлибди. Аста-секин уй ҳам, ҳовли ҳам, идиш-товоқлар ҳам тоза бўла бошлабди.

Искандар бойнинг қизини рўзгордаги камчиликларини юзига айтмай, аста-секин шундай қилиб тарбиялаб олган экан.

Фаросатсиз, қўпол, ишەқмас бўлган бойнинг қизи фаросатли, зийрак аёлга айланибди.

ҚАЙНОНА БИЛАН КЕЛИН

Бир бор экан, бир йўқ экан, яқин замонда бир қайнона билан келин бўлган экан. Кампирнинг ўғли савдогар экан. Бир куни йигит сафарга кетаётиб, бир нечта қўйларни сўйиб, хотинига “онамга яхши қарагин” деб тайинлаб кетибди. Эртаси куниёқ келин қайнонасига кашта олиб келиб тикишни буюрибди. Саксон ёшли кампир кеча-кундуз тиним билмай кашта тикибди. Ўғли савдодан келгунча кампирнинг елкалари букри бўлиб қолибди. Ўғли келгач, онасидан сўрабди:

— Онажон, сизга нима бўлди? Тинчликми?

— Болам, тинчлик. Сени соғиниб шундай бўлиб қолдим, — деб келинининг айбини яширибди.

Лекин қўни-қўшнилар, атрофдагилар бутун воқеани йигитга айтиб қўйишибди. Шундан кейин йигитнинг жаҳли чиқиб, хотинини уйдан ҳайдаб юборибди.

Бир қанча вақтдан кейин у иккинчи марта уйланибди. Яна сафарга жўнаш олдидан хотинига, “онамга яхши қарагин” деб тайинлабди. Аммо йигит савдога кетиши билан хотини қайнонасини уйдан ҳайдаб юборибди. Йигит сафардан уйига қайтиб келса, онаси йўқ эмиш. Хотинидан сўраса, у:

— Онангиз ўзидан ўзи уйдан кетиб қолди, ўзи ёмон хотин экан-да. Сиз бекорга аввалги хотинингизни ҳайдаб юборган экансиз, — дебди.

Лекин йигитнинг яқинлари унинг онасини келин ҳайдаб юборганини, ҳозир кўчама-кўча қийналиб юрганини айтишибди. Йигитнинг жаҳли чиқиб, бу хотинини ҳам ҳайдаб юборибди ва онасини ахтариб йўлга тушибди. Бир ерга борса, одамлар тўпланишиб туришган эмиш. Қараса, ўзининг онаси ўйинга тушиб, ашула айтаётган эмиш. Йигит буни кўриб жуда хафа бўлиб кетибди. Одамлар орасидан ўтиб, онасини олиб чиқибди-да, уйига олиб келибди.

“Агар хотин зоти шунақа бўладиган бўлса, бошқа

уйланмаганим бўлсин” деб, савдогар йигит бошқа уйланмай ўтган экан.

Фойдали Ёлфон

Бир бор экан, бир йўқ экан, чол билан кампир бўлган экан. Уларнинг икки қизи ва уч ўғли бор экан. Чол-кампир рўзгор тебратишга жуда қийналар экан, болалари эса ҳали ёш экан.

Бир куни ўзлари ҳам, болалари ҳам жуда оч қолишибди. “Нима қилсак экан”, деб роса бош қотиришибди, ҳеч бир йўлини топа олишмабди.

Шунда кампир:

— Чол, бир иложини қилинг! Бизга барибир четдан ёрдам келмайди, — деб туриб олибди.

Чол ўйлай-ўйлай, охири кечаси ўғирликка тушишга қарор қилибди, бундан ўзга чора топа олмабди.

Чол ярим кечаси ўрнидан туриб, ўғирлик қилишга чиқиб кетибди.

Қишлоқдаги битта оқсоқолнинг жуда кўп қўйлари бор экан. Чол ўшанинг битта қўйини ўғирлабди. Улар қўйини сўйиб, гўштини қозонда қайнатишибди. Болаларини уйғотишдан аввал чол кампирига:

— Кампир, энди бир амаллаб, шу гўштларни болалар уйқусираб ётганларида едириб юбориш керак, — дебди.

— Буни қандай қиламиз? — деб сўрабди кампир.

Чол:

— Ҳозир болаларнинг устига сув сепамиз. Кейин, “ёмғир ёғиб юборди” деб, уларни чопонларига ўраб айвондан уйга олиб кирамиз. Уйда эса, улар уйқу аралаш гўштни тез-тез еб оладилар, — дебди. Гўштни болаларга едириб, ўзлари ҳам еб, яна уйқуга кетишибди.

Эртасига қишлоқ оқсоқоли битта қўйнинг йўқолганини ҳамма ёққа жар солибди. Кейин икки-учта одамни олиб, эшикма-эшик ахтаришга тушибди. Улар чол-кампирларникига ҳам келиб, болаларидан сўрашибди:

— Кеча кечаси уйларингда гўшт едиларингми?

Шунда болалардан бири:

— Ҳа, биз гўшт едик, — деб юборибди.

Бундан чол-кампир саросимага тушиб қолишибди. Шунда кампир дарров ўзини тутиб олиб, чаққонлик билан:

— Ҳой, жувонмарг бўлгур, қачон сенга гўшт берган эдик? — дебди.

Шунда бола йиғламсираб:

— Ҳув, ёмғир ёққан куни, отам уйга олиб кириб гўшт берган эди-ку! — дебди.

Чол оқсоқолга қараб:

— Ҳурматли оқсоқол, бола рост гапирди. Анча вақт бўлди, бирда шаҳарга тушиб гўшт олиб келган эдим. Ўша куни ёмғир ёққан эди. Ёш бола-да, сўраганингизга, ўша еганини айтаяпти, — дебди.

Оқсоқол ва у билан бирга келган одамлар индамай чиқиб кетишибди. Чол билан кампир эса жазодан қутулиб қолишибди.

ХОТИННИНГ ЯХШИ-ЁМОНИ МЕҲМОН

КЕЛГАНДА БИЛИНАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир эр-хотин бор экан. Эр овчилик билан шуғулланар экан. Унинг отаси улардан узоқроқ жойда яшар экан.

Бир куни эр овга кетганида биров эшикни тақиллатиб, “Ҳазратқул” деб чақирибди. Унинг хотини эшикни очмай, ичкаридан туриб, “уйда йўқлар” деб жавоб берибди ва келган меҳмоннинг кимлигини ҳам сўрамабди.

Меҳмон эшикнинг ортида туриб-туриб қайтиб кетибди. У келган киши эрининг отаси экан. Кетмасидан аввал у киши шундай дебди:

— Ҳазратқул келса айтинг, остонани бошқа қурсин!

Эри овдан қайтгач, хотини:

— Сиз йўғингизда бир киши келди. “Эрингиз остонани бошқа қурсин” деб кетди, — дебди.

Шунда эри бўлган воқеани тушуниб, хотинининг жавобини бериб юборибди.

Бир қанча вақт ўтгач, Ҳазратқул яна уйланибди. У овдалигида яна отаси келиб, эшикни қоқибди. Хотини чиқиб, уни уйга таклиф этибди, меҳмон қилибди. У хурсанд бўлиб, қайтаётганида:

— Эрингиз келса айтинг, остонани сира ўзгартирмасин, — дебди.

ДАВЛАТ — ОҒИЗ БИРЛИКДА

Қадим замонда бир бойнинг уч ўғли бўлган экан. Бой жуда бадавлат экан. Бой ўзининг ҳаётлигида ўғилларини уйлантирибди. Катта келин жуда жанжалкаш, ўртанча келин мол дунёга ҳирс қўйган, кичик келин эса жуда хушфеъл экан. Бой ўлганидан сўнг, ўғиллари отасидан қолган дунёни бўлишиб олишибди ва шу билан учала келин ҳам ўзларича мол тақсимлаб олишибди.

Бойнинг давлати шу билан кетибди. Давлат кетибди-ю, лекин бир нарчасини қолдириб кетгандай бўлибди. У яна шу ҳовлига кириб, келинлар билан хўшлашмоқ учун аввал катта келиннинг олдига борибди. У:

— Мен кетмоқчиман, мендан нима истагинг бўлса, талаб қилиб олгин, — дебди. Катта келин керилиб-бурилиб:

— Кетар эмиш!.. Кетсанг кетавер, менга мана шу дунё умримнинг охиригача етиб ортади, — деб уйдаги нарсаларини кўз-кўз қилибди.

Давлат хафа бўлиб ҳовлидан чиқибди-да, ўртанча келиннинг ҳовлисига кириб айтибди:

— Келин, мен кетмоқчиман, мендан нима истасанг, олиб қолгин.

Келин:

— Менга яхши-яхши кийимлар, бир неча йилга етадиган пул қолдириб кетсанг, мен сендан розиман, — дебди. Давлат ўртанча келинга шу замон бир неча йилга етгудай пул-дунё, яхши-яхши кийимлар тайёр қилибди-да, хўшлашиб чиқиб, кичкина келиннинг ҳовлисига кирибди.

Кириб қараса, кичик келин хафа бўлиб ўтирганмиш. Давлат секин келиб, унинг қаршисига ўтирибди.

— Нега бошингни ерга солиб ўтирибсан? — деб сўрабди Давлат.

— Нега хафа бўлмас эканман, ахир бой отам дунёдан ўтиб кетди-ю, рўзгоримиз бўлинди, оғиз бирлигимиз йўқолди, — дебди кичик келин. Шунда Давлат кичик келинга:

— Мен ҳам сен билан хайрлашиш учун келдим. Мендан нима тилагинг бўлса тилаб олгин, мен кетаман, — дебди.

Бу сўзни эшитган кичик келин хафа бўлибди-да, Давлатга қараб:

— Агар мақсадингиз мендан кетиш экан, сиздан тилаб олган нарса мен учун умрлик бўлармиди? Менга ҳеч нарса керак эмас. Агар элим, эрим билан куним оғиз бирликда, ростгўйликда ўтса, ҳалол меҳнатимиз билан яшасак, шунинг ўзи менинг сиздан тилаган тилагим бўлади, — деб жимгина ерга қарабди. Шунда Давлат хушвақт бўлиб, келиннинг бошини силаб, пешонасидан ўпиб шундай дебди:

— Мен кетиб сендан аълороқ жойни топармидим? Мен ҳам қаерда оғиз бирлик, ростгўйлик, ҳалол меҳнатли кишилар бўлса, шу ерга бораман. Мен ана шу кишиларнинг бойлигиман, хафа бўлма, мен сен билан қоламан.

Келин кўзларидан севинч ёшларини тўкиб турганида эшиқдан эри кириб келибди. Келин эрини яхши муомалалар билан кутиб олибди, эри ҳам хотинининг пешонасидан ўпибди. Буларнинг яхшилигини, ўзаро аҳилликларини кўриб турган Давлат шод бўлиб, уларнинг ҳовлисида яшаб қолган экан.

АҚЛ БИЛАН БАХТ

Ақл билан Бахт дўст бўлишибди. Бир куни иккиси чойхонага кириб, чой ичишиб, у ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтиришса, кўчадан бир ўтинчи ўтибди.

Ақл:

— Шу бечоранинг ҳам бахти очилиб, бола-чақасини бемалол боқадиган куни бормикан, оғайни. Сиз шу ўтинчига ҳам бир қиё боқиб қўйинг, — дебди.

Бахт:

— Шу камбағал ҳам ўз бахтини топсин, — деб ўтинчига бир тикилибди.

Орадан бир неча кун ўтгач, ҳалиги ўтинчининг бахти келиб, подшога вазир бўлиб қолибди.

Ўтинчи подшо саройида яхши хизмат кўрсатиб, ҳаммага маъқул бўлибди. Вазирлар уни подшога гуноҳкор этиб кўрсатиш, йўқ қилиш йўлини ахтарибдилар. Бир вазир ўтинчи вазирга айтибди:

— Эртага подшо бир қанча меҳмонларни чақиради. Подшо маст бўлади, шунда сен подшонинг бошига бир ургин, сенга биз бир лаган тилла берамиз, — дебди. Ўтинчи вазир рози бўлибди.

Эртасига подшо саройига меҳмонлар йиғилишибди. Ичкилик ҳам қизибди. Подшо маст бўлиб қолганида, ҳалиги ўтинчи вазир ўрнидан туриб келиб подшонинг калласига бир солибди. Подшо тахтдан ағдарилибди, бошидаги тожи бир томонга учиб кетибди, шунда жаҳл билан:

— Жаллод! — дебди. Жаллод келибди. Вазирни ўлимга буюрибди. Шунда ўтинчи вазир:

— Тақсир, нима учун мени ўлимга буюрасиз, аввал қаранг-чи? — деб югуриб тожи қўлга олса, унда бир катта чаён ёпишиб ётган экан.

— Агар мен ўрнимдан туриб тожингизни бошингиздан улоқтириб юбормаганимда, сизни у чақиб ўлдирад эди. Шу қилган яхшилигим учун мени ўлимга ҳукм этасизми? — дебди.

Бу ишдан хурсанд бўлган подшо ўтинчи вазирга муҳаббати янада ошибди, катта мукофот берибди, мартабасини улуғлабди. Ўтинчи вазирни ишга солган вазир уялиб, шарманда бўлиб қолибди. Шундай бўлса ҳам ҳалиги ичи қора вазир бир эмас, бир кун ўтинчи вазирни йўқ қилиш пайига тушибди. Яна уни алдаш йўлига ўтибди.

— Оғайни, — дебди у, — сенга биз катта мукофот берамиз, яқинда подшо саройида катта ўтириш бўлади. Шунда сен унинг белига бир тепгин, — дебди. Ўтинчи вазир “хўп” деб, катта мукофотни олдиндан олибди, ўша кунга етиб ҳам келибдилар. Подшо саройида базм, ҳамма ичкилик ва овқат билан овора. Подшонинг боши қизиганда ҳалиги вазир ўрнидан туриб келиб, подшонинг белига қараб бир тепибди. Подшо тахтдан ағдарилиб ерга тушибди.

— Жаллод, белимга тепган вазирни осинглар! — дебди подшо.

Шу пайт тахтнинг тепасидан, шипдан бир тахта синиб тушган экан. Подшо йиқилиб, тахта зарбидан омон қолган экан.

— Ана, кўрдингизми, тақсир, мен сизни иккинчи марта ўлим фалокатидан қутқардим. Агарда сиз тахтда ўтирганингизда тахта бошингизга тушиб, белингизни ҳам синдириб кетар эди. Энди омон қолдингиз, яхшиликка ёмонликми? — дебди.

Шунда подшонинг меҳри жўш уриб, ўтинчи вазирни ўзига биринчи вазир этиб олибди ва кўп мукофотлар берибди.

Ақл ва Бахт бу ишларнинг тепасида турган экан.
Бахт:

— Агарда мен шу йигит қошидан кетсам, у ҳалок бўлади, — дебди.

Ақл ишонмабди. Бояги ичи қора вазир яна ишга тушибди. Ўтинчи вазир яна уларнинг шартига кўнибди. Бир кун подшо олдида ўтириб:

— Тақсир, гулингиз шохига булбул келиб қўнди, — дебди. Подшо:

— Бу нима деганинг? — деса, вазир:

— Тақсир, гул деганим, соқолингиз, булбул деганим, соқолингизга ёпишган нон ушоғи, — дебди. Бу сўзга подшонинг жаҳли чиқиб:

— Сен ҳали менинг соқолимни гулга ўхшатдингми? — деб, “жаллод”, — дебди. Жаллод келибди.

— Вазирнинг калласи олинсин! — дебди подшо. Жаллод ўтинчи вазирнинг калласини шартта кесиб ташлабди.

Бахт Ақлга айтибди:

— Ана, кўрдингизми, дўстим, инсоннинг ақли билан бахти доимо бирга бўлиши керак. Агар улар бир-биридан ажралсалар, у вақтда ўтинчи вазир ҳолига тушиб қоладилар. Шунинг учун ҳар бир кишига ақл билан бахт берилсин. Улар ҳаётда инсонга доимо йўл бошловчи раҳнамо бўлсинлар, — дебди.

ДЎСТ КУЛФАТДА СИНАЛАР

БИРЛАШГАН ЎЗАР, БИРЛАШМАГАН ТЎЗАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир кўр билан бир шол бор экан. Булар чўлдаги бир қишлоқда яшар эканлар. Қишлоқни фалокат босиб, ҳамма қишлоқдан қочиб кетибди. Фақат бу икки киши — кўр билан шолгина қолибди. Булар иккаласи қутулишдан умидларини узиб ўтирган эканлар.

Шол кўрга:

— Мен юришдан ожизман, лекин тўғри йўл кўрсатишга қодирман. Сен эса, йўл кўрсатишга ожизсан-у, йўл юришга қодирсан. Мумкин бўлса, мени опичлаб олсанг, мен йўл кўрсатсам, зора иккаламиз биргаликда ҳалокатдан қутулсак, — дебди.

Кўр шолнинг айтганига рози бўлибди-да, уни опичлаб олибди. Шол йўл кўрсатиб кетаверибди. Анча йўл юргандан сўнг улар ҳалокатдан қутулибдилар. Шундан кейин, улар бир-бирларидан ажралмайдиган қалин дўст бўлиб қолган эканлар.

“Бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар” деб шуни айтадилар-да.

БАРОҚХОН

Бир бор экан, бир йўқ экан, битта бароқ мушук бор экан. У якка ўзи катта чинор тагидаги бир уйда яшар экан.

Кунлардан бир куни мушукнинг бу ерда яшашини қарға билиб қолибди ва буни ҳамма ҳайвонларга айтиб қўйибди. Қарғадан бу гапни эшитган типратикан мушукнинг уйига келибди-да:

— Бароқжон, Бароқжон, эшигингни оч, икковимиз бирга яшаймиз, — дебди.

— Мунча хунуксан, келиб-келиб сен билан ўртоқ бўламанми? — дебди ва типратиканни уйига киритмабди.

Эртасига Бароқхоннинг уйига олмахон келибди.

— Бароқжон, Бароқжон эшигингни оч, иноқ бўлиб бирга яшайлик, — дебди у ҳам.

— Ўзинг сиғасанми, думинг сиғадими, — деб мушук олмахонни ҳам уйига қўймабди. Олмагон ўсал бўлиб қайтиб кетибди.

Олмахондан кейин чопқир қуён келибди:

— Бароқжон, Бароқжон, эшигингни оч, йўлда очкўз бўри турибди, — дебди. Бароқжон қуёнга ҳам эшигини очмабди.

Қуёндан кейин ака-ука Ўмбалоқ ва Дўмбалоқ деган айиқчалар келишибди.

— Бароқжон, Бароқжон, эшигингни оч, биз Ўмбалоқ билан Дўмбалоқ бўламиз, сен билан бирга ўйнагани келдик, — дейишибди улар.

Мушук уларни ҳам уйига қўймабди. Айиқчалар унга ёлвориб:

— Биз уйимизга борайлик десак, йўлимизда оч бўри юрибди, жон ўртоқ, эшигингни оч, — дейишибди.

— Ўзларинг қўпол экансизлар, эшигим зўрға турибди, тегиб кетсаларингиз ағдарилиб тушади, — деб барибир уларни уйига киритмабди.

Бир вақт думини тараб тулки, лабини ялаб бўри келибди:

— Бароқжон, Бароқжон, сени бир кўришни орзу қилардик, сенинг олғир бобонг йўлбарс бизга қариндош бўлади, — деб мушукдан рухсат сўрамай ҳам, ўзлари унинг уйига кириб келишаверибди. Бароқжонни гапиргани ҳам қўймай мақтай бошлашибди.

— Вой-вой, ана бу гиламларни қаранг-а, ана бу кийимбошларни қаранг-а, идиш-товоқларни қаранг-а, — деб уни талтайтириб юборишибди. Сўнгра йўлбарснинг уйини мақтай бошлашибди. Уларнинг мақтовини эшитган Бароқжон ўзига-ўзи “йўлбарснинг уйи менинг уйимдан ҳам чиройли экан” деб ўйлаб, уларга:

— Мен бориб йўлбарс бобонинг уйини кўриб келай, сизлар менинг уйимни пойлаб ўтиринглар, — деб йўлбарсникига қараб жўнабди. Йўлда пойлаб турган кўк бўри унга ташланибди. Бароқжон жон ҳолатда бўрининг кўзига чанг солибди, бўри кўзининг оғриғига чидолмай уни қўйиб юборибди.

Бароқжон уйига қайтиб келса, тулки билан бўри унинг ҳамма нарсаларини еб қўйишибди, бунинг устига уни ўз уйига киритишмабди. Шунда Бароқжон нима қилишини билмай “дод” солибди. Унинг додлаб йиғлаётганини эшитган типратикан, олмахон, қуён, Ўмбалоқ билан Дўмбалоқлар етиб келишибди. Ҳаммалари бир бўлиб бўри билан тулкининг жазосини беришибди. Бароқжон ҳамма ҳайвонларни уйига ўзи таклиф қилибди ва уларга:

— Жон ўртоқлар, қолинглар, биргаликда дўст бўлиб яшаймиз, дўстликда гап кўп экан, — дебди.

Шундай қилиб, Бароқхон улар билан биргаликда бехатар яшаб, мурод-мақсадига етибди.

ДЎСТЛИК СИНОВДА ЧИНИҚАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир куни барг билан кесак дўст бўлишибди. Улар бир-биридан ажралмасликка аҳд қилишибди ва оғир кунларда бир-бирларига ёрдам беришга ваъдалашибди.

Улар аҳил яшай бошлабдилар.

Кунлардан бир кун қаттиқ шамол турибди.

Шамолнинг ғувиллашидан қўрқиб кетган барг кесакка нолиш қилиб йиғлабди. Шунда кесак:

— Ҳеч қўрқмагин, мен сени бу балодан қутқараман, — деб баргни пана қилиб тўсибди.

Шамол қанчалик кучли бўлмасин, баргни учираб кета олмабди. Бу аҳволни кўрган шамолнинг аччиғи келиб, ёмғирни юборибди. Бу билан у кесакдан ўч олмоқчи бўлибди. Лекин ёмғир ҳам буларни қўрқита олмабди.

Ёмғирнинг ёғишини кўрган кесак баргга нолиш қилибди. Ўзини ёмғирдан қутқаришини сўрабди. Шунда барг бир сакраб кесакни пана қила бошлабди. Қанчалик кўп сел ёғмасин, кесакни қўрқита олмабди. Ёмғир тингач, кесак билан барг қучоқлашиб кўришибдилар. Улар ўзларининг меҳр-оқибатларидан хурсанд бўлиб, янада иноқлашиб кетибдилар.

СИЧҚОНЛАР ТОРТИШУВИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, икки сичқон бор экан. Бу сичқонлардан бири шаҳарда, иккинчиси қишлоқда яшар экан.

Кунлардан бир куни бу сичқонлар бир-бирлари билан танишиб қолибди. Бундан кейин дўст бўлишга аҳдлашибдилар.

Биринчи бўлиб қишлоқда яшовчи сичқон шаҳарда яшовчи сичқонни меҳмонга чақирибди. Сичқон меҳмонни бугдой ғарамлари атрофида айлантирабди ва:

— Мен бола-чақаларим билан шу жойда, ҳузур ҳаловатда яшайман, — дебди.

Бир куни шаҳарда яшовчи сичқон ҳам уни меҳмонга таклиф этибди. Меҳмон келгач, у хумдаги ёғларни кўрсатиб:

— Сен у ерда буғдой билан кун кўраётган бўлсанг, мен бу ерда хумдаги ёғларни ялаб, бола-чақаларим билан фароғатда яшаяпман. Мен сенга қараганда яхшироқ яшайман, — дебди.

Икки сичқон бир-бирлари билан айтишиб, жанжаллашиб қолишибди. Бири “мен яхшироқ яшайман” деса, бошқаси “йўқ, мен сендан кўра яхшироқ яшайман” деб роса тортишишибди. Буларнинг жанжалини эшитиб қолган мошвой секин келиб, иккала сичқонни ҳам еб қўйибди. Улар ҳатто қочигша ҳам улгуролмай қолишибди.

САБР ТАГИ — САРИҚ ОЛТИН

Ўтган замонларда Боқижон номли бир йигит яшаган экан. Унинг ота-онаси ўлиб, улардан бир танобча ер қолган экан. Боқижон шу ерда кеча-кундуз ишлаб, олган ҳосили билан ўз рўзғорини тебратар экан. Унинг экинлари аини пишар чоғида бойлар, судхўрлар сувни ўз ерларига буриб олиб қўйишар, экинлари сувсизликдан қовжираб қолар экан. Камбағал йигит бориб мироб, оқсоқоллардан сув талаб қилса, улар қўлига қамчи олиб, дўқ қилиб ҳайдаб юборар экан. Шундай азоб-уқубатда қорни ошга, усти кийимга ёлчимай зўрға ҳаёт кечирар экан. Бироқ Боқижон катта йигитча бўлиб қолган, у энди уйланишни, оила қуришни орзу қилиб яшар экан. Боқижон яшаган қишлоқда бир камбағал деҳқоннинг Гулойим номли қизи бор экан. Гулойимнинг қадди-қомати келишган, қош-кўзи қора, ой деса оғзи бор, кун деса кўзи бор, унинг ойдаи ҳусн-жамоли ўзига муносиб бир қиз экан. Боқижон Гулойимни сувга чиққанида кўриб, севиб қолган экан. Гулойим ҳам рўмолчасини бошига елвагай ташлаб, Боқижонга бир қиё боқиб, мийиғида кулиб қўйган экан. Боқижон Гулойимга бўлган муҳаббатини кимга айтишини билмай, кўп ташвиш тортиб юрар экан. Боқижон аҳён-аҳёнда сувга чиққанида қизни кўриб, саломлашиб, ҳол-аҳвол сўрашиб турар экан.

Бир куни Боқижон холасини ўз уйига чақирибди. Унга ўз истагини айтибди. Холаси Гулойимнинг уйига совчиликка боришга рози бўлибди.

Бир куни Боқижоннинг холаси Гулойимларникига совчи бўлиб борибди. Гулойимнинг онаси қизининг юриш-туришидан хабардор экан. Ҳатто Гулойим

Боқижонни ёқтириб қолганини онасига айтган экан. Бироқ Гулойимнинг отаси бу ишга қаршилиқ кўрсатибди. Отаси Гулойимга келган совчиларнинг бирини ўпоқ, бирини сўпоқ деб, рози бўлмай қайтариб юборибди. Лекин Боқижоннинг холаси совчиликка бораверибди, бораверибди. Ниҳоят, Гулойимнинг ота-онаси рози бўлишибди. Қишлоқда ўзига яраша кичкинагина тўй қилишибди ва Боқижон билан Гулойим бирга ҳаёт кечира бошлашибди.

Орадан бир неча йиллар ўтибди. Боқижон билан Гулойим меҳнат қилиб, ўз боғ-роғларида ишлаб, олган ҳосиллари билан ўз рўзғорларини тебратишар экан.

Бир куни Боқижон қаттиқ қасал бўлиб, ётиб қолибди. Бутун уй-рўзғор, ер ишлари — деҳқончилик фақат биргина Гулойим бошига тушибди. Бечора Гулойим эрта тонг-саҳарда туриб то хуфтонгача тинмай меҳнат қилар экан. У Боқижонни яхшилаб даволаш, рўзғорга қараш, экинларни суғориш, кир ювиш, ҳамма ёқни супуриш-сидириш каби ишларни ҳам бажарар, ҳеч тинмас экан. Боқижоннинг касалига ҳеч қандай табибнинг дориси қор қилмабди. Унинг яраси зўрайиб, ўзи чўндай озиб, ҳеч қимирламай қолибди. Гулойим ҳам бу дард-у ғам, ташвишдан ориқлаб, нима қилишини билмай, кимдан ёрдам сўрашга ҳайрон бўлиб юраверибди. Гулойимнинг ота-онаси ниҳоят камбағал бўлгани учун буларга ҳеч қандай ёрдам кўрсата олишмас экан. Гулойим Боқижоннинг касалини тузатишга кўп уринибди, натижа чиқмабди. У бойларнинг уйига бориб, уларнинг кирини юиб, хизматларини бажариб, топган нон ва озиқ-овқатлари билан Боқижонни боқиб юраверибди. Энди қишлоқда дув-дув гап тарқалибди. Боқижонга ёмон яра чиққанмиш, одамларга юқармиш. Уни бу қишлоқдан бошқа жойга, четга чиқариб юбориш зарур эмиш. Бу гапни қишлоқ оқсоқоли, бойлар ва элликбошилар тарқатишибди. Бу гаплар Гулойимнинг қулоғига ҳам етибди. У Боқижонга билдирмай роса йиғлабди.

Кунлардан бир куни эшикни биров қаттиқ тақиллатибди. Гулойим чиқиб:

— Кимсиз, нима учун келдингиз? — деб сўрабди. Улар эса қишлоқ оқсоқоли, бир иккита оғзи катта корчалонлар экан. Улар Гулойимга:

— Сенлар шу кундан бошлаб қишлоқни ташлаб чиқиб кетишларинг шарт. Чунки эринг юқумли касал билан оғриган, бир неча йилдан бери ётибди. Бизларга

ҳам юқади. Шунинг учун шу бугундан қолмай қишлоқни ташлаб кетинглар, бошқа гап йўқ! Агарда кетмасаларинг, ўзимиз от-арава олиб келиб сизларни дала-даштга чиқариб ташлаймиз, — деб дўқ уришибди.

Бечора Гулойим: “Энди бизларга бу азоб ҳам бормиди”, — деб ҳўнграб йиғлаб, Боқижоннинг ёнига бориб нима дейишини билмай:

— Бугун биз ўз қишлоғимиздан, уйимиздан бошқа жойга кетишимиз керак экан. Қишлоқ катталари келиб тайинлаб кетишди, —дебди. Боқижон ётган жойида йиғлаб, не қиларини билмай, ҳеч қандай илож тополмай:

— Хўш, бу ердан қаерга борамиз ва қандай яшаймиз? — деб Гулойимдан сўрабди. Гулойим:

— Бир иложини топармиз, пешонамизга нима ёзилган бўлса, шуни кўраверамиз-да, — дебди. Ўша куни тунда Гулойим Боқижонни ювинтирибди, сўнгра уни опичлаб қишлоқдан чиқиб кетибди. У Боқижонни кўтара-кўтара охири бир дашт-биёбонга келиб, бир дарахт тагида дам олишга ўтирибди. У ниҳоятда чарчаган экан, ухлаб қолибди. Эрталаб туриб юз-қўлини ювиб, Боқижонни ҳам ювинтириб, битта нон билан нонушта қилишибди. Улар мана шу дарахт тагини макон этиб, чодир тикиб олишибди. Боқижон чодир ичида ётар, Гулойим эса шаҳарга, атроф-қишлоқларга иш ахтариб кетар экан. Ҳар кимнинг ишини бажариб, топган-тутганини Боқижонга келтирар экан.

Бир куни Гулойим иш тополмай, еярга нон-овқати бўлмай, нима қилишини билмай, ҳайрон бўлиб қайтар экан, йўлда унга бир савдогар учрабди. У савдогар аёл Гулойимга:

— Сочингизни менга сотмайсизми? — дебди. Гулойимнинг сочи йигирма беш жамалак бўлиб, орқа товонига тушар экан. У ноилож беш жамалагини сотишга рози бўлибди. Гулойим уйга пулга нон ва бошқа озиқ-овқатлар олиб, Боқижоннинг ёнига келибди. Боқижон бу воқеадан беҳабар қолибди. Гулойим ҳам бу сирни яширибди.

Бир куни Боқижон қараса, Гулойимнинг сочи бир оз камайганга ўхшабди. Шунда Гулойимдан сўрабди. Гулойим эса:

— Ўзи тўкилиб кетяпти, — дебди. Шунда Боқижон:

— Сиз мени деб азиз жонингизни қийнаб, шу аҳволга келдингиз. Энди мен бир тузалмас балога йўлиқдим. Сиз

ёш умрингизни хазон қилманг, ота-онангиз қошига боринг, мен умрим тугагунча шу жойда яшаб, тузалсам бир кунимни кўрарман, — деса, Гулойим йиғлаб:

— Сиз мени ким деб ўйлайсиз? Мен сизни шу аҳволда ташлаб кетганимдан кўра, ўлганим минг марта яхшироқ эмасми? Мен сизни тузатмай, ҳаётимизни тикламай бу ердан, қошингиздан жилмайман, сиз билан умримнинг охиригача биргаман. Ундай гапларни айтиб, ўзингизни ва мени қийнаманг. Танимда жоним бор экан, сизнинг хизматингизга доимо тайёрман, — дебди.

Орадан бир неча ойлار ўтгач, Гулойим иш ахтариб кетганида, Боқижон қошига бир мўйсафид келибди. Боқижон чолга ўз бошидан кечган кунларни сўзлаб берибди. Ниҳоят, мана шу дардга мубтало бўлганини, тузала олмай ётганини, шу касал туфайли ўз ватанидан жудо бўлганларини айтиб берибди. Боқижоннинг сўзларига қулоқ солган чол унга шундай дебди:

— Ўғлим кўп қайғурма, мана шу йўл билан борганингда, тахминан бундан уч тўрт тош узоқликда, бир тоғ бағрида катта чинор бор. Чинор тагидан бир чашма суви қайнаб чиқиб турибди. Суви иссиқ. Агарда боришга иложинг бўлса, тунда бориб, ўша булоққа туриб чўмилиб кўр-чи, зора шифо топсанг.

Гулойим келиб қараса, эрининг чеҳраси очиқ.

— Ҳа, ўзи нима гап, бугун хурсанд кўринасиз? — деб сўрабди Гулойим. Шунда Боқижон мўйсафид билан бўлган суҳбатини айтибди. Гулойим Боқижонни кўтариб чашма томон йўл олибди. Қидира-қидира чашмани топишибди. Боқижонни чашма сувига чўмилтирибди. Улар ўша чашмага яқинроқ жойни макон қилишибди. Орадан бир-икки ой ўтгач, ҳалиги чашма сувидан Боқижон шифо топа бошлабди, тузала берибди. Ниҳоят, Боқижон оёққа турадиган, кейин юрадиган, ниҳоят, меҳнатга яроқли ҳолга келибди. Гулойим иккиси ўша жойдан қуруқ ер танлаб олиб, иккиси меҳнат қилиб, сув чиқариб уй-жой қуришибди. Ҳовлининг атрофини боғ-роғ қилишибди. У жойда бир қўрғон пайдо бўлибди. Ҳовли, боғларига турли мевалар экиб, гуллар ўтқазишибди. Бошқа одамлар ҳам у ерга кўчиб келиб, уй-жой қуриб яшай бошлашибди. У ернинг халқи йиғилиб, бу қўрғонга “Гулобод” деб ном қўйибди. Боқижон Гулойимнинг ота-онасини чақиртирибди. Улар Боқижон билан Гулойимнинг ҳаётини кўриб ниҳоятда севинишибди. Улар

бола-чақали, ували-жували бўлиб, ошларини ошаб, ёшларини яшаб, мурод-мақсадларига етишибди.

ИККИ ЭЧКИ

Икки қайсар эчки бўлган экан.

Кунлардан бир куни иккаласи анҳор устидаги якка чўп кўприк устида учрашиб қолишибди. Иккисидан бири йўл бериши керак экан.

— Йўл бер! — дебди бири.

— Сен йўл бер! — дебди иккинчиси.

— Сени деб орқамга қайтаманми? — дебди биринчиси.

— Бўлмаса сени деб мен орқамга қайтаманми? — дебди иккинчиси.

Шундай қилиб иккалалари аччиқланиб, сузишиб кетишибди.

Кейин биринчи эчки уч қадам, иккинчи эчки уч қадам орқага қайтиб, бирдан бир-бирларига ҳамла қилишибди. Шохлари шохларига тегиб, чақмоқ чаққандек бўлибди.

“Қарс” этган овоз далани тутибди.

Икки эчки юмалоқ-ёстиқ бўлиб анҳорга ағдарилиб кетибди.

ДУШМАННИНГ КАТТА-КИЧИГИ БЎЛМАС

Ўтган замонда Ясар мамлакати подшосига қарашли чўллардан бир гуруҳ карвон ўтиб келаётган экан. Жазирамада ҳолдан тойган кишилар кечки салқинда бир оз дам олмоқчи бўлиб тўхташибди. Чўлда сичқонлар кўп экан. Шу куни сичқонларнинг маликаси ўртоқлари билан карвон тўхтаган жойда ўйнаб юрган экан. Сичқонлар туялар ва уларга ортилган молларни кўриб қизиқиб қолишибди. Сичқонлар маликаси анча ўжар экан, у саватлар орасига кириб, нималар борлигини ўз кўзи билан кўрмоқчи бўлибди. У дугоналарининг, “Эҳтиёт бўл, саватга чиқма”, деганига қулоқ солмабди ва саватга қамалиб қолибди.

Эрталаб карвон сичқон-маликани ҳам олиб йўлида кетаверибди. Воқеадан хабардор бўлган сичқонлар қайғуриб, бир ерга йиғилишибди ва маслаҳат қилиб, Ясар мамлакатининг подшосига нома юборибдилар.

Унда: “Эй улуғ шоҳ, сизнинг шаҳрингизга келган карвонда бизнинг маликамиз ҳам бирга келган, шуни озод этсангиз”, — дейилган экан.

Ясар подшоси бу номани ўқиб, ғазабланибди:

— Бор, подшоҳингга айт, карвон орасидан сичқон қидириб юриш мендек подшога ярашмайди. Қўлидан келганини қилсин!

Сичқон вакиллари хафа қайтишибди. Уларнинг подшоси ҳамма сичқонларни йиғиб:

— Ясар мамлакати подшосининг хазинасидаги ҳамма олтин-кумуш — лаъл-жавоҳирларни ташиб хазинамизга келтиринглар! — деб фармон берибди. Бутун сичқонлар ер тагидан лаҳмча кавлаб, Ясар подшоси бойликларининг ҳаммасини ўз хазиналарига тўплашибди. Ундан кейин сичқонлар подшоси:

— Ясар подшоси омборидаги ғаллаларни ҳам қуритинглар! — дебди.

Подшо омборидаги ғаллаларни ҳам сичқонлар ташиб битиришибди.

Сичқонлар подшоси йўл четига чиқиб турса, бир ўтинчи йигит ўтиб кетаётган экан. Сичқон йигитни тўхташиб:

— Эй йигит, ўн минг аскар йиғ. Ўзинг уларга лашкарбоши бўласан. Ясар подшоси билан жанг қиламиз. Хазинамиздан истаганингча тилла, кумуш олиб харажат қилавер! — дебди.

Ўтинчи ҳам анча ақлли, доно йигит бўлиб, “Ақлим бор-у, пулим йўқ”, деб юрганлардан бири экан. У сичқоннинг таклифига рози бўлиб, шаҳарлардан камбағалларни йиғибди, пулни аямай харажат қилиб, ўн минг лашкар тузибди. Уларни от, кийим, қурол-аслаҳалар билан таъминлабди. Сичқонлар аскарларни кўриб, хурсандликларидан ўйинга тушиб кетишибди. Подшо эса уларга:

— Тўхтанглар, тўйдан илгари ноғора чалманглар! Ҳали урушда ким енгиб чиқади, номаълум. Жангга яхши тайёрланиш керак, ҳушёрликни қўлдан берманглар! — деб сичқонларни огоҳлантирибди.

Шундан сўнг сичқонлар подшоси Ясар подшосига нома юбориб, уруш эълон қилибди. Ясар подшоси номани ўқиб, қаҳ-қаҳ уриб кулибди. Кейин бу нома таъсир қилиб:

— Энди кунимиз сичқонлар билан жанг қилишга қолдими? — дебди. — Қанча подшоларни енгиб қойил

қилдик. Сичқонлар билан урушиш бизга ор-номус эмасми? Сичқонлар ким-у, биз ким? — деб подшо мўйлабини бураб хаёл сурибди.

Подшо яна ўз-ўзига, “Балки сичқонларнинг ажали етиб, қирилиб, ер юзидан йўқолиб кетиш вақти етгандир, бу вазифани биз бажаришимиз керакдир”, дебди. Кейин вазирга:

— Қани, урушга ҳозирланинглар! — деб фармон берибди.

Жангга тайёрланиш учун пул зарур, хазиначини чақиришса, у дод солиб келибди.

— Ҳа, нима бўлди? — деб сўрабди подшо.

— Тақсир, фалокат рўй берди, — деб хазиначи йиғлабди. Подшо:

— Гапир, нима бўлди? — деса, хазиначи:

— Хазинада бир танга ҳам қолмабди! — дебди.

Подшо ғазабланиб вазирлари билан югурганича хазинага кирса, ҳақиқатан ҳеч вақо йўқмиш. Подшо:

— Ғалладан сотиб, уруш анжомларини тахт қилинглар! — деб фармон берибди.

Омборчилар ҳам йиғлаб келишибди. Омборда ҳам бир қадоқ ғалла қолмаган экан.

Ясар подшоси бу аҳволни кўриб хазиначи ва омборчиларни жазога буюрибди. Подшо лашкарларини жанг майдонига юборибди. Ҳар икки томон жанг майдонига етиб келибди ва эрта саҳарда уруш бошланибди. Бироқ кечаси лашкарлар ухлаб ётганида сичқонлар келиб, Ясар подшоси лашкарлари отларининг эгар-жабдуқларини ва бошқа нарсаларини йиртиб, тешиб, тилка-пора қилиб ташлашибди.

Ясар лашкарлари эрталаб жангга кирмоқчи бўлиб, шошилиб отларини эгарламоқчи бўлишибди, лекин қўлларидан ҳеч нарса келмабди.

Лашкарлар ваҳимага тушиб, тўрт томонга зир югуришибди.

Бу фурсатдан фойдаланган сичқонлар томонидаги лашкарлар ҳужум бошлаб, Ясар подшосининг аскарларини енгибди.

Душман таслим бўлибди. Ясар мамлакатига ўтинчи йигит подшо бўлибди. Шундан буён эл орасида “Душманнинг катта-кичиги бўлмас”, деган нақл юрар экан.

ДУСТЛИК

Бир куни олмахон дарахтдан-дарахтга сакраётиб, ботқоққа тушиб кетибди. Қанча зўр бериб уринса ҳам, ботқоқдан чиқиб кета олмабди. Бечора олмахон йиғлаб-йиғлаб ёрдамга чақира бошлабди. Какку қуш олмахоннинг ботқоқда ётганини кўриб, қандай ёрдам беришни билмай, каккулаб қараб тураверибди.

Шу пайт шовқин-суронни эшитиб, лайлак келиб қолибди. Тумшуғи билан дарахтдан бир новдани синдириб олиб, олмахонга узатибди. Олмахон новда ёрдамида ботқоқдан чиқиб олибди.

Шунда лайлак дарахт шохида қўниб турган каккуга қараб:

— Дўстнинг бошига мушкул иш тушганда бир йўлини қилиб ёрдам бериш керак. Ботқоққа қараб, кейин ҳам койинавериш мумкин, — дебди.

УМИРБЕК БИЛАН ЭШОН

Умирбек деган киши бир эшонга мурид бўлган экан. У ҳар куни эшоннинг уйига бориб, эрталабдан кечгача хизматини қилар экан.

Эшон доим дўзах-жаннат ҳақида гапирар экан. Айниқса, етти дўзах, уларнинг устига қурилган қил кўприк тўғрисида:

Жаҳаннам узра бир кўприк эрур, оҳ,

Ушал кўприк сирот отли гузаргоҳ...

Қиличдан тез эрур, қилдан ингичка,

Гуноҳкорлар юмалаб тушар ичига, — деган байтларни ўқиб тасбеҳ ўгириб ётаверар экан.

Умирбек қизиқчилик қилиб:

— Эшоним, шу кўприкдан ўтганда; этагингизни маҳкам ушлаб оламан, тойиб кетсам, мени ушлаб қоласиз, — дер экан. Эшон унга:

— Йўқ, Умирбек, сендай гуноҳи кўп одамлар барибир жаҳаннам ичига юмалаб кетишади, мендай эшонлар пилдираб ўтиб кетаверади, — дер экан.

Кейинроқ бориб Умирбек бир ойгача эшонникига келмай кетибди. Умирбек “қунимга ярайди”, деб жўхори эккан, шу жўхориси пишиб, тўнғиздан сақлаш учун келмай қолган экан.

Бир ой ўтгандан кейин Умирбек эшонникига келибди. Шунда эшон:

— Сенга нима бўлди, бир ойдан бери қорангни кўрсатмайсан? — деб сўрабди.

— Тақсир, жўхори эккан эдим, шуни тўнғиздан қўриқладим. Ҳар бири худди сиздай-сиздай битибди, — дебди. Эшоннинг аччиғи келиб:

— Умирбек болам, сен ундай дема, сирот кўприкдан тойиб кетасан, шунда мен сенга қўлимни бермайман, — деб қўрқитибди.

Бир куни эшон:

— Умирбек, бугун биров ўлибди, шунга иккимиз борайлик, бир-икки танга пул ишлаб қайтарсан, — дебди.

Умирбек:

— Ҳўп бўлади, тақсир, — дебди. Иккови йўлга тушишибди. Кетиб боришаётган экан, олдиларидан катта ариқ чиқибди. Эшон Умирбекка қараб:

— Ўғлим, ўт! — дебди. Умирбек:

— Эшон турганда, муриди олдин ўтадим, — деб унамабди. Эшон иложини тополмай авайлаб яккачўпга қадам қўйибди. Иккаласи ҳам сувга ағанашибди.

Умирбек дарров сувдан сузиб чиқибди. Эшон бечора шалоп-шалоп этиб сувдан чиқа олмабди. Умирбек минг азоб билан эшонни сувдан чиқариб олибди.

Эшон сувдан чиққандан кейин:

— Сен, манглайи қора, мени сувга ағдардинг, эшонингни бир ёғочдан ўтказа олмадинг. Энди мен сени оқ қиламан! — деб Умирбекни сўкаверибди. Умирбекнинг жаҳли чиқиб:

Мени “ у дунёда сирот кўпригидан ўтказиб қўяди”, деб юрсам, сен ҳали ариқнинг устига қўйилган катта ёғочдан ўтолмай юрибсан-ку! — деб сўкиб-сўкиб, эшонни ташлаб кетиб қолган экан.

ИККИ САВДОГАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, битта бой савдогар билан битта камбағал савдогар бўлган экан. Улар жуда қалин дўст эканлар. Камбағал савдогар узоқ сафарга савдо иши билан кетмоқчи бўлибди. Қимматбаҳо темир буюмларини бой савдогар дўстиникида қолдирибди.

Бир қанча вақт ўтгач, камбағал савдогар сафардан қайтиб келибди ва дўстиникига бориб қолдирган қимматбаҳо темир буюмларини қайтариб беришини сўрабди. Бой савдогар эса унинг барча буюмларини сотиб юборган экан. Шунинг учун қандай қилиб бўлса ҳам, бирор баҳона топиб, ундан қутулиш йўлини ахтарибди.

— Сизнинг қимматбаҳо буюмларингиз устида бир бахтсиз ҳодиса рўй берди, — деб йиғламсираб гап бошлабди.

— Ҳа, нима бўлди? — деб сўрабди камбағал савдогар.

— Мен уларни буғдой омборига беркитиб қўйган эдим. У ердаги сичқонлар ҳаммасини еб қўйибди. Мен буюмларингизни сичқонлар қандай қилиб еганларини ўз кўзим билан кўрдим. Агар гапимга ишонмасангиз, юринг, мен сизга уларни қиймалаб ташлаган парчаларини кўрсатаман, — дебди.

Камбағал савдогар эса:

— Кўришнинг нима кераги бор? Мен шундай ҳам сизга ишонаман. Мен сичқонлар ҳар доим темирни қирқишларини билардим, — деб жўнаб кетибди. У йўлда кетаётиб савдогарнинг ўйнаб юрган боласини кўриб қолибди. У шартта болани кўтариб, уйига олиб кетибди.

Эртаси кунни бой савдогар ҳалиги камбағал савдогарни йўлда учратиб қолибди. Бой савдогар бошига тушган фалокатни айтиб йиғлабди ва ундан:

— Менинг боламини кўрмадингизми? — деб сўрабди.

— Ҳа, кўрдим, кўрганда қандоқ! Кеча мен сизнинг ёнингиздан чиқиб кетаётганимда, бир қирғий келиб, болангизни кўтариб, учиб кетди, — дебди камбағал савдогар.

Унинг бу гапларидан бой савдогар аччиғланиб:

— Сиз мени майна қилмоқчимисиз? Қирғийнинг болани кўтариб учмаслигига кимнинг ақли етмас экан? — дебди.

— Йўқ, мен сизни майна қилмоқчи эмасман. Сичқонларнинг темир буюмларни ейиши майнабозчилик бўлмаган, қирғийнинг болани кўтариб олиб қочиши майнабозчилик бўлармиди? — деб жавоб берибди камбағал савдогар. Бу гаплардан кейин бой савдогар:

— Темир буюмларни сичқон еб қўйган эмас, мен сотиб юборган эдим. Сенга уларни икки ҳисса қилиб қайтариб бераман, — дебди.

— Ҳа, ундай бўлса, сизнинг болангизни ҳам қирғий олиб қочгани йўқ. У менинг уйимда. Мен ҳам сизга қайтариб бераман, ўғлингизни, — дебди камбағал савдогар.

Бой савдогар бир қанча буюмларини унга берибди, у ҳам унинг ўғлини қайтариб берибди. Улар орани очиқ

қилибдилар. Бу воқеадан кейин улар бир-бирлари билан бошқа дўстлашмабдилар.

АЙИҚ НИМА ДЕДИ?

Икки дўст ўрмонда кетаётган экан, тўсатдан олдиларидан бир айиқ чиқиб қолибди ва уларга ҳамла қилибди. Улардан бири тезда қочиб кетибди-да, яшириниб олибди. Иккинчиси эса қочишга улгуролмай қолибди, шунда ерга ётиб, ўзини ўликка ўхшатиб, ҳаракатсиз ётаверибди. Айиқ унинг ёнига келиб, ҳамма жойини искаб кўргач, ўлик гумон қилиб, қайтиб кетибди. Айиқ кетгач, яширинган дўсти кулимсираб чиқиб келибди ва ундан сўрабди:

— Эй дўстим, айиқ сенинг қулоғинга нималар деди?

— У менга, “хавф-хатар дуч келганда ўз дўстини ташлаб кетиш — бу энг ёмон хислат” деди, — дебди.

ҚАЙСАР ОДАМ ҚИСМАТИ

Қадим замонда бир одам бор экан. У ёлғиз ўзи иш ахтариб йўлга тушибди. Йўлда бир одам учраб қолибди, унга:

— Йўл бўлсин, ошна, — дебди.

— Худо берса, мўл бўлсин, — деб жавоб берибди у.

— Яхши бўлди, энди иккимиз дўст бўламиз, — дебди.

Йўлда яна бир киши учраб қолибди. У ҳам уларга шерик бўлибди. Йўлда дам олиш учун катта бир дарахт тагида тўхтабдилар. Дам олаётиб кўзлари уйқуга кетибди. Бирдан улардан иккитаси сесканиб уйғониб кетибди. Қарасалар, ёнларидаги шерикларини илон ютаётган экан. Улар тезда у кишини уйғотишибди ва оёғидан бошлаб илон ютаётганини унга айтишибди. Икки дўст ундан сўрашибди:

— Ўртоқ, илонни ўлдирайликми?

— Йўқ ўлдирманглар. Ютаверсин-чи, — дебди у киши.

Илон у кишини ютиб, белбоғигача келибди. Шериклари яна:

— Ахир ўлдирмасак, сени бутунлай ютиб юборади-ку! — дейишибди.

У яна:

— Йўқ, — дебди.

Илон ютиб унинг кўкрагигича келибди. Охири марта яна бир сўрашса ҳам, у киши индамабди. Шундай қилиб, илон бу кишини бутунлай ютиб юборибди.

Кейин илон аста-секин теракка чиқиб кетибди. Икки шериги ҳайрон бўлиб қараб туришибди. Илон дарахтга икки марта ўралибди, шунда у ютган одамнинг суяклари қирсиллаб синибди.

Дўстлари, “агар бизнинг гапимизга кирганда эди, соғ қолар эди”, деб роса ачинишибди. Ҳа, ортиқча қайсарлик яхшиликка олиб келмас экан.

ЗОЛИМ ХОН БИЛАН ЧЎПОН

Ўтган замонда бир золим, қонхўр хон бўлган экан. Хоннинг қирқ хотини бўлиб, битта ҳам фарзанд кўрмаган экан. Хон умрининг охирида энг кичик хотинидан бир ўғил кўрибди.

Кундан кун, ойдан ой, йилдан йил ўтибди. Ўғли ўсиб улғайибди, қомати келишган, ақли расо, раҳмдил йигит бўлиб етишибди.

Хон кўзининг оқу қораси, битта-ю битта ўғлига шамолни ҳам раво кўрмас экан. У ўғлининг раҳмдиллигидан ғазабланар экан. Лекин ўғлига ҳеч нима деёлмай, у билан сўзлашган одамни ўлдиртирар экан.

Кунлардан бир куни шаҳарнинг четидаги бир ўрмонда ёввойи тўнғиз пайдо бўлиб, экинларни пайҳон қилиб, халққа кўп зарар етказибди. Ҳеч ким тўнғизни ушлолмабди. Аксинча, тўнғиз ўрмонга борган одамларни ҳалок қилар экан.

Буни эшитган хоннинг ўғли ўрмонга бориб тўнғизни ўлдириб келиш учун отасидан ижозат сўрабди. Хон жавоб бермабди.

Охири хоннинг ўғли отасига билдирмай кийиниб, яроғ-аслаҳа олиб, бир ўзи ўрмонга отланибди. Дарвозада турган соқчилардан бирига:

— Мен уч кунда қайтиб келсам келганим, бўлмаса мени ўлди деб билинглар, — дебди. Йигит ўрмонга қараб йўл олибди.

Еш йигит ўрмонга бориб икки кеча-ю икки кундуз тўнғиз билан олишибди. Учинчи куни тўнғиз уни эзгилаб, мажақлаб ташлабди. У ҳалок бўлибди. Хон ўғлининг кўринмаганига ҳайрон бўлиб, суриштирибди. Ҳеч ким айтмабди. Охири соқчилардан бири хоннинг ўғли ўрмонга кетганини ва ундан

ҳалигача дарак йўқлигини айтибди. Хон хавотир олиб ўрмонга кишилар юборибди. Соқчилар, хизматкорлар ўрмонга бориб уни қўп ахтаришибди, бир жойга бориб қарасалар, йигитнинг кийимлари ва қурол-аслаҳалари ҳар ер, ҳар ерда ётган эмиш, ўзи бир дарахтнинг тагида ўлиб ётган эмиш. Йигитнинг ҳалокатга учрагани маълум бўлибди. Хон:

— Кимки ўғлим тўғрисида совуқ хабар келтирса, қорнини ёриб қўрғошин қуяман, — деган экан. Жуда хафа бўлишибди. Хонга билдириш йўлларини ўйлашибди. Хонга айтсак бизни ўлдиради деб, қўрққанларидан нима дейишларини билмабдилар. Золим хоннинг айтган сўзини эслаб, тоққа чиқиб кетишибди.

Тоғда сўзга чечан, қўшиқчи Али деган чўпон яшар экан. Сарой хизматкорлари бўлган воқсани чўпонга айтиб беришиб:

— Энди сен бизга йўл кўрсат, хонга бу воқсани қандай айтамыз, — дейишибди. Чўпон:

— Хафа бўлманглар, ҳозир бир оз дам олиб туринглар. Бу балони мен даф қиламан, — дебди.

Чўпон бир дарахтдан кесиб олиб, қорни тешик дутор ясабди. Хоннинг хизматкорлари олдига келиб:

— Қани юринглар, хоннинг даргоҳига борамиз, — дебди.

Улар хон саройига келганларидан кейин чўпон дуторни қўлига олиб аста-секин чала бошлабди. Дутор нола қилибди.

Ёш йигитнинг ўрмонга боргани, тўнғиз билан олишгани ва охирида қаҳрамонона ҳалок бўлгани тўғрисида куйлабди. Хон дуторнинг юракни эзувчи ғамли ноласидан ўғлининг ҳалок бўлганини сезиб қолибди. Ғазабланиб бақирибди:

— Жаллод, ўрмонга бориб келган бу кишиларнинг қорнини ёриб, қўрғошин қуй, — дебди.

Чўпон ўрнидан туриб:

— Эй хон, сен эсингни еб қўйибсан? Бу хабарни сенга биз эмас, мана бу дутор етказди. Қўрғошинни дуторнинг қорнига қуявер, — дебди.

Золим хон нима қилишини билмай, ғазабига чидолмай дуторнинг қорнига қўрғошин қуйдирибди.

Шундай қилиб, хизматкорлар золим хон зулмидан қутулиб қолишган экан.

ИККИ ҰЖАР

Икки дўст бир кун туз конига бориш учун сафарга чиқишибди. Қайтишда дарё бўйида келаётган эканлар, бир гужумни кўриб қолибдилар. Бу гужум юм-юмалоқ, жуда ҳам чиройли, худди қайчи билан қирқиб, текислаб қўйгандай экан. Улардан бири:

— Бу гужумни ким бундай чиройли қилиб қайчи билан қирқиб қўйди экан? — дебди. Иккинчиси:

— Гужумнинг ўзи тўғалоқ¹, ҳеч ким буни қайчи билан қирқмаган, — дебди. Биринчи дўст:

— Йўқ, қайчи билан қирқилган, — дебди. Иккинчиси:

— Ўзи шундай, — дебди. Шу билан иккиси баҳслашиб, гужумнинг олдига боришибди. Олдига боргандан кейин гужум яна ҳам чиройли, яна ҳам текис бўлиб кўринибди. Гужумнинг соясида ўтириб, дўстлар яна баҳс бошлашибди. Баҳс бориб-бориб уришга айланибди. “Ўзи шундай тўғалоқ” деган дўсти “Қайчи билан қирқилган” деган дўстини жаҳл устида дарёга итариб юборибди. Дарёга йиқилган дўсти сузиб бораркан: “Қайчи билан қирқилган”, — деб кетаверибди. Дарё бўйида қолгани ҳам овозининг борича: “Ўзи тўғалоқ!” — деб қичқираверибди. Дарёга йиқилгани борган сайин ҳолдан тояверибди. Шунда ҳам “Қайчи билан қирқилган” деганга ўхшатиб, икки бармоғини очиб-ёпиб бораверибди. Дарёнинг тагига чўкиб кетаётганда ҳам икки бармоғини қайчи қилиб қолган экан.

ДЎСТЛАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, тулки, бақа ва каналар дўст тутинишган экан. Улар сафарга отланишибди. Узоқ йўл юришибди. Йўлда бир тўп буғдой топиб олишибди. Учови ҳам “мен оламан” деб талашиб, жанжаллашиб қолишибди. Шунда кана:

— Менда бир таклиф бор, бунақа қилиб жанжаллашиб ўтиргунча, учовимиз уч томонидан ея берайлик, бир қишга учаламизга ҳам бемалол етади, — дебди. Тулки:

— Бунақаси бўлмайди, югуриш қиламиз. Ким аввал етиб келса, ўша ҳаммасини олади, — дебди.

Кейин учови югурмоқчи бўлиб турганларида, кана билдирмасдан тулкининг думига ёпишиб олибди. Тулки

¹Тўғалоқ — юмалоқ.

югуриб келиб “мен келдим” деса, ундан бурун кана чиқиб “мен келдим” дебди. Бақа эса, вақиллаб, орқада қолиб кетган экан. Уч марта шунақа югуриш қилишса ҳам, ҳар сафар кана биринчи бўлиб “мен келдим” деяверибди.

Кейин тулки билан бақа канани ўртага олиб, тақсимлашни роса ялиниб сўрашибди. Кана рози бўлибди. Учовлари уч томондан ея бошлашибди. Айтишларига қараганда, ҳали ҳам тамомламаган эканлар.

БОЙНИНГ ЎҒЛИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир бой ўтган экан. У бойнинг кайф-сафога берилган, эрка бир ўғли бор экан. Отаси қариб, ўладиган вақтида ўғлини ёнига чақирибди-да:

— Ёлғиз бола — “ялмоғиз бола” деган эканлар. Сен ҳеч ўнгамдинг. Тириклигимда сени кўп ардоқладим, лекин ўзимга ҳам, сенга ҳам зиён қилган эканман. Энди бўлган иш бўлди, ўлар олдида сенга айтадиган сўзим шу, қачон вақтинг етиб, ўлар бўлсанг, мана шунга осилиб ўласан, — дебди-да, уйнинг юқори бурчагидаги рапчани кўрсатибди. Йигит бунга ҳеч парво қилмай, кайф-сафода юраверибди.

Кунлардан бир куни отасининг қазоси етиб, ўлибди. Ҳалиги йигит отаси ўлгандан кейин ҳам ақли ҳушини йиғиб олмай, беш-олтита ўртоқлари билан ҳар куни зиёфат, соз-сухбат қураб экан. У зиёфатда ўтириб, нима номаъқулчиликлар қилса ҳам, ўртоқлари индашмас экан, қандай бемаъни гаплар айтса, уни қўллаб-қувватлашар экан.

Бир куни зиёфатда ўтириб:

— Мен кечаси ётганимда осмонга қарасам, осмоннинг тепасидан иккита ит пастга қараб ҳуриб турган экан, — дебди у жўраларига. Ўртоқлари ҳам:

— Ҳа, шундай, осмонда ит ҳуриб турганини биз ҳам кўрдик, — дейишибди.

Шундай қилиб, йигитнинг оғайнилари унинг бор-йўғини еб юраверибдилар. Бошқа бир куни бой йигит яна:

— Бугун кечаси отамнинг хазинасига кириб қарасам, сичқонлар чўян сандиқларни кемириб, олтинларни еб ётишган экан, шунда қўлимга қилич олиб, ҳамма

---

¹ Р а п ч а — чуқур токча.

сичқонларнинг бошини кесдим, лекин сичқонларнинг подшоси қочиб қутулди, ана, ана қаранглар, яна қайтиб келибди, — деб патик¹ни кўрсатибди. Оғайнилари ҳам патикка қараб:

— Ҳа, кўриб турибмиз, уни ҳам тутиб ўлдириш керак, — дейишибди.

Кунлар, ойлар ўтиб, бу йигитнинг отасидан қолган мол-дунё совурилиб битибди. Оғайнилари ҳам йигитдан юз ўгириб, уни кўрганда қочадиган бўлиб қолишибди.

Бориб-бориб йигитнинг ҳеч нарсаси қолмабди. Йигитнинг бошига оғир кунлар тушибди. Одамларнинг хизматини қилибди, тиланчилик ҳам қилишга мажбур бўлибди. Бир куни уйдаги қақир-қуқурларини сотиб, пулига битта молнинг калласини олибди-да, оғайни-жўраларини меҳмонга чақирибди. Бир ўртоғининг уйига кириб кетаётиб, каллани эшик олдида қолдирибди. Ўртоғини меҳмонга айтиб чиқиб, қараса, каллани кўчадаги итлар тортқилаб юрган эмиш. Йигит овқат қилмай ўтираверибди.

Кечқурун ўртоқлари келиб қарашса, ҳеч нарсадан дарак йўқ. Жўралари:

Ҳа, шўр пешона, зиёфатинг қани? — деб сўрабдилар. Шунда йигит:

— Мен Авазват шовзин²нинг уйига кирганимда, каллани эшикка қўйиб кирган эдим, чиқиб қарасам, итлар тортқилаб кетибди, — деб жавоб берибди. Кейин жўралари йигитни тутиб олиб урибдилар. “Каллани ҳам ит ейдими?” — деб уни тоза хўрлашибди. Шунда йигит:

— Осмонда ит ҳуришига ишондинглар, чўянни, олтинни сичқон ейишига ишондинглар, энди “каллани ит еди” десам нега ишонмайсизлар? — дебди. Жўралари йигитнинг гапига қулоқ солмай, уни уриб сулайтириб кетибдилар.

Йигит аламига чидай олмай: “Бундай қилиб юрганимдан кўра ўлганим яхшироқ”, — дебди-да, отаси ясаб берган рапчага ўзини осибди, шунда у ўпирилиб кетибди, йигит ерга юмалабди. Устидан олтин-кумуш сочилиб кетибди. Калласини ишлатиб қараса, отаси бу рапчанинг ичига олтин-кумуш тўлдириб қўйган экан. Шундан кейин унинг турмуши яхшиланиб кетибди. Жўралари яна ширага қўнган пашшадай тўпланиб

¹ Патик — шип.

² Шовзин — тентак, бесўнақай.

келаверишибди. Йигит уларнинг барини ҳайдаб солибди. Кейин ҳунар ўрганибди, бола-чақа қилиб, мурод-мақсадига етибди. Шунинг учун ҳам донолар:

Қўлда молинг борида, бегоналардин ёр кўп,
Давлатинг кетса агар дилдор йўқ, озор кўп, —
дейишган экан.

ЁҚМА — ПИШАРСАН, ҚАЗМА — ТУШАРСАН

ҲАР КИМ ҚИЛСА, ЎЗИГА

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир кампир бор экан. У кампир бўз тўқиб тирикчилик қилар экан. У доим “Ҳар ким қилса, ўзига” деб юрар экан. Ҳатто бўз тўқиб ўтирганда ҳам шу гапни такрорлайверар экан. Қўни-қўшнилари бу кампирни жуда ёмон кўришар экан.

Кунлардан бир куни қўшнилари подшонинг ёнига бориб, кампирнинг устидан арз қилишибди, уни тоза ёмонлашибди:

— Подшоҳим, бизнинг кўчамизда бир кампир, ўзи бўз тўқийди, юрса ҳам, турса ҳам, бўз тўқиб ўтирганида ҳам “Ҳар ким қилса, ўзига” деб ўзича жаврайвериб, қулоқ-миямизни қоқиб қўлимизга беради. Подшоҳим, шу кампирни бир илож қилиб йўқотсангиз, деб келдик.

Подшо бир оз ўйлашиб турибди, кейин уларга қараб:

— Сизлар ўз уйингларга боргандан кейин бир товоқ ошни “шоҳимиз кеча зиёфат берган эди, бизлар бориб зиёфатни еб келдик. Бормаганингиз учун подшоҳимиз сизнинг насибангизни бериб юборди”, деб айтишлар, — дебди. Кампирнинг қўшнилари уйларига бориб, палов пиширишибди, бир товоққа ошни солиб, кампирни кига олиб борибдилар. Кампирга:

— Шундай-шундай, мана шу паловни подшо бериб юборди, — дейишибди. Кампир:

— Ҳар ким қилса, ўзига, ҳар ким қилса ўзига, — деб қўшниларининг қўлидан паловни олибди-да, катнинг¹ устига қўйибди. Кейин яна: “Ҳар ким қилса, ўзига, ҳар ким қилса, ўзига”, деб ўз жойига бориб, бўзини тўқийверибди.

Подшонинг икки ўғли бор экан. Улар кампир яшайдиган жойга яқин ерда бир мулладан сабоқ олишар экан. Болалар ўқишдан қайтаётганларида кампирни кига кириб, бўз тўқишини томоша қилишар экан, чўллаганда кампирдан сув сўраб ичар эканлар. Ўша куни подшонинг ўғиллари ўқишдан қайтиб келаётиб, яна кампирни кига киришибди, сув

¹ К а т — сўри.

сўрабдилар, сувни ичиб бўлгандан кейин қарасалар, катнинг устида бир товоқ палов турибди. Болаларнинг қорни оч экан. “Ошдан беринг”, деб туриб олишибди. Кампир бўлса: “— Ҳар ким қилса, ўзига, ҳар ким қилса ўзига”, — деб туриб, болаларга:

— Ея қолинлар, — дебди. Болалар паловни ўртага қўйиб, паққос туширишибди, ўринларидан турмасдан йиқилибдилар. Кампир дод-фарёд кўтариб, подшонинг ҳузурига югуриб борибди ва бўлган гапни бирма-бир айтиб берибди. Подшонинг буйруғи билан ҳалиги қўшнилари овқатга заҳар солиб беришган экан.

Подшонинг болалари тил тортмай ўлиб қолибди. Шундагина подшо кампирнинг “Ҳар ким қилса, ўзига” деганининг маъносини тушунибди. Ҳа, у кампирга ёмонлик қилгани учун ўзи икки боласидан ажралибди. Кампирнинг қўшниларига жазо берибди, лекин фойда бермабди.

ОЧКЎЗ БОЙ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда, бир шаҳри азим четидаги катта бир кўлда жуда кўп балиқлар бор экан. Лекин бу балиқларни тутиб ейиш жуда хавфли экан. Чунки бу балиқлар баъзи кунлари заҳарли, баъзи кунлари заҳарсиз бўлиб қолар экан. Қайси куни заҳарсиз бўлиб қолишини ҳеч ким билмас экан.

Кунлардан бир куни очкўз бир бойнинг бу балиқларга жуда кўзи куйиб, егиси келибди. Шундан кейин ҳар қандай хавф-хатарни ҳам унутиб, ўз хизматкорларига бу балиқлардан келтириб қовуришни буюрибди. Шунда хизматкори унга эътироз билдириб шундай дебди:

— Эй тақсир, ахир, бу кўлнинг балиқларини ейиш зарарли-ку, бу балиқларни қай вақт заҳарли, қай вақт заҳарсиз бўлишини билмасак, тагин бирор фалокат юз бермасин, — дебди.

Шунда очкўз бой хизматкорини жеркиб:

— Ҳой, мияси айниган чол, нега менинг гапимни икки қиласан? Сенга нимани буюрсам, шуни гап қайтармасдан қилгин, хўпми? — дебди.

Шунда хизматкор ноиложликдан бориб, ҳалиги балиқлардан уч-тўрттасини тутиб келиб қовурибди ва ўз хўжайинининг ҳузурига келтирибди.

Иштаҳаси карнай бўлган очкўз бой балиқни дарров

егиси келибди-ю, лекин яна айнаб қолибди ва ўзича ўйлабди: “борди-ю, бу балиқлар ҳақиқатан ҳам бугун заҳарли бўлган бўлса-чи? Оқибати ёмон бўлмасин”, деб ўзича ўйлаб турган экан, кўчадан бир гадонияг тиланган овози эшитилиб қолибди. Шунда бойнинг кўзи ёвузликдан чақнаб кетибди. “Тўхта-чи, худо гадони хўп вақтида етказди-да, пиширилган балиқлардан бирини шу гадога хайр-садақа сифатида чиқариб бераман ва аста қараб тураман. Агар балиқлар ҳақиқатан заҳарли бўлса, шу гадо ейиши билан нариги дунёга сафар қилади ва мен омон қоламан. Борди-ю, заҳарсиз бўлиб чиқса, у вақтда мен ҳам балиқни бемалол еявераман”, деб ўйлабди. Пиширилган балиқдан бирини ҳалиги гадога чиқариб беришибди. Гадо эса уни дуо қила-қила кўздан узоқлашибди.

Орадан анча вақт ўтгач, “гадо ўлмади шкилли, овози эшитилмапти”, деб очкўз бой қолган балиқларни паққос туширибди. Балиқларни энди еб бўлиб, оғиз-қўлларини артиб турган ҳам экан-ки, эшик тақиллабди.

Бой чиқиб эшикни очса, балиқ олиб кетган гадо экан. Бой унга қараб:

— Нега келдинг яна? — деб сўрабди.

Шунда гадо айтибди:

— Мен сиздан пиширган балиғингизни едингизми-йўқми, билгани келган эдим. Агар балиқлар заҳарсиз бўлса, мен ҳам берган балиғингизни ердим, — дебди.

Буни эшитган бойнинг эҳсонаси чиқиб кетибди ва тез орада балиқнинг заҳари таъсир қилиб, оламдан кўз юмибди, гадо эса омон қолиб, зolim, очкўз бойдан ўч олганидан хурсанд бўлиб юрган экан.

ЯККАДИКИЛТАК БИЛАН ТЎҚҚИЗТЎҚАЛТАК

Бор экан-да, йўқ экан, оч экан-да, тўқ экан, бир кампирнинг ёлғиз ўғли бор экан. Унинг оти Яккадикилтак экан. Яна бир кампирнинг тўққизта ўғли бор экан. Уларни Тўққизтўқалтаклар деб чақирар эканлар.

Яккадикилтак Тўққизтўқалтаклар ҳам арава ясаб, сотишар экан. Яккадикилтак ёлғиз ўзи тўққизта арава ясаганда, Тўққизтўқалтакларнинг ҳаммаси битадан тўққизта арава ясашар экан. Тўққизтўқалтаклар Яккадикилтакни ҳеч кўра олмас эканлар, доим унга ҳасад қилар эканлар.

Бир куни кечаси ака-укалар Яккадикилтақниқига келишибди. У ухлаб ётганида, ясаб қўйган тайёр араваларини куйдириб кетишибди. Аравалар куйиб, кул бўлибди.

Эрта билан Яккадикилтақ туриб қараса, ҳамма аравалар куйиб, кул бўлиб ётганмиш. “Эй, бу ўшаларнинг иши” деб, кулларни бир қопга солиб, оғзини боғлаб, йўлга тушибди. У кейинги қишлоққа етиб борганида. намоз вақти экан. У кўчада юрган болаларга:

— Бунга тегманглар, бу қопда тилла бор, — деб таяинлаб, ўзи намоз ўқигани кириб кетибди. Болалар қизиқиб, қопнинг бир четини тешиб кўрибдилар. Қарашса, қопда кул эмиш. Яккадикилтақ намоздан чиқиб, кўрсаки, қопнинг бир четидан кул тўкилиб ётибди.

— Вой-доҳ, менинг тиллаларимни олиб, ўрнига кул солиб қўйибдилар, — деб бақира бошлабди. Одамлар тўплани бошлабдилар. Улар Яккадикилтақнинг гапларига ишониб:

— Ҳеч жаҳонда кул ҳам олиб юрармиди, тилла бўлсаям, бордир, — деб одамларнинг раҳми келиб унга пул тўплай бошлашибди.

Йиғилган пуллар ярим қопдан ошибди. Яккадикилтақ пулларни эшакка юклаб, ўз уйига қайтаётганда, йўлда Тўққизтўқалтақларни учратиб қолибди. У қопни бир тепса, пуллари шалдур-шулдур қилиб кетибди. Ака-укалар ҳайрон бўлиб қарашибди ва Яккадикилтақдан:

— Қаерлардан келяпсан? — деб сўрашибди.

— Эй, кечаси сизлар араваларимни куйдириб, менга фойда қилдинглар. Кулни қопга солиб, кетаверсам, ҳамма чиқиб бир сиқимдан олиб, пул ташлаб кетаверишди, ҳамма ёғим пулга тўлиб кетди, — дебди Яккадикилтақ.

Ака-укаларнинг баттар жаҳли чиқиб, бошқа йўлларини излай бошлабдилар. Улар, “ҳойнаҳой, қари онаси йўл-йўриқ кўрсатаётган бўлса керак” деб ўйлаб, кампирни ўлдирмоқчи бўлишибди. Улар кенга яқин яна Яккадикилтақнинг уйига боришибди.

Кампирнинг уйқуси қочиб, ташқарида уймаланиб юрган экан. Тўққизтўқалтақлар кампирни ўлдириб, эшик тагига тикка қилиб ўтқазиб қўйишибди. Яккадикилтақ онасидан хабар олгани эшикка чиқса,

онаси ўлиб ётган эмиш. У бу ҳам Тўққизтўқалтакларнинг иши эканлигини сезибди. Яккадикилтак онасини эшакка маҳкам қилиб боғлаб, тикка қилиб ўтқазибди ва яна йўлга чиқибди. У қишлоққа кириб бориб, “ўлик кетди, ўлик кетди” деб бақираверибди. Буни эшитган одамлар, “бу тентак бўлганми”, деб далага ҳайдаб юборибдилар.

Яккадикилтак далада юриб, бир хирмонга тўғри келибди. У хирмонга буғдой уюлган экан. Яккадикилтак эшагини қўйиб юбориб, ўзи эса бир чеккада писиб ўтираверибди. Эшакни кўрган одамлар:

— Ҳой кампир, эшагингни ол! — деб бақирибдилар, лекин кампир индамабди. Одамлар унинг ёнига келиб:

— Ҳой, кампир, эшагингни оласанми, йўқми, — деб бир итаришган экан, кампир йиқилиб тушибди.

Буни кўрган Яккадикилтак югуриб келиб:

— Менинг онамни ўлдириб қўйдиларинг! — деб айюҳаннос солибди.

Буни кўрган одамлар қўрқиб кетишибди ва унга пул тўплаб беришибди. Ҳаммалари бирга кампирни кўмишибди. Кейин Яккадикилтак йўлга тушибди, яна Тўққизтўқалтакларга дуч келибди.

— Қаердан келяпсан? — деб сўрашибди ака-укалар.

— Эй, кечаси сизлар онамни ўлдириб кетганинглاردан кейин, таъзияга одам айтиб юрсам, улар онангни тавоб қиламиз, бир айлантириб юргин, дейишди. Кейин онамни эшакка миндириб, қишлоқларга олиб бордим. Ҳамма онамни тавоб қилиб пул берди, — дебди Яккадикилтак.

Бу гапларни эшитган ака-укалар ҳайрон бўлиб, энди Яккадикилтакнинг ўзини ўлдирмоқчи бўлишибди. Улар яна бир куни кечаси Яккадикилтак ухлаб ётганини пойлаб уйига киришибди. Уни қопга солиб, дарёга ташламоқчи бўлишибди.

Йўлга чиқишибди, дарёгача ҳали бор экан. Йўлда, “бир оз дам олайлик”, деб тўхтаб, ухлаб қолишибди.

Бир вақт Яккадикилтак уйғониб кетибди, кўзини очиб қараса, қопнинг ичида ётганмиш. У юмалаб-юмалаб ака-укалардан узоқлашибди ва одамларнинг қадам товуши келаётган томонга қараб сурилаверибди. У йўловчиларга:

— Мени шу қопдан чиқариб юборинглар, мени дарёга ташлашмоқчи, — дебди.

Улар қопнинг оғзини очиб қарашса, бир йигит

ўтирганмиш. У қопнинг ичига катта-катта тошларни солиб, оғзини боягидай қилиб боғлаб, ака-укаларнинг ёнига олиб бориб қўйибди. Узоқдан чўпон қўйларини боқиб юрганини кўрибди. У чўпоннинг ёнига бориб қўйларини дарёнинг у бетига ўтказишга ёрдам бериб турса, яна Тўққизтўқалтакларни учратибди.

Улар қарашса, яна ўша Яккадикилтак. Ака-укалар билмасликка олиб сўрабдилар:

— Қаерлардан келяпсан? Шунча қўйларни қаердан олдинг?

— Эй, сизларнинг ҳамма қилган ишларинг менга фойда келтирди. Мен дарёнинг остидан шунча қўйларни ҳайдаб чиқдим, ўҳў, ҳали яна қанча қўйлар бор у ерда, — дебди Яккадикилтак.

Улар ҳайрон бўлишибди. Ҳаммалари бирин-кетин ўзларини дарёга ташлабдилар. Сузишни билмаганлари учун чўкиб кетаверибдилар.

Шундай қилиб Тўққизтўқалтаклар ўлибди, Яккадикилтак бўлса улардан қутулиб, ўз мурод-мақсадига етибди.

УСТАМНИНГ ҲАҚИ КЎП

Ўтган замонда бир темирчи бўлган экан. Дўконига бир қозоқ келиб, ундан:

— Темир ўчоқ қанча темирдан ясалади? — деб сўрабди.

— Олти пуд темирдан бўлади, — дебди уста.

Қозоқ темирчига олти пуд темир келтириб берибди. Уста темирни оловга солавериб озайтирибди. Қозоқ келиб:

— Ўчоқ битдими? — деб сўрабди. Темирчи:

— Жўра, темирингнинг мазаси йўқ экан, қозонга етмайди, қилич ясаб бераман, — дебди. Қозоқ:

— Хўп, — деб, қайтиб кетибди.

Кунлардан бир кун қозоқ:

— Қилич битдими, — деб сўраб келибди. Темирчи:

— Жўра, темиринг озлик қилиб қиличга етмади, битта пичоқ ясаб бераман, — дебди.

Бир ҳафтадан сўнг қозоқ келса, темирчи пичоқ эмас, бигиз ясаб қўйган экан, ўшани узатибди. Қозоқ темирчидан:

— Бунинг не? — деб сўрабди.

— Буни бизда бизгелдек деб айтилади. Бу асбоб подшоликда бўлмаса бошқа жойда топилмайди, — дебди темирчи.

— Уста, хизматинг учун сани рози қилишим керак, ўтовимга меҳмонга чақираман, жума куни уйимга боргин, — деб тайинлаб кетибди, устанинг қилган ишидан норози бўлганини билдирмай қозоқ. Уста меҳмонга кетаётганида шогирдига тайинлабди:

— Қозоқ бизга кўп нарса қўяди, сен, “устамнинг ҳақи кўп, бу озлик қилади”, деяверасан, бўш келма.

Темирчи шогирди билан келишиб олгандан сўнг, қозоқникига боришибди. Қозоқ ҳам пойлаб турган экан, устани ушлаб олиб устунга боғлаб: “Ясаб берган бигизинг шуми?” деб роса урибди. Уриб-уриб чарчабди. Шунда шогирди:

— Устамнинг ҳақи кўп, ҳали бу озлик қилади, — деяверибди. Буни эшитган қозоқ дадил бўлиб яна урибди. Шогирд яна:

— Устамнинг ҳақи кўп, бу ҳали озлик қилади, — дебди. Уста жон талвасасида инграбди:

— Падар лаънати, нодон шогирд, мени бу ноинсоф ўлдирай деяпти-ю, сен бўлсанг, “бу ҳали оз” дейишни қўймайсан!

Шундай қилиб, қозоқни алдаган ҳийлагар уста мажруҳ бўлиб қолибди.

ЁҚМА — ПИШАРСАН, ҚАЗМА — ТУШАРСАН

Қадим замонда бир саховатли одам бўлган экан. У одам ҳамиша элга ош-нон улашар ва эл хизматини қилар экан. Дашт-саҳроларга борса, қўй боқишга ёрдам берар, дарёга борса — балиқларга нон-гўшт ташлаб ўтар экан.

Унинг бир ўғли бор экан. Отаси ўлиб рўзғор шу боланинг бошига тушибди. Бола бева қолган онаси билан кун кечира бошлабди.

Кунлардан бир куни бир савдогар халққа келиб:

— Ким менинг бир кунлик хизматимни бажарса, олти ой боқаман ва рўзғорига олти ойлик овқатини бераман, — дебди.

Савдогарнинг гапини эшитган бола ҳам бир кун хизмат қилиб, олти ойлик овқат ва ҳақини олишга орзуманд бўлибди.

Савдогар ҳам болани ўзи билан бирга олиб кетибди. Болани олти ой боқибди, олти ойлик ҳақини, озиқ-овқатларни ҳам рўзғорига берибди ва уни чақириб шундай дебди:

— Энди келишганимиздек, олти ой еб-ичдинг, дам

олдинг, ҳақингни ҳам олдинг, энди бир кунлик хизматимни жойига қўясан, — дебди.

— Маъқул, — дебди бола ҳам.

Савдогар қирқ туя, қирқ тўрва, қирқ хуржун олибди-да, болани бир туяга миндириб, ўзи бир туяга миниб йўлга тушишибди. Тонгдан йўлга чиқиб ярим тунгача йўл босиб, бир қудуқ олдига келиб тўхтабдилар.

Савдогар болага қараб:

— Энди сени шу қудуққа тушираман, қирқ хуржун билан қирқ тўрвани ҳам юбораман. Қўлингга нима илинса, шу хуржун ва тўрваларга солиб, менга юбораверасан, — дебди.

— Хўп, — дебди бола.

Савдогар боланинг белига икки юз газлик арқонни боғлаб қудуққа тушираверибди, бола ҳам ҳали етарман, ҳали етарман деб тушаверибди. Охири боланинг оёғи ерга тегибди. Савдогар хуржунни ҳам, тўрвани ҳам қудуққа ташлабди.

Бола қўлига илинган нарсаларнинг нима эканлигини ўзи ҳам билмай-кўрмай, тўрваларни, кейин хуржунларни ҳам тўлдириб юқорига юбораверибди. Бир вақт бола қараса, на хуржун, на тўрва қолибди, на юқоридан арқон тушибди. Шундай қилиб, савдогар болани қудуқда қолдириб, ўзи олтин-кумуш, гавҳар-марваридларни олиб кетиб қолган экан.

Бола савдогарнинг ҳийласини сезибди-да, “тақдир шу экан-да” деб, бир неча кечани ўтказибди. Болани ўлим ваҳимаси босиб келаверибди. У ёқ-бу ёқларда ётган одам каллаларини кўриб қўрқибди.

Бола хафа бўлиб, бошини ерга солиб ўтирса, вағур-вуғур овоз кела бошлабди. Бола:

“Бу не овоз?” — деб бошини кўтариб қараса, олдида бир йигит турганмиш.

— Дўстим, юр изимдан, — дебди йигит.

Бола йигитнинг орқасидан бораверибди. Йигит болани бир дарёга олиб бориб, бир қайиққа ўтқазибди ва:

— Қаёққа десанг, шу ёққа олиб бораман, — дебди.

— Мен ўз элимга боришни иштайман, — дебди бола.

Йигит қайиқни ҳайдай туриб, болага:

— Энди кўзингни юм, оч десам, очасан, — дебди.

Бола кўзини юмибди ва йигит “оч” деганда, очган экан, у ўзини дарё қирғоғида кўрибди.

— Энди, хайр, — дебди йигит.

— Тўхта, сен ким бўласан, менга бунча яхшилик қилган? — деб сўрабди.

— Мен сенинг кўп нон-тузингни еганман. Отанг менга турли нарсалар келтириб берар эди, энди шунинг хизматини бажардим. Хайр, — дебди-да, йигит бир балиқ суратига кириб, дарёга чўкиб кетибди.

Бола отаси туфайли қайтган яхшиликка хурсанд бўлиб, уйига йўл олибди. Келиб қараса, уйда на нон, на бир чақа пул бор экан. Бола “снимда нон пули борми, йўқми”, деб қараса, чўнтагидан гавҳарлар тўкилаверибди. Қараб томоша қилгудек, бир фурсатда рўзғор яхшиланиб кетибди.

Кунлардан бир кун яна ўша савдогар мурид истаб:

— Кимки бир кун хизмат қилиб берса, олти ойлик ҳақини олади, — деб жар солиб келибди.

Бола ўйлабди: “Агар мен бормасам, бошқаси борар, ўлиб кетар ё омон қолар, кел, бу қотилнинг жойини топдириб қўяй”, — дебди-да, савдогарнинг ёнига бориб:

— Мен бораман, — дебди.

Савдогар болани ўзи билан бирга олиб кетиб, олти ой роса иззатда тутибди. Олти ой ўтгандан кейин аввалги гапини такрорлаб:

— Энди хизматга! — дебди.

Бола савдогар билан ўша таниш қудуқ бўйига борибди. Савдогар яна боланинг белига арқонни боғлаётган экан, бола:

— Хўжам, аввал бу қудуқнинг ичига қандай тушишимни ўзингиз бир кўрсатиб беринг, — дебди.

— Эй, шуни ҳам билмаган анқов бўласанми, мана қараб тур, — деб савдогар ўзининг белига арқонни боғлаб қудуққа озгина тушган экан, бола арқонни кесиб юборибди-да:

— Энди шу макон ҳам гўринг, ҳам дўзахинг бўлсин, — дебди.

Туяларни ҳам қўйиб юборибди. Ўзи эса қутилганига шукур қилиб элатга қайтиб келибди ва тўйлар қилиб, уйланиб, бола-чақали бўлиб, яхши яшаб, мурод-мақсадига етибди.

ЯХШИВОЙ БИЛАН ЁМОНВОЙ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир шаҳарда, бир кунда икки оилада фарзанд туғилибди. Биринчисининг туғилиши ҳаво айниган, ёмғир ёққан пайтга тўғри келибди. Шунинг учун унга Ёмонвой деб ном

қўйишибди. Иккинчиси эса ёмғир тиниб, ҳаво очилиб, офтоб чиққан вақтда туғилибди. Унинг исмини Яхшивой қўйишибди. Иккаласи ҳам вояга етибди.

Бир куни Ёмонвой Яхшивойга, “сени меҳмонга олиб бораман” деб алдаб, чўлга олиб келибди. Шунда Яхшивой:

— Нега мени бу ерга олиб келдинг? — деб сўрабди.

— Нега энди ҳамма сени Яхшивой деб мақтайди. Мен сени бу ерга ўлдиргани олиб келдим, — дебди Ёмонвой.

— Жон дўстим, мени ўлдирмагин. Ўлдиргандан кўра менинг икки кўзимни ўйиб қўя қолгин, — деб ялинибди Яхшивой.

Ёмонвой Яхшивойнинг икки кўзини ўйиб, ўзи яна шаҳарга қайтибди.

Яхшивой чўлда икки кўзи ўйилган ҳолда нола қилиб, оч-наҳор ётаверибди. Охири, аста-секин кўзгалиб, эмаклаб юра бошлабди. Пайпаслаб-пайпаслаб бир зинага тўғри келибди. Аста-секин зинадан пасга туша бошлабди.

У ерда катта бир чинор ва остида бир ҳовуз бор экан. Яхшивой ҳовузнинг ёнига келиб ётибди, “балки сув олишга келган бирор киши менга ёрдам берар”, деб ўйлабди. Сувга келган кишилар Яхшивойни кўриб, унга нон, сув беришибди. Шундай қилиб кунлар ўтаверибди.

Кунларнинг бирида чинор тагида ухлаб ётганда, дарахнинг тепасига тўртга тўтиқуш келиб, ўзаро суҳбатлашибдилар. Яхшивой тўтиларнинг суҳбатини тинглаб ётаверибди.

Биринчи тўти:

— Оламда нима гаплар бўлаётганини биласизларми? Бир киши кўзи ўйилган ҳолда ётибди. Агар у шу чинорнинг тепасига чиқиб, энг юқорисидаги баргини олиб, кўзига суртса, кўзи очилиб кетади, — дебди.

Иккинчи тўти:

— Нариги томонда, бир кампирнинг асраб қўйган пулини бир сичқон олиб кетиб ўйнапти, Агар сичқонни бир кесак билан урса, сичқон қочиб кетади, пулини олиш мумкин, — дебди.

Учинчи тўти:

— Шаҳар четида икки ака-ука оталаридан қолган ҳовли-жойни таллашиб жанжаллашиб ётишибди. Агар ўша ҳовлини сотиб олиб, ҳовли ўртасидаги бир жуфт теракнинг тагини ковласа, у ердан бир хум тилла чиқади, — дебди.

Тўртинчи тўти:

— Шаҳримиздаги подшонинг қизи касал, ҳеч ким шохнинг қизини тузата олмайпти. Кимки подшонинг қизини шу касалдан тузатса, у қизини беради. У қизга уйларидagi қора мушук ошиқ бўлиб қолган. У мушук қиёфасидаги паридир. Агар ўша қора мушукни сўйиб, қонини қизга суртса, қиз тузалиб кетади, — дебди.

Тўтилар учиб кетгандан кейин, Яхшивой улардан ошитган гапларни бажара бослабди. У чинорнинг тепасига чиқиб, унинг баргини аввал ўнг кўзига, кейин чап кўзига суркаган экан, кўзи очилиб кетибди. Сичқонни ҳам топиб, кесак билан бир уриб пулни олибди. Ўша пулга бориб, ака-укалардан қозонни сотиб олибди. Ҳовли ўртасидаги дарахтнинг тагини қовлаб, бир хум тилгани олибди. У роса бойиб, хурсанд бўлиб бозорни айланиб юрса, подшонинг жарчилари маликанинг касал эканлигини, уни даволайдиган табиб кераклиги ҳақида жар солиб юрган экан. Яхшивой: “мен табибман” деб, улар билан бирга шохнинг ҳузурига йўл олибди. Савойга кириб борса, шох:

— Қизингни тузатсанг, уни сенга никоҳлаб бераман. лекин тузата олмасанг, бошинг кетади. Ўттиз тўққиз табибнинг боши кетди, сен қирқинчисан, — дебди.

Яхшивой маликанинг ёнига борибди, сўнг мушукни олиб келишни бузорибди. У қора мушукни сўйиб, унинг қонини қизга суртиб даволабди. Шох хурсанд бўлиб, қирқ кеча-ю қирқ кундуз тўй қилиб, қизини Яхшивойга никоҳлаб берибди.

Кунлардан бир кун Яхшивой ота-онасини соғинганини шохга айтибди. Подшо жуда кўп мол-туғ бўлиб, уни кузатиб қўйишга бир қанча одамлар қўшиб берибди. Яхшивойнинг ота-оналари суюниб кутиб олишибди. Дўстлари, яқинлари Яхшивойни кўргани келишибди. Ёмонвой Яхшивойнинг келганини ошитаб, “энди мени ўлдиради” деб гумон қилибди. Қўрққанидан унинг ёнига келмабди ҳам. Яхшивойнинг ўзи Ёмонвойни кўргани борибди ва унга:

— Сенинг орқангдан шунчалик катта давлатга эга бўлдим. Сен ўзинг билмаган ҳолда менга яхшилик қилдинг, — дебди.

Шундан сўнг Ёмонвой ҳам Яхшивойга ялина бошлабди.

— Жон дўстим, сен ҳам менинг кўзимни ўйиб, ўша чўлга ташлаб келгин, — дебди.

Яхшивой:

— Қўй, дўстим, қандай қилиб мен сенинг кўзингни ўйман, — деб кўнмабди.

Ёмонвой эса қистайверибди. Охири ҳеч қўймагач, Яхшивой ҳам Ёмонвойнинг кўзини ўйиб, чўлга ташлаб келибди. Ёмонвой ҳам Яхшивой ётган чинор тагига бориб ётибди, бир пайт ўша тўтилар учиб келиб, суҳбат қура бошлашибди. Тўтилардан бири шундай дебди:

— Бизнинг гапларимизни бирор киши пойлаб, эшитиб ётганга ўхшайди. Бир кўр йигитнинг кўзи очилибди. Кампирнинг пули сичқондан олинди. Ўша ҳовлини ҳам сотиб олибди. Подшонинг қизи ҳам касалдан тузалибди. Қани, оғайнилар, пастга тушиб бир қарайлик-чи, ким бизнинг суҳбатимизни эшитиб ётган экан, — деб тўтилар пастга тушишибди.

Ёмонвойни кўриб, тўртта тўти уни тўрт томонидан кўтариб, осмон-у фалакка олиб чиқиб кетишибди ва баланддан ташлаб юборибдилар. У чил-парчин бўлиб пастга тушибди. Яхшивой эса узоқ умр кўриб, тинч-тоғув яшаб, мурод-мақсадига етибди.

ИЛОННИНГ ИШИ ЗАҲАР СОЛМОҚ

Бир чўпон даладан қайтаётганида, катта ариқнинг нариги ёғидаги тўқайга ўт кетганини кўрибди. Бир вақт сув бўйига келиб қараса, қамиш ичида бир катта илон вишиллаб, куйиб ётган эмиш. Чўпоннинг раҳми келибди, қўлидаги узун таёқнинг учига халтани боғлаб илон томонга узатибди. Илон жон долатда ўзини халтага урибди, чўпон халтани тортиб олиб, оғзини очибди, илонни ерга туширибди. Шу пайт чўпоннинг оёғига чирмашиб олибди. Чўпон ҳайрон бўлиб:

— Нима қилмоқчисан? — деб сўрабди.

Илон:

— Мен сени чақаман, — дебди.

Чўпон:

— Мен яхшилиқ қилиб сени ўлимдан қутқардим-ку. Сенга яхшилиқ қилган одамни чақасанми? — дебди. Шунда илон:

— Мен билмайман, менинг вазифам чақиш, заҳар солиш, менда бундан бошқа ҳунар йўқ, — дебди. Чўпон:

— Тўхта, бўлмаса, бирорга одамдан “яхшилиқка яхшилиқми ёки ёмонликми?” деб сўрайман, у нима деса, ўшанга қараб иш тутамиз, — дебди.

Чўпон йўлда давом этибди. Илон эса чўпоннинг

оёғига чирмашиб кетаверибди. Йўлда ўтлаб юрган бир ориқ сигир дуч келибди. Шунда чўпон:

— Эй сигир, яхшиликка яхшиликми ёки ёмонликми? — деб сўрабди. Сигир жавоб берибди:

— Албатта, яхшиликка ёмонлик. Мен ёшлигимда ҳар куни уч маҳал сут берардим. Хўжайиним яхши кўрар эди. Энди мен қаридим, сут бермай қўйдим, ориқладим, эртага мени сотиш учун бозорга олиб боришмоқчи, — дебди. Шунда илон:

— Ана, менинг айтганим тўғри чиқдими?! Энди сени чақаман, — дебди. Чўпон:

— Яна бир сўраймиз, кейин чақсанг ҳам майли! — дебди.

Улар йўлда бир олма дарахтига дуч келишибди. Олма дарахтининг шохлари синган, таги тўла тош, кесак экан. Чўпон олма дарахтидан сўрабди:

— Эй дарахт, яхшиликка яхшиликми ёки ёмонликми?

Дарахт:

— Эй, дўстлар, албатта, яхшиликка ёмонлик. Масалан, мени олинг, ёшлигимда кўп мева берар эдим. Энди бўлса ўтган кетган одам тош отиб, болалар устимга чиқиб шохларимни синдириб шу аҳволга солишди. Мени кесиб ўтин қилишмоқчи. Бу яхшиликка яхшиликми? — дебди. Илон:

— Ана, эшитдингми, энди чақаман, — дебди. Чўпон:

— Йўқ, яна бирор кишидан сўрайлик, — дебди.

Йўлда кетишаётса, бир тулки учрабди.

— Ҳой тулки, тўхта, бизлар сендан бир савол сўрамоқчимиз? — дебди чўпон.

Тулки тўхтаб қараса, бир катта илон одамнинг оёғига чирмашиб, “чақаман” деб ёпишиб турган эмиш. Тулки:

— Нима гап? — деб гоҳ илонга, гоҳ чўпонга қарабди. Чўпон сўз бошлабди:

— Эй тулқивой, мана мен бу илонни ўлимдан қутқариб қолган эдим. Энди у мени чақмоқчи, шу ҳам инсофданми? — дебди. Тулки:

— Қандай қилиб уни ўлимдан қутқардинг? — деб сўрабди.

— Тўқайга ўт тушган эди. Ўт ичида илонни кўриб раҳмим келди, бир ёғочнинг учига мана бу халтани боғлаб илон томон узатдим, у халтага кирди, тортиб олдим, — деб жавоб берибди. Шунда тулки қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборибди, чўпонга:

— Шу кичкина халтага катта илоннинг сиққанига мен ҳайрон бўлиб кулиб юбордим, — дебди. Илон:

— Ҳа, мен сиғдим, — дебди. Тулки:

— Бўлмаса, яна халтага тушиб кўр-чи, сиғармикансан ёки йўқми? — дебди. Илон мақтаниб:

— Мана кўр, мен сиғаман, — деб чўпоннинг халтасига кирибди. Тулки чўпонга кўзини қисиб:

— Халтанинг оғзини маҳкам боғла, кўтариб айлантириб ерга ур! — дебди.

Чўпон тулкининг айтганини қилиб, илондан қутулибди. Яна ўз ишига равона бўлибди.

КАЛТАКЛАНГАН ДОМЛА

Қадим замонда бир камбағал эр-хотин бор экан, уларнинг ёлғиз ўғиллари бор экан.

Кунлардан кун ўтиб бола катта бўлгач, уни мактабга ўқишга беришибди. Бола ўқиб юрганида отаси ўлиб қолибди. Бола онасининг тарбиясида юра берибди. Она ўғлининг домласига турли-туман мазали таомлар пишириб юбориб турибди. Бундан хурсанд бўлган домла кўнглида шумликни ўйлаб, “Бу боланинг онаси яхши пазанда экан, ўзи ҳам ниҳоятда сулув бўлса керак”, деб ўйлаб болани ёнига чақиртириб:

— Болам, мен учун ойингни сўраб қўй, — деб тайинлабди.

Аста-секин домла бу гапни ҳар куни такрорлайдиган бўлиб қолибди.

Ўзининг онаси бўлишига қарамай, боланинг онасига ғойибона ошиқ бўлиб қолибди. У болага:

— Мен уйларингга меҳмон бўлиб бораман, ойингдан сўра-чи, нима дейди, — дебди.

Бола домласининг гапини онасига айтибди. Онаси ҳам рози бўлибди. Бу гапни эшитган домла оёғининг чўлоқ бўлишига қарамасдан, тезда боланинг уйига етиб келибди.

Боланинг онаси домлани иззат-ҳурмат қилиб, чой қуйиб ўтирибди. Уйда ҳеч ким йўқлигидан фойдаланиб, домла хотиннинг қўлидан ушлаб ўзига томон тортибди. Хотиннинг қўлидаги иссиқ чой тўкилиб, домланинг қўли қуйибди.

Шунда боланинг тоғалари келиб қолишибди. Домланинг қилмишини эшитиб, уни уриб-уриб ёғ чиқарадиган жувозга боғлашибди, ундан олиб ун

тортадиган кашкашга боғлашибди. Домла қочиб зўрға қутулибди. Орадан анча вақт ўтгач, хотин ўрлига:

— Болам, домлангни меҳмондорчиликка олиб кел, — деб тайинлабди.

Бу гапни эшитган домла:

— Кет, йўқол, ойингнинг ёғи билан уни тамоm бўлган бўлса керак, онанг ҳам қурсин, ўзинг ҳам қури, бор, кўзимга кўринма, — деб домла болани ҳайдаб юборган экан.

АҚЛЛИ БОЛА

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир эр-хотин бор экан. Уларнинг битта-ю битта ўғиллари бор экан.

Бир куни хотин оғир касал бўлиб, ўлиб қолибди. Ота-бола жуда қийналиб қолишибди. Охири боланинг отаси уйланибди. Олган хотини жуда ёмон экан, ўгай ўғлини ўтирса — ўпоқ, турса — сўпоқ деб чиқиштирмас экан. Уни доим отасига ёмонларкан. Ниҳоят у, “болангни йўқотсанг, кейин турмуш қиламан”, деб туриб олибди. Боланинг отаси нима қилишини билмай, ўғлини бир дўстиникига олиб бориб:

— Ўғлим шу ерда яшаб турсин, мен ёрдам бериб, хабар олиб тураман, — дебди. Кейин эр-хотин яшайверишибди.

Бир куни улар меҳмонга бормоқчи бўлишибди. Қарасалар, тугунни кўтарадиган бирор кимса йўқ. Шунда хотин эрига:

— Ҳозир бола бўлганида эди, тугунимизни олиб боришарди. Энди қандай кўтариб кетамиз, — дебди. Бола эса отасини соғиниб кўргани келган экан, уйнинг орқасида туриб бу гапларни эшитибди ва:

— Мен кўтаришиб олиб бораман, — дебди.

Хотин ҳайрон бўлиб:

— Меҳмонга ҳам ҳеч сенсиз бормас эканмиз-да, ҳеч тинчитмас экансан-да, — деб уришиб берибди.

Бечора бола эса:

— Сиз ҳозиргина бола бўлганида, тугунни олиб борарди, дедингиз-ку. Мен бўлмаганимда ўзингиз қийналиб қолар эдингиз-ку! — дебди.

Охири қўлига тугунни бериб, болани ҳам меҳмонга олиб кетишибди. Меҳмондан келишса ҳам, лекин

болани ҳеч уйидан кетгиси келмабди. Хотин қанча зўрласа ҳам, ҳеч кетгани унамабди, уйда қолибди. Ўғай она эса ҳар куни эрига “болангни йўқот” деб жанжал қилаверибди. У ноилож ўғлини бир бойга, умрбод хизматкорликка берибди. Эр-хотин яна ёлғиз ўзлари қолишибди.

Кунлардан бир кун хотин касал бўлиб қолибди. Эри эса иш билан чиқиб кетган экан. Хотиннинг боши оғриб, унга бир пиёла чой дамлаб берадиган одам бўлмабди. Шунда “қани энди, ҳозир бола келиб қолганида бошимни босиб қўярди, бекорга ҳайдаб юборибман-да”, деб ўйлаб ётаверибди. Бола эса уйини, отасини соғиниб, ҳар куни бир мартадан келиб, ҳовлининг атрофида айланиб кетар экан.

Бола бу гал келганида ҳам яшириниб турган экан, ўғай онасининг инқиллаб ётганини эшитиб қолибди. Уйга кириб қараса, ўғай онаси касал ётганмиш. Бола “салом” бериб, дарров иш қилишга тушиб кетибди. Човгумда чой қўйибди, уй юмушларини қилибди, ён атрофни тозалабди. Кейин ўғай онасининг бошини уқалаб ўтирибди. Шу пайт отаси келиб қолибди. У ўғлини кўриб қувониб кетибди. Хотинига қараб:

— Кўрдингми, бола бизга доим керак бўлади. Уни сен доим бошингга иш тушганда, эслаб қоласан, бошқа пайт эса “йўқотинг” дейишга тушасан. Бўлди, энди бундан кейин ўғлим ҳеч қаерга кетмайди, шу ерда бизлар билан бирга яшайди, — дебди.

Касал ҳолида ҳам ўғай она яна эътироз билдириб:

— Йўқ, бу ерда яшамайди. Ҳар куни кундузи келиб, уй юмушларини қилиб кечқурун қайтиб кетсин, — дебди.

Аммо боланинг ҳеч ўз уйидан кетгиси келмас экан. У яна ялиниб-ёлвориб шу ерда қолибди. Ўғай она бутунлай соғайиб кетгач, яна “болани йўқот” деб ҳадеб жанжал қилаверибди. Боланинг отаси ҳеч унамабди. Бола бир куни отаси билан ўғай онасининг кечаси уришишаётганини эшитиб қолибди. Ўғай онаси:

— Бугун кечаси ўғлингизни ариққа оқизиб юборасиз. Ухлаб ётганида кўтариб, сувга ташлаб юборсангиз, оқиб кетади, — деяётганини бола эшитиб қолибди.

Ярим кечада бола ўрнидан туриб қараса, отаси ҳам, ўғай онаси ҳам қаттиқ уйқуда. У ўғай онасини секин кўтариб олиб, ўзининг ётадиган ўрнига ётқизибди.

Устини эса кўрпа билан ўраб ташлабди. Ўзи эса ўгай онасининг жойига ётиб олибди ва ўзи ҳам устини кўрпа билан ёпиб олибди.

Отаси кечаси туриб, “Энди қандай қилиб ўз ўғлимни сувга оқизиб юбораман? Агар уйқусираб сувдан чиқа олмаса оқиб кетадими?!” деб ўйлаб роса куйинибди. У битта-ю битта ўғлидан ажралишни ҳеч истамабди. Лекин бажармасликка эса хотинидан кўрқибди. Охири кўзини чирт юмиб, ўғли ётган жойга борибди-да, уни кўрпа-нўрпаси билан кўтариб келиб, сувга оқизиб юборибди.

У ўғлини сувга оқизиб юборганига ачиниб, ўзини-ўзи сўкиб, роса йиглаб ўтирибди. Кейин келиб ўз ўрнига ётибди.

Эрталаб туриб қараса, ўғли уй ишларини қилиб юрган эмиш. Шунда бола бўлган воқеани отасига айтиб берибди. Ота-бола ўгай онадан қутулганларига қувониб, бундан кейин ўзлари бахтиёр яшайверишибди.

АЙЁР БИЛАН СОДДА

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир айёр билан содда бўлган экан.

Кунлардан бир кун улар сафар қилмоқ учун йўлга чиқишибди. Йўлда кетаётиб, бир хумча олтин топиб олишибди. Олтинни иккови бўлиб олмоқчи бўлишибди. Бироқ айёр соддага олтинларни беришни хоҳламабди-да, соддани алдаш йўлига тушибди. Айёр соддага шундай дебди:

— Агар биз олтинларни шаҳарга олиб кирсак, кишилар билиб қолиб, олтинларни тортиб олишади. Яхшиси уларни кўмайлик-да, керак вақтида, оз-оздан олиб сарфлайлик.

Шунда содда бунга кўнибди. Олтинни кўмибдилар.

Кунлар ўтиб, соддага олтин керак бўлиб қолибди. Буни айёрга келиб айтган экан, айёр:

— Менга ҳам керак эди, — дебди. Шунда иккиси бирга олтин кўмилган жойга бориб қарасалар, кўмилган олтин йўқмиш. Айёр олтинни ўзи ўғирлаб, беркитиб қўйган экан. Лекин шунга қарамасдан, соддага тухмат қилибди. Шундан сўнг, иккиси қози олдига боришибди. Бутун воқеани қозига айтиб беришибди. Қози айёрнинг гапига ишонмабди.

— Биз олтинни дарахт остига кўмганмиз,

ишонмасангиз ўша дарахт гувоҳлик беради, — дебди айёр, кейин уйига келиб, қари отасига:

— Сиз гувоҳ бўласиз, — дебди. Отаси унга унамабди. Айёр, отасига ялиниб юриб, охири уни ичи пўк дарахт ичига киргизиб қўйибди. Содда қозини етаклаб дарахт тагига борибди. Шунда қози сўраса, дарахт ичидам:

— Олтинни қўйган одам олиб кетган, — деган овоз келибди. Шунда қози, “бу дарахт ичида шайтон борга ўхшайди”, деб дарахт тагига ўт қўйдирибди. Ўт ёқилгач, дарахт ичидаги чол “дод” солиб:

— Мени қутқаринглар, мени ўғлим мажбур қилган, — деб бақирибди, ўтни ўчиришибди, чолни олиб чиқсалар, у ўлиб қолган экан.

Қози соддага олтинларнинг ҳаммасини берибди. Шундай қилиб, айёрлик билан “олтинни оламан” деган очкўз айёр, ўз отасидан ҳам, олтинлардан ҳам айрилиб қолган экан.

ҚОЗИ

Ўтган замонда бир эр-у хотин бўлган экан. Улар бир-бирлари билан жуда аҳил яшар эканлар, уйларида қўй-эчкилари ва товуқлари кўп экан. Рўзгорлари бут, ўзларига тўқ яшашар экан.

Нима бўлибди-ю, эр-хотин арзимаган нарсага жанжаллашиб қолишибди. Кейин улар ажрашмоқчи бўлишибди ва қозининг ёнига бориб, бўлган воқеани айтиб беришибди. Шунда қози:

— Уйингларда нималарингиз бор? — деб сўрабди.

— Уйимизда мол-пол, гилам-пилла, қўй-пўй, эчки печки, товуқ-мовуқ каби нарсаларимиз бор, — деб жавоб берибди эри.

Шундай қилиб уйдаги бор нарсаларни шу йўсинда айтиб чиқибди.

Қози:

— Бораверинг, мен ҳозир бораман, — дебди.

У киши энди уйига етиб келган экан, қози ҳам кириб келибди ва нарсаларни ажрим қила бошлабди. Бирма-бир номини айтиб: “мол хотинингизга, пол сизга, уй хотинингизга, пуй сизга, гилам хотинингизга, пилла сизга” қабилида ҳамма нарсаларнинг ярмини хотинига, уларнинг аксини эрига тақсимлабди. У кишига фақат кейинги нарсалар тегибди. Шунда у киши:

— Нарсаларнинг ҳаммасини тенг қилиб бўлишингиз керак эди-ку? — дебди.

Қози эса:

— Ўзингиз айтган нарсаларнинг ҳаммасини тенг ўртасидан бўлдим, — дебди.

У киши айтган гапларига пушаймон бўлиб, индамай қолаверибди.

ҚИЗГАНЧИҚ ИТ

Бир ит бор экан, жуда қизганчиқ экан.

Бир кун шу ит шериклари билан талашиб каттакон бир суякни олиб қочибди. Сув устидаги якка чўпдан ўтаётса, сувда бир ит оғзида катта суяк тишлаб, кўзларини олайтириб, итга тикилиб турган эмиш.

Ит:

— Ир-ир-ир, — деб тишини иржайтирган экан, сув ичидаги ит ҳам тишини иржайтирибди.

Ит унинг оғзидаги суякни ҳам тортиб олмоқчи бўлибди ва: “Ҳап!” — деб итга ташланибди. “Ҳап” дейиши билан оғзидаги суяги, унинг кетидан ўзи ҳам “чўлп” этиб, сувга тушиб кетибди. Қизганчиқ ит роса шалаббо бўлибди.

УСМОН БИЛАН ЁҚУБ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда битта чол яшаган экан. Унинг иккита ўгли бор экан. Каттасининг исми — Усмон, кичигининг исми Ёқуб экан.

Чол:

— Ўғилларим, мен энди қариб қолдим, энди рўзғор иши ўзларингга қолди, бориб ерни ҳайдаб келинглар. — дебди.

Ака-ука ер ҳайдагани кетишибди. Усмон куни билан ер ҳайдаб, роса чарчабди. Терлаб, ҳамма ёғи чанг бўлиб кетибди. Ёқуб эса “касалман” деб, кечгача салқинда ётибди.

Кеч кярганда, у акасига:

— Сиз юваниб келинг. Мен қўшни олиб кетаман, — дебди. Усмон ерни ҳайдаганида озгина қисми қолган экан. Ёқуб қолган жойни ҳайдабди ва ҳамма ёғига тупроқ сеппиб, чанг қилиб олибди. Дадасининг ёнига бориб:

— Акам ҳеч ҳам ишламадилар, ҳамма ерни бир ўзим ҳайладим, — дебди.

Дадаси Ёқубнинг гапига ишониб, Усмондан хафа бўлибди. Шунга қарамай, “бош ўғил-ку!” деб, ўзининг бисотидаги йигирма беш тилласини Усмонга берибди. Усмон пулни олибди-ю, отасининг қўпол муомаласидан хафа бўлиб, уйдан чиқиб кетибди. Ёқуб эса акасига:

— Сиз қаерда бўлсангиз, мен ҳам сиз билан бирга бўламан, — дебди.

Улар йўл юришибди, йўл юришса ҳам, мўл юришибди, бир ўрмонга стишибди. Бир овчи ўрмондан фил боласини олиб келаётган экан. Усмон ундан:

— Бу филча сенга нима гуноҳ қилди? — деб сўрабди.

Овчи:

— Овимга тушган нарса, энди олиб бориб сотмоқчиман, — дебди.

Усмоннинг филчага раҳми келибди ва:

— Сотсанг қанчага сотасан? — сўрабди.

— Йигирма беш тиллага сотаман, — дебди овчи.

Усмон йигирма беш тиллани овчига бериб, филни озод қилибди ва ўрмонга қўйиб юборибди. Ёқуб эса нима қилишини билмай қолибди, чунки у пулни олиш мақсадида акаси билан йўлга чиққан экан. Энди у қайтиб кетишини ҳам, қайтмаслигини ҳам билмай қолибди. Қайтай деса, уялади, қайтмай деса, пул қўлдан чиқиб кетган. Улар юриб-юриб, охири бир шаҳарга етиб келишибди. У ерга кириб борсалар, ҳамманинг оғзида бир гап: “Подшонинг бир қизи бор экан. Уни бир дев олиб кетибди. Кимки шу девни ўлдирса, подшо қизи билан бойлигининг ярмини берармиш”.

Усмон билан Ёқуб подшонинг ҳузурига боришибди. Улар девни ўлдиришга бормоқчи эканликларини айтишибди ва керакли қурол-аслаҳа билан қуролланишибди. Усмон билан Ёқуб дев яшайдиган тоққа чиқишибди. Усмон дев билан олишиб, уни ўлдирибди. Кейин бир чуқур ғорга дуч келибди, тушса, бир чеккада қиз ўтирган экан. Усмон қизга уни қутқаргани келганини айтибди. Ёқуб тепада, ғорнинг оғзида қолган экан. Усмон қизнинг белига арқон боғлаб, тепага чиқариб юборибди. Ёқуб эса акасини ғорнинг ичида қолдириб, ўзи қизни олиб, жўнаб кетибди.

Подшога бориб, “девни ўлдириб, қизингизни олиб келдим”, дебди. Подшо беҳад қувонибди ва қирқ кеча-ю, қирқ кундуз тўй қилиб, қизини Ёқубга бермоқчи бўлибди. Энди гапни Усмондан эшитинг.

Усмон укасини роса чақирибди, ундан дарак бўлмагач, хафа бўлиб ғорни айланиб юраверибди. Шу алфозда бир неча кун ўтибди. Охири у ҳолдан тойиб, ётиб қолибди. Бир маҳал мадорсиз ҳолда кўзларини очиб қараса, ўзи бўшатиб юборган фил боласи унинг ёнида турган эмиш. Унинг аҳволини кўрган филча ғордан чиқиб кетибди ва ғорнинг тепасидан унга арқон ташлабди. Усмон зўр-базўр арқонга ўзини боғлабди, фил боласи уни тортиб олибди. Фил боласи Усмонга ўрмондан турли мевалар ва ейдиган нарсалар топиб келибди. Усмон сал тузалгач, подшонинг саройига қараб йўл олибди. Борса, саройда катта тўй бўлаётган эмиш. У одамлардан “кимнинг тўйи” деб сўраса, “Ёқуб деган бола девни ўлдириб, маликани қутқарди, шунинг учун подшо қизини Ёқубга беряпти” дейишибди. Усмон ичкарига кириб қараса, ҳақиқатан ҳам Ёқубнинг тўйи бўлаётган эмиш. Шу пайт Усмон подшонинг қизини чақиртирибди. Қиз дарров Усмонни танибди ва улар подшо ҳузурига бориб, бўлган воқеани айтиб беришибди. Подшо Ёқубни изза қилиб, саройдан ҳайдаб юборибди. Усмонга эса қизини ҳамда ярим давлатини бериб, тўйни янада катта қилиб юборибди.

АҲМОҚ ПОДШО

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир камбағал одам бор экан. Пешонасида биттагина уйи бўлиб, у ҳам қулаб тушган экан. Камбағал кўп машаққатлар билан қайтадан уй солибди. Томига бордон ёпиб, ярмисини тупроқ билан бостиргандан кейин қолган ярмини ёпишга пул тополмай, устага жавоб бериб юборибди ва “қолганини кучим етганда ўзим ёпиб оларман” деб, янги уйга кириб ўтираверибди.

Бир ўғри бу камбағалнинг уйини кўриб:

— Бу одам бойиб қолганга ўхшайди, янги иморат солибди. Буни бир боплаш керак деб, томга чиқадиغان жойни кундуз куни мўлжаллаб кетибди.

Ўғри тун ярмига келиб, томга чиқибди. Энди “ҳовлига тушаман”, деб том устида кетаётганида томнинг омонатгина қилиб бордон билан ёпиб қўйилган жойи ўпирилиб кетибди. Шу пайтда камбағал уйда

ётган экан, ўғри “тап” этиб унинг устига тушибди. Камбағал қўрқиб кетиб, ўғрини ушлаёлмай қолибди. Ўғри бўлса камбағалнинг уйида ҳеч нарса йўқлигини кўриб, ғазабланиб, шошиб чиқиб кетибди, эртасига эрта билан подшога арзга борибди.

— Кимсан? Нима арзинг бор? — деб сўрабди. Ўғри:

— Шоҳим, мен катта ўғрилардан бўламан. Шу кеча бировникига ўғирликка бориб эдим, томини бордон билан омонат ёпиб қўйган экан, ўпирилиб кетди, мен уй ичига йиқилиб тушдим, оёғим синишига сал қолди, — деган экан, подшо:

— Ҳа, талабинг нима? — деб сўрабди. Ўғли:

— Уй эгасига жазо берсангиз, — дебди.

Подшо уй эгасини чақириб, ундан:

— Шу кеча бу одам томингдан йиқилиб тушгани ростми? — деб сўраган экан, камбағал:

— Рост, шоҳим, яхшики менинг устимга тушди, бўлмаса оёғи синарди, — дебди. Кейин подшо:

— Рост бўлса, сени дорга осиб керак, — деб камбағални ўлимга буюрибди.

Бечора камбағал, нима қилишини билмай, йиғлаб подшога:

— Эй шоҳим, менинг нима гуноҳим бор. Томни уста шундай бўш ёпиб кетган, — деган экан, подшо:

— Ундай бўлса, буни бўшатиб юбориб, дорга устани келтириб осинглар! — дебди.

Ясовуллар устани олиб келишибди. Жаллод гуноҳсиз устани дорга осмоқчи бўлганда, уста:

— Подшога, арзим бор, — дебди. Бу гапни жаллод подшога етказибди.

Подшо устани чақиртириб:

— Нима арзинг бор? — деб сўраган экан, уста:

— Шоҳим, бу ишда менинг ҳеч айбим йўқ. Бордончи бордонни сийрак тўқиб қўйган экан, билмай ёпаверибман. Агар бордон пишиқ тўқилганда устига одам чиқса ҳам тешилмас эди, — дебди.

Подшо устани бўшатиб юбориб, бордончини чақиртирибди:

— Бордонни сен тўқиганмисан? — деб сўрабди. Бордончи:

— Мен тўқиганман, — дебди. Подшо:

— Дорга буни осинглар! Ҳамма айб шунда экан, — дебди.

— Шоҳим, сизга арзим бор. Мен бордонни ҳамма вақт пишиқ тўқир эдим, қўшним яқиндан бери каптарвоз бўлиб қолган. Шу қўшним каптарларини ҳавога учирганда, уларга қараб бордонни сийрак тўқиб қўйибман. Гуноҳимни кечиришингизни сўрайман, — дебди бордончи.

Подшо буни ҳам бўшатиб, каптарбозни чақиртириб келиб, дорга осишга буюрибди.

Каптарбоз айтибди:

— Эй шоҳим, мен ишқибозлик билан каптар ўйнайман. Бунда менинг гуноҳим бўлмаса керак. Мени ўлдирганингиздан кимга фойда бор, бир камбағални ўлдиргандан кўра, ўша ўғрини ўлдирсангиз эл тинчир эди.

Буни эшитиб подшо:

— Дарҳақиқат, ўғрининг ўзи гуноҳкор, сенинг гапинг тўғри! Ўғрини топиб, дорга осинглар! — дебди.

Ясовуллар ўғрини топиб, дорга осишибди. Дор паст, ўғри новча экан, оёғи ерга тегиб қолаверибди. Жаллодлар бориб подшога арз қилишибди:

Эй шаҳаншоҳ, ўғри новчалик қилди, оёғи ерга тегиб қолиб ўлмаяпти, нима қилсак экан?

Подшо:

— Шунинг ҳам мендан сўраб ўтирасанларми? Агар ўғрининг оёғи ерга тегиб қолган бўлса, гузардан бўйи паканароқ бир одамни топиб, ўғри ўрнига ўшани осавермайсанларми? Шунга ҳам ақлларинг етмайдими? — деб бақирибди.

Жаллодлар кўчага чиқиб қарашса, бир пакана одам бир қоп орқалаб кетаётган экан. “Подшонинг айтгани худди шу-ку”, деб паканани дор тагига олиб боришибди. Пакана одам:

— Менинг нима гуноҳим бор? Мени нега дорга осасизлар? Подшога арзим бор, — дебди.

Подшо дор ёнига келиб томоша қилиб турган экан, паканадан:

— Айт, нима арзинг бор? — деб сўрабди.

Пакана айтибди:

— Шоҳим, мен бир камбағал одамман. Гоҳ тоғдан ўтин келтириб соғаман, гоҳ ҳаммоллик қиламан. Шу билан бола-чақамни боқаман. Нима гуноҳим борки, мени дорга остирасиз?

Бунга подшо шундай жавоб қайтарибди:

— Эй аҳмоқ, сенинг гуноҳинг борми, йўқми, менинг нима ишим бор. Ишқилиб бир кишини дорга осиб керак-да. Ўғрини дорга остирсак, бўйи новчалик қилиб, оёғи ерга тегиб қолди. Сен жуда боп келдинг. Пешонангдан кўр.

Паkana яна рухсат сўраб:

— Шоҳим, ўғри новчалик қилган бўлса, дор тагини бир оз ўйдирсангиз оёғи ерга тегмайди. Гуноҳкор новча ўрнига, бир бегуноҳ камбағални ўлдириб юбориш адолатдан эмас-ку! — дебди.

Подшо ўйланиб туриб вазирга:

— Тўғри айтади, бу бўшатилинсин. Дор тагидан чуқур қазилиб, дорга ўғри осилсин! — деб буюрибди.

Жаллодлар ўғрини дор тагига келтириб, чуқур қазий бошлашибди. Шунда ўғри ҳовлиқиб:

— Тезроқ қазинглар, вақт ўтмасин, мени тезроқ осинглар! — деб қистайверибди. Ўғрининг гапларини эшитган подшо, ундан:

— Нега бунча тиқилинч қиласан? — деб сўраганда, ўғри:

— Тақсир, ҳозир жаннатнинг подшоси ўлди, мени тезроқ ўлдирсалар, битта-яримта одам подшо бўлиб қолмасдан илдамроқ бориб жаннатга подшо бўламан. Жаннатнинг подшоси ўлаётганда “ким ўлиб, илгарироқ жаннатга келса, ўша одамни подшо қилинглар”, дебди. Шунинг учун қистаяпман. Қани, тезроқ бўлинглар, — деб яна қистай бошлабди.

Ўғрининг бу гапи подшога ёқиб, ўйлаб туриб, “У дунёга ҳам ўзим подшо бўлай”, — дебди-да, жаллодларга қараб:

— Ўғрини дордан бўшатиб, ўрнига мени осинглар! — дебди.

“Подшо амри вожиб” деб, ўғрини дордан бўшатиб, ўрнига подшонинг ўзини осган эканлар.

СОҶИ МУМСИК БИЛАН БОҶИ МУМСИК

Бир замонда Соқи мумсик билан Боқи мумсик деган икки киши яшаган экан. Улар ўтакетган мумсик экан. Бир-бирларига сувни ҳам раво кўришмас экан.

Бир куни Соқи мумсик Боқи мумсикникига меҳмон бўлиб борибди. Борса, Боқи мумсикнинг хотини нон ёпаётган экан. У Соқи мумсикни кўрибди-ю, ўтни ўчириб, хамирни ўраб қўйиб, ҳеч нима билмагандек

ўтираверибди. Боқи мумсик ҳам Соқи мумсикни кўриб энсаси қотибди, “келдингми” ҳам демабди. Меҳмон ҳам ўтираверибди. Меҳмоннинг олдига ҳеч нарса қўйишмабди. Охири кеч бўлиб, ётмоқчи бўлишибди. Соқи мумсик билан Боқи мумсикка айвонга жой солинибди. Ётиш олдида Боқи мумсик хотинига:

— Ҳали сен меҳмон ухлаганида мени уйғотиб, қорнимни тўйғазиб қўйгин, — дебди. Бу гапни Соқи мумсик эшитиб қолибди. Улар ётишибди. Соқи мумсик ухламабди. Боқи мумсик ухлаб қолибди.

Боқи мумсикнинг хотини кечаси келиб, эрини аста чақирибди. Лекин у турмабди. Шунда Соқи мумсик овозини ўзгартириб:

— Мана ҳозир, — дебди-ю, овқатни тушира бошлабди. Хотини эса, уни Боқи мумсик деб, ҳадеб овқатни бераверибди. Соқи мумсик қорни тўйғач, ортган овқатни белбоғига тугиб олибди.

Кейин:

— Бўлди, тўйдим, — деб жойига келиб ётибди-да. эрталаб барвақт туриб жўнаб қолибди. Эрталаб Боқи мумсик ўрнидан туриб хотинига:

— Кечаси нега менга овқат бермадинг, оч қолиб ўлабдим-ку, — деб дағдаға қилган экан, хотини:

— Қандай одамсиз, овқат бердим-ку, ҳар сафаргидан кўп овқат едингиз-ку! — деб жавоб берибди. Шундан сўнг Боқи мумсик овқатнинг ҳаммасини Соқи мумсик еб кетганини билибди.

Шундай қилиб, Соқи мумсик Боқи мумсикни бошлаб кетган экан.

ЭШОН

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир донғи кетган эшон бор экан. Эшон ўз мурид-халфаларига:

— Бирор жойга меҳмондорчиликка борсак, олдимга яхши таомлар келтириб қўйишса, сизларга “олинглар, енглар” дейман. Сизлар, “тақсир, сизнинг еганингиз бизнинг еганимиз”, деб тураверинглар”, деб тайинлар экан. Улар ҳам эшоннинг айтганини қилиб, меҳмондорчиликдан ҳеч нарса емай, оч қайтишар экан.

Бир куни мурид-халфалар эшондан қутулиш чорасини излай бошлашибди. Унинг дарё бўйига чиқиб таҳорат қиладиган жойидаги зина ўрнига қўйилган тошни омонат қилиб қўйишибди. Эшон дарё бўйига келибди-да, “таҳорат қиламан” деб сувга тушиб кетибди. Эшон муридларига қараб:

— Эй болаларим, менга раҳм қилинглар, сувда оқиб кетаётирман, — деса, муридлар:

— Эй тақсир, сизнинг оққанингиз, бизнинг оққанамиз, бемалол оқаверинг! — деб қараб қолган эканлар.

Шундай қилиб, эшон сувга чўкиб кетибди, мурид-халфалар эса эшондан қутулишибди.

ОМОН БИЛАН ЁМОН

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда икки дўст бўлган экан. Бирининг исми Омон, иккинчисининг исми Ёмон экан. Уларнинг иккаласи ҳам оилали, бола-чақали экан.

Омон тўғри сўз, камтар, раҳмдил экан. Ёмон эса, ёлғончи, бахил экан, дўсти Омоннинг бахтини ҳеч кўролмас экан. Ёмоннинг кўпдан бери Омоннинг хотинига кўзи куйиб юрар экан. Омоннинг хотини ҳам Ёмон билан қизиқиб қолган экан. Омоннинг эса буқдан хабари йўқ экан.

Бир куни қишда, Омон кечаси эшикка чиқса, чорбоғда, қорнинг устида битта ҳандалак палаги думалаб ётган экан. Ҳандалак палаги гулдаган ва ҳатто биттаси етилган ҳам экан.

Омон ҳайрон бўлиб, кўрган нарсасини хотинига кириб айтибди. Хотини ҳам ташқарига чиқиб, ҳандалакни кўриб, эрига шундай дебди:

— Сиз мачитга бориб, бу сирни одамларга айтсангиз, ишонмайдилар. Шунда сиз улар билан шартлашинг. Сиз, албатта, ютасиз.

Омон эрталаб мачитга бориб, кўрган нарсаларини одамларга айтибди. Одамлар ишонмабдилар. Омоннинг хотини эри мачитга кетиши билан дарров ҳандалакни юлиб олиб, Ёмоннинг уйига борибди. Ҳандалакни унга бериб, бўлган воқеаларни айтиб берибди.

Ёмон ҳам дарров мачитга борибди. Мачитда ҳамма Омоннинг гапидан ҳайрон, “Қишда ҳандалак етилмайди-ку, Омон ҳам ёлғончи экан-да”, деб туришган экан. Омон:

— Гапим рост, ишонмасанглар мен билан шартлашинглар, — дебди. Шу пайт Ёмон:

— Омон ёлғон гапиряпти. Қишда ҳам ҳандалак бўларканми? Омон билан мен шарт ўйнайман, — дебди.

Омоннинг аччиғи келибди. Одамлар нимадан шарт ўйнар эканлар, деб ҳайрон бўлиб қараб турибдилар.

Ёмон шартни айтибди:

— Агар чорбоғингда ҳандалак палаги бўлмаса, мен уйингга кириб, биринчи нимани ушласам, ўша ушлаган нарсам меники бўлади. Агар сенинг гапинг рост бўлса, сен меникка борасан ва биринчи ушлаган нарсанг сеники бўлади. Бошқа иккинчи нарсани ушлаш мумкин эмас. Агар очкўзлик қилиб, иккинчи нарса ушланса, ўша нарса билан ўлгунча уриш.

Мачитдаги одамлар Омонга уч соат вақт берибдилар. Уч соатдан кейин ҳаммалари унинг уйига боришга келишибдилар. Омон келиб қараса, уйдаги ҳандалак палаги йўқ эмиш. Омон хотинидан сўрабди. У билмаслигини айтибди. Омон нима қилишини билмай, хафа бўлиб турса, сўрининг тагидан итининг мушук билан суҳбатини эшитиб қолибди. Мушук:

— Эй, дўстим ит, кўрдингми хўжайинимиз жуда хафа. У мачитда шарт ўйнаган эди. Ҳандалакни эса хотини Ёмонни кига олиб бориб берган. “Сен келиб, биринчи бўлиб мени ушлайсан”, деган. Энди Ёмон келиб хўжайинининг хотинини биринчи ушлайди ва олиб кетади. Омон эса, ютқазиб шарманда бўлади, — дебди. Ит:

— Эй мушуквой, агар Омоннинг эси бўлса, ҳозир хотинини ясантириб, томга чиқариб қўяди. Ёмон келиб, шотининг биринчи поғонасига оёғики қўйиб, кейингиларини ушлайди. Хўжайин эса, дарров Ёмонни тортиб тушириб, шотини биринчи поғонасини бериб, қолган поғонаси билан уни уради, — дебди.

Омон ит билан мушукнинг гапларини эшитиб, дарҳол хотинини ясантириб, томга чиқариб қўйибди ва хотинига:

— Мен руҳсат берганимдагина пастга тушасан. Агар сўроқсиз тушсанг ёки қимирласанг, ўлдираман, — дебди.

Уч соат ўтгандан кейин мачитдаги кишилар билан Ёмон келибди. Кишилар қарашса, ҳандалак йўқ экан.

— Энди шартингни бажаргин, — дебди кишилар Ёмонга. У Омоннинг хотинини қидириб уйни қараса йўқ, томнинг тепасида ўтирган эмиш. Ёмон шошилиб дарров шотиларни ушлаб томга чиқа бошлабди. Омон шотини тепиб, Ёмонни йиқитиб юборибди. Одамларга қараб:

— Нимага Ёмон очкўзлик қилиб биринчи ушлаган нарсасини олмай, бошқа нарсаларни ушлайди, — дебди Омон.

Шартга мувофиқ Ёмонга шотининг биринчи ушлаган

поғонасини шотидан суғуриб қўлига берибдилар.
“Очқўзлик қилганинг учун” деб Омон уни шотининг
бошқа поғоналари билан роса урибди.

Омон одамларга бўлган воқеани айтиб берибди.
Ёмонни уйдаги ҳандалакни олиб келиб, кишиларга
кўрсатибди. Ҳамма Омоннинг қилган ишидан
қувонибди. Ёмонни эса ҳайлаб юборишибди.

ҚОЗИ БИЛАН БОЙ

Бор эканда йўқ экан, оч эканда тўқ экан. Зомин
юртида бир бой бор экан, унинг бир новчаси бор экан.

Кунлардан бир куни бой бир нарсадан жаҳли чиқиб,
новчасини ҳайлаб юборибди. Новча аразлаб Зомин
қозисининг олдига борибди. Қози:

— Ҳа, нима аринг бор? — дебди. Новча:

— Арзим бор-у, тақсир қози бува, овлоқ бўлса
айтаман, — дебди. Шунда қози ўйланиб туриб.
кўнглида “Бунинг авзойидан бирор гапи борга
ўхшайди, овлоқ қилиб гаплашиб кўрайин” деб,
олдидаги мулозимларини чиқариб юборибди, сўнгра
ҳалиги новчага:

— Гапир, қани энди, — дебди. Новча:

— Тақсир, фалончи бойга новча бўлиб юрган эдим,
ҳақимни бермай қувиб юборди. Энди шуни нима
қиламиз, қози бува? — дебди. Қози сўрабди:

— Ойига неча пулга юриб эдинг?

Новча айтибди:

— Тақсир, тўққиз ойга олти юз тангага юриб эдим.
бир пул бермасдан қувиб юборди.

Қози ўйлаб туриб:

— Ундай бўлса, сен берадиганингни айт, мен уни
ўзим созлайман, — дебди. Новча:

— Тақсир, ундирсағиз учдан бир қисми сизники, —
дебди. Қози:

— Уч юз тангасини сен ол, уч юз тангаси менга
бўлсин. Сен маҳкам бўлсанг бўлгани. Тағин мабодо
ярмини берса, алданиб, кўниб қўймагин, — деб
тайинлабди. Бойни мен айтиб келтираман, бой
келгандан кейин ундай дегин, бундай дегин деб қози
новчага сўз ўргатибди. Кейин новчага жавоб бериб, эрта
билан Зомин бозоридаги қозихонага келишини
уқтирибди. Новча шундан кейин кетибди.

Эрта билан тонгда қози туриб, чой ичибди, отланиб.
Зоминнинг бозорига келиб, қозихонада ўтирибди ва

бойни чақиртирибди. Бир оздан кейин бой келибди. Қози бойга бўлган гапни айтса, у:

— Тақсир, арз қилиб келган новчани, ундай фалокатни олдингиздан уришиб ҳайдаб юбормадингизми? — дебди. Шунда қози жаҳл қилиб, бойни ота-онаси қолмай сўкаверибди. Шу орада новча ҳам келиб қолибди. Қози бойга:

— Бунинг ҳақини еб кетолмайсан, ҳозир ўтирган жойингда топиб берасан, — дебди. Кейин бой ўйлаб туриб англабдики, новча қозига бир нарса беришга ваъда қилган. Бой пайт пойлаб туриб, новчанинг кўзини шамғалат қилиб қучоғини очиб, имлаб қозига кўрсатибди. Қози унга ер остидан кўз ташлабди. Кейин бир оз ўйлаб туриб хаёлга кетибди. “Новчанинг берадиган нарсаси уч юз танга, уни ҳам бойдан олсагина беради, бойнинг имлаб кўрсатган нарсасида бир бало борга ўхшайди, шу бойнинг ваъдасидан қолмай, бир қучоқ нарсани ваъда қилди, агар шунинг ҳаммасини берса, бир нарсали бўлиб қоламан”, дебди қози ичида. Шу орада қози яна аста бошини кўтариб кўз ости билан бойга қарабди. Бой яна қулочини ёзиб, бир қулоч деб имлабди. Шунда қозининг юрак-бағри ундан баттар ўртаниб кетибди. Қози кўнглида, “Энди бу новча падар лаънати бери сўкаман, ҳақидан кечиб, бир дўқ билан йўқ бўлиб кетсин”, дебди. Қози энди новчани сўка кетибди:

— Падар лаънати, тухматчи, ўғри, йўқол, кўзимга кўринма! Ҳозир жазога ҳукм қилиб юбораман, — деб сиёсат қилибди. Кейин ҳалиги новча қўрқиб, юраги ёрилай дебди. Қози “олти ойлик жазога ҳукм қилиб юбораман” дегандан кейин новчанинг жон-пони чиқиб кетибди, “ҳақ олмасам ҳам гўрга”, деб қозихонадан орқасига қарамай қочиб чиқиб кетибди. У кўздан йўқолгач, қози бойга қараб секин ишорат қилиб:

— Қани, ҳалиги айтган нарсани олиб келинг, — дебди. Бой ўрнидан туриб бозор оралаб кетибди. Ана энди қозининг димоғи чоғ бўлиб, қувонганидан юраги ёрилгудай бўлибди. “У бир қучоқ нарса нима бўлди экан? У бир бўлса бир хум танга ё бир хум тилла бўлади, қачон олиб келар экан”, деб юраги орзиқиб кетаверибди. Қозининг икки кўзи бойнинг йўлида экан. Бой бозор оралаб кетганича тўғри тарвуз бозорига борибди. Бориши билан ҳўкизнинг белидай бир катта тарвузни бир мирига олиб, қучоқлаб жўнабди. Бой ҳовлиқиб

қозихонага етиб келибди. Қози ўтирган еридан чўзилиб қараб, ўйлабди: “Оббо бой бува тушгур-е, қозига бир яхши тарвуз ҳам олиб берай дебди-да”, деб ичида қувониб қўйибди. Бой шу орада тарвузни олиб келиб қозининг олдига қўйибди. Шунда қози:

— Бой бува, тарвуз бозорига ҳам борибсиз-да? — деса, бой:

— Ахир бизнинг бир феъллигимиз худога ёқиб, худо бизга шунчалик давлатни бериб, бой қилиб қўйибди-да, ваъда қилгандан кейин ваъдада турамыз-да, тақсир, — дебди.

Бойдан бу сўзни эшитган ҳамон қозининг юраги шув этиб кетибди. Бой шу орада тарвузни сўйиб, бир палласини каржлаб, қозининг олдига қўйибди, яна бир палласини каржлаб ўзининг олдига қўйибди. “Олинг тақсир”, деб қозини тарвуз ейишга таклиф қилибди. Улар иккови икки палла тарвузни еганича еб, қолганини қолдиришибди. Кейин қози кўз ости билан ҳар замон-ҳар замон бойга қараб ўтира берибди. Сўнг бой:

— Бизга жавоб, тақсир, тарвузни бўлса едингиз, ҳалиги новчанинг гапига кўп қулоқ солаверманг. Келаси бозор тагин бир яхши тарвуз олиб бераман, — дебди. Қози:

— Бой бува, бошқа гапни қўйинг, боягини олиб келинг, — дебди. Бой:

— Тақсир, одамни калака қилманг, бу гапингизга мен тушунмадим, бу нима деганингиз? — дебди. Қози:

— Бой бува, эсингиздан чиқдим, боя бир нарсам бор, бераман, демадингизми? Сиз шундай қилиб бир қучоқ нарсам бор, бераман, деганингиздан кейин, мен ҳалиги камбағални сўкиб юбордим, — дебди. Бой:

— Ҳа, тақсир, энди тушундим, у бир қучоқ, деб кўрсатганим мана шу тарвузнинг ўзи эди, едингиз-ку, — дебди. — Бу бир қучоқ бўлмай нима, ўзингиз кўрдингиз-ку, қучоғимга сифмай лапанглаб зўрға кўтариб келдим. У кекирдагингиздан ўтиб кетди. Энди бундан бошқа нима берар эдим, сизга.

Қози эса “сизнинг ваъдангизга ишониб, ўзимнинг камбағалимдан айрилдим, шу замоннинг бойининг ҳам, камбағалининг ҳам айтган сўзига ишониб бўлмайди”, деб сўкинибди.

Бой ўрнидан туриб чиқиб кетаётди:

— Тақсир, ҳар нарсага ҳам жаҳл қилманг. Эрта бозор олдингизга тагин бир тарвуз олиб келаман, — деб чиқиб кетибди. Қози яна ўйлаб, “ҳалиги айтган бир

қучоқ нарчасини бу бозор олиб келса ҳам ажаб эмас” деб хомтама бўлиб қолаверибди. Лекин бу бозор ҳам қози бойдан ҳеч нарса ололмай, лаби гезариб, пайшанбадан қайтган ғунажиндай бўлиб уйига қайтибди. Новчани бекордан-бекорга сўкиб ҳайдаганига роса афсусланиб юраверибди.

ҲАСАДГҶЙЛИК

Бир бор экан, бир йўқ экан, битта ака-ука бор экан. Акаси укасини ҳеч кўролмас экан. Икковлари ҳам эгар ясаб сотишар экан. Акаси кунига жуда кўп эгар ясар экан-у, лекин ишлаб топган пулини ҳеч баракаси бўлмак экан. Укаси эса бир кунда битта эгар ясар экан-у, лекин ўзига тўқ яшар экан. Бу эса акасига доим алам қилиб келаркан. Бир кун у укасини бир бопламоқчи бўлибди.

Укаси томга эгарларини ёйиб қўйса, у йўқлигида акаси келиб ҳамма эгарларига ўт қўйиб юборибди. Укаси ҳайрон бўлибди-ю, лекин индамабди. Томдаги эгарларнинг қулини йиғиштириб, қопга солибди ва бозорга олиб борибди. Бозордагилар унинг эгар сотишини билишар экан. Эшакнинг устига қопни юклаб олган экан, битта харидор келиб:

— Қопдаги эгарингни сотасанми? — деб сўрабди.

— Эгарни сотаман-у, лекин қопни ерга қўйсам, кул бўлиб қолса, хунини тўлайсанми? — дебди у.

— Дарров кул бўлиб қолармиди, ерга қўявер, — дебди харидор.

— Энди, билиб бўлмайди-да, — дебди ва қопни эшакнинг устидан олиб ерга қўйибди. Ичини очиб қараса, тўла кул эмиш.

— Энди хунини тўлайсан, — деб туриб олибди.

У киши ноилож пулини тўлашга мажбур бўлибди. Кечқурун уйида ўтирса, акаси келиб қолибди. У акасига кулни ҳам пулга айлантириб келганини айтибди.

Акаси ўйлаб-ўйлаб сигирини ўлдирмоқчи бўлибди. Бир кун укаси уйида йўқлигини пойлаб бориб, сигирини ўлдириб келибди. Укаси қараса, сигири ўлиб ётганмиш. Сигирни эшак аравага солиб, бозорга олиб борибди. Даллол:

— Мол неча пул туради? Пастга туширинг, — дебди.

— Туширмайман. Туширсам, ўлиб қолса, хунини тўлайсизми? — дебди укаси.

— Дарров ўлиб қолармиди, тушираверинг, — дебди даллол.

У молни аравадан туширибди, қараса, ўлиб ётган эмиш.

— Молимнинг хунини тўлайсан, — деб туриб олибди.

Даллол ноилож молнинг хунини тўлашга мажбур бўлибди. Ўша куни кечки пайт яна акаси келибди. У акасига:

— Мана ака, мен барибир бечора бўлмайман. Ўлик молни ҳам пул қилиб келдим, — дебди.

Акаси буни кўриб ҳайрон бўлибди. Шундай қилиб, акаси укасини кўролмайд ўтибди. Укаси эса доим ўзига тўқ, яхши ҳаёт кечираверибди.

КЎККА ТУПУРСА, БЕГГА ТУШАДИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир девона бор экан.

У девона “кўкка тупурса, бетга тушади”, деб айтиб юрар экан. Унг кўзини кўрсаткич бармоғи билан кўрсатиб, “мана кўрдингларми” деб, кулиб кетаверар экан.

Шу гапдан бошқани айтмас, ҳеч ким билан сўзлашмас, бировдан бирор нарса тиламас экан. Ўша шаҳар подшосининг вазирилари девонанинг айтиб юрган сўзларини подшога етказишибди.

Подшо девонани ўз ҳузурига чақиртириб келтирган экан, подшонинг ёнига кирганида ҳам, таъзим қилиб ўз гапини такрорлабди: “кўкка тупурсанг, бетингга тушади” ва тупуриб кўрсатибди.

Девонанинг гапи ва қилиғи подшога манзур бўлибди-ю, унга қараб:

— Девона, бундан кейин бизнинг олдимизга ҳар куни эрталаб салом вақтида бир келасан-у, шу гапни айтиб, хазиначидан битта олтин олиб кетаверасан, — дебди ва хазиначига қараб:

— Девонага битта олтин бергин! — деб буюрибди.

Девона пулни олиб қуллуқ қилиб, айтадиган гапини яна бир марта айтиб чиқиб кетибди.

Шундан кейин девона ҳар куни эрта билан салом вақтида келиб, гапини айтиб, пулни олиб кетаверибди.

Девона подшоникига бир йилча қатнагандан кейин сарой вазири подшонинг хазинасига ачинибдими ёки девона олган пулларни ўзи олгиси келибдими, бир иложини қилиб, уни йўқотмоқчи бўлибди.

Ўйлаб-ўйлаб, бир куни кечқурун ошпазига эрталабгача турли-туман таом тайёрлашни буюрибди.

Эрталаб туриб, дастурхон ёзиб, тайёрланган овқатларни тортиб, ўзи девонани йўлини пойлабди.

Девона вазирнинг ҳовлисига яқинлашиши билан вазир унга:

— Девона, бугун чойни бир ичайлик, атайлаб сени пойлаб турибман, — деб, уни “йўқ” дейишига қарамай, судраб олиб кирибди.

Ўзи ҳам девона билан ўтириб, уни овқат ейишга қистайверибди. Бечора девона бундай лаззатли овқатларни умрида емаган, тушида ҳам кўрмаган экан, ёнига суриб қўйилган овқатлардан оз-оз еб тўйиб қолибди.

Вазир девонанинг тўйганига қарамай, унинг олдига яна суриб қўяверибди, девонанинг кўзи очлик қилиб, ҳар хил овқатни аралаштириб сассиқ меъда бўлиб қолибди.

— Эй жаноби вазир, аҳволим ёмон-ку, энди подшонинг ҳузурига боришим қийин бўлади, — дебди девона вазирга.

— Ҳа, девона, нима бўлди? — ўзини билмасликка олиб сўрабди вазир.

— Эй тақсир, сассиқ меъда бўлиб қолдим-ку?

— Ҳеч нарса қилмайди, девона, — дебди вазир.

— Нимага ҳеч нарса қилмас экан! Подшонинг ҳузурига кирган замон кекириб юборсам, оғзимдан чиққан бадбўй ҳид подшонинг димоғига етиб борса, ёмон бўлади-да, — дебди девона.

— Эй девона, шуни ҳам ғамини едингми, бу жуда осон-ку! Сен саройга етиб боргач, енгингни мана бундай оғзингга тутиб киргин, то чиққунча оғзингдан олмагин, — деб ўргатибди вазир. Бу гап девонага ҳам маъқул келибди.

Вазир девонани жўнатиб, ўзи ундан аввалроқ подшо ҳузурига етиб келибди ва:

— Мен сизнинг давлатингизга, хазинангизга ачинаман, подшоҳим, — дебди.

— Хазинадан бирор марта ножўя пул чиқдимики, ачинасан! — дебди подшо.

— Бу лаънати девона кўчаларда сизни ёмонлаб, шаънингизга бўҳтон сўзларни айтиб юрганмиш, сиз бўлсангиз, унга ҳар куни битта олтин инъом қиласиз.

— Мен ҳақимда нималар дер экан? — деб сўрабди подшо.

— “Подшонинг ўзи ҳам сассиқ, унинг суҳбати ҳам сассиқ. Мен ундан қўрққанимдан саройга бораман,

бўлмаса унинг берган пули қуриб кетсин”, деб айтаётганини ўзим эшитдим. Илгари ҳар кимдан эшитиб юрар эдим-у, ишонмасдим. У яна “Подшоҳнинг суҳбати шундай сассиқки, мен унинг ҳузурига кирганимда димоғимга енгимни тутиб кираман ва ўша ердан чиққунча енгимни димоғимдан олмайман”, деб айтибди. Менга ишонмасангиз, келганида кўрасиз, — дебди вазир.

Бир пайт подшо ҳузурига енгини оғзи-бурнига тутиб девона келиб қолибди.

Вазир подшога қараган экан, подшо кўзи билан тасдиқ аломатини қилибди.

Девона айтадиган гапини айтиб бўлганидан кейин, подшо бир қоғоз халтанинг устига: “Шу халтачани олиб борган одамга юзта олтин берилсин”, — деб ёзибди. Вазир подшонинг ўнг томонида ўтирган экан, устидаги хатни ўқибди. Подшо уни девонага узатибди ва:

— Бориб олгин, ҳаммаси сенга, — дебди.

Девона саройдан чиқиши билан вазир унга етиб олиб ва унинг йўлини тўсиб:

— Девона, бу мукофотни менга берсанг бўларди, биз дўстлашдик-ку, — дебди.

— Мана, ола қолинг, — деб қўлидаги халтани унга узатибди ва саройдан чиқиб кетибди.

Вазир яна бир марта ўқиб, шошиб хазиначининг ёнига борибди.

Хазиначи қараса, халтача устига, “Шу халтачани олиб борган одамга юзта олтин берилсин”, деб ёзилган. У, “бу ерда бирор сир йўқмикан” деб ўйлабди ва вазирга:

— Бирпас туриб турсалар, ҳозир олиб чиқаман, — дебди. Халтанинг ичини очиб қараса, ичида бир хат бор экан. Унда: “Шу хатни олиб борган одамни махфий ҳужрага олиб кириб ўлдиргин!” деб ёзилган экан. Хазиначи махфий ҳужрадаги жаллодга: “Эшикдан кирган кишини чопиб ташла!” — деб тайинлабди-да, вазирнинг ёнига чиқиб:

— Марҳамат, тақсир, мана бу ҳужрадан оласиз, — деб, вазирни махфий ҳужрага киргизиб юборибди.

Эртаси куни эрталаб ҳамма вазирлар, уламолар саройга йиғилганда, девона ҳар кунги олати бўйича келиб, ўз сўзини айтибди. Подшо ҳайрон бўлиб, хазиначига одам юборибди, у келгач, сўрабди:

— Нима учун менинг буйруғимни бажармадинг?

— Бажардим, — дебди хазиначи.

— Олдингда турибди-ку, яна бажардим дейсан! — деб бақирибди подшо.

— Мен буйруғингизни бажардим, — деб подшонинг кечаги хатини ўзига кўрсатибди.

— Бу қандай бўлди экан? — деб подшо ҳайрон бўлибди.

— Девона, кеча бўлган воқеаларни айтиб бергин, — дебди подшо.

Девона кеча эрталаб вазирнинг зиёфат қилганини, сассиқ меъда бўлганини, вазир унга енгини оғзига тутиб боришини тайинлаганини, подшодан халтачани олиб хазинага кетаётганида вазир чиқиб халтачани ундан сўраб олганлигини айтиб берибди. Ва доимгидек “қўкка тупурсанг, бетингга тушади”, деб тупуриб ҳаммага кўрсатибди.

— Девона, бугундан бошлаб ҳар куни бир олтин эмас, беш олтин оласан ва шу гапингни ҳамма вақт айтиб юргин, — деб буйруқ берибди подшо.

САХИЙ БИЛАН БАХИЛ

Кунлардан бир куни бахил билан сахий саҳрода саёҳат қилиб юришган экан. Бахил сув солган мешининг оғзини ҳеч очмабди, озиқ-овқат солган халтасини ечмабди. Сахийнинг сувини ичиб, нонини еб юраверибди.

Бир куни сахийнинг суви ҳам, нони ҳам соб бўлибди. Улар чарчаб, қуруқ бир чўлда дам олгани ўтиришибди. Бахил ўз мешидан пиёлага сув қуйиб ичибди, халтасидан нон олиб ебди. Очлик ва ташналикдан ҳолсизланган сахий:

— Дўстим, менга ҳам бер, — дебди.

Бахил нафрат билан:

— Мен сенинг ҳолингга тушишни истамайман, — дебди. У туяга миниб, ўз йўлдошкни чўлда ёлғиз ташлаб кетибди.

Сахийнинг йўл юришга мадори қолмабди. У очлиги ва ташналигини қондириш учун кўкариб турган бир ўтти оғзига солиб чайнабди. Бу ўтнинг ажойиб хосияти бор экан, сахий ҳамма гиёҳ ва жониворларнинг тилини тушунадиган бўлибди.

Кеч кириб қолганида у қум устига ётибди, лекин оч ва ташна бўлганидан кўзига уйқу келмабди. Қоронғи тушганда иккита тошбақа ўрмалаб келибди.

— Қизиги шуки, бу аҳмоқ ташналикдан ўлаяпти, ярим соат йўл юрса, қудуққа етади, — дебди бир тошбақа.

— Мен ҳам шунга ҳайронман, — дебди ёш тошбақа, — аҳмоқ очидан ўлай деяпти, бўлмаса қудуқнинг ёнидаги ўтовда бир кўчманчи туради, сути ҳам, гўшти ҳам бор, ўша ерга борса бўларди.

Сахий ўз қулоғига ишонмай, секин-секин ўша томонга қараб туяда йўлга тушибди. Қудуқни топиб, тўйгунча сув ичиб, меҳмондўст кўчманчининг уйида овқат ебди.

Эрта билан сахий кўчманчидан озиқ-овқат сотиб олибди. Шу ерда у бахил билан яна учрашиб қолибди. Бахил яна у билан бирга кетаверибди.

Сахий кўчманчидан олган гўшт ҳақини тўлаётганида бахил унинг ҳамаёни катта эканлигини сезиб қолиб, нияти бузилган экан. Улар бир қишлоққа етибдилар. Сахий уйқуга кетганида бахил билдирмай унинг ҳамаёнини ва туясини ўғирлаб, қочиб кетибди.

Сахий жуда қайғурибди. Ноилож, ўзига бир таёқ кесиб олиб, уни ҳасса қилиб йўлга тушибди. Кетатуриб, девор устида ўтирган иккита зағизғоннинг гапларини эшитиб қолибди:

— Сен ўз уянгга қаердан олтин тангалар ташиб келасан? — деб сўрабди бир зағизғон ёнидаги шеригидан.

— Манави баланд теракнинг тагида кўр сичқон туради, — дебди иккинчи зағизғон, — у етти подшонинг хазинасини топибди. Кўр сичқоннинг оёғи остидан тангаларни ўғирлаб қочаман, у эса кўрмайди.

Сахий теракнинг тагини қазиб, етти подшонинг хазинасини топибди. Шаҳарга етиб келиб, карвонсаройда тўхтабди. Сахий ўз одатига кўра пулни аямабди, камбағалларга ёрдам бериб, уларни хурсанд қилибди.

Бахил сахийнинг бойиб кетганини ва гадойларга аямай садақа бераётганини кўриб, ҳасади келибди, аламига чидаёлмай, уйқуси қочибди. Подшога бориб:

— Подшо ҳазратлари, сизнинг шаҳрингиздаги карвонсаройга бир қароқчи келиб тушди. Уни қамашга амр қилинг, — дебди.

Подшонинг посбонлари карвонсаройга келиб, сахийни қамаб, пулларини тортиб олишибди ва ўзини подшо ҳузурига келтирибдилар.

— Сен қароқчисан, — деб бақирибди подшо, — эртага сени дорга остираман.

Сахий ўзининг кимлигини ва нима воқеалар бўлганини сўзлабди, лекин подшо унинг гапига қулоқ солишни истамабди. Пулларни хазина фойдасига олибди. Бахилни ҳайдаб юборибди, сахийни зиндонга солдирибди.

Сахий қоронғи зиндонда қайғуриб ўтириб, “Бу бало бошимга қайдан келди?” деб ўйлабди. Шу пайтда тешикдан иккита сичқон чиқиб, бир-бирлари билан сўзлаша бошлашибди:

— Подшонинг қизи кўр бўлиб қолди. Шундай чиройли қизга киши ачинади, — дебди бир сичқон.

— Кимки маликанинг кўзини даволаса, подшо унинг бошидан тилла қуяди, — дебди иккинчиси.

— Тфу, одамлар аҳмоқ, — дебди биринчи сичқон, — уни даволаш осон. Чўлда кал Абдулла деган одам қўй боқиб юради. Сурувнинг ичида қўтир эчки бор. Уша эчкининг соқолидан икки тола олиб ёндириб, кулини маликанинг кўзига босса очилади.

Сичқонлар кетгандан кейин, сахий эшикни қаттиқ тақиллатиб:

— Мен ҳақимман, мен табибман, очинглар, — деб қичқира бошлабди. Узоқ қичқирса ҳам зиндончилар унинг гапига қулоқ солишмабди. Ниҳоят, зиндончилардан бири подшонинг ҳузурига келиб тиз чўкиб:

— Зиндондагилардан бири, “Мен ҳақимман, мен табибман” деб қичқиряпти, — дебди.

— Тез бу ерга олиб келинглар, — дебди подшо.

Сахийни подшонинг ҳузурига бошлаб келибдилар.

— Ҳа, сен эдингми, қароқчи? — дебди подшо, — нима деб қичқиряпсан? Бари бир кунинг битган.

— Мен қароқчи эмасман, — дебди сахий, — мен улўф табибман. Мен бир зумда қизингизнинг кўзини тузатаман.

Подшо унинг сўзига ишонмабди, лекин посбонларга уни чўлга бошлаб боришни буюрибди. Чўлда кал Абдулла қўй боқиб юрган экан. У қўтир эчкининг соқолидан ярмини юлиб олиб, сичқонларнинг айтганини қилиб, маликанинг кўзини тузатибди.

Малика кўзини очибди, подшо беҳад хурсанд бўлиб, сахийга кўп олтин инъом қилибди, ўз устидаги чопонини берибди.

Сахий оғир қопдаги олтинларни кўтариб, янги ипак

тўнни кийиб саройдан чиққанида бахил унинг олдига келиб таъзим қилибди.

— Нима дейсан? — деб сўрабди сахий.

— Нима сабабдан сенинг омадинг келади-ю, менинг бошимга фалокатлар тушаверади. Шунинг менга тушунтир. Мен сени оч ва ташна ҳолда чўлда ташлаб кетдим, бир соат ўтмасдан сен қудуқни топиб, кўчманчининг уйида меҳмон бўлдинг. Мен сени тунаб кетдим, бир кун ўтмай сен яна бойиб кетдинг. Менинг чақувим билан сени қамадилар, бор-йўғингни тортиб олишди, ўзингни зиндонга солдилар. Бир кун ўтмасдан сен яна бойиб кетдинг. Мен-чи? Мени эса саройдан ҳайдаб чиқардилар.

Сахий бахилдан кўп ёмонликлар кўргани учун унга қарагиси ҳам келмабди, лекин ўзининг сахийлик табиати ёлиб келиб, ажойиб хосиятга эга бўлган ўт тўғрисида гапириб берибди.

— Уша ўтни еб, жониворларнинг гапига қулоқ сол. Дунёдаги сирлардан хабардор бўласан, — дебди.

Бахил шошиб-пишиб, ҳатто сахийга раҳмат ҳам айтмасдан, туяга миниб, саҳрога жўнабди.

Уша ўтни еб, жониворлар тилини тушунадиган бўлибди.

Тошбақа, зағизғон, сичқонга ўхшаган майда-чуйда жониворларнинг гапига қулоқ солиб юраманми, — дебди у ўз-ўзига, — кичик жониворлар кичик сирларни билади. Катта жониворлар катта сирларни билади.

Саҳрода тентираб юриб, бир ғордан кечқурун арслон, йўлбарс, бўри ва тулки чиққанини кўрибди.

— Ана шуларнинг гапига қулоқ солиш керак, — дебди.

Бахил қўрқоқ экан, лекин очкўзлиги қўрқоқлигидан устун келибди ва у йиртқич ҳайвонларнинг ғорига кириб ётибди.

— Бу ердан одам иси келади, — дебди арслон.

— Ҳа, бу ерда аллаким борга ўхшайди, — дебди йўлбарс.

— Бу ерда одам бор, — деб ув тортибди бўри. — У бизнинг тушки овқатимизга ўз оёғи билан келибди!

Жониворлар бахилга ҳужум қилиб, уни еб қўйишибди.

ТАДБИРЛИ БОЛА

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир камбағал чол билан кампир ва уларнинг уч ўғли бор экан. Улар жуда қашшоқ яшар экан. Кунлардан бир кун

чол касал бўлиб, қазо қилибди. Болаларнинг тарбияси ёлғиз кампирга қолибди. Кампир қийинчилик билан болаларини боқибди. У одамларнинг уйида кир ювибди, ҳовли тозалабди, хуллас, нима иш тўғри келса, барчасини қилиб кун ўтказибди.

Йиллар ўтиб, болалар ҳам вояга етишибди. Бир куни кампир ўғилларини чақириб:

— Ўғилларим, энди мен қариб қолдим, сизлар ҳам катта бўлиб қолдинглар. Энди бирор юмуш топсаларинг бўларди, — дебди.

Шунда тўнғич ўғли:

— Менга рухсат беринг. Бойникига бориб хизмат қиламан, — дебди.

Кампир ва икки ўғли уни кузатиб қолишибди.

Бола бир бойникига бориб:

— Сизга хизматкор керакмасми? Қандай иш бўлса ҳам, қилавераман, — дебди.

Бой болани кўриб:

— Майли, сени ишга оламан. Фақат битта нарсага келишиб олсак, кимда-ким бир-биридан хафа бўлса қулоғини кесиш, — дебди.

Бола рози бўлибди.

— Энди анави кучукни дарвоза ёнига олиб бориб боғлагин, ўрнида сен ётасан, — дебди.

Бола бунга ҳам рози бўлибди.

Бола ҳар куни ҳаммадан эрта туриб, икки ҳўкиз, бир қоп буғдой ва битта қотган нонни олиб, далага чиқиб кетар экан. У ерни ҳайдаб, шу буғдойларни экиши керак экан. Бола ҳар кунги ишини ошири билан бажарар экан. Бой эса кундан-кун ундан янада кўпроқ меҳнат талаб қилаверибди, битта берадиган нонини ҳам озайтириб қўйибди.

Бир куни боланинг жуда ҳам жаҳли чиқиб кетибди, у бойга қараб “сиз зolim экансиз”, дебди. Бой, “мендан хафа бўлибсан-да” деб, ёнидан пичоғини чиқариб, унинг қулоғини кесиб олибди. Бола додлаганича уйига қайтиб келибди. Кампир ва укалари уни юпатишибди. Шунда ўртанча ўғил акасининг ўрнига бориб ишламоқчи, унинг ҳаққини ҳам ундириб келмоқчи бўлибди. У ҳам ўша бойнинг ёнига борибди.

— Мен иш қидириб юрибман. Сизга хизматкор керакмасми? — деб сўрабди бола.

Бой:

— Майли, мен сени ишга оламан. Лекин битта шартим бор. Бир-биримиздан хафа бўлмаслик, кимки хафа бўлса, қулоғини кесиш, — дебди.

Бола рози бўлибди. У ҳам акаси бажарган юмушларни қилибди. Бойнинг уйида иш кундан-кун ортиб бораверибди. Аммо берадиган битта нони ҳам яримтага айланибди. Қорни нонга тўймай, куни билан иш қилаётганидан аччиқланган бола “сиз ноинсоф экансиз”, дебди. Бой, “мендан хафа бўлибсан-да”, деб ёнидан пичоғини чиқариб, унинг ҳам қулоғини кесиб олибди. Бола додлаганича уйига қараб югурибди. Кампир, акаси ва укаси уни юпатишибди.

Кенжа ўғил:

— Энди менга рухсат беринглар. Мен ўша бойникига бориб ишлайман. Сизларнинг иш ҳақларингни ҳам мен ундириб келаман, — деб туриб олибди.

Бунга кампир рози бўлмай, “Йўқ, сенинг ҳам қулоғингни кесиб олади”, деб туриб олибди.

Бола “йўқ” дейишларига қарамай, ўша бойникига қараб йўлга тушибди. Бойникига бориб, иш ахтариб юрганини айтибди. Бой рози бўлиб, уни хизматкорликка олибди, лекин ўзининг аввалги шартини бунга ҳам айтибди. Бола шартга кўнибди. Унга ҳам акаларидек кучук ётган жойни кўрсатибди. Тонг отмасиданоқ унга ҳам бой иккита ҳўкиз, бир қоп буғдой ва битта суви қочган нон берибди. Ерни ҳайдаб, шу буғдойларни экиши кераклигини айтибди.

Бола “хўп” дебди-ю, лекин ўз билганини қилибди. У қопдаги буғдойни яшириб қўйибди, ўзи эса кечгача ухлаб, қоронғи тушганда қайтиб келибди. Унинг акалари даладан қайтишда иккита бўшаган қопга ўтин териб келишган экан. Бу бойнинг буйруғи экан. Бола эса омовни синдириб, уни қопга жойлабди. Буни кўрган бой мийиғида кулиб қўйибди. Бола ундан:

— Мендан хафа эмасмисиз? — деб сўрабди.

Бой бўлса, ичидан зил кетиб турса ҳам, “йўқ ўғлим, хурсандман”, дебди. Иккинчи куни бой унга янги омов, бир қоп буғдой берибди. Бола иккита ҳўкизни ҳам эргаштириб, яна далага кетибди. У буғдойларни яна яшириб қўйибди. Ўзи кечгача ухлаб дам олибди. Кетиш олдидан ҳўкизлардан бирини сўйиб, қопга жойлабди. Омовни эса бузиб, иккинчи қопга жойлабди. Бу ҳолни кўрган бой, яна индамабди.

— Бой ота, мендан ранжимадингизми? — деб сўрабди бола.

Бой:

— Йўқ, ўғлим, — деб, ичидан ўтганларини сездирмай тураверибди.

— Унда ота, мен эртага далага барвақтроқ кетмоқчиман. Менга янги омож билан яна битта ҳўкизни эрталабгача тайёрлаб қўйсангиз, — дебди.

Бола уйқуга кетибди. У ҳар куни кундузи ҳам, кечалари ҳам ухлаётгани учун анча тўлишиб қолибди, ранг кирибди. Эрталаб туриб қараса, янги омож, ҳўкиз турибди. У яна далага қараб йўл олибди. Бола яна буғдойларни яшириб қўйибди, ўзи эса кечгача ухлабди. Кетиш олдидан иккита ҳўкизни сўйиб, қопга солибди. Омочни эса бузиб, далада қолдирибди. Бу ҳолни кўрган бойнинг жуда жаҳли чиқиб кетибди, лекин боланинг сезиб қолишидан қўрқиб, яна индамабди. Уша куни кечқурун бой хотинига:

— Энди бу ердан кетмасак бўлмайди. Бўлмаса, иккаламизнинг ҳам қулоғимизни кесади, — дебди.

Улар энг қимматбаҳо тақинчоқларни, тилла ва пулларни битта сандиққа жойлаб, тонг ёришганда йўлга чиқмоқчи бўлишибди. Буларнинг ўзаро суҳбатларини бола эшитиб турган экан. Улар уйқуга кетишлари билан бола сандиқдаги барча нарсаларни олиб ташлаб, сандиққа ўзи кириб олибди.

Тонг ёриши билан бой хотини билан йўлга тушишибди. Бой арқонни сандиқнинг белидан ўтказиб, кўтариб олган экан. Улар йўл юришибди, йўл юрса ҳам мўл юришибди. Бир тоғ оралиғига етиб келгач, улар дам олишмоқчи бўлишибди.

Бой хотинига қараб:

— Битта чой дамласанг бўларди, — дебди.

Хотини эса:

— Чойни қандай дамлайман? Чойнак бўлгани билан, сув топиб келишга, ўтин териб келишга хизматкор йўқ-ку! — деб нолибди.

Шунда бой:

— Ҳа, тўғри айтасан. Хизматкорсиз қийин, — дебди.

Шу пайт секин сандиқ очилиб, ичидан ҳалиги бола чиқибди ва:

— Мен сизларни хизматингларни қиламан. Мен яна шу ердан, — дебди. Болани кўрган бойнинг эси чиқиб кетиб, “дод” деб бақариб юборибди. Шунда бола ёнидан пичоғини чиқариб, бойнинг қулоғини кесиб олибди. Бола бойникига келиб, унинг уйидаги қимматбаҳо нарсаларини, пулларини ва ўзи яшириб, тўплаб юрган буғдойларни олиб, уйига йўлга тушибди.

Боланинг қулоғи билан қайтганини, бунинг устига шунча бойлик билан келганини кўрган кампир ва акалари жуда хурсанд бўлишибди.

ХАСИСЛИК ОҚИБАТИ

Қадим замонда бир хасис бой яшаган экан. Унинг уч ўғли бор экан. Улар ҳам отаси сингари хасис экан. Мол-у дунё топишда ҳар қандай разилликдан қайтмас эканлар.

Кунлардан бир кун мол-дунё орттириш, бойликларига бойлик қўшиш мақсадида йўлга чиқишибди. Йўлда кетаётиб бир олтин ғишт топишибди. Ғиштнинг бир четидан синдириб, энг кичик укаларига овқат олиб келиш учун бериб юборишибди. Укаси кетгандан кейин акаларининг дили бузилибди. “Агар олтинни учга бўлиб укамизга ҳам берсак, ўзимизга жуда оз тегади. Яхшиси, олтинни иккига бўлиб олиб, укамиз келиши билан уни ўлдирайлик”, дейишибди, укаси ҳам бозорга кетаётиб: “Агар бу олтинни уч кишига бўлсак, ҳар биримизга озгинадан тегади. Ундан кўра олтинни мен ўзим бутунича олсам. Бунинг учун акаларимни ўлдиришим керак. Сўнг олтин бир ўзимга қолади, давлатим кўпайиб, донғим узоқларга кетади”, деб ўйлаб, олиб келаётган овқатининг ичига заҳар солиб, акаларининг олдига келибди. Акалари укаси келиши билан уни бўғиб ўлдиришибди. Қоринлари очиб, укаси олиб келган овқатдан еб, иккала акаси ҳам жон берибди.

ОЛТИ АҲМОҚ ВА БИР ТЎҚМОҚ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда олти аҳмоқ ва бир тўқмоқ яшаган экан.

Улар биргалашиб сабзи экишибди. Тўқмоқ аҳмоқлардан:

— Сабзининг остини оласизларми ёки устиними? — деб сўрабди.

Аҳмоқлар сабзини биринчи марта экаётганлари учун нима дейишни билмай, ўйлаб-ўйлаб:

— Устини биз оламиз, дейишибди. Тўқмоқ сабзи ҳосилини пуллабди, қолганини эса мазза қилиб қиши билан еб чиқибди.

Келаси йили буғдой экишибди. Тўқмоқ яна сўрабди:

— Остини оласизларми ёки устиними?

Аҳмоқлар бир овоздан:

— Энди остини оламиз, — дейишибди.

Бу гал ҳам аҳмоқлар зарар кўришибди. Тўқмоқ эса буғдойни сотиб, пул қилиб олибди.

Кунлардан бир кун улар ҳўкиз сўймоқчи

бўлишибди. Улар ҳўкизни тўқмоқникида сўйишибди. Тўқмоқ ҳўкиз терисини олиб бозорга борибди ва уни арзонгинага сотиб, йўлда келаётса, бир кампир сув қайнатаётган эмиш. Тўқмоқ унга ёрдамлашмоқчи бўлибди. Кампир:

— Сен сувни қайнатиб тургин, мен сигир сориб келай, — дебди. Шу пайтда кампир ўз ўйнашини ўрага бекитиб кетган экан. Буни тўқмоқ сезиб қолибди-ю, қайнаган сувни ўрага қуйиб юборибди, у ердаги эркак эса ўлиб қолибди.

Кампир келса, сув ҳалиям қайнамаган эмиш.

— Сувинг ҳалиям қайнамадими? — деб сўрабди кампир.

Тўқмоқ:

— ўрада сичқон бор экан, устига қайнаган сувни қуйвордим, — дебди.

Кампир хафа бўлиб, роса йиғлабди. Кейин иккалови ўликни кўмишибди. Кампир тўқмоққа бўлган ишни ҳеч кимга айтмаслигини тайинлаб, эвазига катта пул берибди.

Тўқмоқ хурсанд бўлиб, уйига келиб, пулларни санаб ўтирса, олти аҳмоқ кириб келибди. Уларнинг кўзлари ўйнаб кетиб:

— Бу пулларни қаердан олдинг? — деб сўрашибди.

Тўқмоқ:

— Сизлар менинг уйимда ҳўкизимни сўйдинглар. Бозорда нима пул, тери пул экан, сотиб пулим кўпайиб кетди, — дебди.

Бу гапдан олти аҳмоқ ҳовлиқиб кетиб, бориб ўз ҳўкизларини сўйишибди. Тўқмоқ ҳам бориб, улар сўйган ҳўкизнинг гўштидан мазза қилиб ебди. Аҳмоқлар терини бозорга олиб боришса, ҳеч ким сўрамасмиш ҳам. Арзонгинага сотиб келишибди.

Аҳмоқлар “тўқмоқ яна бизни алдабди” деб, ундан қасд олмоқчи бўлишибди. Уни ўлдириш учун уйига боришибди. Узоқдан аҳмоқларнинг келаётганини кўрган тўқмоқ қочиб кетибди. Алам қилганидан аҳмоқлар унинг онасини ўлдиришибди.

Тўқмоқ йиғлаб-йиғлаб онасининг ўлигини эшакка ортиб, кўмишга мозорга олиб кетаётса, йўлда хирмонга дуч келибди. Эшаги хирмонга кириб кетиб қолибди. Хирмоннинг эгаси катта бой экан. Эшакнинг дон еяётганини кўрган бойнинг ўғли эшакка “қоч, қоч” деб узун чўп билан ура кетибди. Шунда бирдан ўлик ағанаб тушибди. Буни кўрган тўқмоқ:

— Онамнинг хунини тўлаб беринглар, — деб бақирибди.

Қўрқиб кетган бой бутун хирмонини, яна устига анча пул ҳам берибди. Тўқмоқ онасини кўмиб, уйига келиб пулларини ҳисоблаб ўтирса, яна аҳмоқлар келиб қолишибди. Улар ҳайрон бўлиб:

— Бу пулларни, шунча донларни қаердан олдинг? — деб сўрашибди.

— Бозорда нима пул, ўлик пул экан. Сенлар менинг онамни ўлдирдинглар. Бу пуллар ўшаники, — дебди.

Олти аҳмоқ бориб ўз оналарини ўлдиришибди. Бозорга олиб бориб, “ким олади, сотамиз”, деб бақириб юришибди. Одамларнинг жаҳли чиқиб, уларни сўкиб-сўкиб бозордан ҳайдаб юборибди.

Аҳмоқлар оналарини кўмиб келгач, “тўқмоқ бизни яна алдабди-да” деб, унинг уйига ўт қўйишибди.

Тўқмоқ хафа бўлиб, уйининг кулларини аравага ортиб йўлда кетаётса, кампирларга дуч келибди. Улар:

— Бизни миндириб кетгин, болам, — деб туриб олишибди.

Тўқмоқ:

— Мен буғдой олиб кетаётибман, сизларни устига миндирсам, у кулга айланиб қолса, нима қиламан? Ҳақини тўлайсизларми? — дебди.

Кампирлар ҳайрон бўлиб:

— Бунақа бўлиши мумкин эмас. Майли, бўпти ҳақини тўлаймиз, — дейишибди. Етиб боргач, тўқмоқ қопларни кўрсатиб, кампирларга:

— Мана қаранглар, буғдой кулга айланиб қолибди. Энди тўлаб беринглар, — деб туриб олибди.

Кампирлар ҳам охири пул йиғиб беришибди. Тўқмоқ уйига келиб, пулини ҳисоблаб ўтирса, аҳмоқлар келиб қолишибди.

— Бу пулларни қаердан олдинг? — деб сўрашибди.

— Уйимнинг кулини сотдим, — дебди тўқмоқ.

Олти аҳмоқ дарҳол уйларига ўт қўйишибди. Унинг кулларини йиғиб, бозорга олиб бориб:

— Ким кул олади, ким кул олади? — деб бақириб юришибди.

Бозорда ҳамма уларни масхара қилиб кулибди. Улар, “Биз яна алдандик”, деб тўқмоқни топиб, уни ўлдиришга аҳд қилишибди.

Тўқмоқ аҳмоқларнинг чопиб келаётганларини кўриб, дашт томонга қочиб кетибди. Чопиб кетаётиб бир чўпонга дуч келибди. Чўпон:

— Нега улардан қочиб келяпсан? — деб сўрабди.

Тўқмоқ:

— Улар мени бек қилмоқчи эдилар, мен эса бек бўлишни истамайман, — дебди.

Чўпон:

— Мен бек бўлишни истайман, — дебди-да, тўқмоқнинг кийимларини алмаштириб кийиб олиб, олти аҳмоққа рўпара бўлибди.

Олти аҳмоқ “ҳали сени бек қиламизми”, деб чўпонни ўлдириб, сувга отиб юборишибди.

Тўқмоқ эса қўйларни боқиб, ўз кунини кўриб юраверибди. Бир куни у қўйларни ҳайдаб ўз қишлоғига борибди. Аҳмоқлар уни кўриб ҳайрон бўлишибди.

— Қаердан келяпсан? Шунча қўйни қаердан олдинг? — деб сўрашибди.

Тўқмоқ:

— Дарёнинг тагидан ҳайдаб чиқдим, — дебди ва аҳмоқларни дарёга олиб борибди. Уларга ўз қўйларининг аксини кўрсатибди. Аҳмоқлар “қўй кўп экан-да” деб ўзларини сувга ташлашибди.

Шундай қилиб аҳмоқлар сувда чўкиб, ўлиб кетишибди. Аҳмоқларнинг хотинлари эса тўқмоқнинг ёнига келиб, “эрларимизни топиб берасан”, деб туриб олишибди. Аҳмоқлар хотинларига тамға босиб қўйган экан. Тўқмоқ уларни қозига олиб бориб:

— Булар отамнинг чўрилари, ишонмасангиз, тамғасига қаранг. Улар қочиб кетишмоқчи, — дебди.

Қози хотинларга бундан буён тўқмоқнинг чўриси эканликларини айтиб, қоғоз ҳам қилиб берибди.

Аҳмоқнинг хотинлари тўқмоққа чўрилик қилиб умр ўтказишибди.

ПОДШО БИЛАН ИККИ ХОТИН

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо бор экан. У биринчи хотинининг устига ўз вазирининг қизини хотинликка олибди. Вазирнинг қизи жуда заҳар экан. У ҳадеганда кундоши билан уришавериб, ҳеч кун бермас экан.

Бир куни уларнинг уришиб турганлари устига подшо келиб қолибди. Айб кичик хотинида экан, шунга қарамай, подшо унга тегмабди. Айбсиз бўлса ҳам, катта хотинини тутиб олиб, роса калтаклабди. Кичик хотин кундошидан қутилиш пайига тушибди.

— Хотинингни ўлдирмасанг, мен сенга хотин бўлмайман, — деб туриб олибди кичик хотини. Подшо нима қилишини билмай, вазирдан маслаҳат сўрабди. Вазир:

— Подшоҳим, “яна уришганларингнинг устидан чиққудек бўлсам, икковингга ҳам жазо бераман”, — денг, хизматкорларингизга эса, катта хотинингизни қорга кўмишга, кичик хотинингизни унга кўмишга буйруқ беринг. Шунда катта хотинингиз қор тагида, совуқда қотиб ўлади, сиз қутуласиз, — деб маслаҳат берибди.;

Подшо бир куни яна хотинларининг уришаётгани устидан чиқиб, хизматкорларига:

— Олиб боринг, бирини қорга, бирини унга кўминг, — деб буйруқ берибди.

Хизматкорлар подшонинг буйруғини бажо келтириб, катта хотинини қорга, кичик хотинини унга кўмиб қўйишибди. Бир оздан кейин очиб қарасалар, ун тагига кўмилган вазирнинг қизи ўлиб қолган, қор тагига кўмилган катта хотин ўлмай қолган экан.

ДОНО АЁЛ — ҲАМИША БАҲОР

ДОНО ҚИЗ БИЛАН БОЙ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир чол билан ўн икки ёшлик қизи ёлғиз яшашар экан. Уларнинг бисотида битта туя, битта от ва битта эшак бор экан.

Чол ўрмондан ўтин териб келиб, уларни сотиб тирикчилик қилар экан. Қиз эса уй иши билан банд бўлар экан. Чол одатдагидек, туяга ўтин юклаб бозорга борибди. Унинг ёнига семиз бир бой келиб:

— Ўтинни неча пулдан сотаяпсиз? — деб сўрабди. Чол:

— Уч тангадан, — жавоб берибди. Бой:

— Сенга ўн танга бераман, шартим шуки, ўтинни уйга олиб бориб берасан, — дебди.

Чол беҳад хурсанд бўлиб, бойнинг уйигача олиб бориб беришга рози бўлибди. Чол бойникига боргач, ўтинни ағдариб, пулни олиб, энди кетмоқчи бўлиб турган экан, бой:

— Туяни ҳам боғла! — деб бақирибди. Чол ҳайрон бўлиб:

— Туя меники-ку, — деса, бой:

— Мен ўтинни туя билан бирга сотиб олганман, бўлмаса, сен аҳмоққа ўн танга берармидим, — деб ўдағайлабди.

Шундан кейин улар тортишиб қолибдилар, иш қозигача борибди. Қози:

— Сен ўтинни борича сотдингми? — деб сўрабди. Чол:

— Ҳа, — деб жавоб берибди.

— Ундай бўлса, туя ҳам бойники. Ўтинни шу туришича сотиш керак эмас эди, — дебди қози.

— Ахир, туянинг ўзи уч юз танга туради-ку! — деб қолаверибди чол.

Шундай қилиб чол ноилож туяни бойникида қолдириб келибди.

Бошқа куни чол ўтинларни отига юклаб, бозорга олиб чиқибди. Яна ўша бой келиб, ўтиннинг нархини сўрабди. Чол, “уч танга” деб айтса, бой “шундайлигича уйга олиб бориб берсанг, ўн танга бераман”, дебди. Ўтган воқеа ёдидан чиқиб кетган чол, яна рози бўлибди.

Бойникига боргач, бой, “мен оти билан баҳо қилганман” деб туриб олибди. Чол отни ҳам ташлаб

кетишга мажбур бўлибди. Чол хафа бўлиб ўз уйга қайтибди ва бўлган воқеаларни қизига айтиб берибди.

Кейинги куни чол эшакка ўтин юклаб бозорга кетаётса, қизи тўхтатибди ва:

— Ота, менга рухсат берсангиз. Ўтинларни мен олиб бориб сотсам, — дебди.

Чол рози бўлибди. Қиз отасини уйда қолдириб, бозор томон йўл олибди. Яна ўша семиз бой келиб, ўтинларга харидор бўлибди. Қиз ўтинларнинг баҳосини “уч танга” деса, бой яна “шу туришида уйга элтиб берсанг, ўн танга бераман” дебди.

Қиз кўнмабди. “Фақат ўтин ҳақини берсангиз бўлади”, деб туриб олибди.

Қиз ўтинларни тўкибди ва унинг ҳақини сўрабди. Бой қизга пулни бераётганида, қиз унинг қўлини ҳам пул билан ушлаб олибди ва “биз ваъдани шундай қилганмиз” деб қўйиб юбормабди. Жанжал, ур-сур бошланибди, ҳеч ким уларнинг тортишувини ажрата олмабди. Қозига ҳам боришибди. Лекин қиз ўз айтганида туриб олибди. Охири қиз бойга:

— Эллик тилла танга берсангиз қутуласиз, озодсиз, — дебди.

Бой рози бўлиб, қизга эллик танга берибди. Лекин бу бойга жуда алам қилибди ва турли йўллари ахтара бошлабди. Ўйлаб-ўйлаб қизга, кимки ёлғонни дўндириб ишлатса, эллик тилладан гаров ўйнашни таклиф қилибди. Қиз рози бўлибди. Олдин бой бошлабди ёлғон гапиришни:

— Бир вақтлар мен буғдой эккан эдим, шундай серҳосил бўлдики, туя, от, эшаклар буғдой поясига киришса, кўринмай қолар эди. У ерга кирган ҳайвонлар қайтиб чиқмас эди. Бир куни буғдойни янчиб, хотинга нон қилдирдим. Нонни синдириб, энди тишлаган эдим. “Бэ-э-э” деган эчки овози эшитилиб, бирин-кетин семиз, катта эчкилар туша бошладилар. Кетидан туя, отлар ҳам чиқиб келавердилар.

Қиз:

— Ҳа, дунёда бунақа воқеалар кўп учраб туради, — дебди ва у ҳам ўз ҳикоясини бошлабди:

— Бир куни қишлоғимизнинг ўртасига бир дона пахтанинг чигитини эдим. Пахта етилиб, очилганида беш юз хотинни чақириб тердирдим. Терилган пахтани сотдим. Унинг пулига қирқта туя сотиб олиб, уларни яхшилаб безадим. Икки акам билан Бухорога жўнатдим.

Уч йил улардан ҳеч қандай хабар бўлмади. Яқинда уларнинг ўлдирилганликларини эшитдим. Сизнинг устингиздаги тўн — менинг катта акамнинг тўни. У бу тўнини Бухорога кийиб кетган эди. Демак, сиз менинг акаларимни ўлдирган экансиз, уларнинг туяларини эса ўзлаштиргансиз!

Семиз бой ўйлашиб, танг ҳолатга тушиб қолибди. Агар қизнинг бу ҳикояси бўйича айбланса, у — жиноятчи, одам ўлдирган бўлиб чиқади. Агар бу гапларни нотўғри, ёлғон деса, гаровга биноан, эллик тилла танга бериши керак бўлади. Бой ўйлаб-ўйлаб, охири қизга эллик тилла тангани берибди. Бой қизга қараб:

— Бутун ҳаётим давомида биринчи марта бундай қўлга тушим, — дебди ва қизга туя билан отни ҳам қайтариб берибди.

Қиз хурсанд бўлиб, туя, от ва эшакларни етаклаб, пулларни туяга ортиб, ўз уйига қайтиб келибди.

КЎРПАНГА ҚАРАБ ОЁҚ УЗАТ

Жуда қадим замонда, подшоларнинг қаҳру ғазаби ошиб-тошган кезларда бир ғариб она билан қизи кичкинагина ертўлада яшар эканлар. Улар одамларнинг юмушини қилиб кун кўришар экан.

Кунлардан бир кун ғарибгина, жулдур кийимли, ётар ери қора ер бўлган бир йигит хоннинг кичкина қизини кўриб, шу қизга ошиқ бўлиб қолибди. Бу йигит чўпонларнинг овқатини ташиб юрар экан, лекин хоннинг қизига ошиқ бўлгандан кейин, қиладиган ишини унутиб, хоннинг чорбоғи ёнидан кетмайдиган бўлиб қолибди.

Хоннинг қизи кўринавермабди, аммо бир кун она билан қиз бечоралар ғарибгина йигитни кўриб қолишибди. Она ундан:

— Болам, нима қилиб юрибсан? Кийим-бошингни ювиб берайми? — деб сўрабди.

— Йўқ, мен хоннинг қизини кўрмоқчиман, — дебди йигит.

— Уни кўриб нима қиласан, у сени писанд қилмайди. Яхшиси биз билан бирга бўл, бирдан икки яхши, иккидан уч яхши, уст-бошингни тозалаймиз, — дебди қизнинг раҳми келиб.

— Мен хоннинг қизига ошиқман, — дебди йигит.

— Эй, йигит, — дебди қиз, — кўрпанга қараб оёқ

узат. У — хоннинг қизи, сен эса етим боласан. У қизнинг ҳусни кийим-бошида, юзига суртган упаси билан қошига суртган сурмасида, қўлидаги хинаси билан кўзингга чиройли кўринибди-да. Эс-ҳушингни йиғиб, унинг ранг-атворига яна бир қара, қани нимаси яхши экан?

Йигит қизнинг гапидан таъсирланиб, уларга қўшилибди. Булар уч киши бўлиб хоннинг қизи яшайдиган сарой олдидан ўтаётсалар, хоннинг қизи уларни чақириб:

— Ҳой, одамлар, менга арғимчоқ қуриб берсанглар, бир тангадан бераман, — дебди. Учаласи дарров арғимчоқ қуришибди. Хоннинг қизи уларга бир тангадан берибди ва : ариб қизга:

— Агар менинг арғимчоғимга пот¹ берсанг, яна бир танга бераман, — дебди. Ғариб қиз:

— Менга бир эски кўйлагингни берсанг, яхши пот бераман, — дебди.

Хоннинг қизи рози бўлибди. Ғариб қиз хон қизи берган кўйлакни кийиб, сочларини тўғрилаб, хоннинг қизига:

— Энди бир рўмолинг бўлса бер, қани мен қандай қиз бўлар эканман, — дебди.

Хоннинг қизи ўзининг кийимларидан бир қаторини ғариб қизга берибди. Ғариб қиз кийиниб, онаси билан ҳалиги бечора йигитнинг олдига чиққан экан, хоннинг қизи унинг ёнида паст бўлиб қолибди, бечора йигит ўзича, “ҳамма нарса бу ерда экан, кишини кийим-бош чиройли қилар экан-да”, деб ўйлаб қолибди.

Уйларига келгач, қиз йигитдан сўрабди:

— Хоннинг қизи қандай экан?

Йигит кулибди-да:

— “Олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ” деганлари шу экан-да, сен унинг ёнида минг бор чиройли экансан, дебди.

— Ҳа биз ғарибмиз, меҳнат қилиб камолга етганмиз, пардоз-андозни билмаймиз. Улар эса меҳнатни билмайди, кийимларини ҳам бошқалар кийгизиб қўяди. шунинг учун улар гўзал кўринади, лекин гўзаллик кийимда, ҳуснда бўлмайди, меҳнатда, ростгўйлик ва одамгарчиликда бўлади.

Бечора йигит қизнинг ақлига, ишчанлигига офарин айтиб, улар билан бутунлай яшаб қолибди.

---

¹ Пот — куч бериш.

АҚЛЛИ ҚИЗ

Бир подшо шикордан қайтаётиб, ташна бўлибди ва бир ҳовли олдига келиб сув сўрабди. Гўзал бир қиз сув олиб чиқибди. Подшо ў қизга:

- Кимнинг қизисан? — дебди.
- Дадамнинг қизиман.
- Даданг қаерда?
- Ишдалар.

Подшо ҳалиги қизнинг уйига совчи юборибди, “Нима деса ҳам бериб, ўша қизни олиб келинглар”, деб тайинлабди.

Совчилар қизни кига боришибди.

Қизнинг дадаси:

- Хўш, хизмат тақсирлар, — дебди.
- Подшо юборди, — деб жавоб берибди совчилар.
- Нимага? — деб сўраса.
- Қизингизни хотинликка олмоқчилар, —

дейишибди.

— Мен-ку розиман-а, лекин қизимнинг ўзи нима деркин? — дебди қизнинг отаси.

Дадаси қизига келган меҳмонлар ҳақида айтибди. Қиз дарҳол бир кичик халтача бериб:

— Подшо мана шуни тўлғазиб тилла берса, текканим бўлсин, — дебди.

Совчи халтачани олиб бориб подшога берибди ва қизнинг шартини айтибди.

Подшо кулиб:

— Шўринг қурғур камбағал, отда, туяда тилла сўрамайдимми? — дебди. Сўнг:

— Ҳа майли, бор тўлғазиб, элта қол! — дебди.

Аммо қиз юборган халтачага подшонинг хазинасидаги ҳамма тилла-кумушларни солишса ҳам, халта тўлмас эмиш. Ҳазабланган подшо халққа турли-туман солиқларни солибди. Янги-янги солиқ турларини чиқара бошлабди. Ҳатто бир куни:

“Тепаси калга тўрт танга.

Мияси калга беш танга”,

солигини солиш керак, деган қарорга ҳам келибди. Лекин барибир, қизнинг халтачасини тўлдиришолмабди.

Подшо охири бир оқсоқолни қизнинг ҳузурига юборибди.

Қиз кулиб, оқсоқолга:

— Ердан тупроқ олиб бир ҳовуч ташланг, халта тўлади-қолади, — дебди.

Қизнинг айтганини қилишса, халта дарров тўлибди.

Шундай қилиб, она ернинг бир қисм тупроғи олтин-кумушлар билан тўлмаган халтани тўлдирган экан. Подшо қизнинг ақлига қойил қолиб, уни хотинликка олган экан.

ЯХШИ АЁЛ — ҲАМИША БАҲОР

Ўтган замонда бир камбағал йигит мардикорчилик билан кун кўрар экан. Қиладиган иши ғишт қуйиш ва усталарга ғишт ташиб бериш экан. Шу меҳнат орқасида овқат ва кийим-бошидан орттириб тўплаган пулига уйланибди. Уй-жой қилиб, хотинини шу меҳнат билан топган пулига боқар экан. Ўзи шаҳардан четроқда, бир қишлоқда яшар экан.

Бир куни шу шаҳарнинг подшоси арк солдирмоқчи бўлиб, шаҳарнинг машҳур усталарини чақирибди, маслаҳатлашиб, усталар билан келишиб аркни қуришга буйруқ берибди. Шунда усталарга ғишт бериб турадиган мардикорлар устага ғишт етказиб беролмабди. Усталарнинг иши эса тўхтаб қолибди. Усталар подшодан ғишт итқитадиган киши сўрабдилар. Подшо шаҳарга жарчи қўйиб, не-не йигитларни олдириб келибди. Ҳеч қайсиси бу ишнинг урдасидан чиқа олишмабди. Шунда шаҳарга яна жарчи қўйиб, ҳалиги қишлоқдаги мардикорни топтириб келишибди. Йигит усталарга ғишт ташлаб беришга бел боғлаб, ишни бошлаб юборибди. Ҳар бир ғиштни устага отганда усадан беш метр юқори чиқиб кетибди, усталарнинг иши юришиб кетибди.

Шунда подшо мардикорнинг ғишт отишини кўриб ҳайрон бўлиб қолибди. Бир куни бунинг сабабини билиш учун подшо бир кампирни қўйибди, унга:

— Мардикор уйига бормасдан илгари, унинг уйига борсан-да, хотинининг аҳволини, муомалаларини бир баҳона билан билиб келасан, — дебди.

Кампир мардикордан илгари унинг уйига меҳмон тариқасида борибди. Йигит кечқурун уйига келиши билан хотини эрининг олдига чиқиб, салом бериб:

— Келинг, тўрам, — деб, офтобада қўлига сув қуйиб, бошқа озода кийимларини берибди. Остига кўрпача ташлаб, орқасига ёстиқ қўйиб, чойни тайёрлаб, овқатини ҳам олиб келиб қўйибди. Ўзаро меҳрибонлик,

ҳурмат билан гаплашиб, овқатни ейишибди. Буни кўрган кампир эрталаб келиб подшога кўрган, эшитганларини ва хотинининг эрига бўлган муносабатини айтиб берибди. Эртасига йигит келиб яна усталарга аввалгидек ғишт итқитиб бераверибди. Бу сафар ҳам подшо ҳайрон бўлибди. Яна кампирни чақириб:

— Бугун яна бир баҳона билан йигитнинг уйига бориб, хотинига: “Сиз ақлли, чиройли, боодоб аёл экансиз, бу мардикор йигитни мунча ҳурмат қилмасангиз, сиз подшобоп хотин экансиз. Подшога бориб айтган эдим, сизга ошиқ бўлиб, олмоқчи бўлиб қолди, мени сизга совчи қилиб юборди”, деб уни ийдир, ишқилиб хотинни йўлдан чиқар, — дебди.

Кампир йигитнинг уйига келиб, ҳийла-найрангни подшо айтганидан ҳам дўндириб юборибди. Хотин ўша куниёқ ўзгарибди-айнабди, бир хил хаёллар билан эри ишдан келганида рўйхуш бермай, кундалик қиладиган ҳурматларини жойига қўймабди, муомаласи ҳам бошқача бўлибди. Кампир воқеадан подшони хабардор қилибди. Эртаси йигит ишига келиб, кундалик отадиган ғиштини ярмига ҳам етказа олмабди. Ўша куни иш тўхтаб қолибди. Буни подшо кўриб эртасига кампирга:

— Яна бор, “кечаги гапни подшо сени синамоқ учун айтган экан, ўз эрингдан қолма”, дегин, — дебди.

Кампир эртаси хотин олдига бориб, подшонинг сўзини айтибди. Хотин эса, яна эрини илгаригидай ҳурматлай бошлабди.

Йигит эртаси ишга келганида усталарга ғиштни аввалгидек отибди, усталарнинг иши юришиб кетибди. Шунда подшо эр-хотин ўртасидаги муомаланинг кучи нақадар муҳимлигини ўзи синаб, қойил қолган экан.

САВДОГАР ВА ҚАРОҚЧИЛАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир савдогар бор экан. У узоқ сафарга отланибди. Йўлда бир тўда қароқчиларга дуч келибди. Шунда савдогар қароқчилар бошлиғига:

— Агар сен менинг уйимга бориб, хотинимда қолдирган бошқа нарсаларни ҳам олиб келсанг, барча шартларингга кўнардим, — дебди.

Шундан кейин қароқчилар бошлиғи учта шеригини олиб, савдогарни кига бормоқчи бўлибди. Савдогар тайинлабди:

— Хотинимга айтинглар, уйда тўрт туп зўр дарахт

бор. Шулардан учтасини кестирсин, каллаклар, шөхларини олиб қолсин. Танасини эса тўртинчи дарахтга боғласин, тўртинчи дарахтга эса ҳечам тегмасин.

Қароқчилар савдогарнинг уйига етиб келгач, у тайинлаган гапларни хотинига етказишибди. Савдогарнинг хотини уларни яхши кутиб олиб, катта базм қилибди.

Меҳмонлар май ичиб, бир ҳолатда бўлиб, дам олаётганларида савдогарнинг хотини уларнинг қўл-оёқларини боғлаб ташлабди. Учтасини бурнини қирқиб, кўзларини ўйиб, қўлларини кесибди. Тўртинчисига эса тегмабди, учала ўликни унинг ёнига юклаб, аравага ўтқазиб жўнатибди.

Савдогар эса қароқчилар бошлиғи йўқлигидан фойдаланиб, у ердан қочибди ва қолган бутун умрини хотини билан тинч-тотувликда ўтказибди.

ДОНО ЗУЛАЙҲО

Ўтган замонда Анвархон деган бир подшо бўлар экан, унинг Зулайҳо деган хотини бор экан. У донолик оламининг маликаси, фаросат оламининг қуёши экан.

Бир куни қўшни бир подшодан Анвар подшо ҳузурига одамлар келибди. Улар:

— Султонимиз сиздан ўттизта тулки, қирқта қизил йўлбарс, саксонита серка, тўқсонита тўрғай, юзта тухум топиб юборишингизни илтимос қилдилар, — дейишибди.

Анвар подшо ўйланиб туриб:

— Подшо айтган нарсаларнинг ҳаммасини ҳам топса бўлади..., аммо қирқта қизил йўлбарсни қаёқдан топсам экан, — дебди. Ниҳоят, бунинг чорасини тополмай, дардини хотини Зулайҳога айтибди. Зулайҳо эридан бу гапни эшитиб қаҳ-қаҳ уриб кулибди.

— Эй, сизнинг оғайнингиз одамларнинг қайси ёшда, қандай ҳолатда бўлишини топишмоқ қилиб айтибди-ку, — дебди ва: — Ўттиз ёшда киши тулкидай юради, қирқда қизил йўлбарс бўлади. Саксонита серкадайн бўшашиб, тўқсонита тўрғайдай тили тутилиб қолади, юзга кирган киши тухумдай чайқалиб ётиб қолади. Бу гапларни ўша келган кишиларга айтинг. Улар подшолари ҳузурда бу сўзларимни тўтидай такрорлашсин, — дебди.

Зулайҳо қўшни подшонинг топишмоғига ана шундай жавоб берган экан.

Бир куни Анвар подшо ақл ва фаросат оламининг соҳибларини йиғиб, уларга савол ташлабди:

— Дунёда ҳамма нарсадан нима ширин?

— Асал! — дебди бир донишманд.

— Қанд! — дебди яна бир киши.

Бу жавоблар подшога маъқул бўлмабди. Қолган донишмандлар нима деб жавоб қилишларини билмай, ўйланиб турган эканлар, шунда ичкарида ўтирган Зулайҳо:

— Ҳамма нарсадан рўзғор ширин, — дебди.

Шундан кейин Анвар подшо:

— Дунёда ҳамма нарсадан нима аччиқ? — деб сўрабди.

— Қалампир, — дебди донишмандлардан бири.

— Заҳар, — дебди яна бир донишманд.

Шунда Зулайҳо яна жавоб қилиб:

— Дунёда ҳамма нарсадан аччиқ нарса ҳам рўзғор, — дебди.

Шундан кейин Анвар подшо:

— Дунёда ҳамма нарсадан нима семиз? — деб сўрабди.

— Қўй, — дебди ўтирганлардан бири.

— Тўнғиз, — дебди яна бири.

— Фил, — дебди учинчиси.

Уларнинг ҳеч бирининг жавоби Анвар подшони қаноатлантирмабди. Шунда Зулайҳо:

— Оламда ҳамма нарсадан сув семиз, — дебди. Бу жавоб ҳам ҳаммага маъқул бўлибди. Анвар подшо ўйлаб туриб яна бир савол берибди:

— Дунёда энг югурик нарса нима?

— Қуён, — дебди бир донишманд.

— Кийик, — дебди бири.

— Ит, — дебди яна бири.

— От, — дебди тўртинчи донишманд.

Уларнинг бу жавоблари ҳам Анвар подшони қаноатлантирмабди. Шунда Зулайҳо:

— Дунёда энг югурик нарса одамнинг кўнгли, — дебди.

Шундай қилиб Зулайҳо ҳамма донишмандлардан ақлли чиққан экан.

Бир куни Анвар подшо ва Зулайҳо сайр қилиб юриб бир сойга келишибди. У ерда сувда ўсаётган қамишни кўриб қолишибди. Шунда:

— Қамиш сувга қоняпти, — дебди подшо.

— Йўқ, қамиш ёмғирдан баҳра олиб ўсяпти! — дебди доно Зулайҳо.

Улар йўлда яна давом этишибди. Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мул юришибди. Охири отлари чанқаб, бир ариққа келишибди. Подшо отини суғора бошлабди. Зулайҳо эса отини сувга туширибди-ю, ammo унинг бошини осмонга қайриб тура берибди.

Подшо ҳайрон бўлиб:

— Нимага отни суғормаяпсан? — деб сўрабди.

— Менинг отим оёғидан сув ичяпти, — дебди Зулайҳо.

— От ҳам оёғидан сув ичадими? — дебди подшо.

— Қамиш оёғидан сув ичгандан кейин, менинг отим ҳам оёғидан сув ичади-да, — дебди Зулайҳо.

Анвар подшо бу ерда ҳам Зулайҳодан мот бўлибди. Анвар подшо билан Зулайҳо йўлда қуюнга йўлиқишибди. Шунда Анвар подшо:

— Зулайҳо, — дебди.

— Лаббай, шоҳим, — дебди Зулайҳо.

Бориб сўрагин-чи, бу қуюн қаерга қўнар экан? — дебди подшо.

Зулайҳо узоқ-узоқларни айланиб, қайтиб келибди. Шунда Анвар подшо:

— Қуюн сенга нима деди? — деб сўрабди.

— Қаерга қўвасан, десам, “менинг елганимни ел билади, қўнганимни сой билади. Сўраган сен тентакми, сўратган хон тентакми”, — деди дебди Зулайҳо.

Анвар подшо Зулайҳодан яна мот бўлган экан.

ПОДШОНИНГ ДОНО ҚИЗИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир подшо бўлган экан. Унинг ёмон бир хотини бор экан. Ўзи туғмас экан, подшо бошқа хотин олай деса қўймас экан. Қитмир, бадкирдор экан. Юзи оқ бўлса ҳам ичи қора экан, ундан кўпларнинг кўнгли яра экан.

Подшонинг ўлган хотинидан бир қиз қолган экан. Қиз подшонинг якка-ю ягона фарзанди бўлса ҳам, уни ёмон кўрар экан. “Қиз бола — туз бола” деб қизини хафа қилаверар экан. Лекин подшонинг қизи жуда чиройли, доно ва чевар экан. Қиз подшога кўп ақлли гапларни айтар экан, лекин подшо хотинининг сўзига кириб, қизининг гапига қулоқ солмас экан, бир гапда турмас экан. Қизи олим экан, подшо золим экан.

Кунлардан бир кун подшо кайф-сафо қилиб ўтирган экан, бирдан ҳовуз бўйидаги қайрагоч тепасига чиройли бир қуш келиб қўнибди. Кейин подшо томонга

қичқириб, сайраи берибди. Подшо одамларига “шу қушни тутинглар”, деб буйруқ берибди. Бироқ ҳеч ким тута олмабди. Қуш учиб кетиб, яна айланиб келибди-да, яна ҳалигидай қичқириб, сайрабди. Подшо вазирларига:

— Қуш нима деяпти, шуни айтиб берасизлар, — деб буйруқ берибди. Вазирлар нима дейишларини билмай, оғизларини очиб ўтираверишибди. Кейин подшо ғазаб қилиб:

— Кимки шу қушнинг нима деганини айтиб бермаса, ўзи ўлимда, моли подшоликники! — дебди.

Вазирлар ҳайрон бўлиб:

— Бу балодан қандай қутуламиз? — деб ташвиш чекишибди.

Вазирлар юртни айланиб, доно олимлардан қушнинг нима деганини сўрашибди. Ҳеч ким жавоб бера олмабди. Энг охирида вазирлардан бир ақллироғи:

— Бу сўроққа подшонинг қизи жавоб берар, агар у ҳам беролмаса, ҳаммамиз мол-жонимиз билан хайрлаша берсак ҳам бўлади, — дебди.

Қирқ вазир яширинча бориб подшонинг қизидан сўрашибди. Подшонинг қизи:

— Агар мен айтганимни отамга айтмасанглар, мен саволингизга жавоб берай, борди-ю, отам билиб қолса, унда мени тирик қўймайди, — дебди.

Вазирлар ҳаммаси қасам ичишибди. Ҳовуз бўйидаги қайрағоч тепасида ўтирган қуш:

— Жинни эрни соғ қиладиган ҳам хотин, соғ эрни жинни қиладиган ҳам хотин, ҳазир бўл. Хотининг сени жинни қилади! — деди. Қушнинг жониқиб сайраганининг маъниси шу, — деб жавоб берибди қиз.

Вазирлар жуда суюниб ҳаммалари подшонинг ёнига боришибди. Қиз нима деган бўлса, ҳаммасини подшога айтишибди. Подшо ғазабланиб:

— Сизларга буни ким айтди? — деб сўрабди.

— Ўзларимиз топдик, — дейишибди.

— Сизларга биров айтган, тез жавоб беринг, бўлмаса ҳаммангизни дорга остираман! — деб сиёсат қилибди. Вазирлар қўрққанларидан:

— Қизингиз айтди, — деб айтиб қўйишибди.

Подшо:

— Қизимни дорга осинглар! — деб буйруқ берибди. Шунда вазирларнинг бири:

— Подшоҳим, ўз қизингизни эл орасида дорга остирманг, яхшиси, чўл-биёбонга обориб ўлдирсинлар, ҳеч ким билмайди, — дебди. Подшо кўнибди.

Вазирларидан иккиси икки жаллодни олиб, қизнинг қўл-оёқларини боғлаб, отга ўнгариб, чўл-биёбонга қараб кетишибди. Вазирлар “бу қиз гуноҳсиз, бизни ўлимдан сақлаб қолди, биз ҳам буни ўлдирмайлик”, деган маслаҳатга келишибди. Қизни саҳрога олиб бориб қўл-оёқларини ечиб юборибдилар-да:

— Ҳамма бало сенинг ақлингда, хафа бўлма, ажалинг етмаган бўлса, қунигни кўриб кетарсан, — деб бир кўйлакни қонга бўяб подшога келтириб беришибди.

Қиз чўл-биёбонда ёлғиз ўзи қолиб, нима қилишини билмай, боши оққан томонга қараб кетаверибди. Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Кечга бориб, узоқдан бир ёлғиз гужумни кўрибди. Шу гужум томонга қараб кетаверибди. Яқин бориб қараса, гужумнинг тагида бир бостирма, бостирманинг олдидан тиниқ бир чашма шалдираб оқиб турган экан. Қиз аста бориб, уйнинг ичига қарабди. Уйнинг ичида ҳеч ким йўқ, ерга йиртиқ шолча ташланган, ҳар ер-ҳар ерда бўйра чўплари сочилиб ётган экан. Қиз уйга кириб, ҳалиги шолча устига ётибди-да, қаттиқ чарчаганидан дарров ухлаб қолибди.

Бир оздан кейин қизнинг қулоғига уйқу аралаш бир овоз эшитилибди:

Отим Қулман девона,
Одамлардан бегона,
Турар жойим вайрона,
Дунё бевафо экан.

Қиз кўзини очиб қараса, сочлари жингалак-жингалак бўлиб ўсган, кўзлари ўтдек чақнаб ёниб турган бир бадбуруш одам тепасида турган эмиш. Қиз ирғиб ўрнидак туриб кетибди. Ҳалиги одам эса қаҳ-қаҳ уриб кулиб, ўз ашуласини айтаверибди. Қиз бир оз ўзига келиб, ундан:

— Сен кимсан? — деб сўрабди. Лекин у одам алжирайверибди. Қиз: “Бу жинни экан”, деб ўйлабди. Қиз ҳалиги одамни бошлаб, чашманинг ёқасига олиб борибди. Унинг сочларини олибди, соқолларини тарабди, уст-бош кийимларини юзиб берибди.

Кунлар ўтаверибди. Қиз турли гиёҳлардан дори ясаб, ҳалиги одамни давслаб бошлабди. Олти ой деганда, ҳалиги девона тузалибди. Шунда у одам ўз бошидан утган воқеаларни бир-бир айтиб берибди.

— Менинг бу аҳволимга тушишимга хотиним сабабчи, “камбағалсан, мол-дунёнинг йўқ”, деб мени

ҳайдаб юборди. Хотинимни яхши кўрардим, икки йил саргардон бўлиб юрдим, ундан кейин нима бўлганимни ўзим ҳам билмайман, — дебди.

Қиз Қулманга хотин бўлиб, бирга яшайверибди. Йигит деҳқончилик қилар экан, ов қилар экан, хотини бўлса, одамларни даволар экан, гилам тўқир экан, кашта тикар экан.

Орадан икки йил ўтибди, турмушлари жуда яхши бўлиб кетибди. Бир ўғил, бир қиз кўришибди.

Кунлардан бир куни Қулманнинг хотини эрига:

— Агар кўнсанг, подшони вазирлари билан бир зиёфатга чақирамиз, — дебди.

Эри ҳам кўнибди. Подшо вазирлари билан Қулманнинг уйига меҳмон бўлиб келибди. Қиз подшога бўлган воқеаларнинг ҳаммасини бирма-бир айтиб берибди. Подшо ёмон хотинининг жабридан жони азобда қолган экан, унинг устига қизидан ажралиб, фарзандсизлик ўтида куяр экан. Қизининг ҳикоясини эшитиб подшо йўғлайверибди ва қилган ишига пушаймон бўлибди. Кейин ҳаммалари юртга қайтиб келишибди. Подшо янгидан тўй-томоша қилиб, қизини Қулманга никоҳлаб берибди. Қулман юртга подшо бўлиб, ҳаммалари мурод-мақсадларига етишибди.

ЗЕҲЛИ ҚИЗ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир чол билан кампирнинг битта-ю битта қизи бор экан. Қизи бўй етиб, совчилар қаторлашиб кела бошлашибди. Қиз ҳеч қайсиларига унамас экан.

Бир куни чол билан кампир қизларини дарёнинг нариги томонидаги қишлоқда яшайдиган бир оилга берадиган бўлишибди. Буни эшитган қиз роса хафа бўлиб йўғлабди. Чунки қиз у томонга келин бўлиб тушишни ҳеч хоҳламас экан. Лекин чол билан кампир ўз айтганларидан қайтмай, қизларининг раъйига қарашмабди. Шунда қиз:

— Мен дарёнинг у бетига келин бўлиб тушсам, битта-иккита болалик бўлганимда, ўз уйимга келаётганимда бирини кўтариб, иккинчисини етаклаб олган бўламан. Шунда етаклаб келаётган болам дарёга тушиб кетса, топа олмай роса йўғлаб ўтирсам, — деб, онасининг ёнига бориб йўғлай бошлабди. Кампир:

— Нега мунча йўғлаяпсан, қизим? — деб сўрабди. Қиз ҳалиги гапларини қайтариб, йўғлайверибди. Бу

гапни эшитиб, кампир ҳам йиғлашга тушиб кетибди. Бир пайт чол келиб қараса, кампири билан қизи йиғлаб ётишибди. Чол йиғининг сабабини сўраса, қизи яна ўша гапларни қайтарибди. Чол ҳам йиғлашга тушибди. Шундай қилиб учалалари роса йиғлашибди. Охири чол билан кампир қизларини нариги томондан келган совчиларга бермасликка рози бўлишибди.

ПОДШО ВА ДЕҲҚОН ҚИЗИ

Бир подшо бор экан, унинг бир вазири бўлар экан, уни подшо жуда яхши кўрар экан. Подшо вазирини уйлантирмоқчи бўлибди, аммо қизларнинг биронтаси унга ёқмабди.

Кунлардан бир куни подшо вазири билан саёҳатга чиқибди. Улар бир қишлоққа яқинлашиб қолганида учта бўйи етган қиз ўтин кўтариб кела берибди. Шу пайт бирданига жала қуйиб қолибди. Қизлардан иккитаси ўтинини кўтариб қишлоққа кета берибди, биттаси эса ўтинини ерга қўйиб, ўтин устига чопонини ёпибди-да, ўзи ўтиннинг панасида ўтирибди. Ёмғир босилгач, ҳалиги қиз ўтинни кўтариб қишлоққа қараб жўнабди. Подшо уни тўхтатиб:

— Нега сен бу ерда қолдинг-у, икки шеригинг тўхтамай қишлоққа кета берди? — деб сўради.

— Икки шеригим тўхтамай кетди-ю, устидаги кийимлари ҳам, ўтини ҳам ҳўл бўлди. Менинг эса тўним ҳўл бўлди-ю, ўтиним ҳўл бўлмади. Мен уйга бориб ўтинни ёқиб, тўнимни қуритаман-да, яна ишга кета бераман. Ўртоқларимнинг эса тўни ҳам, ўтини ҳам ҳўл бўлди, улар энди ўтин тергани чиқиша олмайди, — деб жавоб берибди қиз.

Қизнинг бу гапи подшога маъқул тушибди ва унга қараб:

— Уйларингизга меҳмон бўлиб борсак, бизни нима билан меҳмон қиласизлар? — дебди.

— Сизлар бораверинглар, топсак битта сўямиз, топмасак иккита сўйиб меҳмон қиламиз, — дебди қиз.

Қизнинг бу гапига подшо ўзича ажабланиб: “Бу қанақаси бўлди, топса битта, топмаса иккита сўйиб меҳмон қилармиш” — дебди ва вазирни бошлаб ҳалиги қизникага меҳмонга борибди. Уй эгалари подшога сўйиш учун қўни-қўшнилари билан бирорта қўй топиша олмабди, ноилож эрта-индин туғай деб турган бир қўйлари бор экан, ўшани сўйиб подшо билан вазирни

меҳмон қилишибди. Шунинг учун доно қиз подшога, “Топсак битта сўямиз, топмасак иккита сўямиз”, деган экан. Подшо қизнинг ақлига ва эслилигига қойил қолиб таҳсинлар ўқибди ва ота-онасини чақириб, улардан қизини вазирга беришга розилик сўрабди. Ота-онаси рози бўлиб, қизини вазирга эрга беришибди.

Подшо вазирини уйлантиришга уйлантириб қўйибди-ю, кейин унинг хотинига ўзи ошиқ бўлиб қолибди. Энди у вазирни йўқотиш пайига тушибди, ўйлаб-ўйлаб вазирга қирқта қўчқор бериб:

— Шу қўчқорларни қирқ кун ичида биттадан туғдириб саксонга қилиб менинг олдимга олиб келасан, агар шу ишни бажармасанг, ўлдираман, — дебди.

Вазир нима қилишини билмай, қирқта қўчқорни ҳайдаб уйига борибди. Унинг аҳволини кўрган хотини:

— Нега мунча хафасиз, нима иш бўлди? — деб сўрабди. Вазир бўлган гапни хотинига айтиб берибди.

— Хафа бўлманг, бунинг чораси осон, — деб хотини вазирни юпатибди.

Вазир хотинининг айтганини қилиб, ҳар куни биттадан қўчқорни сўйибди. Эр-хотин маишат қилиб еб ётаверишибди. Қирқ кунда қўйларни еб тугатишибди. Подшонинг берган муҳлати тугабди, вазирнинг кўнглини ғам босибди, “Подшога энди нима жавоб қиламан”, деб ўйланиб турган экан, хотини:

— Ғам еманг, жавобини ўзим бераман, — дебди.

Қирқ биринчи куни вазирнинг уйига подшонинг ўзи келибди. Вазирнинг хотини эрига:

— Сиз ичкари кириб турунг, подшога жавобини ўзим бераман, — дебди. Подшо вазирини чақирган экан:

— Ҳа, — дебди хотини.

— Вазир қани? — дебди подшо.

— Подшо бўлмай қолинг. Вазирингизни куни билан тўлғоқ тутиб, энди туғдилар. Ичкарига кириб болаларини йўргаклаб олинг, — дебди хотини.

— Сен қандай аҳмоқ хотинсан, эркак киши ҳам туғадими? — дебди подшо.

— Эй подшоҳим, сизнинг эркак қўйларингиз туққандан кейин, вазирингиз ҳам туғади-да, — деб жавоб берибди вазирнинг хотини.

Хотиннинг бундай жавобига подшо нима дейишини билмай:

— Эй, айб менда экан. Вазир эртага саройга борсин, — деб қайтиб кета берибди.

Подшонинг вазирнинг хотинига бўлган муҳаббати кундан-кунга кучайиб бора берибди. Подшо вазирни узоқ сафарга жўнатибди-да, кечқурун ўзи унинг уйига борибди. Вазирнинг хотини ҳам уни жуда яхши кутиб олиб, меҳмон қилибди.

— Мен сенга ошиқ бўлиб қолдим, сени эрингдан ажратиб оламан, бугун сен билан шу ерда қоламан, — дебди подшо.

— Хўп майли, подшоҳим, сиз айтганча бўлсин. Бўлмаса, сиз чой ичиб туринг, мен ясаниб чиқай, — деб хотин бошқа бир уйга кириб кетибди-да, подшонинг ёнига ясаниб-тусаниб чиқибди.

— Мана мен тайёрман, лекин сизга аввал айтиб қўядиган қиёматли қарзим бор. Уйда эрим бўлмагани учун ўзим ейман-ку, деб онамнинг сутидан таом пиширган эдим, сиз улардан татиб кўрибсиз. Энди сиз менга оға, мен эса сизга сингил бўлиб қолибман. Агар шариат лозим кўрса, мен билан ишрат қилсангиз майли, — дебди.

Подшо нима қилишини билмай, чиқиб кета берибди. Вазир сафардан қайтгач, қўшнилари унга ўзи йўқ вақтида уйига подшонинг келганини айтиб қўйишибди. Буни эшитган вазир сафардан қайтган бўлса ҳам уйига, хотинининг ёнига бормабди. Буни эшитиб қизнинг отаси тўғри подшонинг олдига борибди. Подшо вазир билан бирга ўтирган экан.

— Боғни боғбонга топшириб эдим-у, лекин боғбон боққа қарамай қўйибди, — дебди қизнинг отаси подшога.

— Боғбон уни парвариш қилар эди-ю, боққа ўғри оралабди, — дебди вазир подшога шама қилиб. Бу сўзни эшитган подшо:

— Тўғри, боққа ўғри оралаб қўйди-ю, аммо ҳеч нарсага тегмай, баргини ҳам узмай чиқиб кетди, — дебди ва бутун бўлган ишларни чол билан вазирга айтиб бериб, улардан узр сўрабди. Шу куниёқ вазир уйига бориб хотинидан узр сўрабди. Вазир билан унинг севикли хотини даври-даврон суриб, муроди мақсадларига етишибди.

ЧИРОЙЛИ ХОТИННИНГ ҲИЙЛАСИ

Ўтган замонда бир чиройли хотин бўлган экан. У эри билан қийинчиликда яшар экан. Эри куни билан ишлаб келар экан-у, лекин ҳеч нарсага етказа олишмас экан.

Бир куни хотини овқат қилай деса, уйда на ёғ, на гўшт, на гуруч бор экан. У битта ўтмайдиган тангани олибди-да, бозорга борибди.

Қассобнинг ёнига бориб, пулни узатибди ва “гўшт беринг” дебди. Қассоб қараса, ўтмайдиган танга экан. Хотинга қараб, “бу пулингиз ўтмайди”, дебди.

Шунда хотин чимматини кўтариб, юзини очибди-да, “пулимиз ўтмаса, ўзимиз ҳам ўтмаймизми?” дебди.

Қассоб дарров гўштан тортиб берибди ва “қачон борай?” деб сўрабди. “Шомда” дебди хотин ва уйига бориш йўлини тушунтириб берибди.

Гўштни олибди-да, гуручфурушнинг ёнига бориб, ҳалиги ўтмайдиган тангасини узатибди. Гуручфуруш пулга қараса, эски ўтмайдиган танга экан. У ҳам “пулингиз ўтмайди”, дебди. Хотин юзини очиб, “пулимиз ўтмаса, ўзимиз ҳам ўтмаймизми?” деб сўрабди. Гуручфуруш гуруч берибди-да, бориш вақтини сўрабди. Унга ҳам “шомда” деб жавоб берибди. Кейин ёғ сотувчининг ёнига борибди ва ҳалиги гапини қайтарибди. “Қачон борай?” деса, “шомда” дебди. Кейин новвойнинг ёнига борибди, у ҳам кечқурун келадиган бўлибди. Гўштни, гуручни, ёғ ва нонни олибди-да, уйига жўнабди.

“Сенларни бир боплай” дебди-да, ош қилишга уннабди. Бир пайт сабзи тўғраб турган экан, гўшт сотган киши келибди, уни уйга ўтқазиб турган экан, эшик яна тақиллабди. Қараса, гуручфуруш экан, уни ҳам уйга олиб кирибди. У энди кириб ўтирган экан, эшик яна тақиллабди. Қараса, ёғфуруш, унинг орқасидан новвой кириб келибди. Ҳаммасини бир хонага тўплаб ўтирган экан, эри келиб қолибди.

У бўлган воқеани эрига айтиб берибди. Эри уларнинг ҳаммасини мўйлов, соқол ва сочларини қириб олибди-да, шарманда қилиб ҳайдаб юборибди. Эр-хотин эса ошни мазза қилиб ейишибди.

ХОТИНСИЗ УЙНИ КЎР, ҚАРО ЕРНИ КЎР

Қадим замонда бир бой бўлган экан. Унинг бир яхши, ақлли хотини бўлган экан. Бир куни бой хотинига:

— Давлатимда хўп давр сураяпсанда! Мендан бўлакқа текканинда не кунларни кўрардинг? — дебди.

— Йўқ, — дебди хотин эрига, — эрни эр қиладиган ҳам, қаро ер қиладиган ҳам хотин.

Хотинининг бу гапидан бой дарғазаб бўлиб, уйидан ҳайдаб юборибди. Қоронғи тушиб қолган экан. Хотин йўлга чиқибди-ю, чарчаб бир дарахтнинг тагида ўтириб, тунни ўтказмоқчи бўлибди. Анча ўтирибди. Шу вақт ўтин орқалаган бир йигит келиб, унинг ёнида тўхтабди.

— Ҳой, синглим, — дебди ўтинчи, — бемаҳалда ёлғиз нима қилиб ўтирибсан? Уйингга борсанг бўлмайдимми?

— Уйим йўқ, — дебди хотин, — ота-онам жуда ёшлигимда ўлиб кетган, — дебди.

— Менинг ҳам бир кекса онамдан бўлак ҳеч кимим йўқ. Мен ўтин териб кун кўраман. Юр бизникига, оч бўлсак оч, тўқ бўлсак тўқ яшарсан, — дебди йигит.

Йигит хотинни эргаштириб уйига олиб кетибди. Хотин кўрсаки, ўтинчининг ҳовлисини кўриб бўлмас эмиш: ҳамма ёқ ўт, кўпдан бери супурги тегмаган. Кекса онанинг эғнидаги кўйлаги кир, ёр босиб кетган экан.

Хотин ҳовлини супуриб-сидирибди, кампирни ювиб-тарабди. Хуллас, ўтинчининг уй-жойига файз киритибди. Буни кўрган ўтинчининг баҳри-дили очилиб кетибди.

Ўтинчи ҳар куни терган ўтинини бозорга олиб бориб, икки тангага сотаркан, бир тангасига ёр, бир тангасига ун олиб келаркан. Она-бола атала қилиб еб кун кўришаркан. Хотин ўтинчиникига келган кунининг эртаси, ўтинчи ўтин тергани кетаётганида ундан илтимос қилибди:

— Агар бугун ҳам икки тангага ўтин сотсангиз, бир тангасига рўзгор қилинг, бир тангасига ипак билан дўппи таги олиб келинг.

Кечқурун ўтинчи хотин тайинлаган нарсаларни олиб келибди. Хотин эртаси куни ўтинчи қелгунича, чиройли дўппи тикиб, битказиб қўйибди. Ўтинчи уни дўппи бозорига олиб борибди-да, бир яхши дўппи ўн сўм бўлса, уни ўн беш сўмга сотиб, пулини хотинга келтириб берибди.

Хотин, кунда йигит ўтин териб, сотиб келгунча, дўппи тикиб бозорга чиқариб сотишга тахт қилиб ўтираркан. Бунинг устига уй-жойга, қозон-товоққа қарашга ҳам улгураркан.

— Энди ҳунарсиз ўрганинг! — дебди хотин йигитга. — Эркак кишига ҳунарсиз керак.

Йигит дурадгорликни ўрганибди. Кўп ўтмай яхши дурадгор ҳам бўлибди, уй-жой ҳам қуриб олишибди.

Ўтинчининг уйига кундан-кун файз кирибди, топгани озиқ-овқат, кийим-кечакдан ортадиган бўлибди. Кампир ҳам, ўгли ҳам аёлни жуда яхши кўриб қолишибди.

Орадан кўп ўтмай, ўтинчи билан бу доно аёлнинг тўйлари бўлибди, улар бахтиёр ҳаёт кечира бошлашибди. Давлатларига давлат кўшилибди, бахтларига бахт. Уларнинг иноқлиги, бахтли яшаши ҳақидаги овоза узоқ-узоқларга тарқалибди: “Бир ўтинчи шунақа бадавлат бўлиб кетибдики, асти кўяверасиз экан”. Бир камбағал ўтинчининг данғиллама уйли-жойли, давлатманд бўлиб қолгани ҳақидаги хабар аёлнинг аввалги эрининг қулоғига ҳам етибди. “Оламда мендан бойи йўқ”, деб керилиб юрган тўймас бой бу гапларни эшитиб, ўз кўзи билан кўриб келиш мақсадида ўтинчиникига келибди. Кўрсаки, ички-ташқи данғиллама ҳовли-жой, ҳовуз атрофида гулзор, ҳовли ёғ тушса, ялагудек топ-тоза. Лекин на хизматчи бор эмиш, на коранда. Буни кўриб бой жуда ҳайрон қолибди. Уни ўтинчининг ўзи кутиб олибди, яхшилаб зиёфат қилибди. Бой ўтинчиникида ҳўп меҳмон бўлибди, кейин муддаога кўчибди, унинг қандай қилиб бундай давлатманд бўлиб кетганини сўрабди.

— Э, нимасини айтай, — дебди ўтинчи унга, — ота-бувамизнинг “Эрни эр қиладиган ҳам, қаро ер қиладиган ҳам хотин” деган гапи бор эди. Ҳўп билиб, айтишган экан. Эркак киши бўла туриб, ўтин териб сотиб, бир қошиқ аталага зор бўлиб кун кўрардим. Уйландим, хотиним уйимга файз киритди, ақлимга ақл кўшди, — деб хотинининг хизматларига тан берибди. Шу пайт бойнинг кўзи деразага тушибди. Не кўзи билан кўрсин-ки, ўша ўзи ҳайдаб юборган хотини ҳовлидаги гулзорда гул териб юрган эмиш. Бойнинг ранги қув ўчиб кетибди:

— Э-э, хом калла, нималар қилиб қўйдинг, — деб пешонасига бир урибди.

Ўтинчи билан хотини эса, кўп йиллар иноқ ва бахтиёр умр кечиришибди.

ДЕҲҚОН, ҚОЗИ ВА ТАДБИРЛИ АЁЛ

Ўтган замонда бир чол қишлоқда тирикчилик ўтказа олмай, иш ахтариб шаҳарга борибди, мардикорчилик қилиб, бир оз пул йиғибди. У пулни сақлаш учун

ишончли одамга топширмоқчи бўлибди. Лекин яқинроқ кишиси йўқ экан. Ниҳоят, ўйлаб-ўйлаб, “Шу жамғарган беш-ўн танга пулимни шаҳар қозисига сақлаш учун берсам, яна мардикорчилик қилиб бир оз пул жамғарганимдан сўнг қозидаги пулни ҳам олиб, қишлоққа — бола-чақам ёнига кетсам” деган қарорга келибди.

Чол қозининг ҳузурига келиб:

— Ассалому алайкум, қози почча! — дебди. Қози:

— Ваалайкум ассалом, келинг, ота, хўш хизмат? — деб сўрабди.

— Тақсир, мен Оқжар қишлоғидан келганман, — дебди чол. — Бола-чақамни боқолмай шаҳарга иш қидириб келиб, мардикорчилик қилиб юрибман. Бир оз пул топиб сўнгра уйимга кетмоқчиман. Ҳозир йигирма танга пул жамғардим, яна бирор ҳафтача ишламоқчиман. Сиз шу йигирма тангамни кетгунимча сақлаб берсангиз, деб келдим.

— Баракалла ақлингизга, жони дилим билан сақлаб бераман. Қачон келсангиз пулингиз мана бу токчадаги халтада туради, — дебди қози.

Чол хурсанд бўлиб қозихонадан чиқиб кетибди.

Орадан бир ҳафта ўтибди. Чол мардикорчилик қилиб яна беш-ўн танга ишлаб қозихонага келибди.

— Ассалому алайкум, қози почча, — дебди чол.

— Ваалайкум ассалом, — дебди қози. Чол икки қўлини қовуштириб, айтибди:

— Қози почча, мен қишлоққа қайтмоқчиман. Сизга омонат қолдирган пулларимга келдим.

— Ие, — дебди қози, — қанақа пул, қанақа омонат, қачон бергансан?

— Тақсир, бундан бир ҳафта илгари сизга омонат сақлаш учун йигирма танга пул бериб, “қишлоққа қайтарда олиб кетаман”, деган эдим. Сиз олиб қолган эдингиз, — дебди чол. Қози:

— Лаънати, аҳмоқ, қанақа омонат пул, тухмат қилма! Гувоҳинг борми?! Жўна, жўна, кўзимга кўринма! — деб, қози чолни ҳайдаб юборибди. Чол:

— Тақсир, мен бечорани куйдирманг, қийналиб меҳнат қилиб топганман, жамғарма пулларимни қайтаринг, беш-олтита ёш болаларим бор. Шуларга раҳмингиз келсин, — деб ёлворибди. Қози эса қулоқ солмай, чолни уриб, ҳайдаб чиқариб юборибди.

Бечора чол кўчага чиқиб, ариқ бўйида хафа бўлиб, йиғлаб ўтирган экан, узоқдан бир паранжи ёпинган аёл келаверибди. Аёл чолнинг ёнига келиб:

— Отажон, сизга нима бўлди? Нега йиғлаб ўтирибсиз? — деб сўрабди.

— Эй қизим, — дебди чол, — сўраб нима қиласан, мен бир мушкул ишга йўлиқдим, чора тополмай, хафа бўлиб ўтирибман.

Аёл сачвонини кўтариб:

— Ота, бошингизга тушган мушкул ишни айтинг, балки мен чора топарман, — дебди.

— Болам, сўраб нима қиласан, — дебди чол. — Сен нима чора кўра олар эдинг.

Аёл қистайвергач, охири айтишга мажбур бўлибди. Чол ўтган воқеани сўзлаб бергач, аёл:

— Ота, мен бир йўл ахтариб, сизнинг бу ишингизга чора топишга уриниб кўраман. Агар урдасидан чиқсам, сиз ўз меҳнатингиз орқасида жамғарган пулингизни қайтариб оласиз. Сиз шу ерда тулинг, мен уйга тезда бориб келаман, тагин кетиб қолманг, хўпми? — дебди. Чол кутмоқчи бўлибди. Аёл уйига бориб пардоз-андоз қилибди, янги кийимларини кийибди, янги духоба паранжи ёпинибди, қўлига дур солинган қутичани олиб, ўзи билан бир йигитчани эргаштириб, чолнинг ёнига келибди. У чолга:

— Ота, мен ҳозир қозихонага кираман, орадан бир оз вақт ўтгандан сўнг, сиз ҳам кириб боринг, қозидан пулингизни қистанг, қози мендан уялганидан пулингизни қайтариб беради. Сиз чиққанингиздан сўнг, йигитча киради ва нима дейишини ўзи билади, — дебди.

Аёл ичкарига кириб, қозига салом берибди. Қози ёлғиз ўтирган экан, аёлни кўриб:

— Ваалайкум ассалом, келинг қизим, келинг! Қандай хизмат билан келдингиз, ҳеч тортинмай айтаверинг! — дебди. Аёл қозига:

— Тақсир, мен фалон савдогарнинг хотиниман. Эрим савдога кетганда “мана шу дур солинган қутичага эҳтиёт бўл, агарда ўзинг уйда сақлашга қўрқсанг, қози поччамга олиб борсанг, у киши сақлаб берадилар”, деб тайинлаб кетган эди. Мен бу қимматбаҳо дурни уйда сақлашдан хавотирланиб, сизга олиб келдим, шунга нима дейсиз? — дебди. Шунда қозининг қулоғи диккайиб, севинганидан икки қўлини узатиб қутини олибди, ичини очиб дурларга кўзи тушиб, ўпкасини босолмай:

— Баракалла қизим, ақлингга балли, мен бу дурларни жоним билан сақлаб бераман, — дебди. Худди шу пайтда эшикдан чол кирибди. Қози чолга қараб:

— Ма ол, нокас одам экансан-да, деб токчада турган тангани халта-палтаси билан чолга отиб юборибди. Чол пулни олганига севиниб жўнаб қолибди.

Чол қозихонадан чиқиши биланоқ аёл билан келган бола тўппа-тўғри қозихонага кириб:

— Ая, ая, поччамлар келдилар. “Тезда бориб келинойингни айтиб кел”, деб сизга юбордилар, юрармишсиз, — дебди. Шунда аёл ўнғайсизланган бўлиб:

— Тақсир, узр, куёвингиз савдодан қайтиб келибдилар, — деб секин қозидан қутичани олиб, бекитибди-да, қозихонадан чиқибди. Қози ҳайрон бўлганча, ўтирган ўрнида қотиб қолибди.

Аёл қозихонадан чиқса, чол уни кутиб турган экан. Чол қувона-қувона аёлга:

— Раҳмат, қизим, мурудинга ет, қўшганинг билан қўша қари, — дебди хайрлашиб ва қишлоғига равона бўлибди.

ОҚИЛА ҚИЗ

Қадим замонларда Хивада бир хон ўтган экан. Бу хон Шовот ёпидан¹ Хивага бир ариқ қаздирадиган бўлибди. Ўз қўл остидаги барча одамларни ана шу ариқни қазिशга ҳайдабди.

Хон кўп золим экан, пошшо²ларига:

— Кимда-ким ишга бир дақиқа кеч қолса, қирқ тозий³ урилсин, агар бир соат кеч қолса, дорга осилсин, борди-ю, бир кун ишга келмаса, бола-чақаси билан ўлдирилсин, — деб буйруқ берибди.

Хоннинг пошшо²лари ҳам хонга ўхшаган кўп бераҳм, золим кишилар экан. Кўп бечораларни бўлар-бўлмасга ўлдириб, қумнинг остига кўмиб юборишар экан. Ёп қазиш жуда қийин экан, минг-минглаб одамларнинг бугун қазиган ариғини эртаси қум босиб қолаверар экан. “Қазув қазган — худо ёзган” деган гапни бекорга айтмаганлар-да!

Шовот ёпининг бўйидаги қишлоқлардан биридаги

¹ Ёп — анҳор, канал.

² Пошшо — жаллод

³ Тозий — қамчи

Зухра деган жуда чиройли бир қиз Чўлпон деган бир йигитни яхши кўрар экан. Йигит ҳам қизни жон-дилидан севар экан. Йигит куни билан оғир меҳнат қилиб, кечалари қизни кўриш учун шу қишлоққа келар экан. Зухра эса кундузлари китоб ўқир, гилам тўқир экан. Кечалари Зухра билан Чўлпон соз-суҳбат куришиб, бир-бирларига тикилишиб, сув бўйида ўтиришиб, қўшиқ-лапар айтишар экан.

Кунлардан бир куни тонг пайтида йигитнинг уйқуси келиб, ухлаб қолибди. Уйқудан бош кўтариб қараса, қуёш анча кўтарилиб қолган эмиш. Чўлпон нима қилишини билмай, кўп хафа бўлибди. Қазувга борай деса, — дорга осилади, бормаи деса барибир хоннинг жаллодлари ўзини, қавм-қариндошларини ҳам ўлдирадилар. Йигитнинг боши қотиб, Зухра қизга:

— Энди менинг бошим балога қолди. Хоннинг пошшоплари мени, албатта, ўлдиради. Хей аттанг, ёш умрим зое бўлди, сендан ҳам айрилдим! — деб, йиғлайверибди. Зухра унга тасалли бериб:

— Жоним, сен хафа бўлаверма, мен сени ўлимдан қутқараман, — дебди-да, йигитни уйга киритиб ётқизибди.

Отхонадан бир оқ отни олиб чиқиб эгарлабди, отнинг бир ёнини қорага, бир ёнини қизилга бўябди. Сўнг эркакча кийиниб, қилич-қалқонларни олиб, бошига жиға тақиб, отга минибди-да, савлат билан йўлга тушибди. Қиз анҳор қазувчиларга яқинлашганда, отига қамчи босибди. Ариқнинг бир томонидан от чоптириб борибди-да, қамчисини силкитиб:

— Ҳой, ҳой катта-кичик одамлар, эшитмадим деманглар! Золим пошшопларни, бераҳм миробларни тутиб олиб, ўлдириглар, хоннинг буйруғи шу, — деб қичқириб ўтаверибди. Сўнг ариқнинг бошқа томонидан от чоптириб бориб, яна ҳалигидай деб жар солибди. Пошшоп ва миробларнинг зулми жонларидан ўтиб кетган одамлар ҳай-ҳайлашиб, ярамас пошшопларни, аблаҳ миробларни тутиб олиб, дўппослайверибдилар. Ҳамма ёқ ур-сур, тўполон бўлиб кетибди. Бир қанча золимлар ўлдирилибди, битта-яримтаси қутулиб қочибди. Иш ҳам тўхтабди.

Бу хабарни эшитган хон дарғазаб бўлиб, дарров отланибди-да, аскарлари билан етиб келибди. Кейин пишқириб:

— Бундай буйруқни сизларга ким айтди? — деб сўрабди. Қазувчиларнинг бир қисми:

— Қора от минган одам келиб айтди, — деса, иккинчи қисми:

— Қизил от минган, қилич-қалқон таққан, шоҳона кийинган бир йигит айтди, — деб хабар беришибди,

Аҳмоқ подшо гап нимада эканлигига ақли етмай, ноилож орқасига қайтибди. Шундай қилиб, Зуҳра қиз ўз севган йигитини ўлимдан сақлаб қолган экан.

ДОНИШМАНД ХОТИН

Бир бор экан, бир йўқ экан, бурунги замонда бир савдогар бўлган экан. У шаҳарма-шаҳар савдо қилиб юрар экан. Ҳар етти йилда бир ўз шаҳрига келар экан. Ҳар келганида хотин олар экан. Чунки савдодан қайтиб келгунича олган хотинлари ёлғизликдан ўлиб қолар экан.

У савдодан қайтиб келиб, кўчада турса, учта қиз суҳбатлашиб кетаётганига кўзи тушибди. Уларнинг гапларига қулоқ сола бошлабди. Қизларнинг биттаси сўз бошлабди:

— Мен уйга боргунимча ойим чучвара қилиб қўядилар.

Шунда иккинчи қиз:

— Менинг ойим эса ош-нонларимни тайёрлаб, сомсалар пишириб қўядилар, — дебди.

Бу иккала қиз ниҳоятда чиройли экан-у, аммо ўзлари нимжон, гапга — чечан, ишга — пичан экан.

Учинчи қиз:

— О, сизларнинг ойиларинг шунақа қиладими? Менинг ойим эса эртадан-кечгача насиҳат қилади ва иш ўргатади, — дебди.

Қизларнинг гапини эшитгач, савдогар ўйлабди: “Мана шу ойисидан насиҳат эшитадиган қизни олсам бўлади, бу ақлли қиз бўлса керак”.

Савдогар қизлар кетидан орқама-орқа кетаверибди ва учинчи қизнинг уйини билиб олибди. Кейин ўша қизни кига совчи юборибди. Сал ўтмай тўй қилиб, қизни олибди. Маълум муддатдан кейин савдогар яна йўлга чиқадаган бўлибди. Жуда кўп молларни олиб, савдогарчиликка кетибди. Хотини уйда ёлғиз қолибди.

Савдогарнинг хотини болохонага чиқиб, пастга қараса, товуқ бозори бор эмиш. У арқоннинг учига пул боғлаб пастга туширибди. Бозордаги одамлар, “подшонинг қизи буйруқ қилди” деб, пулни олиб, арқонга товуқ боғлаб юборибдилар. Қиз арқонни тортиб

олибди. Товуқни олгач, болохонага қараса, еттита сандиқ турган эмиш. Еттовини очиб қараса, еттита аёлнинг ўлиги эмиш. Кейин роса пешонасига уриб йиғлабди ва “булар ёлғизликка чидамай сил бўлиб ўлган бўлса керак”, деб ўйлабди. У арқонни олиб, энди кўча томонга ташлабди. Одамлар, “подшонинг қизи ит, мушук деб кўчага арқон ташлабди” деб ўйлаб, арқонга мушук бойлаб берибдилар. Тагин ташлаган экан, кучук бойлаб берибдилар.

У товуққа дон сочиб, ит ва мушукларни боқиб, овқат пишириб, шулар билан овора бўлиб, зерикмай ҳаёт кечираверибди.

Ойдан-ой, кундан-кун ўтиб, хотин ўғил туғибди. Отини Баҳром қўйибди. Баҳром етти ёшга кирибди. Бола кўчада ёғоч от миниб ўйнаб юрганида, савдогар келиб қолибди. У боладан савдогар сўрабди:

— Ҳой бола, ҳеч жаҳонда ёғоч от ҳам юрармиди, нуқул “чу-чу” дейсан!?

Шунда бола:

— Ҳеч жаҳонда ота ҳам болани етти йил ташлаб юрадими? — дебди.

Савдогар ҳайрон бўлиб:

— Уйларинг қайси? — дебди.

— Мана шу уй, — деб бола савдогарнинг уйини кўрсатибди.

Савдогар, “менинг хотиним еттовига ўхшаб аллақачон ўлиб кетган”, деб ўйлаб юрган экан. У уйига кириб, хотини билан сўрашибди. Хотини хамирдан буви ясаб қўйган экан. У ўғлига, хамир бувига, уйдаги ҳайвон-у, юмушларга овуниб, кеч кирганини ҳам билмай қолар экан.

— Уйга салом бериб кириб. Бувим ўтирибдилар, — дебди хотини.

— Ассалому-алайкум буви, қалай омонмисиз, яхшимисиз, бардаммисиз? Бир келибсиз-да, — дебди савдогар.

Хамир буви индамабди. Шунда савдогар:

— Хотин, бувинг индамаяпти-ку! — дебди.

— Ҳа, энди етти йил ташлаб кетганингизга хафа бўлиб қолгандирлар-да, — дебди хотини.

— Буви, хафа бўлманг, энди кетмайман, — дебди.

Кейин савдогарнинг хотини хамир бувини кўтариб, эшикка олиб чиқибди ва ташлаб юборибди.

Савдогар ҳайрон бўлиб турган экан, хотин шундай дебди:

— Сиз бедарак бўлиб кетдингиз, йилда бир хабар олмадингиз. Уйда елдим-югурдим, бир ўғил кўриб хурсанд бўлдим. Ўзим хамирдан буви ясадим. Қўйингки, онам қилган насиҳатларни ишга солдим. Натижада етгала кундошимга ўхшаб ўлмай, касалликка чалинмай қолдим.

Шундай қилиб, савдогар бундан кейин кетмасликка сўз берибди. Она насиҳатларини қулоғига олганлиги учун, ақл билан иш тутгани учун донишманд хотин ўлмай қолган экан.

ЯМОҚЧИНИНГ ҚИЗИ ВА ПОДШОВАЧЧА

Бор эканда, йўқ экан, оч эканда тўқ экан, қадим замонда, Миср деган томонда бир подшо бўлган экан. У подшонинг битта-ю битта ўғли бор экан. У ўн етти ёшга кирганида отаси ўлиб, ўрнига подшо бўлибди. Вазир-вузаролар ҳаммаси йиғилиб, подшоваччага:

— Эй, улуғ шоҳ, Сиз энди балоғатга етдингиз, уйланишингиз зарур, — дейишибди.

Подшовачча уларга:

— Хайр майли, уйлансам уйланай. Менга шундай хотин топингларки, ун эласа кети қимирламасин, — дебди.

Вазир-вузаролар чор тарафга одам қўйиб, ҳамма қизларни текшира бошлашибди. Синамаган биронта қиз қолмабди-ку, лекин у айтган қиз топилмабди.

Подшоваччага:

— Ҳамма қизларга ун элатиб кўрибди. Бироқ сиз айтгандай қиз ҳеч қаерда топилмади, — деб хабар беришибди.

Подшовачча:

— Яна бир марта, яхшироқ текшириб кўринглар, — дебди.

Вазир-вузаролар кўп кампирларни ёллаб, ҳар томонга жўнатишибди. Шаҳарнинг бир чет маҳалласида ямоқчи уста бўлиб, унинг ўн тўрт ёшли қизи бор экан. Ҳалиги ёлланган кампирлардан биттаси қиз ахтариб юриб, ана шу ямоқчининг эшигига кириб қолибди. Чой-пой қилишиб, гапиришиб ўтириб кампир қизга:

— Эй, чиройли қиз! Сенинг бахтинг очилиб турибди. Қани, бир ун элаб кўргинчи, агар ун элаганингда кетинг қимирламаса, подшоваччамиз сени қирқ кеча-ю, қирқ кундуз тўй бериб, хотинликка олади, — дебди. Қиз унга:

— Менинг ҳам ундай аҳмоқ подшоваччага тега қолай, деб кўзим учаётгани йўқ, — дебди. Кампир:

— Ҳай подшоваччага тегмасанг, қандай одамга тегасан? — дебди. Қиз унга:

— Мен, овқат еганда мўйлови қимирламайдиган йиғитга тегаман, — дебди.

Кампир, қиздан бу жавобни эшитиб, подшоваччага хабар қилибди. Подшовачча бу гапни эшитиб жуда хурсанд бўлибди.

— Мен ана шундай, менинг гапларимга жавоб топиб берадиган эслирок қиз истаган эдим. Менинг истагим ана шу қиз эди, — дебди. Яна ўзича: “Эси-ку жойида экан, чиройи ҳам бормикан, бир кўриш керак”, деган фикрга келибди. Ҳалиги кампирни чақириб:

— Уни қандай қилиб кўриш мумкин, — деган экан, кампир:

— Битта товоққа ҳолва тўлатиб, ҳолвафуруш бўлиб қизнинг эшиги тагидан, “ҳолва кетди-ё”, деб ўтасиз. Қиз, ҳолва олиш учун югуриб чиқади. Ана шунда қизни кўрасиз, — дебди.

Подшовачча кампирнинг айтганини қилиб, битта патнисга ҳолва тузаб, қизнинг эшиги тагидан “ҳолва кетди-ё”, деб ўтиб кетаётган экан, қиз югуриб кўчага чиқиб:

— Ҳолва неча пул? — дебди. Подшовачча унга:

— Ҳолва пулга сотилмайди, — дебди. Қиз:

— Нимага сотилади? — деган экан. Подшовачча:

— Бир ўпич берсангиз, товоқ-повоғи билан бераман, — дебди. Қиз ҳали ёш экан. Яхши-ёмон гапни ҳали ажратмас экан. Ўпични бериб, бир товоқ ҳолвани олиб уйга қочибди. Подшовачча эртаси куни карнай-сурнайлар билан, қанча амалдор-у лашкарбошилари билан, олдинги сафда от ўйнатиб қизнинг эшиги олдидан ўтибди. Қиз карнай-сурнай овозини эшитиб, кўчага югуриб чиқибди. Буни кўрган подшовачча:

— Эй, бир товоқ ҳолвага ўпич берган қиз, — дебди.

Қиз буни эшигиб, ура солиб уйга қочибди. Роса уялибди, охири отасига:

— Эй отажон, менга бир пўстин тикиб беринг. У пўстиннинг ҳар бир тукига биттадан қўнғироқ тақилган бўлсин, — дебди. Ямоқчи қизининг айтганларидан ҳам зиёдроқ қилиб пўстин тикиб, ҳар бир тукига биттадан қўнғироқ тақтирибди.

Қиз уни қўлига олиб, подшонинг саройига жўнабди.

Ярим кечада, пўстинни тескари қилиб кийиб, секин-секин подшовачча ухлаётган уйга кирибди. Ҳалиги қўнғироқларни жаранглатганича югуриб бориб, шаҳзоданинг устига миниб олибди. Подшовачча уйқу аралаш қўрқиб кетиб:

— Субҳонолло, субҳонолло, — дермиш. У зўрға эс-хушини йиғиб олиб:

— Сен кимсан? — деган экан, қиз:

— Мен асроилман, жонингни олгани келдим, — дебди. Подшовачча қўрқиб кетиб, ялинишга тушибди:

— Эй асроил ҳазратлари, мени жонимни олманг. Жонимнинг эвазига, нима десангиз шуни берай, нима десангиз шуни қилай! Ўн гулимдан бир гулим очилмаган йигитман! — дебди. Шу вақт қиз:

— Хайр, майли, бунчалик экан, бунинг битта-ю битта иложи бор. Агар, жон-дилинг билан шу ишни қилсанг, яна элик йил умр кўрасан, — дебди.

Подшовачча:

— Майли, нима десангиз ҳам жон-дилим билан қиламан, — дебди.

Асроил унга:

— Тўпигимни ўп! Ўшанда яна элик йил умр кўрасан, — дебди.

Подшовачча, “асроил”нинг тўпигини ўпибди. “Асроил” эса шу заҳоти кўздан ғойиб бўлибди.

Подшовачча эртасига вазир-вузаролари ва лашкарбошилари билан карнай-сурнайларни чалдириб, ўйин-кулги қилиб сафнинг олдида от ўйнатиб ўтиб кетаётган экан, қиз югуриб кўчага чиқибди. Уни кўриб подшовачча:

— Эй, бир товоқ ҳолвага ўпич берган қиз, — дебди. Қиз бўлса:

— Эй, асроилнинг тўпигини ўпган йигит, — деб бақарибди.

Подшо буни эшитиб, ер ёрилмабди-ю, ерга кириб кетмабди. Қизга эшиттириб:

— Ҳап, сеними, қараб тур! Бир қошиқ қонингни ичмасам, отамнинг ўғли эмасман, — дебди. Шу куниёқ совчи келиб, “Эртага тўй” деб тайинлаб кетибди. Қиз қовоқдан одам ясаттирибди. У қовоқнинг ичини шинни билан тўлғиздирибди. Тўй ҳам бўлиб ўтибди. Янгалар қизни ёлғиз қолдириб чиқиб кетишибди. Янгалар чиқиб кетиши билан қиз ўрнига ҳалиги шинни тўлдирилган қовоқни қўйиб, ўзи токчага чиқиб, беркиниб ўтирибди. Куёв кириб:

— Ҳа, мана энди сенинг қонингни ичадиган кун келди, — деб, қиличини яланғочлаб, қовоқни чошиб ташлабди. Шиннилар тўкилиб кетибди. Подшо ёнидан қошиғини чиқариб, “қизнинг қонидан” бир қошиқ ичибди. Қараса, жуда ширин экан.

— Эй, сенинг қонинг шунчалик ширин экан, ўзинг қандай эдинг-а? — дебди. Шу заҳоти қиз тоқчадан ирғиб тушиб:

— Ўзим, мана шундайман, — деб қўлларини икки ёққа керибди.

Шундай қилиб, қиз подшоваччани енгган экан ва мурод-мақсадига етган экан.

ЭРНИ ЭР ҚИЛАДИГАН ХОТИН

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир подшо бўлган экан. Унинг Меҳринисо исмли гўзалликда ягона бир қизи бўлган экан.

Бир кун подшо хотини билан овқатланиб ўтирган экан, хотини ўзи пиширган овқатни мақтаб:

— Буни қаранг, бу дунёда бундан ҳам мазали овқат бўладими? — дебди.

— Сенинг овқатингни мазали қилган гўшт-ёғлар менинг пулимга келган-да, — дебди подшо. Шунда хотини подшога:

— Эрни эр қиладиган ҳам хотин, қаро ер қиладиган ҳам хотин, — дебди.

Хотинининг бу гапини эшитган подшо аччиғланиб:

— Қани қизингни бир бечорага берайлик-чи, қизинг бир камбағални эр қилиб, одам қаторига қўшсин-чи, — дебди ва ўз қизини Абдулла деган бир камбағал меҳнаткаш йигитга берибди. Абдулланинг фақат битта эски кулбасидан бошқа ҳеч нарсаси, ҳатто ейишга овқати ҳам йўқ экан. Буни кўрган Меҳринисо чап қулоғидаги тилла балдоғини унга олиб бериб:

— Мана буни бозорга олиб боринг, ким харидор бўлиб баҳосини сўраса, “ҳимматингиз” дейсиз, — деб тайинлабди.

Абдулла бозорга бориб, қўлида болдоқни ушлаб турган экан, бир савдогар харидор бўлиб, балдоқнинг баҳосини сўрабди. Абдулла унга “ҳимматингиз”, деган экан, савдогар Абдуллани уйига бошлаб бориб, бир сандиқ тилла берибди.

Хотини Абдуллага:

— Мана шу тиллалардан олиб бозорга боринг, бир қоп

гуруч, бир қоп ун ва керакли гўшт-ёғ ҳамда менга бир дона анор олиб келинг, — дебди.

Абдулла Меҳринисо айтган нарсаларнинг ҳаммасини бозордан олибди-ю, аммо анор эсидан чиқиб қолибди.

Меҳринисо Абдулланинг қўлига қирқ тилла бериб:

— Душанба куни фалон йўлдан бир савдогар ўтади. Сиз унинг миниб олган отига харидор бўлиб, сотиб олинг, — дебди.

Абдулла ўша йўлда ўтирган экан, бир вақт савдогар отини миниб келиб қолибди. Абдулла савдогарнинг йўлини тўсиб:

— Отингизни менга сотинг, — дебди.

Савдогар ўйланиб туриб, “Бу камбағалда пул нима қилсин”, деб ўтиб кетаверибди. Абдулла савдогарни яна тўхтатиб:

— Отингизни менга сотинг, — деган экан. — Отнинг баҳоси қирқ тилла, — дебди савдогар. Абдулла савдогарнинг оғзидан чиқар-чиқмас қўйнидан қирқ тиллани олиб, савдогарга берибди ва отга миниб уйига келибди. Ўзлари нима есалар отга ҳам ўша овқатдан бериб боқишаверибди.

Бир куни хотини Абдуллага ўнг қулоғидаги балдоғини бериб:

— Буни ҳам бозорга олиб бориб сотиб, ярим пулига ўзингизга шоҳона кийимлардан олиб келинг, — дебди.

Абдулла балдоқни бозорда яна ўша савдогарга бир ярим қоп тиллага сотибди-да, ўзига шоҳона кийимлардан олиб, уларни кийиб, отини миниб бозордан чиқибди. Йўлда кетаётса, бир тўп савдогарлар отларидан апил-тапил тушиб, унга таъзим қилишибди. Абдулла улардан қаерга кетаётганликларини сўрабди. Савдогарлар уч ойлик йўлдан қўй ҳайдаб келгани кетаётганликларини айтишибди. Абдулла ҳам уйига келиб, қўй ҳайдаб келишга боришини хотинига айтибди. Хотини розилик билдирибди.

Абдулла савдогарларга қўшилиб кетибди. У отини яхши боққанлигидан унинг оти уч ойлик йўлни уч кунда босиб ўтадиган қанотли от бўлибди, лекин Абдулла савдогарларнинг оёғига қараб, улар билан бирга секин-секин бораверибди. Йўлда улар қудуққа етиб боришибди. Савдогарлар қудуққа қарашса, сув қўринмабди. “Қудуқнинг кўзи бекилиб қолган бўлса керак”, деб ўйлашибди. Қудуқ ичига тушиб унинг кўзини очишмоқчи бўлишибди. Лекин тушган кишилар

қудуқнинг ярмига бормасдан “тортиб олинглар” деб бақираверишибди. Охири Абдулла тушмоқчи бўлибди.
У:

— Мен қанчаллик бақирсам ҳам тортиб олманглар, — дебди.

Абдулланинг белига арқон боғлаб қудуққа туширишибди. У қудуқнинг ичига тушиб қараса, қудуқнинг бир чеккасида кичкина ёруғ кўринибди. Ҳалиги ёруғнинг ичига қўлини тиқиб уни каттароқ қилиб қараса, унинг ичида катта бир боғ кўринибди. Бу боғда анорлар пишиб ётган эмиш, анорлар тагида эса сувлар оқиб ётган эмиш. Абдулла тешикдан ўтиб, ичкарига кирибди. У ерда бир қўрғон бор экан. Ичига кириб қарса, бир кампир ўтирган эмиш, у Абдуллани кўриб:

— Эй йигитча, бу ерга нимага келдинг? — деб сўрабди.

Абдулла бу ерга сув қидириб тушганлигини айтибди. Кампир:

— Боравер, ўғлим ҳозир ухлаб ётибди, уйғонса, айтиб қўяман, сувни очиб юборади, — дебди.

Абдулла орқасига қараб қудуқ томон юра бошлаган экан, шу пайт кампирнинг ўғли уйғониб, нима гаплигини сўрабди. Кампир воқеани айтиб берган экан, унинг ўғли Абдуллани боғига олиб кириб анорлар билан роса зиёфат қилибди. Бир вақт йигит тескари қараши билан Абдулла дастурхондаги анордан чўнтагига битта солиб олибди, чунки хотини, “борган жойингиздан менга албатта анор олиб келинг”, деган экан. Кампирнинг ўғли Абдуллага:

— Сиз ҳозир кетаверинг, орқангиздан сув очиб юбораман, — дебди ва унинг қўлига бир белбоғ анор тутқазибди.

Абдулла қудуқ ичида белига арқонни боғлаб, юқорига қараб:

— Тортиб олинглар, — дебди. Шериклари уни тортиб олибди.

Орадан бир оз вақт ўтгач, қудуқдан сув отилиб чиқа бошлабди. Савдогарлар хурсанд бўлиб ҳайдаб келаётган қўйларидан Абдуллага эллик-олтмишталаб беришибди. Абдулланинг иши шу ердаёқ битиб, орқасига қайтибди.

Абдулла ёнидаги шеригига:

— Мен қўйларни секин ҳайдаб боравераман, сиз мана шу белбоғдаги анорни бизниқига олиб бориб беринг, — деб отини миндириб жўнатибди. Ўзи эса қўйни ҳайдаб кетаверибди.

Эндиги сўзни Меҳринисодан эшитинг. Меҳринисо уйида ўтирган экан, бир киши келиб:

— Эрингиз бериб юборди, — деб, бир белбоғ анор ташлаб кетибди. Меҳринисо белбоғни очиб қараса, катталиги чойнакдек-чойнакдек анорлар эмиш. У емоқчи бўлиб бир анорни сўйиб қараса, анорнинг ичи тўла тилла эмиш. У ҳайрон бўлиб, қолган анорларни ҳам сўйиб қараса, уларнинг ҳам ичи тўла тилла эмиш. Меҳринисо бу тиллаларни сотиб, шоҳона қаср солдирибди ва у қасрда яшай бошлабди.

Бир вақт Абдулла қўйларни ҳайдаб келса, уйи ўрнида шоҳона қаср турган эмиш. У “бу менинг уйимми ёки бошқа кишининг уйими”, деб секин қаср дарвозасига келиб ичкарига қараса, равоқда ўзининг хотини — Меҳринисо ўтирган эмиш. У қасрга кириб боргач, Меҳринисо бўлган воқеани айтиб берибди.

Бир куни хотини Абдуллага:

— Сиз бир хуржуннинг иккала кўзига тилладан тўлғазиб, хуржуннинг бир кўзидаги тиллани йўлга сочинг, иккинчи кўзидагини эса отамнинг қасри дарвозаси ёнига тўкиб келинг, — дебди.

Абдулла хотини айтгандек қилиб келибди. Эрталаб подшонинг қоровуллари кўча дарвозасини очиб қарашса, дарвоза остонасида бир хуржун тилла тўкилиб ётган эмиш. Буни подшога дарҳол хабар қилишибди. Подшо:

— Кечаси билан пойлаб чиқинглар, ким шундай қилса, уни ушлаб, менинг ёнимга олиб келинглар, — дебди.

Абдулла эртасига кечаси ҳам яна хуржуннинг бир кўзидаги тиллани кўчага сочиб, иккинчи кўзидаги тиллани подшо дарвозасининг олдига тўкиб кетмоқчи бўлиб турганида, уни подшонинг қоровуллари ушлаб олишибди ва эрталаб подшонинг олдига олиб киришибди. Абдулла ўзини подшога савдогар қилиб танитибди ва подшони ўз уйига меҳмондорчиликка таклиф қилибди. Эртасига подшо Абдулланикига меҳмонга борибди, подшо билан бирга унинг хотини, вазирлари ҳам боришибди. Улар Абдулланинг уйидаги қимматбаҳо нарсаларни кўриб, оғизлари очилиб қолибди. Абдулла уларни роса зиёфат қилибди. Зиёфат тугагандан кейин подшо ва унинг хотини Абдулланинг уйларини айланиб томоша қилишибди ва бир ясатилган хонага киришса, у хона ўз қизлари Меҳринисонинг яшаган хонасига ўхшаб кетармиш. У ердаги жиҳозлар

ҳам Меҳринисонинг хонасидаги жиҳозларга ўхшаб кетармиш. Меҳринисо ҳайрон бўлиб турган подшога ва унинг хотинига ўзини танитибди. Буни кўрган подшо “эрни эр қиладиган ҳам, қаро ер қиладиган ҳам хотин” деган гапга тан берганини айтибди.

Эртасига подшо қизи ва куёвини меҳмонга чақирибди. Уларни олдига ўтқазиб куёвининг бошига ўз бошидаги тожини кийгизиб қўйибди. Шундай қилиб Меҳринисо туфайли Абдулла подшо бўлибди, умрининг охиригача Меҳринисо билан тинч-тотув яшаб, мурод-мақсадига етибди.

БИР ХОТИНГА БИР ЭР

Қадим замонда бир бойнинг хизматкори бор экан. Хизматкор йигитнинг ҳеч кими йўқ экан, уйланай деса, пули — дунёси йўқ экан. Шундай бўлса ҳам элатдаги қизлар уни яхши кўришар, ҳурмат қилишар экан.

Кунлардан бир куни бой ўтиб кетаётса, ҳовлисининг ёнида, узумнинг сувидек гўзал бир қиз билан ҳалиги хизматкор йигит алланималарни сўзлашиб турганмиш. Қизни кўриб бойнинг ҳам кўнгли кетибди-да, шу қизни хотинликка олишни хаёлидан ўтказибди. Кеч бўлганда бой хизматкорни ёнига чақириб:

— Яхшигина бир қиз билан сўзлашиб турган экансан, сенга шу қизни олиб берайми? — дебди.

— Худо умрингизни узун қилсин, икки ёшнинг савобига қолар эдингиз, — дебди хизматкор йигит.

— Ундай бўлса менга шу қизнинг ота-онаси, уруғини айт, киши қўйдирай, — дебди бой.

Йигит айтиб берибди.

Эртаси куни бойнинг совчилари бориб хизматкор йигит учун ишни битириб қайтишибди. Йигит ҳам, қиз ҳам шод бўлишибди. Орадан бир-икки ой ўтгандан сўнг йигит билан қизнинг тўйи бошланибди. Бой эса ўзининг одамларига қизни тўғри ўз уйига туширишни уқтирибди. Бойнинг айтганидек бўлибди. Йигит:

— Ҳали мени чақирарлар, ҳали чақирарлар, — деб қизнинг олдига киришга тайёрланиб, сахаргача кутибди. Лекин ҳеч ким йигитни чақирмабди. Қиз ҳам йигитни кутиб ўтирса, тўй тарқалиб, бой келиннинг ёнига кирибди. Қиз қараса — бой, бирдан ранги ўчибди-да, билдирмабди ва таъзим қилиб ўтирибди. Бой қизнинг ёнига яқин бориб, турли тилла узуклар, безакларни қизга кўрсатиб:

— Мана, булар ҳаммаси сен учун, сен энди бу катта ҳовлининг эркаси, олти хотинимнинг бекаси бўласан, — дебди.

— Ҳм!.. Ман бу катта ҳовлининг эгаси, олти хотинингизнинг бекаси бўлсам, сиз кимим бўласиз? — дебди қиз. Бой бир неча бор қалтираб, айтмоқ сўзини айта олмай, қийналиб охири муддаосини айтибди. Қиз:

— Ундай бўлса, мен севган анави йигитим, сизнинг хизматингиздаги умидвор бахти қора йигит билан хайрлашайин, унга: “Энди мени эсингдан чиқар”, деб айтайин, уни бир илож қилиб бу ҳовлидан йўқ қилайин, — дебди қиз. Бой рози бўлибди-да, хизматкор йигитни қизнинг ёнига киритибди. Қиз эса йигит билан бир оз вақт ёлғиз қолишни илтимос қилиб бойдан сўрабди. Бой рози бўлиб, йигит билан қизни холи қолдирибди. Уйда ҳеч ким йўқлигидан фойдаланиб қиз йигитга:

— Тез кийимингни ечиб менга бер, мен чиқиб кетаман ва сени фалон ерда кутаман. Сен менинг ўрнимда келин бўлиб ўтирсанг, бой кириб қолса айт, “Бир хотинга бир эр лозим”. Йигит кийимларини ечиб қизга берибди. Қиз ҳам юзига қора-қуралар суртиб, йиғламсираб эшикдан чиқиб кетибди.

Қиз чиқиб кетгандан сўнг бой кириб қизнинг кийимида ўтирган йигитнинг ёнбошига келиб, юзидаги пардани кўтарибди.

Қараса йигит эмиш. Бой жаҳл билан фақат:

— Нонкўр! — деб бақарибди.

— Ҳа, бой ота, нима гап? Ахир, бир хотинга бир эр-да, — деб ҳовлидан чиқиб кетибди. Бой шарманда бўлганича қолаверибди.

ХАСИС БОЙ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир хасис бой ўтган экан. Бойнинг от, эчки ва қўйларининг ҳисоб-китоби йўқ даражада кўп экан.

Кунлардан бир куни унинг уйига туғишгандан ҳам яқин бир дўсти меҳмонга келибди.

Бой дўстини яхши кутиб олибди-ю, лекин дастурхон ёзишга ҳеч шошилмабди. Меҳмоннинг узоқ йўлдан келгани учун қорни жуда оч экан, қулоғига ҳеч гап кирмас экан. Охири чидай олмай, бойга:

— Менинг миниб келган бир отим бор. Шу отни сўйдилинг, кейин суҳбатлашиб ўтираверардик, — дебди.

Бой чиқиб хотинига маслаҳат солибди. Бойнинг хотини меҳмоннинг отини сўйишга рози бўлмаса ҳам, буни эрига очиқ айта олмабди. Бойнинг жаҳли чиқиб кетишидан қўрқибди-да:

— Сиз нима десангиз шу, — дебди.

Лекин бойнинг хотини жуда ҳамиятли аёл экан. Келган меҳмоннинг отини сўйиб, ўз моли билан ўзини кутиб олишни ўзига эп билмас экан. Бойнинг хотини хизматкорини чақириб:

— Бойга сездирмай, ўзимизнинг отлардан бирини сўйгин, — дебди.

Шундай қилиб, бой дўстини ўтқазгани жой топа олмай, меҳмон қилибди. Бой ўзининг отларидан бирининг гўштини ейишаётганидан беҳабар экан.

Бойнинг ўз от, эчки ва қўйларини санаб, кейин ётадиган одати бор экан. Отхонага кириб отларини санаса, битта кам чиқаверибди. Охири нима қилишини билмай, хотинини, хизматкорини чақириб, уларни роса уришибди. Аммо энди ҳеч нимани ўзгартириб бўлмас экан. От сўйилиб бўлинган, ҳатто бир қисми еб ҳам бўлинган эди.

Бойнинг хотини эса меҳмонни яхши кутиб олганидан хурсанд экан.

ҚИЗЛАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир одамнинг учта қизи бор экан. Бир куни у уч косага овқат қуйиб, учала қизига берибди.

— Қайси бирларинг овқатни биринчи бўлиб совутсанглар, олдин эрга бераман, — дебди у қизларига.

Тўнғич қизи шундай шопирар эмиш-ки, қошиқ осмонга еткудек бўлиб қоларкан. Уртанча қизи ундан сал секинроқ шопирибди. Кичик қизи бўлса, “барибир опаларимни эрга бериб бўлгандан кейин менинг навбатим келади” деб ўйлаб, секин-секин аралаштириб ўтираверибди.

Кейин отаси озгинадан учала қизининг овқатидан ичиб чиқибди. Ҳаммасиникидан энг кичик қизининг овқати яхши совиган экан. Шундай қилиб, отаси кичик қизини эрга берган экан.

ХОТИННИНГ ЁМОНИ ЭР ҚАРИТАР

Бир бир экан, бир йўқ экан, бир чолнинг уч ўғли бор экан. Уларнинг тўнғичи 750 ёшда, ўртанчаси 450 ёшда, кенжаси 250 ёшда экан.

Бир куни чол ўз фарзандлари билан тўйга борибди. Тўйда иззат-икром қилиб чолни тўрга ўтқазибди. Мезбон чолнинг ёнига ўғилларидан аввал энг кичигини, кейин ўртанчасини, пойга эса энг каттасини ўтқазибди. Бундан чол ҳам, унинг катта ўғли ҳам хафа бўлиб, уй эгасидан сабабини сўрашибди. Шунда уй эгаси:

— Мен сизларнинг соқолларингга қараб жойлаштирган эдим. Ака-укаларни адаштириб юборибман-да, — деб улардан узр сўрабди. Ростдан ҳам уларнинг кичигининг соқоли оппоқ, ўртанчасиники мошгуруч, энг каттасиники қоп-қора экан. Шундан кейин уй эгаси ўзича ҳайрон бўлиб, бир вақти келганда уларникига бориб, яшаш шароитлари билан танишишни ўйлаб қўйибди.

Бир куни у чолнинг кичик ўғлиникига борибди. Шунда эшикни очган хотин:

— Ана, ўлиб қолгур, меҳмонларинг келди, — деб бақарибди.

Бу унинг хотини экан. Шунда у узр айтиб чиқиб кетибди ва чолнинг ўртанча ўғлиникига борибди. Унинг хотини ҳам қовоғини уйиб, жаҳл билан кутиб олибди. Меҳмон у ерда ҳам ўтирмай, чолнинг энг катта ўғлиникига йўл олибди. У ерда меҳмонни жуда ҳам яхши кутиб олишибди, ҳар хил ноз-неъматлардан, турли овқатлардан еб, вақти чоғлик қилиб ўтирибди.

Меҳмон шу ерда беш кун қолиб кетибди, лекин унга беш соатдек туюлибди. Шундан кейин у:

— Одамнинг соқолини оқ қилиб қаритадиган нарса ғам экан. Кимки уйи шодликка, яхшиликка, қувончга тўла бўлса, унинг умри ҳам узун, мазмунли бўлар экан, — дебди.

КАНИЗАК БИЛАН ПОДШО

Подшонинг қирқта хотини бор экан. Уларнинг ичида Сарвигул дегани жуда чиройли экан. Уни подшо ҳамма хотинларидан кўпроқ севар экан. Кунларнинг бирида малика ўзининг исми гўзаллигига мос эмаслиги тўғрисида подшога шикоят қилибди. Шунда подшо:

— Агар бундан кейин кимки маликани Сарвигул деб атаса, тилини кесиб, оғзига қўрғошин қуяман, — деб фармон чиқарибди.

Иттифоқо, фармон чиққан куни Сарвигул боғда сайр қилиб юрар экан. Уни уйқу босибди. Гуллар орасига қўйилган сўрида ётиб ухлабди. Бир қанча вақтдан

кейин уйғотмоқчи бўлганларида маликанинг қазо қилганлиги маълум бўлибди. Канизларни қайғу босибди. Бу хабар саройдаги кишиларга ҳам тез вақт ичида маълум бўлибди. Аммо, бу хабарни подшога етказиш энг оғир, мушкул иш экан. Чунки биринчидан, маликага янги ном қўйилмаган, иккинчидан, аввалги исмини айтиб хабар қилинган тақдирда подшо ўз фармониға мувофиқ хабар берган кишини жазолаши турган гап экан. Подшоға маълум қилинмабди. Лекин ўликнинг ёта бериши ҳам мумкин эмас-ку! Бунинг устиға, ўз вақтида хабар берилмагани учун саройдаги кишилар яна жазоланиши мумкин. Сарой кишилари бу мушкул ишдан қутулиш йўлини қидира бошлашибди. Шу пайтда канизаклардан бири дадил овоз билан:

— Мен бориб хабар қиламан, — дебди.

Бошқалар масхара қилиб:

— Шунча ақли расолар турганда, сенға нима, ўлгинг келяптими, — дейишибди.

— Майли, — дебди канизак ва подшо ёниға келибди. Подшо тахтда ўтирган экан. Қиз эшикка яқинлашиб, эшик тирқишидан астагина овоз билан бир мисра шеър ўқибди:

Сарвигулнинг соясида сўлди
гул, нетмоқ керак?

Подшо бу мисрани эшитгач, ғам остида қолиб жавоб берибди:

Баргидан тобут ясаб, гулдин
кафан этмоқ керак.

Мушкул иш ҳал бўлибди. Сарвигулни кўмишибди, кейин подшо бу хабарни етказган канизакни ҳузуриға чақиртирибди. Канизак подшо қаршисида бош эгиб турар экан, подшо:

— Маликанинг ўлими ҳақидаги хабарни менға сен етказдингни? — деб сўрабди.

— Шундай, подшоҳи олам, — дебди канизак. Подшо:

— Бу ишинг учун сенға давлатимнинг ярмини бердим, — дебди.

— Марҳаматлари учун ташаккур, — дебди қиз, — мен ҳам ўз давлатимнинг ярмиға сизни шерик қилдим, бўлмаса.

Подшонинг жаҳли чиқибди:

— Сен кимнинг қаршисида турганингни унутма! Мен мамлакат шоҳиман, давлатнинг барчаси менда. Сен қул қизда давлат нима қилсин, эй беақл махлуқ!..

— Афв этсинлар, подшоҳи олам, — дебди қиз, —

давлатингизнинг ҳаммасини берсангиз ҳам уни ўз
ақл-идрокимнинг ярмига тенг кўрмайман.

Канизакнинг бу жавобидан подшо индаёлмай, мот
бўлиб, ерга қарабди.

МУНДАРИЖА

Аждодлардан қолган ўғитлар	3
--------------------------------------	---

Меҳнат боқар, ялқовлик ёқар

Ношуд чол	9
Ҳар кимнинг меҳнати ўзига ширин	10
Ширин уйқу	11
Дангасалар	11
Оз ердан кўп ҳосил	12
Ақлсиздан нодон маслаҳат олар	13
Наврўз қароқчи	14
Машқ-да	17
Эшоним деб эшагимдан айрилганман	18
Авлиё	19
Етти дангаса	19
Ўзига лойиқ иш	20
Эр-хотин ва ўғриллар	21
Хўжа Тамбал	21
Ақлсизга минг сўз оз	22
Ота насихати	23
Паришонхотир	24
Кайф	26
Фаросатсиз эшак	27
Балиқ сотувчи Аҳмад	28
Ноқулай маслаҳатчи	31
Дангаса чол	31
Ҳунарлига ўлим йўқ	32

Доно — дурдан аъло

Жаннат қурган подшо	35
Илм афзал	35
Доно деҳқон	40
Ака-ука	41
Ҳозиржавоб вазир	42
Донишманд йигит	43
Бажариб бўлмайдиган буйруқ	44
Қайси ерда чивин йўқ	44
Икки донишманд	44
Бек билан деҳқон	45
Ақлли, идрокли, зеҳнли	47
Тентак подшо	51
Яхшиси ҳам, ёмони ҳам тил	53
Ёлгон	53
Доно йигит ва унинг қайлиги	55
Золим хон ва зийрак деҳқон	58

Ўпка қишлоқ	59
Подшо билан чўпон	59
Ақл ва бойлик	61
Қари билганини пари билмас	62
Подшо билан вазир	64

Ҳақ сўзга завол йўқ

Яхши ният — ярим давлат	66
Подшо, вазир ва бойўғли	69
Виждонли йигит	70
Ҳақ сўзга завол йўқ	71
Уч насиҳат	72
Омонат	76
Тўғрилиқ ҳақида	77
Араб лаққи	78
Ўғри эшон	80
Бор	83
Ҳақ ҳукм	83
Арпа	85
Чўпон йигит билан бой	86
Тил ўрганмоқчи бўлганлар	87
Савдогарнинг тахмини	89
Ў жарвой билан вафодор ит	92
Тил — тигдан ўткир	93
Сирингни сиртта чиқарма	95
Булбул	98
Ҳамён	97
Табиб билан касал	98
Подшонинг мот бўлиши	98
Азроил	102
Бола — подшо	103
Искандарнинг шохи бор	103
Бале, бале, бале	105
Одил подшо	106

Меҳри борнинг сеҳри бор

Ота улур, отадан меҳмон улур	108
Ҳар кимнинг боласи ўзига ширин	110
Нима эксанг, шуни оласан	111
Мерос	112
Аттанг	113
Роҳатижон	115
Эшагим ёш эди	116
Ўғри	116
Меҳр	117

Тешик данак	117
Қўшни келди — кўмак келди	119
Отанга қилсанг, болангдан қайтади	121

Давлат — оғиз бирликда

Ақл билан Давлат	123
Олтин олма	124
Эплик билан сеплик	125
Тан сиҳатлик — туман бойлик	126
Ўтинчининг бахтли хотини	127
Эшмат билан Тошмат	128
Ибн Сино ва тарбия	129
Искандар билан бойнинг қизи	130
Қайнона билан келин	132
Фойдали ёлгон	133
Хотиннинг яхши-ёмони меҳмон келганда билинар	134
Давлат — оғиз бирликда	135
Ақл билан бахт	136

Дўст кулфатда синалар

Бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар	139
Бароқжон	139
Дўстлик синовда чиниқар	141
Сичқонлар тортишуви	141
Сабр таги — сариқ олтин	142
Икки эчки	146
Душманнинг катта-кичиги бўлмас	146
Дўстлик	149
Умирбек билан эшон	149
Икки савдогар	150
Айиқ нима деди?	152
Қайсар одам қисмати	152
Золим хон билан чўпон	153
Икки ўжар	155
Дўстлар	155
Бойнинг ўғли	156

Ёқма — пишарсан, қазма — тушарсан

Ҳар ким қилса, ўзига	159
Очқўз бой	160
Яккадикилдак билан Тўққизтўқалтак	161
Устамнинг ҳаққи кўп	164
Ёқма — пишарсан, қазма — тушарсан	165
Яхшивой билан Ёмонвой	167
Илоннинг иши заҳар солмоқ	170

Калтакланган домла	172
Ақлли бола	173
Айёр билан солда	175
Қози	176
Қизғанчиқ ит	177
Усмонбилан Ёқуб	177
Ахмоқ подшо	179
Соқи мумсик билан Боқи мумсик	182
Эшон	183
Омонбилан Ёмон	184
Қози билан бой	186
Ҳасадғўйлик	189
Кўкка тунурса, бетга тушади	190
Сахий билан бахил	193
Тадбирли бола	196
Хасислик оқибати	200
Олти ахмоқ ва бир тўқмоқ	200
Подшо билан икки хотин	203

Доно аёл — ҳамиша баҳор

Доно қиз билан бой	205
Кўрпанга қараб оёқ узат	207
Ақлли қиз	209
Яхши аёл — ҳамиша баҳор	210
Савдогар ва қароқчилар	211
Доно Зулайҳо	212
Подшонинг доно қизи	214
Зеҳили қиз	217
Подшо ва деҳқон қизи	218
Чиройли хотиннинг ҳийласи	220
Хотинсиз уйни кўр, қаро ерни кўр	221
Деҳқон, қози ва тадбирли аёл	223
Оқила қиз	226
Донишманд хотин	228
Ямоқчилнинг қизи ва подшовачча	230
Эрни эр қиладиган хотин	233
Бир хотинга бир эр	237
Хасис бой	238
Қизлар	239
Хотиннинг ёмони эр қаритар	239
Қаңизак билан подшо	240

АҚЛ БИЛАН ДАВЛАТ

Тузувчи Сайёра Холмирзаева

Тошкент "Ўқитувчи" 1995

Муҳаррир *Ҳ.Юсупова*

Балий муҳаррир *Ж.Одилов*

Техн.муҳаррир *Т.Грешикова*

Оператор *Х.Мусахўжаева*

Мусахҳиҳа *Л.Мирзаҳмедова*

ИБ N 5811

Теришга берилди 10.01.92. Босишга рухсат этилди 10.09.92. Формати 84x108 1/32. Юқори босма усулида босилди: Шартли б.л. 13,02. Шартли кр.-отт. 13,86. Нашр. л. 12,32. Тиражи 30 000, Зак. 15.

“Ўқитувчи” нашриёти. Тошкент, 129. Навоий кўчаси, 30. Шартнома 13-117-91.

Оригинал макет “Ўқитувчи” нашриётининг техникавий ва дастурий воситалари базасида тайёрланиб, Ўзбекистон матбуот давлат қўмитасининг Янгийўл ижара китоб фабрикасида босилди. Янгийўл, Самарқанд кўчаси, 44.